

DEJINY

2/2016

ISSN 1337-0707

Dejiny 2/2016 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
[http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22016.html](http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-22016.html)

Dejiny 2/2016 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov
in Prešov, [http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22016.html](http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-22016.html)

Ilustrácia na obálke: Julia Zelená – Z cyklu *Krajina*

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, CSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Spoločenskovedný ústav SAV, Košice)
prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., PhDr. Peter Koval', PhD., Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

Recenzenti čísla:

Prof. PhDr. Ľubomír Belas, CSc., doc. ThDr. Peter Borza, PhD., doc. PhDr. Jaroslav Coranič, PhD., PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD., PhDr. Ján Džujko, PhD., doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., PhDr. Zuzana Kollárová, PhD., PhDr. Peter Koval', PhD., PhDr. Eva Kowalská, DrSc., doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., doc. PhDr. Milan Olejník, CSc., doc. PhDr. Vladimír Segeš, CSc., doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc.

Jazykové korektúry:

Mgr. Jozef Jurčišin

Preklady resumé:

Mgr. Maroš Melichárek, PhD., Mgr. Eva Eddy, PhD.

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2016

ISSN 1337-0707

OBSAH / CONTENTS

Peter ŠVORC	7
Slovo na úvod / Foreword	

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES

Tibor DOHNANEC	10
Vplyv vybraných vojenských konfliktov habsburskej monarchie na komárňanský pevnostný systém v rokoch 1683 – 1810 / <i>The influence of selected military conflicts of the Habsburg monarchy on the Komárno fortification system in the years of 1683 – 1810</i> (Recenzenti: doc. PhDr. Vladimír Segeš, CSc., doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.)	
Lukáš HEDMEG	26
Podporná činnosť slovenského spolku Detvan v Prahe do vypuknutia prvej svetovej vojny / <i>Supporting activity of Slovak association Detvan in Prague until the outbreak of World War 1</i> (Recenzenti: doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., PhDr. Peter Koval, PhD.)	
Peter ŠVORC	43
Štrbský evanjelický zbor, jeho farári a cirkevná evanjelická vrchnosť na prelome dvoch storočí / <i>The protestant parish of Štrba, its pastors and elite at the turn of two centuries</i> (Recenzenti: PhDr. Eva Kowalská, DrSc., PhDr. Zuzana Kollárová, PhD.)	

ĽUDIA A DOBA / PEOPLE AND TIME

Lýdia MIROLOVÁ	76
Vzájomné vzťahy Fedora F. Ruppeldta a Seton – Watsona na začiatku 20. storočia / <i>Mutual relations of Fedor F. Ruppeldt and Seton-Watson in the beginning of 20.th century</i> (Recenzenti: doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.)	
Peter KOVAL	88
Reflexia Masarykovej politickej, kultúrnej a filozofickej činnosti vo vybranej regionálnej tlači na východnom Slovensku v medzivojnovom období / <i>The reflection of Masaryk's political, cultural and philosophical activities in selected regional press in interwar Eastern Slovakia</i> (Recenzenti: PhDr. Ján Džujko, PhD., doc. PhDr. Milan Olejník, CSc.)	
Viktor KIČERA	107
Sociálna činnosť biskupa Pavla Petra Goydych (OSBM) v medzivojnovom období / <i>The social activity of Bishop Paul Peter Goydych (OSBM) in the interwar period</i> (Recenzenti: doc. PhDr. Jaroslav Coranič, PhD., doc. ThDr. Peter Borza, PhD.)	
Martin ŠKVARLA	130
Machiavelliho obvinenia cirkvi a pápežov z rozdelenia Talianska / <i>Machiavelli's accusations against church and popes of dissolving Italy</i> (Recenzenti: prof. PhDr. Lubomír Belas, CSc., PhDr. Ján Džujko, PhD.)	

<i>Lubica HARBULOVÁ</i>	137
Prof. PhDr. Tamara Bajcurová, DrSc. (7. 4. 1932, Leningrad – 7. 12. 2016, Bratislava) / Prof. PhDr. Tamara Bajcurová, DrSc. (7 th April 1932 – 7 th December 2016)	

MATERIÁLY / MATERIALS

<i>Matúš VOJNA</i>	140
Domy, vily a paláce v starovekom Ríme a v strednom Podunajsku / <i>Houses, villas and palaces in ancient Rome and Central Danubia</i> (Recenzenti: doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc., PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.)	

ROZHOVORY / INTERVIEWS

<i>Peter KOVAL</i>	170
Rozhovor s prof. PhDr. Janom Rychlíkom, DrSc., predsedom českej časti Česko-slovenskej komisie historikov / <i>Interview with prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc., Chairman of the Czech-Slovak commission of Historians</i>	

PREDSTAVUJEME / WE INTRODUCE

<i>Daniela KAPRALOVÁ</i>	176
Klasicistický kaštieľ v Snine / <i>Classicistic Manor house in Snina</i>	

PRIPOMÍNAME SI / WE REMEMBER

<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	184
Pred sto rokmi zomrel Konrád Burchard-Béleváry / <i>A hundred years since the death of Konrád Burchard-Béleváry</i>	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	186
Zabudnutý mladý vedec zo Šariša dr. Béla Meliőrsiz (1875 – 1901) / <i>Forgotten young scientist from Šariš region dr. Béla Meliőrsiz</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	189
Milan Hodža na východnom Slovensku / <i>Milan Hodža in Eastern Slovakia</i>	
<i>Ján DŽUJKO</i>	192
Pred 90-timi rokmi začala Národná strana práce vydávať týždenník Košické noviny (1926) / <i>90 years since National Party of Work has begun publishing weekly newspaper Košické noviny (1926)</i>	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	194
Československá jednota a východné Slovensko / <i>Czechoslovak unity and Eastern Slovakia</i>	

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS

<i>Ján DŽUJKO</i>	198
JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Česko-slovenské porady v Luhačoviciach (1908 – 1913). Bratislava : Ústav politických vied SAV; VEDA, Vydavateľstvo SAV, 2015. 229 s. ISBN 978-80-224-1487-6.	

<i>Michaela KURINOVSKÁ</i>	199
Knižná kultúra Slovenska koncom 19. a v prvej polovici 20. storočia (osobnosti – udalosti – dobová tlač). Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2015. 253 s. ISBN 978-80-89614-20-2.	
<i>Lukáš HEDMEG</i>	200
Miesto v Európie Środkowo-Wschodniej. Procesy modernizacyjne. Eds. Kazimierz Karolczak, Peter Kovaľ, Konrad Meus. Kraków : Wydawnictwo Naukowe UP, 2016. 382 s. ISBN 978-83-7271-984-3.	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	202
BAR, Victoria. Škola opilosti. Stručná historie kultivovaného požitku. Praha : Volvox Globator, 2015. 224 s. ISBN 978-80-7511-216-3.	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	204
Hospodárske dejiny Moravy a Slezska. Vybrané kapitoly z 20. stoloť. Eds. František Čapka, Radek Slabotínský, Pavla Stöhrová. Technické muzeum v Brne : Brno, 2016. 226 s. ISBN 978-80-87896-34-1.	
<i>Matúš VOJNA</i>	206
CECH, Brigitte. Technika v antice. Praha : Grada Publishing, 2013. 256 s. ISBN 978-80-247-3786-7.	
<i>Daniel ŠIMČÍK</i>	208
TARJÁNYI, Viliam. Pamäťnica k 100. výročiu narodenia Viliama Tarjányiho. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016. 168 s. ISBN 978-80-555-1557-1.	
<i>Erik ONDRIA</i>	210
PELIKÁN, Jan a kol. Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2016. 464 s. ISBN 978-80-7308-648-0.	

KRONIKA / CHRONICLE

<i>Marcela DOMENOVÁ</i>	214
Odborná exkurzia Krakov inak. Krakov, 24. – 26. apríl 2016 / <i>Excursion Krakov differently. Krakow, 24th – 26th April 2016</i>	
<i>Lucia ŠTEFLOVÁ</i>	218
Dni Milana Hodžu a konferencia venovaná J. G. Tajovskému. Martin, 21. – 30. jún 2016 / <i>Days of Milan Hodža and scientific conference dedicated to J.G. Tajovský. Martin 21st – 30th June 2016</i>	
<i>Matúš VOJNA</i>	220
Úvod od vysokoškolského štúdia v akademickom roku 2016/2017 nielen pre študentov dejepisu, histórie a archívniectva. Prešov, 12. – 14. september 2016 / <i>Introduction to university studies in Academic year 2016/2016 not only for students of Institute of history. Prešov, 12th – 14th September 2016</i>	
<i>Martin HAJDUK</i>	222
Východné Slovensko v dejinách Slovenska v 19. a 20. storočí. Vedecký seminár pri príležitosti životného jubilea univ. prof. PhDr. Ladislava Tajtáka, CSc. Prešov, 28. september 2016. / <i>Eastern Slovakia in history of Slovakia in 19th and 20th century. Scientific seminar on the occasion of jubilee of univ. prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc. Prešov, 28th September 2016</i>	

Lukáš HEDMEG	225
Vedecká konferencia. Osobnosti miest a regiónov v knižnej kultúre a dobových prameňoch. Prešov, 13. október 2016 / <i>Scientific conference. Personalities of cities and regions in literary culture and contemporary sources. Prešov, 13th October 2016</i>	
Peter KOVAL'	227
Erasmus+ mobilita, prednášky Dr. Urszula Kicińska a Dr. Agnieszka Słaby. Prešov, 17. – 19. október 2016 / <i>Erasmus+ mobility – lectures of Dr. Urszula Kicińska and Dr. Agnieszka Słaby. Prešov, 17th – 19th October 2016</i>	
Peter ŠVORC	229
45. zasadnutie Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov. Liberec, 18. – 20. október 2016 / <i>45th meeting of Czecho-Slovak / Slovak-Czech commission of Historians. Liberec, 18th – 20th October 2016</i>	
Nadežda JURČIŠINOVÁ	232
Panelová diskusia o Dr. Vavrovi Šrobárovi (1867 – 1950). Bratislava, 25. október 2016 / <i>Panel discussion dedicated to Dr. Vavro Šrobár (1867 – 1950). Bratislava, 25th October 2016</i>	
Erik ONDRIA	235
Študenti Inštitútu histórie FF PU po stopách bojov na Dukle. Dukla, 10. november 2016 / <i>Students of Institute of history, Faculty of Arts, University of Prešov, in the footsteps of Battle of the Dukla Pass. Dukla, 10th November 2016</i>	
Peter ŠVORC	237
Medzinárodný vedecký seminár Panovník František Jozef I. na pozadí historickej skúsenosti národov a (nad)národnom mýte. Moskva, 21. november 2016 / <i>International scientific seminar Monarch Franz Joseph I. on the background of historical experience of nations and (multi)national myth. Moscow, 21st November 2016</i>	
Michaela KURINOVSKÁ	239
PVH očami súčasníka 8 – Historická fotografia ako archívny/zbierkový predmet (spracovanie, ochrana a využitie v praxi) s dôrazom na fond fotografií rodu Andrásy. Prešov, 8. december 2016 / <i>Auxiliary historical sciences from the viewpoint of modern-day man 8 – Historical photography as archival/ collection item (treatment, protection and application in practice) with emphasis on Andrassy family photography collection. Prešov, 8th December 2016</i>	
Lukáš HEDMEG	240
„Večery s históriou“ prednáška prof. PhDr. Jana Rychlíka, DrSc. Prešov, 16. december 2016 / <i>„Evenings with history“ lecture of prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc. Prešov, 16th December 2016</i>	

O AUTOROCH / A WORD ABOUT AUTHORS

Slovo na úvod

Slovenská republika sa stala v roku 2016 na pol roka hlavnou krajinou Európskej únie a Bratislava jej hlavným mestom. Nesporne je to fakt, ktorý vojde do dejín Slovenska, Európy i diplomacie a stane sa súčasťou učebných textov minimálne pre vysokoškolsky študujúcu mládež v odbore história. Význam slovenského predsedníctva, i to, ako ono dopadlo, zhodnotia nielen vláda SR, prezident, parlament a samozrejme aj rôzni analytici, médiá a politológovia, a o niekoľko rokov neskôr, s odstupom času a s lepšou znalosťou vecí, súvislostí, dopadov i výsledkov slovenskej diplomacie aj slovenskí historici.

Bolo by však dobré, aby sa o skutočnosti, že Slovensko predsedalo európskemu spoločenstvu s bohatými politickými a diplomatickými skúsenosťami, s veľkými dejinami, tradíciami, ekonomikou, kultúrou dozvedali aj o niekoľko rokov neskôr žiaci slovenských stredných a základných škôl, aby boli hrdí na svoju krajinu, na prácu svojich rodičov, starých rodičov. Oni v danom okamihu – polročnému predsedníctvu Európskej únie – boli tým dôležitým faktorom, ktorý prispieval k riešeniu neľahkých úloh celej únie, ako bol napríklad ohlásený odchod Veľkej Británie z nej, vyrovnávanie sa ostávajúcich krajín s novou ekonomickou, politickou a psychologickou situáciou, alebo akou bola prisťahovalecká kríza či mnohé ďalšie výzvy, ktoré sa objavili pred európskym spoločenstvom.

Je tu však otázka, ktorá zaznieva nielen v súvislosti so zachovaním aspoň akej-takej stopy po slovenských úspechoch v roku 2016, ale aj so zachovaním stôp o našom živote, o pripomenutí si významných starších i novších udalostí v dejinách našej krajiny, dobrých i zlých skúseností, ktoré zažili a zhromaždili naši predkovia, aby sme sa z nich poučili, aby sme sa podľa nich ľahšie orientovali v základných životných otázkach, v rozhodnutiach, ktoré môžu výrazne ovplyvniť naše smerovanie pri budovaní vlastnej budúcnosti: *Ako uchovať takú stopu vo vedomí obyvateľov našej krajiny? Ako to dostať do všeobecného povedomia a základného penza vedomostí našich detí a mládeže?*

Odpoveď je v podstate jednoduchá: Zaradiť túto, ale aj iné významné udalosti v živote krajiny do spomenutého základného penza vedomostí školskej mládeže. Odpoveď je síce jednoduchá, ale realizácia takejto úlohy je oveľa zložitejšia.

Historická udalosť, akou slovenské predsedníctvo v Európskej únii nesporne bolo, by sa mala uviesť do učebníc dejepisu, lebo už je historickou záležitosťou. Problém je však v tom, že dnes učitelia dejepisu nedokážu žiakom povedať o tých dejinných udalostiach, o ktorých sa učili celé generácie pred nimi a ktoré mali z hľadiska budovania národného a štátneho povedomia dôležité postavenie a poslanie. V roku 2008 Ministerstvo školstva SR pod vedením svojho ministra prof. Ing. Jána Mikolaja zredukovalo vyučovanie dejepisu na jednu hodinu týždenne a na odborných stredných školách ponechalo v kompetencii riaditeľov týchto škôl, či hodinu dejepisu zaradia alebo vôbec nezaradia do vyučovacieho procesu. Táto skutočnosť má ešte jeden negatívny dôsledok. Ak aj riaditeľ školy nechal jednu hodinu dejepisu, tak je to pre kvalifikovaného dejepisára tak málo, že mu hodiny dejepisu nenaplnia základný úväzok a v podstate je na škole zbytočný. Ako ukazuje prax mnohých škôl, dejepis vedenie školy rozdelí iným učiteľom bez patričnej dejepisnej kvalifikácie, aby im tak doplnilo základné úväzky, prípadne posunulo nejakú tú hodinu ako na-

dúvazok, ktorý im každý mesiac trochu prilepší na výplate. Výsledok? Nie je ťažké uhádnuť, že dejepisne nekvalifikovaný učiteľ pri nízkej časovej dotácii na predmet dejepis nemôže dobre zvládnuť ani to, čo od neho žiadajú učebné osnovy a už vôbec nič navyše, resp. nič z najnovších dejín, ktorým sa radi vyhnú aj odborne pripravení dejepísari, ak im čas nedovolí problém dobre vysvetliť.

Migračná kríza na začiatku roku 2016 vystrašila Európu, radových občanov i politikov. Aj tých našich, o čom svedčí veľký záujem médií o XV. zjazd Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) pri SAV, ktorý sa konal v Skalici 11. až 13. mája 2016, a o hľadanie odpovedí, čo s tým, ako sa podobné udalosti odvíjali v minulosti a ako sa k tomu postavili naši predkovia a čo sa im podarilo či nepodarilo urobiť. Život tak ukázal, že odbor dejepis nie je len do počtu, ale má hlboký zmysel a význam pre každého jednotlivca a pre spoločnosť ako celok zvlášť.

Tento fakt len ubezpečil SHS, že je potrebné urobiť prvé kroky k tomu, aby sa výučba dejepisu na Slovensku vrátila aspoň na pôvodné dve vyučovacie hodiny týždenne, hoci v okolitých krajinách dotácie na hodiny dejepisu vzrástli vyššie. Preto sa SHS v máji 2016 obrátila na Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR listom spolu s vyhlásením prijatom účastníkmi zjazdu SHS, aby sa posilnila výučba dejepisu na základných a stredných školách, čo by mohlo pomôcť nielen v posilnení historického vedomia mladej generácie, v posilnení jej vedomostí, ale aj pri výchove mladých ľudí k váženiu si skutočných hodnôt a odmietania tých vecí, ktoré patria len k pseudohodnotám, či posilňujú v spoločnosti strach a následne aj príklon k nebezpečnému radikalizmu.

Žiaľ, Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, takúto požiadavku SHS pri SAV odbilo tvrdením generálneho riaditeľa sekcie regionálneho školstva, že situáciu v oblasti výučby dejepisu na základných školách pokladá za uspokojivú. Predseda SHS PhDr. Rastislav Kožiak, PhD., v mene SHS pri SAV vyzval 28. novembra 2016 ministra školstva Petra Plavčana, aby tento svoj ničím nepodložený optimizmus prehodnotil a inicioval požadované zmeny v hodinovej dotácii pre predmet dejepis.

Ktovie, ako dopadne úsilie SHS pri SAV o zvýšenie počtu dejepisných hodín. No už len „handrkovanie sa“ s najvyššou školskou inštanciou a vysvetľovanie kompetentným osobám, že dejepis má zmysel, že poznatky o minulosti, o dobrých a zlých veciach formujú mladú generáciu tak, aby vnímala aj súčasnosť kriticky, aby sa vedela zorientovať v základných otázkach spoločenského vývoja, aby rozoznala dobré od zlého a neskĺzla do lacných riešení našej komplikovanej doby, je viac ako smutné.

Ak výstražné hlasy profesionálnych znalcov minulosti nie sú ochotní poslúchať kompetentné osobnosti, tak ako môžeme očakávať, že ich budú počúvať a brať na vedomie historicky nevzdelaní a nezorientovaní mladí ľudia? Že nepodľahnú lacnej propagande, že neuveria všetkému, čo im kto naservíruje? Obávam sa, že sa to netýka len mladej generácie, lebo s historickými vedomosťami je na tom na Slovensku podobne už aj stredná generácia.

Peter Švorc

ŠTÚDIE

*Strom pri kaštieli v Betliari.
Foto Stanislav Kurimaj*

VPLYV VYBRANÝCH VOJENSKÝCH KONFLIKTOV HABSBURSKÉJ MONARCHIE NA KOMÁRŇANSKÝ PEVNOSTNÝ SYSTÉM V ROKOCH 1683 – 1810

Tibor DOHNANEC

Abstract: *The influence of selected military conflicts of the Habsburg monarchy on the Komárno fortification system in the years of 1683 – 1810.* During history, the development of the military facilities has been determined by military conflicts to a greater or to a lesser extent respectively. On the one hand, the direct participation of the military installations in the various battles (e. g. the siege of the fortress or the castle itself respectively) had the greatest impact on their development; while, on the other hand, the military conflicts taking place in a longer, safe distance from the objects had a smaller impact. The impact of the military conflicts on the fortified objects could occur in various forms. This might be for example: the building of new fortification objects, in some cases, the strengthening and reconstruction of existing elements of fortifications could have been sufficient and could have been the solution. The war, however, could have been related to changes in the role and the functions of the fortifications within the defense system of the country. The aim of the work is to highlight the impact of selected military conflicts, which the Habsburg monarchy was during the years of 1683 – 1810 engaged in, on the Komárno fortification system, which belonged to the most important fortification objects of the monarchy.

Key words: Komárno, Fortification system, The Liberation war, The uprising of Francis II. Rákóczi, War of the Austrian Succession, The Coalition wars against Napoleon.

Vývoj vojenských objektov bol v dejinách vo väčšej, resp. v menšej miere determinovaný vojenskými konfliktami. Na jednej strane mala na vývoj vojenských objektov najvýraznejší vplyv ich priama účasť v jednotlivých bojoch (napr. obliehanie pevnosti, resp. hradu), kým na druhej strane menší vplyv mali vojenské konflikty odohrávajúce sa vo väčšej, bezpečnej vzdialenosti od daného objektu. Vplyv vojenských konfliktov na opevnené objekty sa mohol prejavíť v rôznych formách. Mohlo dôjsť napr. k vybudovaniu nových fortifikačných objektov, v niektorých prípadoch však mohlo byť dostačujúcim riešením aj posilnenie a rekonštrukcia existujúcich fortifikačných prvkov. S vojnami však mohla súvisieť aj zmena úloh a funkcií jednotlivých opevnení v rámci obranného systému krajiny. Cieľom tohto príspevku je poukázať na vplyv vybraných vojenských konfliktov, do ktorých sa zapojila habsburská monarchia v rokoch 1683 – 1810, na komárňanský pevnostný systém, ktorý patril k najdôležitejším fortifikačným objektom monarchie.

Prvé opevnenia na území Komárna, disponujúceho veľmi výhodnou strategickou polohou,¹ vznikli ešte v stredoveku, datujú sa pravdepodobne do prvej polovice

1 Bližšie pozri: DOHNANEC, Tibor. Vývoj komárňanskej pevnosti v období kuruckých bojov. Rozšírenie komárňanských opevnení v rokoch 1661 – 1683. In Peter KÓNYA (ed.).

10. storočia.² Hrad, ktorý v stredoveku slúžil ako sídlo štátnych úradov, resp. ako miesto pre zábavu kráľovskej rodiny, sa po bitke pri Moháči stal jednou z najdôležitejších častí obranného systému krajiny. Na začiatku sledovaného obdobia však už nestál v Komárne iba hrad, ale moderný pevnostný systém, pozostávajúci z viacerých fortifikačných objektov,³ ktorý bol navyše začiatkom roku 1683 opäť narýchlo zrekonštruovaný.⁴

V roku 1683, keď na území Uhorska prebiehalo dovtedy najmohutnejšie protihabsburské povstanie vedené Imrichom Thökölym, sa krajina stala dejiskom veľkej vojny proti Osmanskej ríši.⁵ Veľkovezír Kara Mustafa síce nevedol svoje ťaženie k Viedni cez Komárno,⁶ mesto však bolo obkľúčené kuruckými jednotkami Thökölyho. Mesto v tejto situácii pravdepodobne prešlo na stranu kurucov,⁷ avšak krátke obliehanie pevnosti úspešné nebolo.⁸ Neskôr sa medzi obyvateľmi mesta rozšírila správa o tom, že osmanské vojsko bude po páde Viedne obliehať aj Komárno, preto

Doba kuruckých bojov. Kuruc küzdelmek kora. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2014, s. 134-135.

- 2 GRÁFEL, Lajos. Komárom erődrendszer. In Tóth Károly (felelős szerkesztő). *Új Minde-nes Gyűjtemény. 9. kötet.* Bratislava : Madách, 1990, s. 31.
- 3 Pevnostný systém Komárna pozostával v roku 1683 z viacerých fortifikačných objektov. Centrálnym opevnením bola tzv. Stará pevnosť. Išlo o bastiónové opevnenie, ktoré bolo vybudované v rokoch 1546 – 1592. Táto pevnosť bola v rokoch 1663 – 1673 rozšírená o masívnu Novú pevnosť, ktorá sa pripájala k Starej pevnosti zo západnej strany. Súčasťou pevnostného systému boli aj predsunuté opevnenia na pravom brehu rieky Dunaj a na ľavom brehu rieky Váh.
- 4 Dôvodom tejto rekonštrukcie boli následky ničivej povodne z roku 1682, ktorá výrazne poškodila nielen opevnenia, ale aj príbytky posádky a obytné domy v meste. Dvorská vojenská rada okamžite nariadila renováciu poškodených častí opevnení, do Komárna bol prevelený Dippenthalov pluk a cisár Leopold I. poslal na uhradenie nákladov opráv veľké množstvo finančných prostriedkov. Bližšie: TAKÁTS, Sándor. *Fejezetek Komárom művelődés- és gazdaságtörténetéből.* Tatabánya : Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat, 1997, s. 108, 115.
- 5 Tento vojenský konflikt je známy ako oslobodzovacia vojna, alebo druhá pätnásťročná vojna.
- 6 O sile komárňanskej pevnosti bolo pravdepodobne informované aj osmanské vojenské velenie. Svedčí o tom aj poznámka známeho cestovateľa Evliju Čelebiho, ktorý v roku 1665 napísal: „[...] v každom prípade je to silná pevnosť, ktorá sa ťažko dobýja, aj keď je na ostrove.“ ČELEBI, Evlija. *Kniha ciest.* Bratislava : Tatran, 1978, s. 274-277.
- 7 Szulpic Magyary vo svojej práci o dejinách komárňanského Kostola sv. Ondreja spomína v roku 1683 v meste „rebellio“ s poznámkou, že „pod týmto pojmom máme zrejme rozumieť Thökölyho povstanie“. MAGYARY, Szulpicz. *Adatok a komáromi Szent András-templom történetéhez.* Komárom : Ziegler Károly, 1884, s. 23. Bližšie: GYULAI, Rudolf. *Komárom vármegye és város történetéhez.* Komárom : Ziegler Károly, 1890, s. 50; REISZIG, Ede et al. *Komárom vármegye története.* In Borovszky Samu (szerk.). *Magyarország vármegyéi és városai.* [online]. [cit. 11. 02. 2016]. Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0012/16.html>; SZÉNÁSSY, Zoltán. *Rév-Komárom.* Komárno : KT Kiadó, 1998, s. 43.
- 8 GRÁFEL, Lajos. A komáromi erődrendszer a hadtörténeti várépítészeti tükrében. In Kiss Vendel (szerk.). *Komárom és Klapka György 1848 – 49-ben.* Komárom : Komárom Város Önkormányzata, 1992, s. 13.

mešťania hromadne opúšťali svoje domovy a mesto bolo vypálené.⁹ Tieto informácie sa však neskôr ukázali ako mylné.

Po oslobodení Viedne spod osmanského obliehania sa situácia zmenila. Spojenci prenasledujúc Osmanov postupovali východným smerom cez Prešporok, Žitný ostrov a Komárno¹⁰ až k Parkani,¹¹ kde 9. októbra 1683 uštedrili Osmanom ďalšiu zdrvivú porážku.¹² Po následnom obsadení Ostrihomu (1683), Nových Zámkov (1685) a Budína (1686) došlo v dejinách komárňanskeho pevnostného systému k veľkej zmene. Po vyše 140 rokoch pevnosť prestala byť protiosmanským pohraničným opevnením.¹³ Do miestnej pevnosti bolo privezených mnoho osmanských zajatcov.¹⁴

Veliteľom komárňanskej pevnosti bol v tomto období poľný maršal Karol Ľudovít Hoffkirchen, ktorý mal za viac ako 20 rokov veliteľského pôsobenia¹⁵ mnoho konfliktov s mestom a okrem toho patrila aj ku krutým prenasledovateľom protestantov.¹⁶ Po jeho smrti sa Komárňania pokúsili získať titul slobodného kráľovského mesta. V apríli 1692 sa obrátili na cisára Leopolda I., aby im prinavrátil skonfiškované práva a aby Komárnu priznal titul slobodného kráľovského mesta, za čo boli ochotní zaplatiť sumu desaťtisíc zlatých. Panovník bol ochotný splniť toto pranie mesta a svoje rozhodnutie oznámil Dvorskej kancelárii a Uhorskej komore 2. októbra 1692. Proti však bol majiteľ hradného panstva gróf Štefan Zichy, ktorý pomocou palatína Pavla Eszterházyho napokon zabránil tomu, aby bol mestu titul udelený.¹⁷ Komárňania dosiahli aspoň toľko, že zaplatením ročnej dane vo výške 418 zlatých sa mohli vykúpiť z tých povinností, ktoré dovtedy museli odvádzať hradnému veleniu.¹⁸

9 Svedčia o tom aj slová nizozemského filológa Jakuba Tollia, ktorý bol v Komárne v roku 1687. „Z Győru cestujúc dole riekou smerom k ostrovu Schütta sme dorazili do Komárna, kde sme si pozreli mesto, aj keď to samotní obyvatelia podpálili a zruinovali, keď sa konalo obliehanie Viedne a počítali s tým, že onedlho padne“. BÉL, Mátyás. *Komárom vármegye*. Bratislava : Kalligram, 1996, s. 219.

10 Počas tohto postupu bolo zničených niekoľko obcí na území Žitného ostrova, neskôr aj na území Matúšovej zeme. KECSKÉS, László. *Komárom az erődök városa*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1984, s. 142.

11 Dnes Štúrovo, okres Nové Zámky.

12 Bližšie: VÉRCSE, Miklós. *A párkányi csata. Parkanská bitka*. Dunajská Streda : Lilium Aurum, 2003, 46 s. Táto osmanská porážka a následné obsadenie pevnosti Ostrihom spojencami spečatili osud osmanského panstva v Uhorsku. KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Uhorska*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 319.

13 Pohraničným opevnením bolo Komárno od 40. rokov 16. storočia, keď do osmanských rúk padol Budín (1541) a hrady Ostrihom a Tata (1543).

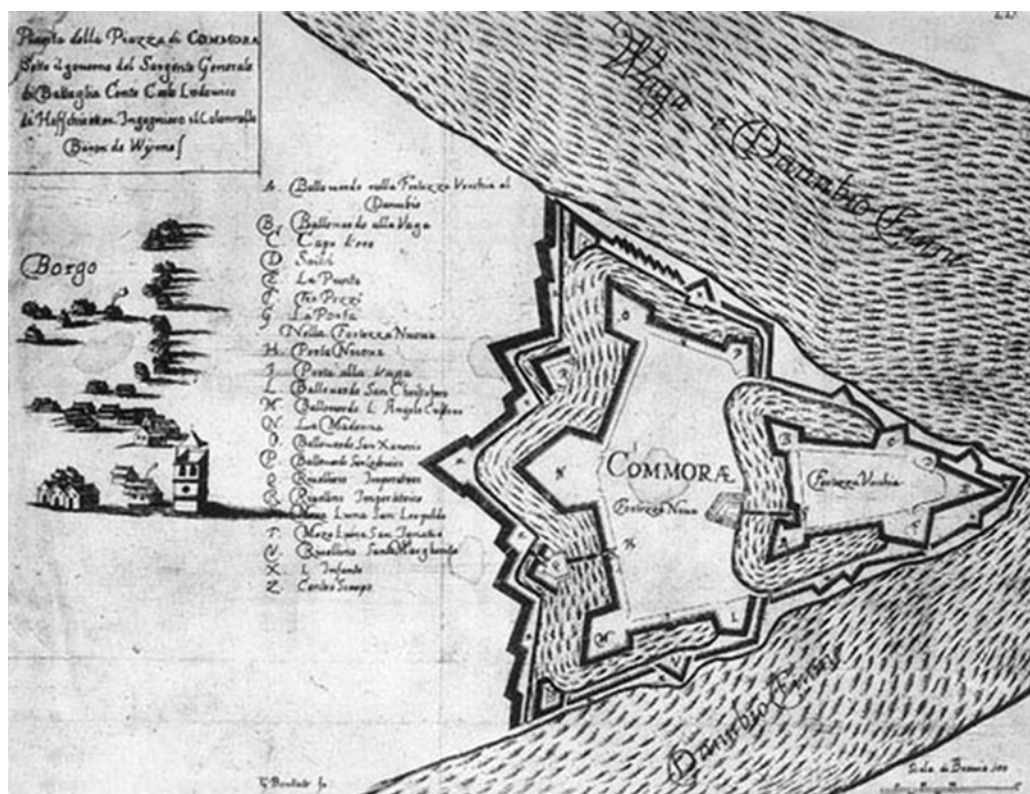
14 MÁCZA, Mihály. *Komárom : Történelmi séták a városban*. Bratislava : Madách, 1992, s. 8.

15 Karl Ludwig Hoffkirchen bol veliteľom Komárna v rokoch 1668 – 1692. GYULAI, Rudolf. *Komárom vármegye és város történetéhez*. Komárom : Ziegler Károly, 1890, s. 88.

16 Bližšie: TAKÁTS, Sándor. *Fejezetek Komárom művelődés- és gazdaságtörténetéből*. Tatabánya : Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat, 1997, s. 110-120.

17 TAKÁTS, Sándor. *Fejezetek Komárom művelődés- és gazdaságtörténetéből*. Tatabánya : Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat, 1997, s. 120-121.

18 MÁCZA, Mihály. *Komárom : Történelmi séták a városban*. Bratislava : Madách, 1992, s. 8.

Pôdorys Starej a Novej pevnosti s pomenovaním jednotlivých fortifikačných článkov z konca 17. storočia. Rytina Gaspara Bouttatsa¹⁹

Ako už bolo vyššie spomenuté, po roku 1686 prestala byť komárňanská pevnosť pohraničným protiosmanským opevnením. Zmena sa však dotkla nielen postavenia pevnosti, ale aj jej funkcie. Dňa 21. februára 1699 bol cisárovi predstretý plán, ktorý sa zaoberal zachovaním, resp. zruinovaním fortifikačných objektov na území Uhorska. V tomto pláne bola spomenutá aj komárňanská pevnosť, pri ktorej sa uviedlo, že „je nutné vykonať komplexné fortifikačné práce“ a zároveň „je potrebnými opatreniami nutné zabrániť jej skaze“.²⁰ Na základe tohto plánu vydal Leopold I. 3. marca 1699 cisárske nariadenie, ktoré obsahovalo pre Komárno nasledovné inštrukcie: „Pomocou nemeckej pechoty a slobodných rôť je potrebné jeho súčasný stav zachovať a znovu zrekonštruovať zruinované obranné prvky.“²¹ Pevnosť Komárna teda mala byť nielen zachovaná, ale aj posilnená, aby dokázala zabezpečiť ochranu, bezpečnosť a pokoj vo svojom okolí.

19 Zdroj: GRÁFEL, Lajos. *NEC ARTE NEC MARTE*. [online]. Komárno : Komáromi Városi Hivatal és a NEC ARTE Kft., 1999. [cit. 10. 9. 2016]. Dostupné na internete: http://komarno.sk/content/necarte/az_oreg_es_ujvar_alaprajza_17sz.htm

20 SZITA, László – SEEWANN, Gerhard. *A karlócai béke és Európa : Dokumentumok a karlócai béke történetéhez 1698 – 1699*. Pécs : Gálos Nyomdász, 1999, s. 148-149.

21 SZITA, László – SEEWANN, Gerhard. *A karlócai béke és Európa : Dokumentumok a karlócai béke történetéhez 1698 – 1699*. Pécs : Gálos Nyomdász, 1999, s. 152.

Karlovícký mier, podpísaný 26. januára 1699, vytvoril základné podmienky pre nástup mierového obdobia, ktoré však nemalo dlhšie trvanie.²² Hneď v prvých rokoch nového storočia vypuklo najmohutnejšie protihabsburské stavovské povstanie. Kuruci Františka II. Rákociho dosiahli už v prvom roku povstania značné úspechy. Po porážke cisárskych jednotiek pri Zvolene²³ sa kuruci ešte v roku 1703 dostali aj do blízkosti Komárna. Cisár Leopold I. na to reagoval okamžitým nariadením posilnenia mesta a namierenia hradných diel na obytné domy mešťanov, aby obyvatelia nemohli prejsť pod zástavy povstalcov.²⁴ Keď sa kurucké jednotky dostali do tesnej blízkosti mesta, vyzvali veliteľa, maršala Henricha Fridricha Mansfelda²⁵ k odovzdaniu pevnosti. Po odmietnutí tejto výzvy sa kuruci vyhrážali, že mesto zničia ohňom a železom.²⁶ Obyvatelia mesta, vidiac prípravy obliehania, ale aj delá namierené priamo na nich, vyslali delegácie k panovníkovi, ktorého ubezpečili o svojej lojalite, ale aj k Mikulášovi Bercsényimu, aby pochopil ich situáciu, v ktorej je nemožné prejsť ku kurucom. Delegácie na obidvoch miestach uspeli, tak bolo mesto uchránené od skazy.²⁷ Členovia delegácie, ktorí navštívili Bercsényiho, boli po návrate uväznení a prepustení až po nariadení Dvorskej vojenskej rady. Vedenie mesta sa snažilo udržať si priazeň oboch bojujúcich strán, ak by totiž došlo k obliehaniu pevnosti, mesto by takmer s určitosťou zaniklo.²⁸

Aj napriek tomu, že hradné delá zabránili mestu prejsť pod zástavy Rákociho kurucov, väčšina obyvateľov mesta a stolice sympatizovala s kurucmi a keď sa naskytla príležitosť, kto mohol, do tábora kurucov aj prešiel. Na začiatku roka 1704 tak učinil napr. aj hlavný župan Komárnanskej stolice Anton Eszterházy a aj viacerí príslušníci stoličnej šľachty.²⁹ Nemecká časť posádky pevnosti sa snažila strážiť

-
- 22 Už krátko po uzavretí mieru predpovedal benátsky vyslanec pri cisárskom dvore Carlo Ruzzini, že v Uhorsku vypukne rozsiahle povstanie. MRVA, Ivan – SEGEŠ, Vladimír. *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava : Perfekt, 2012, s. 187.
 - 23 Bitka pri Zvolene sa uskutočnila 15. novembra 1703. MRVA, Ivan. Povstanie Františka II. Rákociho. In Vladimír SEGEŠ – Božena ŠEĎOVÁ (eds.). *Nedaleko od Trenčína ... : Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej*. Trenčianska Turná : Obec Trenčianska Turná; Bratislava : Vojenský historický ústav, 2008, s. 73.
 - 24 Ako napr. v roku 1683.
 - 25 Maršal Heinrich Friedrich Mansfeld sa stal veliteľom pevnosti po smrti Karla L. Hoffkirchena v roku 1692 a v tejto funkcii zotrval do 1715, keď umrel. GYULAI, Rudolf. *Komárom vármegye és város történetéhez*. Komárom : Ziegler Károly, 1890, s. 88.
 - 26 KECSKÉS, László. *Komárom az erődök városa*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1984, s. 145.
 - 27 List Mikuláša Bercsényiho obyvateľom Komárna, zakazujúci akýkoľvek nepriateľský čin voči mestu a jeho obyvateľom. Bližšie: TAKÁTS, Sándor. *Lapok egy kis város múltjából*. Komárom : Ziegler Károly, 1886, s. 121 – 122. Tento list však nespomína, že podľa dohody sa Komárnania zaviazali zaplatiť sumu 3 000 zlatých. Túto sumu dokázali obyvatelia mesta poskladať len veľmi ťažko. TAKÁTS, Sándor. *Fejezetek Komárom művelődés- és gazdaságtörténetéből*. Tatabánya : Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat, 1997, s. 166.
 - 28 KECSKÉS, László. *Komárom az erődök városa*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1984, s. 146.
 - 29 „[...] aj väčšina kuriálnej šľachty utiekla z mesta Komárno, kde aj stoličný dom zostal opustený. Stolica bola organizovaná vonku : schôdze sa konali v Tate, vo Dvoroch, v Nových Zámkoch a spolu s Ostrihomom v kaštieli kuruckého generála Jána Bottyána v Bátorových Kosihách.“ Thaly Kálmán jelentése Komárom vármegye levéltáráról. THALY, Kálmán. – SZABÓ,

komárňanské opevnenie, ale úteky boli zaznamenané aj spomedzi jeho hradieb.³⁰ V záujme zabezpečenia náhrady za utečencov boli do Komárna prevelené niektoré jednotky Friesenovho pluku.³¹

Na vyváženie prevahy kurucov Františka II. Rákociho vymenoval cisár Leopold I. za veliteľa uhorských vojsk grófa Siegberta Heistera,³² ktorý so svojimi oddielmi niekoľkokrát prešiel aj po území Komárňanskej stolice, avšak kuruckým úspechom zabrániť nedokázal.³³ Dňa 16. novembra 1704 sa kurucom po týždennom obliehaní podarilo obsadiť pevnosť Nové Zámky³⁴ a o šesť dní neskôr kapituloval aj hrad Tata. V nasledujúcom roku sa kurucom podarilo obhájiť svoju moc na väčšine získaných území, iba prechodne stratili Zadunajsko.³⁵ V apríli 1706 bol na čelo vojsk v Uhorsku vymenovaný gróf Guido Starhemberg,³⁶ ktorému sa podarilo obsadiť územie Žitného ostrova. V tomto období často využívali cisárske vojská pontónový most komárňanskej pevnosti cez rieku Dunaj, cez ktorý mohli prejsť bezpečne na druhý breh rieky v krytí tunajších opevnení. V roku 1706 väčšinu územia Komárňanskej stolice kontrolovali kuruci, iba Komárno a Žitný ostrov držali cisárske oddiely.³⁷ Počas roku 1706 sa však už začali prejavovať prvé príznaky krízy na strane kurucov.

Károly. A Magyar Történelmi Társulat 1870-ik évi vidéki (Vas vármegyei) kirándulásában részt vett bizottságok jelentései. In *Századok*, roč. 4, 1870, č. 9, s. 611-612.

30 Takýto útek z pevnosti zvečnil aj list z 12. septembra 1705: „Počas príležitosti troch noci kvôli skromnému stavu našich valov utieklo spomedzi nich štyridsať medzi kurucov, a obávame sa, že by aj ostatní nevykonali niečo podobné.“ TAKÁTS, Sándor. *Lapok egy kis város múltjából*. Komárom : Ziegler Károly, 1886, s. 126.

31 TAKÁTS, Sándor. *Lapok egy kis város múltjából*. Komárom : Ziegler Károly, 1886, s. 126.

32 MRVA, Ivan. Kurucká vojna na Slovensku a jej dôsledky v rokoch 1704 – 1711. In *Historický časopis*, roč. 44, 1996, č. 4, s. 585.

33 Výnimkou je decembrová bitka pri Trnave, v ktorej sa Heisterovi podarilo kurucov poraziť. K bitke pozri: DOBROTKOVÁ, Marta. Bitka pri Trnave v povstaní Františka II. Rákociho. In Peter KÓNYA (ed.). *Povstanie Františka II. Rákócziho 1703 – 1711*. Prešov : FF PU v Prešove, 2005, s. 124-132; DOBROTKOVÁ, Marta. Bitka pri Trnave v roku 1704 a František II. Rákoci. In Pavol Živković (ed.). *Povijesni zbornik : godišnjak za kulturu i povijesno naslijede br. 3*. Osijek : Filozofski fakultet Osijek, 2008, s. 111-122; MARKÓ, Árpád. A nagyszombati csata. In *Századok*, roč. 67, 1933, s. 277-290, 400-429.

34 Obsadenie Nových Zámok sa viaže k menu Jána Bottyána. Tunajšie opevnenie sa v ďalšom priebehu povstania stalo hlavnou operačnou bázou kurucov smerom do Zadunajska a na severozápadné Slovensko a nástupným priestorom na výpady na Moravu a do Rakúska. DANGL, Vojtech. Jednooký kurucký generál Ján Boťán. In Vojtech DANGL – Vladimír SEGEŠ (eds.). *Vojvodcovia : III osobností vojenských dejín Slovenska*. Praha : Ottovo Nakladatelství, 2012, s. 239.

35 KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Uhorska*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 384.

36 Siegberta Heistera nahradil v máji 1705 vo funkcii hlavného veliteľa vojsk v Uhorsku generál Ľudovít Herbeville. KLUBERT, Tomáš. Siegbert Heister a Ján Pálfi – víťazi trenčianskej bitky. In Vladimír SEGEŠ – Božena ŠEĎOVÁ (eds.). *Neďaleko od Trenčína ... : Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej*. Trenčianska Turná : Obec Trenčianska Turná; Bratislava : Vojenský historický ústav, 2008, s. 138. Jeho nástupcom sa v apríli 1706 stal generál Starhemberg.

37 KECSKÉS, László. *Komárom az erődök városa*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1984, s. 147.

V lete 1708 obsadil a spustošil valy pri obci Gúta³⁸ kurucký generál Ján Bottyán. Dňa 3. augusta 1708 sa odohrala známa bitka pri Trenčianskej Turnej, ktorá znamenala obrat vo vojenskom vývoji povstania.³⁹ Po tejto bitke obsadili cisárske vojská celú oblasť údolia Váhu, Heister obnovil valy pri Gúte, získal aj valy pri Kravanoch,⁴⁰ kde mali kuruci zhotovený most cez Dunaj. V roku 1709 sa síce kurucom podarilo obsadiť značnú časť Žitného ostrova, avšak išlo len o dočasné úspechy. Cisárskym vojskám sa 24. septembra 1710 vzdala aj pevnosť Nové Zámky⁴¹ a celé územie Komárňanskej stolice sa „vrátilo“ pod kontrolu Viedne.

Obdobie posledného protihabsburského stavovského povstania bolo v dejinách mesta a pevnosti Komárno prechodným. Pevnosť ani mesto neboli vystavené žiadnemu priamemu obliehaniu, cez neho však často prechádzali oddiely cisárskej armády. Prítomnosť týchto jednotiek mala pre mesto aj pozitívny vplyv, keďže na vybavenie potrieb vojakov sa často využili produkty miestnych remeselníkov a obchodníkov, čo výraznou mierou prispelo k začiatku hospodárskeho rozmachu mesta. Po skončení obdobia protiosmanských vojen a protihabsburských povstaní sa život obyvateľov Komárna zmenil zásadným spôsobom. Doterajší vojenský charakter mesta sa dostal do úzadia a Komárno sa stalo jedným z dôležitých centier obnovy, ktoré sa začalo na celom území Uhorska.⁴² Mesto za krátky čas dokázalo prejsť z vojnovkej, obmedzenej na slobodnejšiu, voľnejšiu a dynamickejšiu životnú formu. Tento pozitívny vývoj prilákal mnohých ľudí k usadeniu sa, čo spôsobilo, že v roku 1715 bolo Komárno piatym najľudnatejším mestom Uhorska⁴³ s počtom domácností 719 a počtom obyvateľov 8321 osôb.⁴⁴

38 Dnes Kolárovo, okres Komárno.

39 K bitke pozri: SEGEŠ, Vladimír – ŠEĐOVÁ, Božena (eds.). *Neďaleko od Trenčína ... : Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej*. Trenčianska Turná : Obec Trenčianska Turná; Bratislava : Vojenský historický ústav, 2008, 253 s.

40 Dnes Kravany nad Dunajom, okres Komárno.

41 MRVA, Ivan. Povstanie Františka II. Rákociho na území západného Slovenska. In Peter KÓNYA (ed.). *Povstanie Františka II. Rákócziho 1703 – 1711*. Prešov : FF PU v Prešove, 2005, s. 83.

42 Mesto, disponujúce výhodnou polohou, sa stalo centrom prepravy obilia, dreva, vína, pálenky, hovädzieho dobytku, soli, medu, textilu, tabaku, rýb a pod. Bližšie pozri: TOK, Béla. Komárom kereskedelme a 16. – 18. században. In Balla Kálmán (szerk.). *Új Mindenes Gyűjtemény*. Bratislava : Madách, 1985, s. 169-194.

43 SIKOS, T. Tamás. – TINER, Tibor. *Egy város – két ország. Komárom – Komárno*. Komárno : Selye János Egyetem Kutatóintézete, 2007, s. 34. Viac obyvateľov mali iba mestá Brašov, Budín, Kluž a Sibiu. MÁCZA, Mihály. *Komárom : Történelmi séták a városban*. Bratislava : Madách, 1992, s. 9.

44 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (ďalej len MNL OL). Archivum regni, Országos összeírások. N 78 – Ladula BB-CC. Ladula GG-HH 1715. évi összeírás: 34. TÉKA: Komárom, Rev Comarom. Dynamický rozvoj mesta odzrkadľujú aj výsledky ďalšieho súpisu daňovníkov v roku 1720, evidovali v Komárne 937 domácností a 10 420 obyvateľov. MNL OL. Archivum regni, Országos összeírások, N 79 - Ladula DD-EE. Ladula JJ-KK 1720. évi összeírás: 38. TÉKA: Komárom megye, Sziget járás, Rév Comarom.

Komárňanská pevnosť v roku 1719⁴⁵

V ďalšom priebehu 18. storočia neboli komárňanské opevnenia priamo ohrozené žiadnym nepriateľom, preto starostlivosť o ich údržbu upadla na nutné minimum. Podľa predstáv viedenského dvora mala pevnosť v prvom rade zabezpečovať pokoj a poriadok v jej okolí, avšak nestratila ani kontakt s vojskom, keďže bola dôležitým výcvikovým a zálohovým centrom. Okrem toho Komárno zostávalo aj naďalej centrálnym stanovištom tzv. čajkárov⁴⁶ až do polovice 18. storočia, keď Dvorská vojenská rada rozhodla o založení čajkárskeho obvodu v oblasti sútoku

45 Zdroj: Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár, I. C. V. 1-14, *Komárom. Üpl. der Stadt und Festung*.

46 Čajky (maď. sajka) – boli novými zmodernizovanými vojnovými loďami, ktoré sa plavili po rieke Dunaj. Lode boli 24,2 m dlhé a necelé 2,4 m široké s ponorom 3 dm, disponovali štyrmi jednofuntovými delami. Na palube lodí sa nachádzalo 26 – 40 čajkárov, ktorí podľa potreby mohli veslovať, resp. bojovať. Posádky na tieto lode boli naverbované z potomkov niekdajších nasadistov, ktorí tak vytvorili cisársko-kráľovskú čajkársku flotilu. Komárňanská čajkárska flotila zasiahla do bojových konfliktov, ktoré sa odohrávali na južných hraniciach Uhorska, len zriedkavo. Veliteľom čajkárov bol hlavný vajda, ich zástupcami boli vicevajdovia. Známymi vajdami čajkárov v 18. storočí boli Ján Esztergomi v rokoch 1716 – 1717, Juraj Fehérváry v rokoch 1719 – 1746, po ňom Ladislav Fehérváry. KECSKÉS, László. *Komárom az erődök városa*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1984, s. 152-153.

Dunaja a Tisy.⁴⁷ Obnovená fortifikačná činnosť v Komárne súvisela s vypuknutím vojny o rakúske dedičstvo, keď boli v rýchlom tempe pripravené plány a určené najdôležitejšie úlohy. Vojnoví inžinieri zistili, že pevnosť sa môže úspešne ubrániť iba v takom prípade, ak sa pred západnou baštou Novej pevnosti vytvorí široké predpolie (tzv. glacis).⁴⁸ Zrekonštruované mali byť aj valy postavené v období kuruckých bojov. Fortifikačné práce boli úspešne dokončené do roku 1748.⁴⁹ Zároveň sa v tomto roku ukončila aj vojna o rakúske dedičstvo, ktorá bola uzavretá 23. októbra 1748 podpísaním mieru v Aachene.⁵⁰

Priaznivý vývoj Komárna, ktoré 16. marca 1746 získalo titul slobodného kráľovského mesta,⁵¹ bol v druhej polovici 18. storočia prerušený niekoľkými katastrofami. Už v roku 1763 zasiahlo mesto silné zemetrasenie, v rokoch 1767 a 1768 vyčíňali požiare a neboli zriedkavé ani povodne. Tieto pohromy prispeli k tomu, že na jeseň 1782 Jozef II. rozhodol o zrušení vojenského charakteru pevnosti, ktorej budovy a výbava mali byť predané v dražbe.⁵² V nasledujúcom roku bolo mesto zasiahnu-

47 V polovici 18. storočia sa Dvorská vojenská rada rozhodla zriadiť na dolnom toku Dunaja stále čajkárske kompánie, ktoré mali zabezpečovať kontrolu najdôležitejších riečnych úsekov v pohraničí. Už v roku 1747 bola zriadená skúšobná jednotka pri Kupinove v obvode petrovaradínskeho pluku, ktorá svoje úlohy úspešne splnila, preto sa zrodil návrh, že čajkári z okolia Komárna, Ostrihomu a Rábu, ktorí chcú zotrvať vo vojenskej službe, majú byť presídlení do oblasti sútoku Dunaja a Tisy, kde má byť vytvorený čajkársky obvod, pripojený k dunajskému hraničiarskemu obvodu a podriadený vojenskej správe. Do tejto oblasti sa mali čajkári presťahovať do 1. apríla 1751. SZENTKLÁRAY, Jenő. *A Dunai hajóhadak története*. Budapest : MTA Történelmi Bizottsága, 1885, s. 266.

48 Glacis – val krytej cesty. Od hrebeňa sa mierne zvažoval do predpolia a umožňoval obrancom zrakom i paľbou ovládať blízke okolie hradieb. GRÁFEL, Lúdvít. *Nec Arte Nec Marte : Slovník vybraných termínov*. [online]. [cit. 25. 01. 2016].

Dostupné na internete: http://komarno.sk/content/necarte/svk/slovník_vybraných_termínov.htm

49 KECSKÉS, László. *Komárom az erődök városa*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1984, s. 153-154.

50 BARTA, János. *A tizenennyolcadik század története*. Budapest : Pannonica, 2000, s. 135.

51 Privilegiálna listina obsahovala v 20 bodoch výsady mesta. Najdôležitejšie body regulovali účasť mesta na snemoch, priznávali mu zemepanské práva nad územím Komárna, nad poľami a ornou pôdou, s výnimkou rozsiahlej samoty s názvom *Várköze*, alebo *Várfölde*, ktorá bola vrátená pokladnici. Ďalšie body priznali mestu voľné praktizovanie hrdelného práva, vymanili mesto a cechy spod vojenskej právomoci, udelili mestu právo strpenia alebo vyhnania Cigánov a Židov, na večné časy oslobodili mesto od platenia ročnej dane 418 zlatých pre velenie pevnosti. Na vyhlásenie práva slobodného kráľovského mesta bol do Komárna vyslaný kráľovský komisár barón Karol Keller. Bližšie: TAKÁTS, Sándor. *Lapok egy kis város múltjából*. Komárom : Ziegler Károly, 1886, s. 149-150. Uhorský snem na základe privilegiálnej listiny uviedol Komárno medzi slobodné kráľovské mestá v XXVII. zákonnom článku z roku 1751. Zákonný článok č. XXVII./1751: „*Tiež jej svätá Výsosť [...] milostivo rozhodla o prijatí niekdajších zemepanských miest Győr, Komárno, Novi Sad a Zombor do radu ostatných slobodných kráľovských miest: tak ich zbory a stavy krajiny hlasovaním a zasadaním prijímajú do radu ostatných slobodných kráľovských miest.*“ [online]. [cit. 24. 02. 2016]. Dostupné na internete: <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4809>

52 K tomu bližšie pozri: ROVÁCS, Albin. A komáromi vár leszerelése. In *Komáromi Lapok*, roč. 22, 1901, č. 30, s. 1-4.

té ďalším zemetrasením, ktoré uzavrelo obdobie pohrôm v dejinách Komárna. Po roku 1783 začalo na mesto vplývať niekoľko pozitívnych faktorov, ktoré mu priniesli opätovnú hospodársku prosperitu.⁵³ Aj v súvislosti s pevnosťou sa vykonali isté opatrenia. Na snem v roku 1790 pripravila Komárňanská stolica hlásenie, v ktorom sa uvádzalo, že pevnostný charakter komárňanského opevnenia je potrebné aj naďalej zachovať, aj napriek tomu, že objekty boli predané v dražbe, a novým majiteľom bolo prísne zakázané, aby akýmkoľvek spôsobom poškodzovali hradné múry.⁵⁴ Správnosť tohto kroku sa napokon potvrdila na začiatku nasledujúceho storočia.

Na prelome 18. a 19. storočia sa Napoleon Bonaparte ujal moci vo Francúzsku a v roku 1804 sa stal panovníkom Francúzskeho cisárstva. V tom istom roku vypukla tretia koalíčná vojna medzi monarchiou a Francúzskom,⁵⁵ počas ktorej sa Napoleonovi podarilo obsadiť Viedeň a 2. decembra 1805 zvíťazil aj v bitke troch cisárov pri Slavkove.⁵⁶ Táto nepriaznivá vojenská situácia upriamila pozornosť viedenského dvora na Komárno a jeho opevnenie.⁵⁷ Už v roku 1807 navštívil mesto a pevnosť cisár František I.⁵⁸ a aj niekoľko dôstojníkov inžinierskeho zboru,⁵⁹ ktorí uskutočnili zameriavanie pevnosti a jej okolia. Na základe týchto prác pripravil v nasledujúcom roku generálporučík Johann Gabriel Marquis von Chasteler⁶⁰ plán na prestavbu hra-

53 Jozefínske sčítanie obyvateľstva v rokoch 1784 – 1787 evidovalo v slobodnom kráľovskom meste Komárno 1 422 domov a 11 970 obyvateľov. *Az első magyarországi népszámlálás (1784 – 1787)*. Budapest : Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára – Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, 1960, s. 432.

54 KECSKÉS, László. *Komárom az erődök városa*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1984, s. 157.

55 Tri koalíčné vojny prebiehali v rokoch 1792 – 1797, 1799 – 1801, 1804 – 1805.

56 K bitke bližšie: DANGL, Vojtech. *Bitky a bojiská v našich dejinách*. Bratislava : Perfekt, 2007, s. 73-84.

57 Rakúske vojenské velenie bolo po úspechoch francúzskej armády nútené hľadať vo vnútri ríše také miesto, alebo územie, ktoré je vhodné na podporovanie armády a ktoré poskytuje dobré útočisko. Toto miesto muselo byť nutne pri „tepne“ cisárstva, rieke Dunaj. Ďalšou zrejmou požiadavkou bolo, aby zabezpečilo vhodné miesto na prechod cez Dunaj a aby bolo možné priblížiť sa k nemu z viacerých strán. Pri všetkých týchto podmienkach bolo označené za prakticky jediné vhodné miesto Komárno. *Komárom katonaváros*. [online]. s. 3. [cit. 26. 02. 2015].

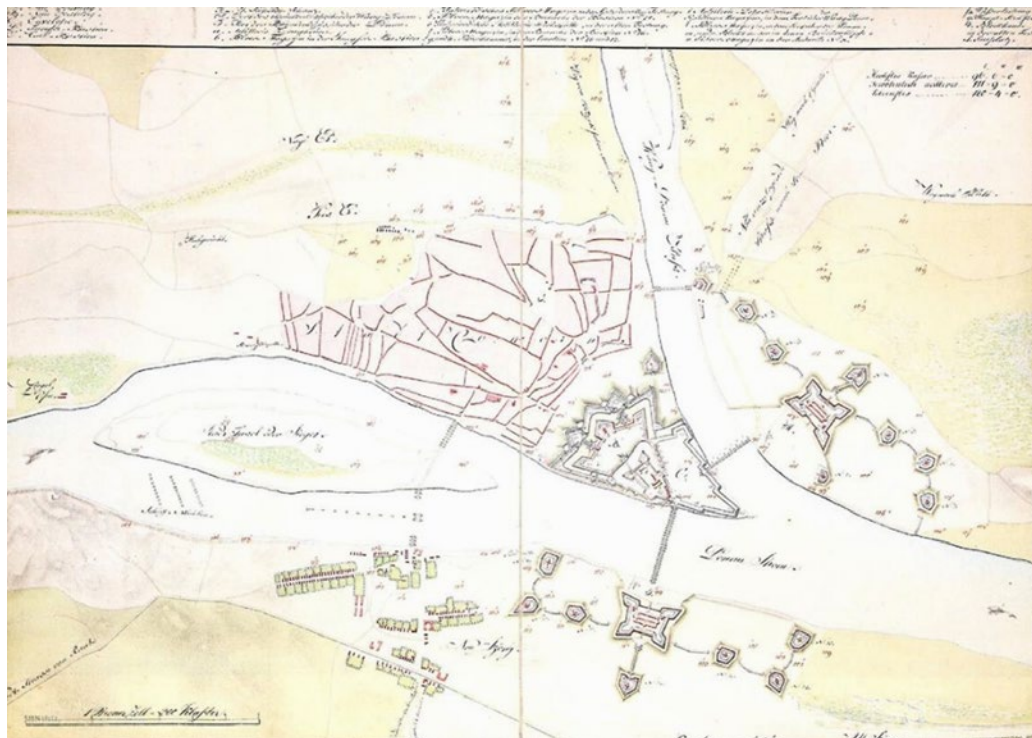
Dostupné na internete: http://www.habsburg.org.hu/files/hti_szakmai/monostori_komárom.pdf

58 Cisár pri návšteve pevnosti opísal jej vtedajší stav. CSIKÁNY, Tamás. A komáromi erődrendszer kiépítése 1808-ban. In *Hadtörténelmi Közlemények*, roč. 123, 2010, č. 3, s. 651.

59 Napr. kapitán Franz Maurice, Ignatz Schütz, Marius Duoda, Anselm Poglayen von Leyenburg, Michael Czihocky, Josef Kampfmüller von Langelhosen, Karl van der Werth, kapitán barón Winzenz Abfaltern, nadporučík Heinrich Hentzi, Franz Reyl, Josef Beredel, nadporučík Emanuel Zitta, a ďalší. CSIKÁNY, Tamás. *Komárom, a szűz vár* 1809. Budapest : Kossuth, 2012, s. 34.

60 K jeho životu a dielu bližšie pozri: KUPKA, Vladimír. *Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností*. Praha : Libri, 2005, s. 185-192. Úlohami markíza Chastelera boli: „zrekonštruovanie komárňanského hradu, tiež vybudovanie predmostí na pravom brehu Dunaja a na ľavom brehu Váhu, ktoré majú zabezpečiť kontakt vojsk cez tieto rieky.“ CSIKÁNY, Tamás. *Komárom, a szűz vár* 1809. Budapest : Kossuth, 2012, s. 33.

du, ktorá sa začala už v roku 1808. Do novembra tohto roku⁶¹ bola zrekonštruovaná Stará pevnosť, začala sa aj rekonštrukcia niektorých častí Novej pevnosti a predsunutých opevnení na protiľahlom brehu Dunaja a Váhu, bol obnovený pontónový most cez Dunaj a postavený pilóťový most cez Váh.⁶² Fortifikačné práce pokračovali aj v roku 1809. Základným cieľom bolo, aby pevnosť bola vybudovaná do takej miery, aby ju bolo možné efektívne brániť. Aj napriek všetkým úsiliam sa však tento cieľ do vypuknutia nasledujúcej vojny naplniť nepodarilo.⁶³

Plán výstavby pevnostného systému Komárna z roku 1809⁶⁴

- 61 O trvaní týchto fortifikačných prác svedčí pamätná tabuľa na fasáde novovybudovanej časti pevnosti s nápisom: „FUNDIERT DEN 20. AUG. VOLLENDET DEN 4. NOV. AM CAROLUS TAGE. IM JAHRE 1808.“ GRÁFEL, Ludovít. *Pevnostný systém Komárna*. Bratislava : Krajský ústav štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, 1986, s. 13.
- 62 Na vykonanie naplánovaných opevňovacích prác bol do Komárna prevelený 48. peší pluk Vukassovich, ktorý na prestavbe obranných prvkov pevnosti pracoval od 2. mája do 1. novembra 1808. SZAMÓDY, Zsolt – CSIKÁNY, Tamás – HORVÁTH, Csaba. *Komárom erődváros*. Komárom : Komárom Város Önkormányzata, 1998, s. 91-92.
- 63 Fortifikačné práce podľa stanoveného plánu sa v roku 1809 mohli začať kvôli nepriaznivému počasiu až v mesiaci apríl napravením škôd, ktoré boli spôsobené januárovou ľadovou povodňou. Táto pohroma zasiahla nielen objekty pevnosti, ale aj mesto, kde sa zrútilo, resp. bolo výrazne poškodených 319 domov. MÁCZA, Mihály. *Komárom : Történelmi séták a városban*. Bratislava : Madách, 1992, s. 10.
- 64 Zdroj: Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár, K VII k 204, *Komorn und Umgebung*.

Na začiatku roku 1809 sa rakúsky cisár František I., ktorý ťažko niesol tvrdé podmienky Prešporského mieru z roku 1805, rozhodol vypovedať Francúzsku ďalšiu vojnu. Na jar 1809 postupovali rakúske oddiely pri Dunaji, avšak nepriateľ ich čoskoro zastavil a zatlačil späť, dokonca 13. mája 1809 Napoleon znovu vťiahol do Viedne.⁶⁵ Arciknieža Karol už 21. – 22. mája 1809 zabránil prechodu francúzskych vojsk cez Dunaj pri Asperne,⁶⁶ ale aj napriek tomuto úspechu bol generálporučík Jozef Vogelhuber vyslaný do Komárna s delostrelectvom, s oddielmi a vybavením, aby v prípade potreby bolo možné pri meste definitívne zastaviť postup francúzskych jednotiek.⁶⁷ Po bitke pri Asperne chcel arciknieža Karol zjednotiť svoje vojsko s oddielmi arcikniežaťa Jána a uhorskými šľachtickými jednotkami, čomu však zabránil taliansky vicekráľ Eugen de Beauharnais, ktorý 14. júna 1809 v bitke pri Rábe⁶⁸ porazil rakúske a uhorské jednotky.⁶⁹ Po tejto bitke sa ustupujúce uhorské vojsko malo zhromaždiť pri Komárne. Palatín Jozef vyzval prostredníctvom plukovníka Jozefa Petricha veliteľa pevnosti plukovníka Martina von Dedovicha, aby zastavil ustupujúce oddiely a posilnil predsunuté opevnenie na pravom brehu Dunaja, aby to bolo schopné ubrániť sa.⁷⁰ Po prechode palatínových jednotiek cez Dunaj zostali v dunajskom predsunutom opevnení tri prápory pechoty a dve roty jazdy pod vedením plukovníka Siegenfelda s dvomi delami.⁷¹ Na zvýšenie obranyschopnosti predsunutého opevnenia mala byť obec Újszõny obohnaná zemnými valmi, podľa pravidiel táborového opevnenia.⁷²

Táto náhľivosť nebola náhodná a mala svoje opodstatnenie, keďže už na druhý deň sa objavili francúzske oddiely pred predsunutým opevnením. Napoleon totiž upozornil vicekráľa Eugena na to, že pri Komárne pravdepodobne existuje pontó-

65 Po tomto úspechu francúzskeho cisára sa jedna časť vojska stiahla do Komárna, druhá ostala v Prešporku. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár és Irattár (ďalej len HIM HLI), VI. fondfőcsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.5./83.

66 Išlo o prvú porážku Napoleona v pozemnom boji. TEPLÍK, Tomáš. *Evropská diplomacie v historických souvislostech*. Praha : Imprinta, 2008, s. 668.

67 HIM HLI, VI. fondfőcsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.5./114.

68 Bitky pri Rábe sa zúčastnilo približne 21 000 uhorských insurgentov, ktorí boli sformovaní do 17 peších práporov a 108 husárskych švadrón. Nevycvičení a nedostatočne vyzbrojení insurgenti nemali ani najmenšie šance obstáť proti najmodernejšiemu vojsku vtedajšej Európy. Rábska porážka potvrdila zbytočnosť a neopodstatnenosť tejto prežitej formy branných síl, pre ktorých to bolo posledné vystúpenie v dejinách Uhorska. DANGL, Vojtech – SEGEŠ, Vladimír. *Vojenské dejiny Slovenska III. 1711 – 1914*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 1996, s. 60-61.

69 Príčiny vojenskej porážky detailne opisuje aj generálporučík Móric Gomez. HIM HLI, VI. fondfőcsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.6./111. Rovnako on podal hlásenie palatínovi o tom, že po bitke sa kapitán Pavol Csollich pravdepodobne dostal do zajatia. HIM HLI, VI. fondfőcsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.6./112.

70 CSIKÁNY, Tamás. *Komárom, a szűz vár 1809*. Budapest : Kossuth, 2012, s. 72.

71 VERESS, D. Csaba. *Napóleon hadai Magyarországon*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1987, s. 164.

72 SZAMÓDY, Zsolt – CSIKÁNY, Tamás – HORVÁTH, Csaba. *Komárom erődváros*. Komárom : Komárom Város Önkormányzata, 1998, s. 94.

nový most, ktorý je potrebné zničiť.⁷³ Prechodu ustupujúcich vojsk na ľavý breh Dunaja síce už francúzske oddiely nestihli zabrániť, ale 16. júna ráno podnikli útok proti predsunutému opevneniu. Útok bol odrazený, Francúzom sa podarilo obsadiť iba obec Ács.⁷⁴ Vplyvom francúzskeho útoku bola posilnená posádka na pravom brehu Dunaja jazdeckými oddielmi, ktoré potom úspešne zatlačili nepriateľa a získali späť obec Ács.⁷⁵ O dva dni neskôr sa Francúzi pokúsili o ďalší útok, avšak aj ten bol odrazený. Medzitým sa palatín Jozef a arciknieža Ján rozhodli podniknúť akciu na oslobodenie Rábu, ich útok bol 22. júna odvolaný, keďže arciknieža Ján sa mal presunúť k Prešporku,⁷⁶ aby sa zjednotil s hlavnou armádou. Na obranu Komárna zostalo päť peších práporov a 14 povstaleckých jazdeckých oddielov.⁷⁷ Francúzske oddiely sa 23. júna 1809 stiahli od Komárna a od obce Ács,⁷⁸ avšak už na druhý deň znovu zaujali svoje postavenia.⁷⁹ V dňoch 27. júna⁸⁰ a 1. júla 1809 sa francúzske oddiely znova pokúsili obsadiť predsunuté dunajské opevnenie a medzitým uskutočnili aj pokus o obsadenie niektorých obcí na Žitnom ostrove,⁸¹ avšak tieto operácie neboli úspešné. Tieto akcie boli zároveň poslednými útokmi francúzskych jednotiek proti opevneniam pri Komárne, keďže onedlho bola väčšina francúzskych oddielov stiahnutá z územia Uhorska. Po týchto bojoch boli na území Žitného ostrova vytvorené predsunuté stráže⁸² a v Komárne sa znovu začali opevňovacie práce, ktorých najdôležitejšou súčasťou bola výstavba tzv. Palatínskej línie na obranu mesta.⁸³ V priebehu júla nariadil palatín Jozef aj pozorovanie rieky Váh v úseku medzi

73 „Bud' má nepriatel' pri Komárne most, alebo nemá. Keď má, treba ho zničiť...“. CSIKÁNY, Tamás. *Komárom, a szűz vár* 1809. Budapest : Kossuth, 2012, s. 72.

74 Dnes mesto v Komárňansko-ostrihomskej župe, nachádza sa približne 8 km juhozápadne od Komárna.

75 Hlásenie o bitke a o dislokácii francúzskych jednotiek pri obci Ács a pri Rábe vid'. HIM HLI, VI. fondfőcsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.6./118.

76 HIM HLI, VI. fondfőcsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.6./132.

77 VERESS, D. Csaba. *Napóleon hadai Magyarországon*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1987, s. 223.

78 HIM HLI, VI. fondfőcsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.6./139.

79 HIM HLI, VI. fondfőcsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.6./149.

80 Bitka sa spomína v hlásení z 28. júna. HIM HLI, VI. fondfőcsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.6./178.

81 Francúzi sa pokúsili obsadiť napr. obec Zlatná, avšak po neúspechu sa stiahli cez okolie obce Nemá (dnes Kližská Nemá) až k Rábu. HIM HLI, VI. fondfőcsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.6./181.

82 Predsunuté stráže boli vytvorené od Komárna po obec Čičov. HIM HLI, VI. fondfőcsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.6./183. Na ich podporovanie bolo nariadené zostavenie jedného práporu vojakov. Bitka sa spomína v hlásení z 28. júna. HIM HLI, VI. fondfőcsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.7./20.

83 Bližšie vid'. GRÁFEL, Lajos. *NEC ARTE NEC MARTE. A komáromi erődrendszer*. Komárno : Nec Arte s.r.o., 1999, s. XXIV – XXVII. Táto obranná línia bola pomenovaná po palatínovi Jozefovi, ktorý v roku 1809 aktívne participoval na riadení výstavby komárňanských fortifikačných prvkov. TOK, Vojtech. *Komárňanská pevnosť*. Komárno : Podunajské múzeum, 1974, s. 14.

Komárnom a Hlohovcom, keďže predpokladal, že nová francúzska ofenzíva môže prísť práve po tejto rieke.⁸⁴

V dňoch 5. a 6. júla 1809 sa na hlavnom bojovom poli opäť stretla francúzska a rakúska armáda, ale kým na francúzskej strane vicekráľ Eugen stihol rozhodujúcu bitku, na rakúskej strane sa arciknieža Ján oneskoril. Tak v bitke pri Wagram⁸⁵ zvíťazili Napoleonove vojská a arciknieža Karol bol nútený 12. júla 1809 podpísať znomyjské prímerie. V zmysle prímeria mali byť cisársko-kráľovské oddiely stiahnuté za líniu Halič – Prešporok – Ráb – Svätý Gotthard – Fiume, hlavný voj sa presunul do severozápadných území Uhorska.⁸⁶

Po porážke pri Wagram sa arciknieža Ján a cisár František I. stiahli do Komárna,⁸⁷ kde sa presťahoval aj panovnícky dvor a hlavný stan vojska. Aj napriek platnému prímeriu bolo pozorovanie rieky Váh naďalej vykonávané⁸⁸ a bol vydaný zákaz akéhokoľvek poškodzovania valov pri Váhu, ktoré vojsko počas prímeria dočasne opustilo.⁸⁹ Aj v priebehu mesiaca júl pokračovali fortifikačné práce, ktorých efektivita bola preverená 27. júla 1809 pokusným obliehaním. Cisár František I. počas pobytu v Komárne spoznal vojenskú hodnotu tunajších opevnení a skvelé možnosti obrany vyplývajúce z výbornej geografickej polohy a pri príležitosti pokusného obliehania vydal nariadenie, v zmysle ktorého mala byť v Komárne vybudovaná najväčšia vojenská centrála monarchie, ktorá by mohla v prípade potreby bezpečne prichýliť až 200 000 vojakov.⁹⁰ Na druhý deň bol do Komárna prevelený plukovník Pavol Davidovich, ktorý mal zabezpečovať výcvik insurgentov.⁹¹ Opevňovacie práce pokračovali aj v auguste, hlavne na pravom brehu Dunaja. K týmto prácam boli mobilizované nielen vojenské jednotky, ale aj obyvateľstvo bližších a aj vzdialenejších stolíc Uhorska.⁹²

Prímerie s Napoleonom vypršalo 20. septembra 1809, napokon však k ďalšej vojne nedošlo. Dňa 14. októbra 1809 bol podpísaný Schönbrunnský mier,⁹³ ktorý pre Rakúske cisárstvo znamenal významné územné straty, vysoké vojenské represie a povinnosť dvora zbúrať pevnosti Brno, Viedeň a Grätz. Hranice ríše sa po územných stratách otvorili a bolo potrebné vytvoriť nový systém opevnení, ktorý by za-

84 HIM HLI, VI. fondfócsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.7./31.; Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár és Irattár, VI. fondfócsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.7./41.

85 K bitke vid. DANGL, Vojtech. – SEGEŠ, Vladimír. *Vojenské dejiny Slovenska III. 1711 – 1914*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 1996, s. 60.

86 SZAMÓDY, Zsolt – CSIKÁNY, Tamás – HORVÁTH, Csaba. *Komárom erődváros*. Komárom : Komárom Város Önkormányzata, 1998, s. 95.

87 HIM HLI, VI. fondfócsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.7./54.

88 HIM HLI, VI. fondfócsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.7./73.

89 HIM HLI, VI. fondfócsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.7./109.

90 „[...] als ein Haupt Central-Depot-Platz für ganze Monarchie [...] auch für eine zahlreiche Armee von 200 000 Mann in bombenfreien Unterkünften daselbst in Sicherheit zu bringen.“ TAKÁTS, Sándor. *Lapok egy kis város múltjából*. Komárom : Ziegler Károly, 1886, s. 173.

91 HIM HLI, VI. fondfócsoport, Magyar nemzeti felkelés iratai, 1809.7./122.

92 KECSKÉS, László. *Komárom az erődök városa*. Budapest : Zrínyi Katonai Kiadó, 1984, s. 161.

93 SZÁSZ, Erzsébet. *A schönbrunni béke : 1809. október 14*. Szeged : JATE, 1992. 11 s.

ručoval bezpečnosť cisárstva. Vypracovaním systému bol poverený arciknieža Ján. Podľa jeho návrhu už nebolo možné zaistiť obranu hraníc rovnomerne, dôležité bolo hlavne zaistenie najdôležitejších smerov, teda údolia Dunaja a prístupových ciest k dedičným krajinám a k Uhorsku z juhu. Okrem toho však arciknieža označil za dôležité aj zaistenie takej oblasti vo vnútri monarchie, ktorá by dokázala zabezpečiť obranu Dunaja a hlavného mesta a ktorá by slúžila ako dôležité záložné a vojenské centrum. Z tohto hľadiska za najvhodnejšie miesto označil Komárno, ktorého hodnotu odhadol na 60 – 70 miliónov ríšskych zlatých.⁹⁴ Realizáciu týchto plánov malo zabezpečiť novozaložené fortifikačné riaditeľstvo v Komárne.

Plán komárňanskej pevnosti od veliteľa generálmajora Martina Dedovicha z roku 1810⁹⁵

Schönbrunnský mier síce vojnu ukončil, ale pokoj v okolí Komárna zatiaľ nenastal. V okolí pevnosti táborila značná časť armády, ktorej oddiely len postupne opúšťali túto oblasť.⁹⁶ Samozrejme, aj fortifikačné práce pokračovali v zmysle nariadenia cisára Františka I., ktorý Komárno považoval najdôležitejšiu pevnosť monar-

94 SZAMÓDY, Zsolt – CSIKÁNY, Tamás – HORVÁTH, Csaba. *Komárom erődváros*. Komárom : Komárom Város Önkormányzata, 1998, s. 96.

95 Zdroj: Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár, I. C. V. 3-6-330, Komárom. *Übersichts-Befestigungs-Entwurf zur Verstärkung dieser Festung sammt Memoire von Gl. Dedovich. – Bemerkungen über dieses Project der Befestigung der Stadt im Verbindung mit dem jenseitigen Donau u. Waag Ufer.*

96 CSIKÁNY, Tamás. *Komárom, a szűz vár 1809*. Budapest : Kossuth, 2012, s. 141-142.

chie. Tieto práce pokračovali s menšími prerušeniami ešte ďalších vyše 60 rokov,⁹⁷ pohlcujúc obrovské množstvo stavebného materiálu, ale hlavne financií. Výstavba komárňanského pevnostného systému bola napokon dokončená v 70. rokoch 19. storočia, v tomto období sa však už monarchia zamerala skôr na rozvoj pevností v pohraničných oblastiach. V dôsledku rýchleho vývoja strelných zbraní sa objavila potreba prestavby periférnych súčastí pevnostného systému, resp. ich „posunutie“ do väčšej vzdialenosti od centrálnych pevností, k takejto modernizácii však už v prípade komárňanských opevnení nedošlo. Aj napriek tomu si však pevnostný systém udržal svoj význam a bol vnímaný ako posledná ochranná bašta monarchie.⁹⁸

Záverom je potrebné skonštatovať, že všetky spomenuté vojenské konflikty mali pre vývoj komárňanskej pevnosti veľký význam. Niekdajšie protiosmanské pohraničné opevnenie bolo po oslobodení krajiny zachované a posilnené, jeho úlohou bolo zabezpečiť ochranu, pokoj a bezpečnosť okolia. Počas povstania Františka II. Rákociho pevnosť zostala v rukách cisára a patrila k dôležitým východiskovým bodom pre vojenské operácie cisárskej armády na území dnešného západného Slovenska a Maďarska. Po tomto povstaní sa vojenský charakter mesta dostal do úzadia, kým mesto prežívalo obdobie dynamického rozvoja, starostlivosť o pevnosť upadla na nutné minimum s výnimkou obdobia vojny o rakúske dedičstvo, keď boli jednotlivé fortifikačné objekty pevnosti zrekonštruované. Najväčší vplyv na komárňanskú pevnosť však jednoznačne mali koalíčné vojny proti Napoleonovi. V rokoch 1808 a 1809 boli komárňanské opevnenia zrekonštruované a posilnené do takej miery, aby dokázali zabezpečiť útočisko aj pre samotný panovnícky dvor a oddiely cisárskej armády a odraziť francúzske pokusy zničiť dôležitý pontónový most na Dunaji. Zároveň sa v týchto rokoch začala výstavba ďalších objektov pevnostného systému, ktorý sa zaradil k najväčším a najdôležitejším fortifikačným celkom na území habsburskej monarchie.

97 Počas tohto obdobia bola pevnosť vystavená obliehaniu iba v rokoch 1848 – 1849, keď ju v období uhorskej revolúcie a oslobodzovacieho boja obliehala rakúska cisársko-kráľovská armáda, neskôr spojená rakúsko-ruská armáda.

98 DOHNANEC, Tibor. Fortifikačné stavby pri Komárne na južnom brehu Dunaja. In Marcela DOMENOVÁ (ed.). *Spoločnosť a dejiny (človek – priateľ – kultúra)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2016, s. 45.

PODPORNÁ ČINNOSŤ SLOVENSKEHO SPOLKU DETVAN V PRAHE DO VYPUKNUTIA PRVEJ SVETOVEJ VOJNY

Lukáš HEDMEG

Abstract: *Supporting activity of slovak association Detvan in Prague until the outbreak of World War 1.* Slovak association Detvan in Prague has been known for a wide variety of activities during its entire existence (1882 – 1914). The supporting activity was among them the most important. Slovak association Detvan was motivated by the presence of the high number of poor Slovak students in Prague and rather high cost of living in the city to start providing financial support for them. Supporting activity was organized in years 1905 – 1914 and granted considerable amount of money to poor Slovak students, so they could finish their university studies.

Key words: Slovak association Devan, Prague, Support activity, Czech-Slavic Unity, Radhošť association, Milan Rastislav Štefánik.

Slovenský spolok Detvan v Prahe sa počas celej svojej predvojnovnej existencie (1882 – 1914) vyznačoval pomerne širokou škálou aktivít. Tie môžeme v princípe rozdeliť do dvoch základných skupín. Prvou sú aktivity vnútorné, organizované primárne pre členov spolku, ako napr. organizovanie náučno-popularizačných prednášok z rôznych vedeckých odborov, knižničná činnosť či čítanie a kritika prác literárne aktívnych členov. Druhou skupinou sú aktivity vonkajšie, smerujúce zo spolku smerom von, ktoré mali napr. za úlohu nadväzovať kontakty s inými českými spolkami v Prahe¹ či ďalšími spolkami študujúcej slovenskej mládeže, napr. so spolkom Tatran vo Viedni či Slovenským spolkom v Budapešti. Ďalej ich poslaním bolo taktiež šíriť osvetu a povedomie o kultúrnom dedičstve slovenského národa medzi českou verejnosťou.

Medzi najvýznamnejšie vnútorné aktivity spolku bezpochyby patrila činnosť podporná, pričom bola primárne organizovaná na pôde Detvana v období rokov 1905 – 1912, keď ročne udeľovala pomerne značné sumy podpôr a v rámci spolkových aktivít na ňu bol v danej časovej perióde kladený najväčší dôraz. Podporná činnosť Detvana bola priamo podmienená existenciou stále početnejšieho slovenského študentstva v Prahe, ktoré často pochádzalo z chudobnejšieho prostredia. Táto skutočnosť a pomerne vysoké náklady študentov na živobytie v jednom z najväčších

1 Slovenský spolok Detvan udržiaval kontakty s pomerne širokým okruhom českých spolkov, napr.: Československá jednota, Moravská Beseda, Spolek Radhošť, Literární a řečnícký klub „Slavia“, Vzdělávací klub „Antonín Čížek“ v Praze, Spolek Jihočeských akademiků – Štítiny, Akademický čtenářský spolek, Akademický spolek „Krákovec“ Spolek Sázavan, Spolek akademiků českobudějovických i okolních „Budivoj“, Spolek poslucháčů architektury, Spolek českých akademiků židů, Akademický spolek evangelický „Jeronym“, Spolek českých mediků a iné.

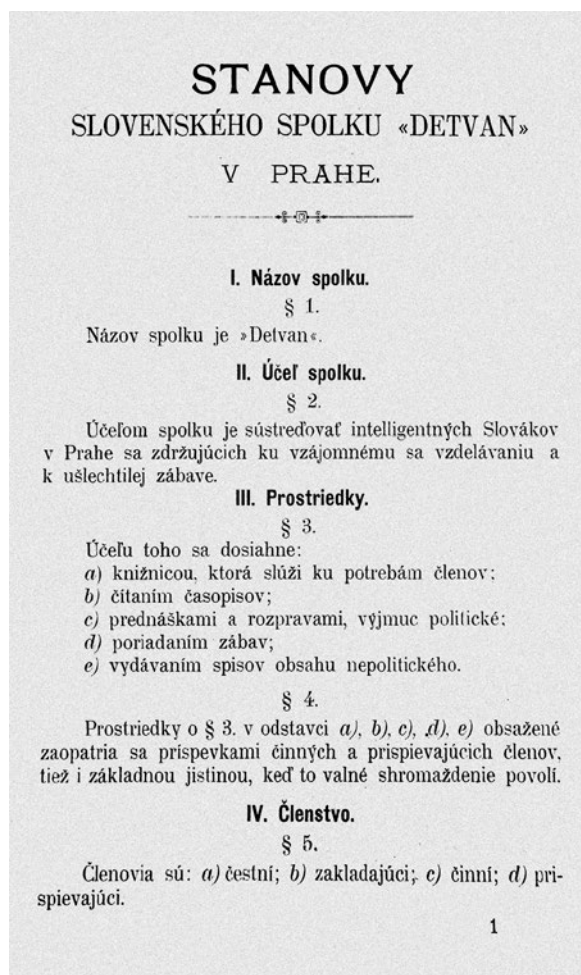
miest Rakúsko-Uhorska postupne motivovali spolok Detvan ku poskytovaniu pravidelnej finančnej podpory.

Podrobnejšie rekonštruovanie podpornej činnosti spolku Detvan sa ale na základe zachovaných archívnych materiálov ukázalo ako problematické. Primárne je to z dôvodu vysokej fragmentarizácie relevantných dát, ktoré sú roztrúsené vo viacerých typoch archiválií. Ďalším dôvodom je, vo viacerých prípadoch, nesystematický, miestami až chaotický spôsob zapisovania finančných darov spojený s často neúplnými, či len čiastkovými údajmi. V ojedinelých prípadoch sme dokonca zistili, že niektoré zdroje, ktoré referujú o rovnakom časovom úseku, prezentujú viac či menej rozdielne súvahové dáta, čo sťažuje vyvodenie presných súm. Paradoxne sa ukázalo, že najspoľahlivejším zdrojom relevantných dát, o ktoré sa môžeme oprieť, sú výročné, pokladničné, revízorské a tlačené spolkové správy z rokov 1904 – 1914. Hoci sú tieto správy pomerne stručné, jasne uvádzajú presné sumy, ktoré spolok dostával a vyplácal v jednotlivých rokoch.

V podmienkach Rakúsko-Uhorska² museli Slováci čeliť stále sa stupňujúcemu národnostnému útlaku zo strany uhorských vládnucich kruhov. Čoraz častejšie vylučovanie slovenských študentov zo škôl v Uhorsku ako nelojálnych živlov a panslávov a likvidácia troch slovenských gymnázií v rokoch 1874 – 1875³ postupne znemožňovali vzdelávanie sa slovenskej mládeže v rodnej reči. To nepochybne prispelo k nárastu záujmu o štúdium mimo územia Zálitavska. Vzhľadom na minimálnu jazykovú bariéru a príslušnosť k rovnakému štátnemu útvaru boli české krajiny, so svojím najväčším mestom Prahou, pre slovenských študentov veľmi vhodnou alternatívou. Postupne sa tak v Prahe v druhej polovici 19. storočia začalo vo výraznejšej miere akumulovať slovenské študentstvo, ktoré často ale pochádzalo z chudobnejších pomerov.

Počas existencie spolku Detvan bola zlá finančná a materiálna situácia slovenských študentov v Prahe kontinuálne trvajúcim problémom. V čase 80. rokov 19. storočia nám ju ilustrujú spomienky dobového člena spolku Detvan, lekára, no predovšetkým literáta, Ladislava Nádaši-Jégého, v ktorých poznamenal, že „väčšina slovenských študentov chodila po pražských uliciach v hábch dedinskými a malomestskými krajčírmi spichnutých, i to už ošúchaných... K tomu nekúrená izba, a čakať bez raňajok so stisnutými čelustami ten obedík za päťadvadsať krajciarov, bola hotová tryzeň“. A ďalej pokračoval: „Hoci boli i kadejaké podporičky, bolo nám jednako záhadou, z čoho jeden-druhý z nás žije... Pokladali sme náš stav za úplne prirodzený: študenti sa musia prehladovať k diplomu.“⁴

- 2 Rakúsko-Uhorsko (Kráľovstvá a krajiny v ríšskej rade zastúpené a krajiny uhorskej svätoštefanskej koruny, neoficiálne jednotlivo Predlitavsko a Zálitavsko) vzniklo ako nástupnícky štát Habsburskej monarchie v roku 1867. Bližšie: KONTLER, László. *Dejiny Maďarska*. Praha : Lidové noviny, 2001, s. 253-254.
- 3 Slovenské katolícke gymnázium v Kláštore pod Znievom 3. 10. 1869 – 30. 12. 1874, Osemročné slovenské evanjelické gymnázium vo Veľkej Revúcej 16. 9. 1862 – 20. 8. 1874, Nižšie slovenské evanjelické patronátne gymnázium v Turčianskom Sv. Martine 23. 9. 1866 – 31. 1. 1875.
- 4 NÁDAŠI-JÉGÉ, Ladislav. Detvanci v osemdesiatych rokoch. In Vladimír MEČIAR (eds.). *Detvan 50 rokov v Prahe. Rozpomienky, štúdie, úvahy*. Martin : Knihtlačiarsky uč. spolok v Turčianskom Sv. Martine, 1932, s. 27.

Stanovy spolku Detvan 1889.
Zdroj: Národný archív Praha

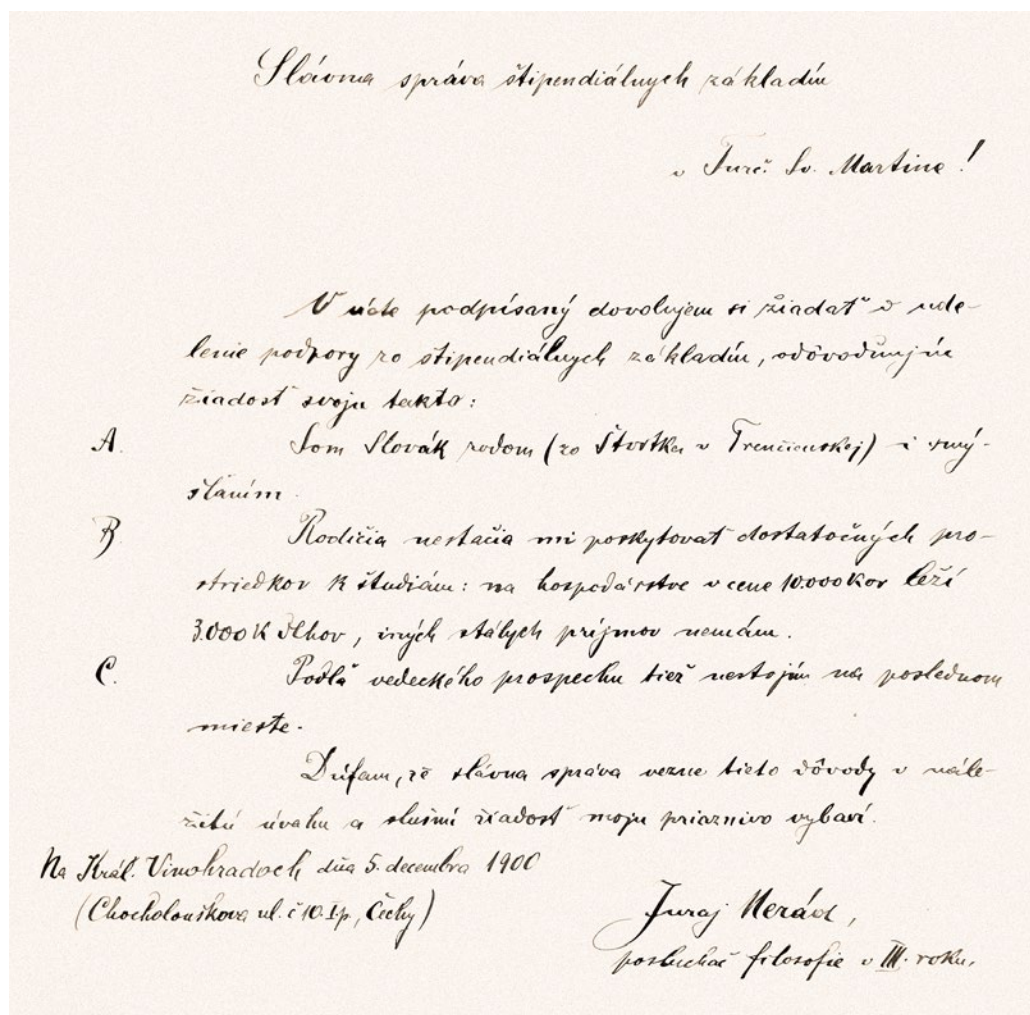
Prakticky jediným pravidelným zdrojom príjmov do pokladnice spolku v približne prvých dvoch dekádach jeho fungovania (1882 – 1904) boli členské poplatky. Spolkové stanovy⁵ rozpoznávali celkovo štyri druhy členov, a to čestných, zakladajúcich, prispievajúcich a činných,⁶ pričom len česní členovia neboli viazaní uhrádzať žiadne pravidelné poplatky. Stanovy ukladali zakladajúcim členom platiť 10 zlatých (zl.) ročne (prípadne 2x po 5 zl.), činným členom pri vstupe do spolku 50 grajciarov (kr.) zápisného a 30 kr. mesačného príspevku a prispievajúcim členom aspoň 2 zl. (študujúcim 1zl.) ročne. V záujme zvýšenia finančných príspevkov do pokladnice sa snažil spolok Detvan každoročne osloviť čo možno najširší okruh pronárodne zmýšľajúcich slovenských a českých fyzických a právnických osôb, aby sa stali zakladajúcimi⁷ a prispievajúcimi členmi. Hoci členský poplatok museli každoročne platiť všetci členovia, v spolkovej agende sa nám zachovali viaceré žiadosti o jeho

- 5 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK) Martin, sign. 219 AT 16. *Stanovy slovenského spolku Detvan v Prahe*. Stanovy boli schválené c. a kr. miestodržiteľstvom v Prahe 30. marca 1889, pričom priamo vychádzajú, odlišujú sa len v niektorých majetkovo-právnych a štylistických aspektoch, z prvých a druhých spolkových stanov z rokov 1882 a 1885.
- 6 Spolková pokladnica pokladala príspevky zakladajúcich členov za tzv. základný kapitál, ktorý bol uložený v Mestskej sporiteľni na Kráľovských Vinohradoch. Úroky z neho, spolu s príspevkami činných a prispievajúcich členov a prípadnými finančnými darmi boli požívané na hradenie spolkových výdavkov.
- 7 V priebehu fungovania spolku sa za zakladajúcich členov prihlásilo dohromady 40 fyzických a právnických osôb, ako napr. pravotári v Turčianskom sv. Martine Matúš Dula a Andrej Halaša, univ. profesor v Prahe T. G. Masaryk, pravotár v Dol. Kubíne Pavol Országh (Hviezdoslav), c. a kr. dvorný radca vo Viedni Dionýs Štúr, či Kráľ. hl. mesto Praha. In BUBLÁVEK, František. *Slovenský spolok Detvan v Prahe 1882 – 1913*. Praha – Ružomberok : Tlačil Jan Parička nákladom slovenského spolku Detvan, 1914, s. 20.

odpustenie. Všetky sú datované rokmi 1882 – 1892 a o odpustenie z dôvodu chudoby a neschopnosti uhradiť poplatok žiadali okrem iných aj Pavol Socháň⁸ či Vavro Šrobár.⁹ Ten v žiadosti zdôrazňujúc svoj bezútešný finančný stav písal: „Úctive prosím výbor spolku „Detvan“ aby mi láskavo udelil bezplatné členstvo na obdobie 1889 – 1890. Prosbu svoju odôvodňujem tým, že som v nepravých hmotných pomeroch, jako je to pánom členom slavného výboru všeobecne známo.“¹⁰

Viacerí chudobní členovia spolku Detvan, ako nám dokladá ich osobná korešpondencia, sa v priebehu rokov uchádzali aj o udelenie štipendií. Vo väčšine prípadov svoje žiadosti adresovali Kuratóriu štipendiálnych slovenských základín v Turčianskom Sv. Martine, konkrétne Andrejovi Halašovi,¹¹ ktorý v prospech úspešnosti kuratória v tejto činnosti „organizoval rozsiahle zbierky na podporu nadaných chudobných slovenských študentov, ale zvlášť pre študentov vyhodnených zo škôl v bývalom Uhorsku pre vlastenecké zmýšľanie. Podieľal sa na ich umiestnení na uhorské, ale najmä na české stredné a vysoké školy. Bol pravou rukou predsedu Kuratória štipendiálnych slovenských základín v Turčianskom Sv. Martine P. Mudroňa“.¹² V menšej miere Detvanci taktiež žiadali o štipendium Dionýza Štúra. K žiadostiam spravidla muselo byť pripojené školské svedectvo (potvrdenie o navštevovaní školy), svedectvo chudoby a odporúčanie niektorého známeho, pronárodne orientovaného Slováka. Z členských radov Detvana od kuratória štipendium dostával aj Martin Kukučín¹³ (Matej Bencúr), Juraj Nerád,¹⁴ Juraj Okrucký, Fedor Albini či Ladislav Protuš. V prípade, že takéto štipendium bolo priznané členovi, ktorý mal podlžnosti voči pokladnici, spolok priamo interpeloval u Pavla Mudroňa, aby bolo vyplatenie štipendia buď pozastavené do doby, kým nebude dlh vyplatený, alebo bolo priznané na účet Detvana, ktorý by si z neho predmetný dlh strhol.¹⁵

- 8 *Reprezentačný biografický lexikón Slovenska*. Zost. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1999, s. 304, heslo Pavol Socháň.
- 9 *Reprezentačný biografický lexikón Slovenska*. Zost. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1999, s. 323, heslo Vavro Šrobár.
- 10 Ústav dejín a archiv Univerzity Karlovy (ÚDAUK) Praha, fond Všestudentský archiv (VSA), kartón č. A 334, materiály k spolku Detvan. *Žiadosť Vavra Šrobára o odpustenie členského poplatku 29. 10. 1889*.
- 11 *Reprezentačný biografický lexikón Slovenska*. Zost. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1999, s. 101-102, heslo Andrej Halaša.
- 12 JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Angažovanosť Andreja Halašu v národnom živote Slovákov (Príspevok k životu a dielu). In *Annales historici Prešoviensis*. Anno 2005. Prešov : UNIVERSUM, 2005, s. 133.
- 13 *Reprezentačný biografický lexikón Slovenska*. Zost. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1999, s. 191, heslo Martin Kukučín.
- 14 LA SNK Martin, sign. 37 AA 26. *Potvrdenia o prevzatí štipendia*. Juraj Nerád dostal od Kuratória štipendiálnych slovenských základín v Turčianskom Sv. Martine, napr. v roku 1899 20 zL., a v roku 1902 40 K.
- 15 Napr. v roku 1913 dlhoval študent techniky Ambro Vanek 156 K, čo bolo v čase už značného úpadku podpornej činnosti spolku Detvan veľmi citeľnou stratou, keďže spolok už aj bez toho nemal dostatočné prostriedky podporovať v plnej miere všetkých nemajetných členov. ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. A 340, materiály k spolku Detvan. *List spolku Detvan Pavlovi Mudroňovi z 26. 3. 1913*.

Žiadosť Juraja Neráda o štipendium od Kuratória slovenských študentských základníc
v Turč. sv. Martine, 5. 12. 1900. Zdroj LA SNK Martin

Do prelomu 19. a 20. storočia môžeme konštatovať, že nezávideniahodný stav chudobnej slovenskej, v Prahe študujúcej mládeže, sa nijako výrazne nezlepšil. Referencie o situácii nachádzame opäť u Vavra Šrobára, konkrétne v jeho spomienkach: „Slovenské študentstvo v Prahe za môjho času žilo v strašnej biede. Nahladovali sme sa plno, žili sme o chlebe a vode a často ani ten chlieb nemohli sme sa dvaja – traja složiť! Vtedy nebolo kolégií, internátov a štipendií pre exulantov v Prahe. Len v „Radhošti“ dostávali sme 10 – 15 – 20 obedov mesačne, ale potom nás i odtiaľ vyštvali a zostali sme na milosť-nemilosť náhode, osudu...”¹⁶

16 ŠROBÁR, Vavro. „Detvan“ a hlasisti. In Vladimír MEČIAR (eds.). *Detvan 50 rokov v Prahe. Rozpomienky, štúdie, úvahy*. Martin : Knihtlačiarsky uč. spolok v Turčianskom Sv. Martine, 1932, s. 34.

Signifikantnejší nárast počtu slovenských študentov na českých školách zaznamenávame približne od prelomu 19 a 20. storočia.¹⁷ Nešlo pritom len o univerzity, ale aj o stredné obchodné, priemyselné či poľnohospodárske školy a učilištia. Tento fenomén vysvetľuje v útlej publikácii *Slovenský spolok „Detvan“ v Prahe 1882 – 1913*¹⁸ František Bublávek, toho času predseda spolku Detvan. Zväčšujúci sa počet študentov bol podľa jeho mienky spôsobený dvoma hlavnými činiteľmi. Prvým bola už na prelome storočí pre väčšinu nemajetných a z chudobných pomerov pochádzajúcich študentov poskytovaná hmotná podpora od spolkov ako Radhošť či Československá jednota (ČJ) v kombinácii s nižšími nákladmi na živobytie v českých mestách, v porovnaní s tými uhorskými. Druhý činiteľ Bublávek videl v relatívne nízkych požiadavkách českých škôl na školné a študijné náklady. V rámci spolkovej agendy môžeme nájsť niekoľko záznamov o sporadickom poskytnutí menšej finančnej podpory niektorým chudobným členom, ktorí boli v existenčnej núdzi, no do roku 1905 nemôžeme hovoriť o plnohodnotnej podpornej činnosti.

Vedúci členovia spolku Detvan si uvedomovali stále pálčivejšiu potrebu sa problémom chudobného slovenského študentstva v Prahe vážnejšie zaoberať a prispieť k zlepšeniu jeho finančnej situácie. O dostávaní menšej finančnej podpory od spolku ČJ, ktorý vznikol aj zásluhou členov spolku Detvan v roku 1896 Nadežda Jurčišinová píše: „ČJ¹⁹ poskytovala spolku Detvan rôznu, najmä finančnú pomoc pri realizácii jeho úloh. (...) ČJ už v prvom roku štipendiami podporila slovenských študentov, medzi nimi i členov Detvana.“²⁰ No ani podpora 10 K pre najchudobnejších študentov od ČJ a 30 obedov od spolku Radhošť nepostačovali. Spätné reflektujúc túto potrebu o tom písal v I. ročníku časopisu Prúdy v roku 1910 dobový predseda spolku, Ján Halla: „Do Prahy prichádzajú tí najchudobnejší študenti, spoliehajú sa na pomoc podporných inštitúcií českých. Ale podpory Radhošťa a Československej Jednoty nevystačujú a náš spolok nútený je dopĺňať existenčné minimum chudobných členov zo svojich prostriedkov.“²¹ Výraznou mierou sa o to pričinil študent astronómie a viacnásobný predseda spolku Detvan Milan Rastislav Štefánik.²² Vzhľadom na to, že činnosť spolku musela byť podľa platnej legislatívy²³ v presnom súlade s jeho stanovami, bolo nutné, aby boli s vyvíjajúcim sa spolkom korigované. Štefánik preto na pravidelných týždňových

17 Početnosť členskej základne spolku Detvan rokmi sa menila vo všetkých štyroch druhoch členstva. Nárast počtu činných členov na prelome storočí v podstate reflektoval zvyšovanie stavov slovenského študentstva v Prahe. Zatiaľ čo napr. v ak. roku 1885 – 1886 mal spolok Detvan 16 činných členov, za ak. rok 1899 – 1900 to bolo 22 a v ak. roku 1912 – 1913 ich mal 31 (11 však neboli študenti).

18 BUBLÁVEK, František. *Slovenský spolok Detvan v Prahe 1882 – 1913*. Praha – Ružomberok: Tlačil Jan Parička nákladom slovenského spolku Detvan, 1914, s. 15.

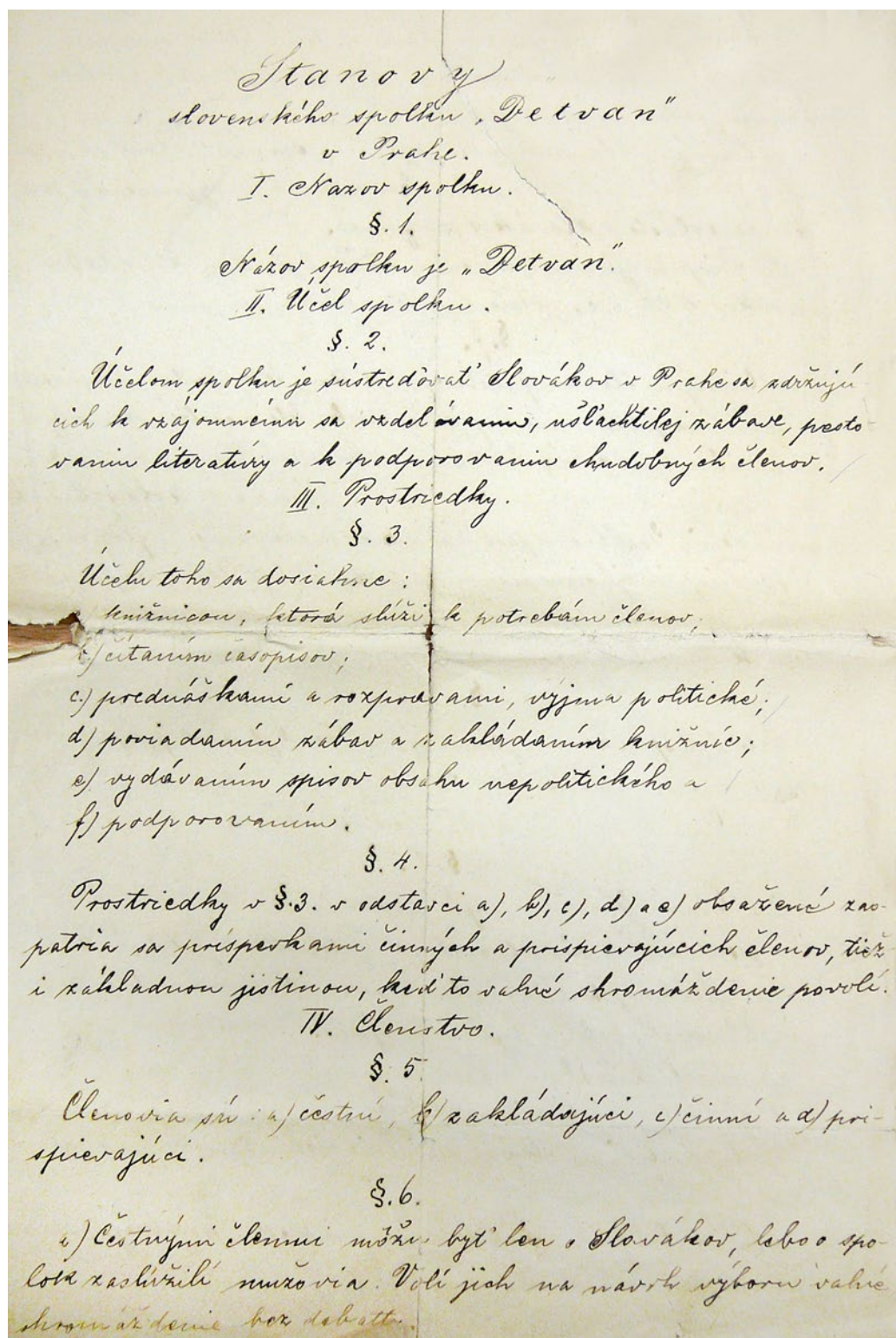
19 ČJ – Československá jednota (pozn. autora).

20 JURČIŠINOVÁ, Nadežda. *Československá jednota a Slováci (1896 – 1914)*. Prešov : FF PU, 2010, s. 92.

21 Obzor mládeže. Z Prahy. Zpráva slov. spolku „Detvan“ v Prahe za r. 1908/9 a prvú polovicu r. 1909/10. In *Prúdy*, roč. 1., 1909 – 1910, s. 153.

22 *Reprezentačný biografický lexikón Slovenska*. Zost. Augustín Maňovčík. Martin : Matica slovenská, 1999, s. 325 – 326, heslo Milan Rastislav Štefánik.

23 V predlitavskej časti Rakúsko-Uhorska bol v platnosti zákon *O práve spolčovacím z 15. 11. 1867 č. 134/1867 ř. z* In http://spolky.profitux.cz/zakony/z_1867c.html

Stanovy spolku Detvan 1903. Zdroj ÚDAUK Praha

schôdzach spolku do januára 1902 pravidelne upozorňoval na potrebu revidovania spolkových stanov za účelom zakotviť poskytovanie aspoň minimálnych podpôr. Štefánikove snahy boli dočasne prerušené jeho vystúpením zo spolku 15. februára 1902²⁴ z dôvodu pretrvávajúcich názorových a ideologických rozporov s vedením Detvana.²⁵ Počas jeho absencie nedošlo v tejto veci k výraznejšiemu progresu. Ten nastal až po jeho návrate do spolku a jeho opätovnom zvolení za predsedu²⁶ na valnom zhromaždení 13. novembra 1902.²⁷ Do troch mesiacov od Štefánikovho zvolenia boli pod jeho vedením skoncipované nové spolkové stanovy, ktoré boli následne odobrené valnou hromadou, konanou 31. januára 1903.²⁸ Následne v piatich exemplároch spolu so žiadosťou o schválenie ich zaslal Štefánik 26. marca 1903²⁹ c. k. miestodržiteľstvu.³⁰ Proces schvaľovania trval ďalší polrok.³¹ Konečné, odobrujúce rozhodnutie s miernymi korekciami vybraných paragrafov zaslalo c. k. miestodržiteľstvo spolku Detvan až 11. novembra 1903,³² čím sa nové stanovy stali oficiálne platnými. Cielená zmena sa prejavila okrem marginálnych úprav v rôznych statiach, primárne v paragrafe č. 2, ktorý pojednáva o poslaní spolku: „Účelom spolku je sústreďovať Slovákov v Prahe sa zdržiavajúcich k vzájomnému sa vzdelávaniu, ušľachtilej zábave, pestovaniu literatúry a k podporovaniu chudobných členov.“³³

24 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. B 301, materiály k spolku Detvan. *Zápisnica z valného zhromaždenia 15. 2. 1902.*

25 Bližšie: JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Spolupráca M. R. Štefánika s Československou jednotou počas pôsobenia v spolku Detvan v Prahe (1894 – 1904). In Marián Hronský – Miloslav Čaplovič (eds.). *Generál dr. Milan Rastislav Štefánik – vojak a diplomat*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 1999, s. 9-19.

26 M. R. Štefánik bol zvolený za predsedu spolku Detvan dohromady trikrát, a to v októbri 1901 a v novembri 1902 a 1904. LA SNK Martin, sign. C 1438. *Súpis predsedov Detvana v r. 1882 – 1932.*

27 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. B 301, materiály k spolku Detvan. *Zápis z riadneho valného zhromaždenia 13. 11. 1902.*

28 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. B 301, materiály k spolku Detvan. *Zápisnica z valnej hromady 31. 1. a 7. 2. 1903.*

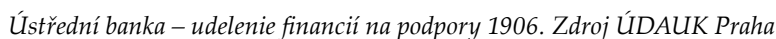
29 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. B 316, materiály k spolku Detvan. *List Oznámenie M. R. Štefánika C. k. miestodržiteľstvu o prijatí nových stanov 26. 3. 1903.*

30 Cisárske a kráľovské (C. k.) miestodržiteľstvo spolu s Policajným riaditeľstvom v Prahe boli dve hlavné zemské inštitúcie v Prahe od vytvorenia Rakúsko-Uhorska, ktoré spravovali úradnú spolkovú agendu. Bližšie: RATAJ, Tomáš – RATAJOVÁ, Jana. Úvodné štúdium. In LAŠTOVKA, M., a kol. *Pražské spolky*. Praha : Scriptorium, 1998, s. 5-72.

31 Zápisnice zo spolkových schôdzí v časovom rozmedzí mesiacov január až november 1903 obsahujú množstvo referencií na to, že spolok čaká na odsúhlasenie spomínaných stanov, no C. k. miestodržiteľstvo uviedlo uvedené stanovy do platnosti až od nového akademického/ spolkového roka. Vtedajší zástupca jednatel'a spolku Bohdan Pavlů požiadal o rozhodnutie vo veci stanov len 2 dni pred prvou riadnou týždňovou schôdzou v akademickom roku 1903 – 1904, ktorá sa konala 7. novembra 1903.

32 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. A 337, materiály k spolku Detvan. *List C.k. miestodržiteľstva spolku Detvan o povolení nových stanov z 11. 10. 1903.*

33 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. 319, materiály k spolku Detvan. *Stanovy spolku Detvan z roku 1903.*

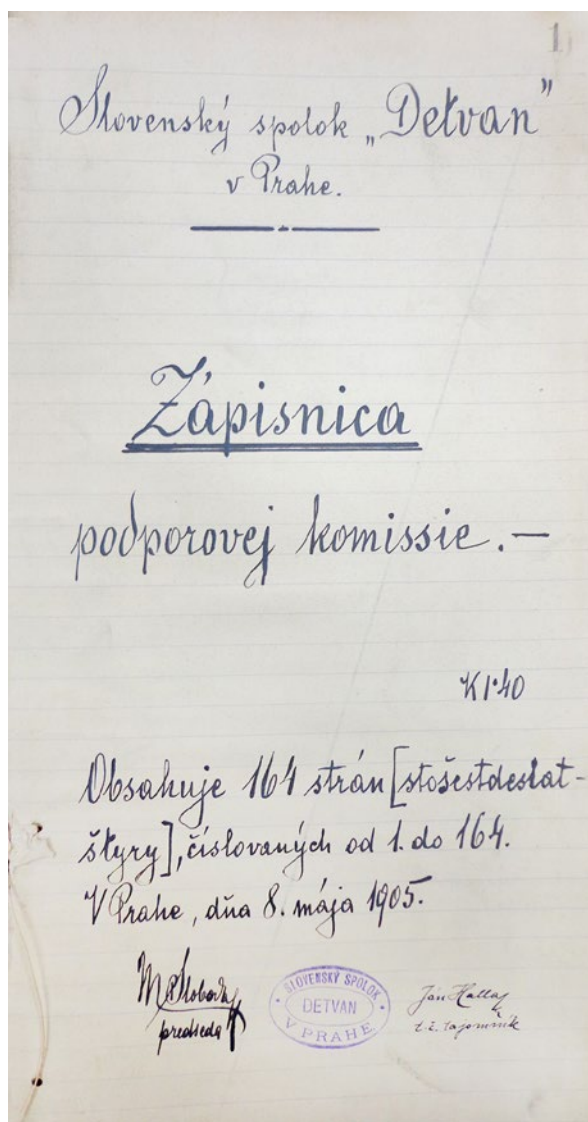

35 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk č. B 301, materiály k spolku Detvan. *Zápisnica z 9. riadnej týždňovej schôdze 13. 3. 1904*

to rokoch, odhladiadnuc od príležitostných finančných darov, boli ešte stále členské príspevky.

K zlepšeniu finančnej situácie došlo až od letného semestra (zimného spolkového obdobia) 1904 – 1905. K členským príspevkom si spolok Detvan mohol postupne začať pripisovať už aj peňažné dary od viacerých finančných ústavov a bánk. Tie dostal vďaka intenzívnemu zasielaniu žiadostí o podporu pre chudobných slovenských študentov. Taktiež spolok vydal členovi Detvana Mikulášovi Schneider-Trnavskému zbierku *Slovenské ľudové piesne pre stredný hlas a klavír*. Zisk z predaja, ktorý plynul ešte niekoľko rokov, bol používaný na podpornú činnosť. Práve Schneider-Trnavský³⁶ bol zvolený aj prvým predsedom podpornej komisie spolku Detvan, ktorá bola založená 26. marca 1905.³⁷ Jej vznikom môžeme datovať oficiálny začiatok poskytovania podpornej činnosti na pôde spolku Detvan, pričom trvalo až do roku 1914. Najpresnejšie záznamy o jej činnosti nám poskytujú *zápisnice podpornej komisie*, ktoré sa zachovali len z niektorých rokov.

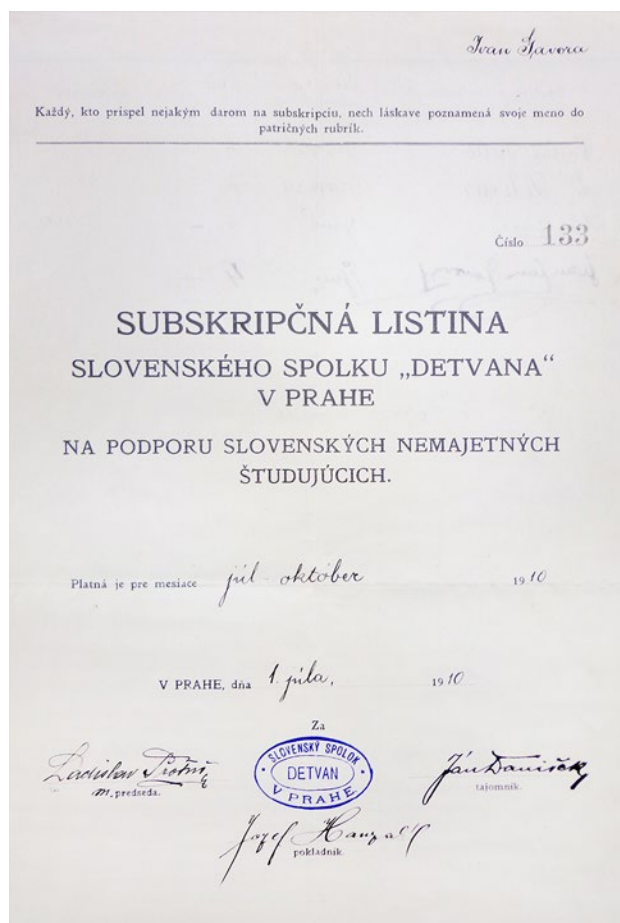
V rámci spolkovej agendy sa zachovala pomerne bohatá korešpondencia s viacerými finančnými ústavmi a bankami, ktorá obsahuje tak kladné, ako aj odmietavé stanoviská ku poskytnutiu finančnej podpory pre chudobných slovenských študentov v Prahe. Medzi inštitúcie, ktoré v rokoch 1905 – 1914 pravidelne, či jednorazovo spolku Detvan prispievali, patrili napr.: Zvolenská ľudová banka, Filiálka sporiteľne Liptovský Sv. Mikuláš, Filiálka Tatry – Dolný Kubín, My-

Zápisnica podporovej komisie 1905 – 1906
Zdroj ÚDAUK Praha

36 *Reprezentačný biografický lexikón Slovenska*. Zost. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1999, s. 294, heslo Mikuláš Schneider-Trnavský.

37 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk č. B 301, materiály k spolku Detvan. *Zápisnica z mimoriadnej valnej hromady* 26. 3. 1905.

Subskripčná listina 1910. Zdroj ÚDAUK Praha

1908. Jednotlivé knižky, hoci nepravidelne používané, boli prideľované konkrétnemu členovi spolku – tzv. zberateľovi. Ten mal za úlohu pre spolok zhromažďovať peňažné dary od jednotlivých finančných ústavov či prispievateľov a následne ich do knižiek zapisovať. Funkciu zberateľov v priebehu rokov zastávali napr. Milan Sloboda, Fedor Albini, Ladislav Protuš, či Jozef Háša. Druhý spôsob, akým si Detvan zabezpečoval pravidelné príjmy a zveľaďoval svoj podporný majetok⁴⁰ bolo rozposielanie

javská banka, Hornouhorská banka Tatra, Krupinská sporiteľňa, Obecná spořitelna Prostějov, Spořitelna královského města Uh. Hradiště, Ústřední banka českých zemí, Záložna Vinohradská a mnohé ďalšie. Vo väčšine prípadov išlo o príspevky v rozsahu 5 – 20 korún raz ročne. Ojedinele spolok dostával aj pomerne štedré dotácie, ako napr. v akademickom roku 1907 – 1908, keď Detvan obdržal od Československého pomocného komitétu 500 K či Rady hlavného mesta Prahy 100 K.³⁸

Dary finančných ústavov a bánk spolu s darmi od rôznych jednotlivcov spolok Detvan dostával aj cez zberateľskú a neskôr subskripčnú činnosť. Základom prvej boli tzv. *sberateľské knižky*.³⁹ Hoci boli všetky vedené už od 15. júla 1902, signifikantnejšie vklady z nich začali plynúť až od roku 1905, pričom ich záznamy nepresahujú za rok

38 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk č. A 340, materiály k spolku Detvan. *Zpráva o činnosti slovenského spolku „Detvan“ v Prahe v roku 1907 – 1908.*

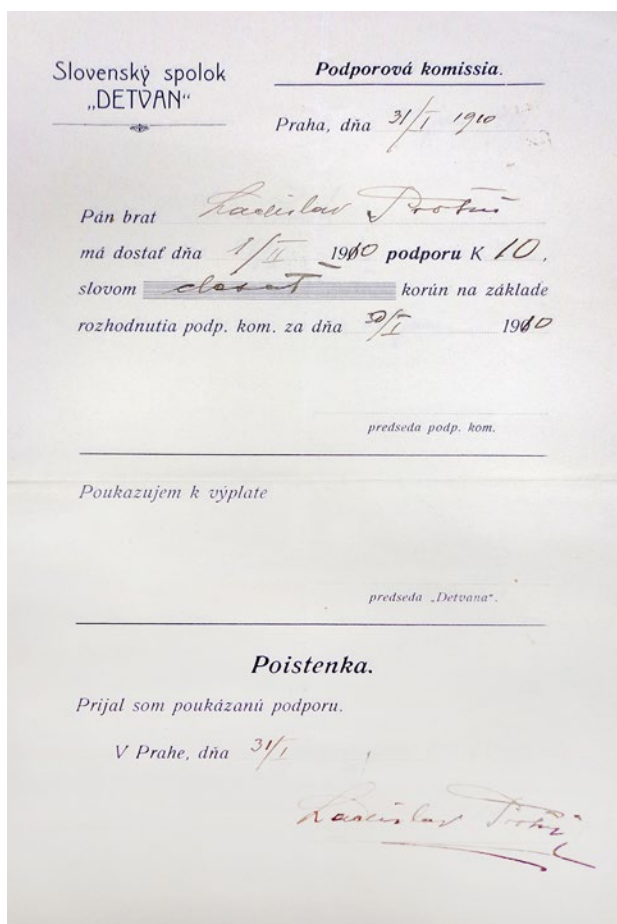
39 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk č. B 18, *materiály k spolku Detvan*. Sberateľských knižiek sa zachovalo dohromady 7 exemplárov (Sberateľské knižky č. 1, 4, 5, 6, 8).

40 Podporný majetok bol zo začiatku vedený v *Hlavnej knihe podporového majetku*, ktorá bola založená 8. mája 1905, no žiaľ obsahuje vyúčtovania len do roku 1906, čo z nej robí pomerne skromný zdroj informácií. Po roku 1906 sú záznamy o podpornom spolkovom majetku vysoko fragmentarizované vo viacerých typoch výročných správ. ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk č. B2, materiály k spolku Detvan. *Hlavná kniha podporového majetku.*

subskripčných listín a obežníkov. Subskripčná činnosť prebiehala na pôde Detvana, vychádzajúc zo zachovaných archívnych materiálov, od roku 1906 až do jeho zániku v roku 1914. Činnosť bola uskutočňovaná zväčša členmi Detvana v čase ich prázdnin, keď sa vracali domov do Uhorska. Tu, väčšinou v miestach svojho bydliska či jeho okolí, mali za úlohu vyzbierať pre spolok od národne uvedomelého obyvateľstva peňažné príspevky. Subskripčné listiny, rovnako ako sberateľské knižky, slúžili ako forma triviálnej evidencie. Celú činnosť v rámci spolkových dokumentov upravoval tzv. subskripčný poriadok. Ten napr. stanovoval, že „každý sberateľ má nárok na 20 % províziu zo subskribovaného obnosu, ktorý si hneď pri zaplatení môže strhnúť“.⁴¹ Hoci môžeme väčšinu subskripčných vkladov klasifikovať ako drobné, vzhľadom na to, že sumy darované cez

listiny jednotlivcami sa priemerne pohybovali okolo jednej až piatich korún, ich početnosť to kompenzovala.⁴² Z rokov 1906 – 1912 sa taktiež zachovali aj tzv. *poistenky na podpory*, ktoré spolok vydával ku každej vyplatenej podpore a v podstate plnili funkciu potvrdenia o prevzatí.⁴³

Podpora samotná bola poskytovaná v dvoch základných podobách. Buď to bolo vyplatením klasickej, nenávratnej čiastky, alebo ak išlo o väčšiu sumu, poskytnutím pôžičky. Podpory boli študentom vyplácané približne v sume osem až desať korún s mesačnou pravidelnosťou od októbra do júla, kopírujúc tak rok spolkový

Poistenka na vyplatenú podporu Ladislav Protus, január 1910

41 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk č. B 301, materiály k spolku Detvan. Jedna z jeho kópií sa nachádza napr. aj v Zápisnici z 12. týždňovej schôdze 11. 6. 1910.

42 Celkovo sa nám zachovali desiatky subskripčných listín z celkového počtu približne 160, v rozsahu rokov 1906 – 1914, hoci za posledný akad. rok, v ktorom subskripčná činnosť prebiehala (1913 – 1914) sa nám zachovali len 2 listiny, z toho jedna je prázdna.

43 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk č. A 338, A 339, materiály k spolku Detvan. *Poistenky na podpory 1906 – 1912.*

a akademický.⁴⁴ Hoci samotná suma nebola ani na tú dobu vysokou čiastkou, dokázala slovenským študentom, pri uskromnení sa, dopomôcť prežiť a zaistiť im možnosť v Prahe ďalej študovať. Členom mohli byť taktiež vyplatené v prípade akútnej nutnosti tzv. mimoriadne podpory, ich výška bola ale individuálna, keďže závisela od toho, koľko daný člen urýchlene potreboval. V prípade záujmu o priznanie pravidelnej mesačnej či jednorazovej mimoriadnej podpory, poprípade pôžičky, musel o to konkrétny člen spolku požiadať spolkový výbor oficiálnou žiadosťou, ktorá bola následne podpornou komisiou vyhodnotená. Svedectvo chudoby či iné podobné dokumenty ako príloha požadované neboli. Objem vyčlenených finančných prostriedkov a na to priamo úmerné množstvo podporovaných študentov mal medziročne mierne stúpajúcu tendenciu. Zenit dosiahla podporná činnosť spolku Detvan v akademickom roku 1909 – 1910, keď mesačne fundovala až 14 svojich chudobných členov, pričom za toto obdobie vydala na podporách 1127 K a na pôžičkách 319,20 K.

Podporná činnosť spolku bola aj jeho vedením vo všeobecnosti hodnotená ako to najvýznamnejšie, čo Detvan v danom časovom rámci organizoval: „Najvýznamnejším oborom pôsobnosti bola činnosť podporová. Z malých začiatkov stal sa Detvan v posledných rokoch oporou chudobných slovenských študentov, poskytujúc im pôžičky na taxy, kolejnú a mimoriadne podpory v dobe núdze, a menovite pravidelnými mesačnými príspevkami uľahčil im ťažký boj o existenciu a mnohým umožnil pokračovať a dokončiť štúdiá.“⁴⁵

V tabuľke č. 1 uvádzame presné sumy, ktoré spolok Detvan v rokoch 1905 – 1914 vyplácal vo forme podpôr a pôžičiek a počty podporovaných členov, ktoré sú archívne podložené. V tabuľke č. 2 uvádzame príjmy spolku Detvan v rokoch 1906 – 1914.⁴⁶

44 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. A 340, materiály k spolku Detvan. *Zpráva o činnosti slovenského spolku „DETVAN“ v Prahe v dobe od decembra 1904. do marca 1906.*

45 Obzor mládeže. Z Prahy, In *Průdy*, roč. 2, 1910 – 1911, č. 4 – 5, s. 201.

46 Tabuľky č. 1 a 2 sú primárne zostavené z: ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. A 340, materiály k spolku Detvan. *Zpráva o činnosti slovenského spolku „Detvan“ v Prahe v roku 1907 – 1908; Zpráva o činnosti slovenského spolku „DETVAN“ v Prahe v dobe od decembra 1904 do marca 1906; ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. A 338, A 339, materiály k spolku Detvan. Poistenky na podpory 1906 – 1912; ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. A 338, materiály k spolku Detvan. Súdava podporného majetku 16. 3. 1906, Zápisnica podporovej komisie 1905 – 1906. Pokladničná správa 28. 11. 1907, Účet pokladnice 1907 – 1908, Výkaz príjmov a výdavkov 1908 – 1909; ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. B 301, materiály k spolku Detvan. Zápisnica z valnej hromady 20. 11. 1913, Zápisnica zo 6. členskej schôdze 31. 1. 1914, Zápisnica z 1. mimoriadnej valnej hromady 28. 2. 1914; ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. B 522, materiály k spolku Detvan. Zoznam členov spolku Detvan 1882 – 1902; ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk. č. A 339, materiály k spolku Detvan. Výkaz príjmov a výdavkov 1910 – 1911; Obzor mládeže. Z Prahy. Zpráva slov. spolku „Detvan“ v Prahe za r. 1908/9 a prvú polovicu r. 1909/10. In *Průdy*, roč. 1, 1909 – 1910, s. 153; Obzor mládeže. Z Prahy. In *Průdy*, roč. 2, 1910 – 1911, č. 4 – 5, s. 201; Obzor mládeže. Z Prahy. Výročná zpráva slovenského spolku Detvan v Prahe za rok 1911 – 12. In *Průdy*, roč. 3, 1912 – 1913, s. 153. s. 110.*

Tabuľka č. 1

Spolkový rok	Suma vyplatených podpôr (v korunách)	Počet podporovaných študentov	Suma vyplatených pôžičiek (v korunách)
1904 – 1905	594	7	70
1905 – 1906	750	8	264.05
1906 – 1907	720	?	?
1907 – 1908	977	?	168.40
1908 – 1909	825	?	485.64
1909 – 1910	1127	14	319.20
1910 – 1911	775	9	82
1911 – 1912	271.80	8	25
1912 – 1913	304.50	?	396.89
1913 – 1914	340	14	?

Tabuľka č. 2

Spolkový rok	Spolkové príjmy (v korunách)			
	Subvencie od finančných ústavov, bánk, jednotlivcov	Suma vyzbieraná na členských poplatkoch	Suma vyzbieraná na subskripciách	Splátky z už poskytnutých pôžičiek
1906 – 1907	411		439	?
1907 – 1908	1300	42.24	557.60	?
1908 – 1909	586	80.17	107.40	120.44
1909 – 1910	516	83.10	1016.20	722
1910 – 1911	399	65.40	481.20	222.40
1911 – 1912	120	42	23.30	36.60
1912 – 1913	714	49.10	785.94	232.10
1913 – 1914	?	?	11?	?

Pre konkrétnejšiu ilustráciu toho, čo si mohli členovia spolku za podpory v danej dobe dovoliť nižšie prikladáme tabuľky č. 3⁴⁷ a č. 4.⁴⁸ Tabuľka č. 3 približuje priemerné ceny vybraných základných potravín na staromestskej tržnici v Prahe v rozpätí rokov 1903 – 1907. Tabuľka č. 4 zasa približuje priemerné ceny vybraného textilného tovaru v roku 1906.

47 *Statistická příručka království Českého*. Sestavila Zemská statistická kancelář království Českého. I. vyd. Praha : Řivnáč (distribútor), 1909, s. 273.

48 SEJBAL, Jiří. *Základy peňažního vývoje*. Brno : Masarykova univerzita v Brne, 1997, s. 327.

Tabuľka č. 3

Vybrané potraviny	Množstvo	Priemerná cena potravín v rokoch (v korunách)		
		1903	1905	1907
Chlieb, žitný	1 kg	0.26	0.26	0.27
Hovädzie mäso	1 kg	1.30	1.35	1.44
Bravčové mäso	1 kg	1.57	1.71	1.68
Sliepka, celá	1 kus	1.36	1.57	1.60
Vajcia	1 kus	0.07	0.08	0.08
Mlieko	1 l	0.24	0.24	0.26
Maslo, čerstvé	1 kg	2.46	2.68	2.68
Zemiaky	100 kg	5.33	7.56	6.52

Tabuľka č. 4

Vybraný tovar	Množstvo	Priemerná cena v roku 1906 (v korunách)
Pánsky oblek (konfekčný)	1 ks	24 – 48
Topánky	1 pár	12
Pánska košeľa	1 ks	2.40

Postupný úpadok podpornej činnosti spolku nastal už v roku 1910, keď Detvan prišiel o pomyselné jadro svojich finančných príspevkov, ktoré od akademického roku 1907 – 1908 tvorilo 360 K od majiteľa *Národných listov* Prokopa Grégra. Začiatkom roka 1910 totižto Grégr stratil vlastníctvo periodika, kvôli čomu už nebol schopný ďalej hradiť 36 K v desiatich mesačných splátkach.⁴⁹ Kontinuálny regres podpornej činnosti sa výraznejšie prejavoval aj v čoraz pesimistickejšej rétorike výročných správ. Vo *Výročnej zpráve slovenského spolku Detvan v Prahe za rok 1911 – 1912* sa píše: „Podporná činnosť minuloročná klesla až na minimum... Tento rapidný poklesok je veľmi povážlivý a citeľný. Slovenských študentov pribúda rok po roku a do Prahy ide študovať mládež zväčša chudobná... Nechceme veriť, žeby práve jubilejný rok 30. mal byť akoby medzníkom blahodárnej minulosti a nepotešiteľnej budúcnosti.”⁵⁰ Treba podotknúť, že v posledných rokoch fungovania podpornej činnosti spolok prestával zvládať nápor členov, ktorí sa o podporu uchádzali. Totižto, čím väčší počet členov mal spolok podporovať, tým väčší objem financií potreboval. Tento trend priamej úmery sa mu darilo zvládať do akademického roku 1909 – 1910. Neskôr, z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov, bol Detvan nútený pristúpiť ku znižovaniu počtu podporovaných členov. Medzi podporovanými študentmi môžeme nájsť aj mená, ako napr. Ladislav Protuš, v rokoch 1935 – 1939 poslanec Národného zhromaždenia, Fe-

49 BUBLÁVEK, František. *Slovenský spolok Detvan v Prahe 1882 – 1913*. Praha – Ružomberok : Tlačil Jan Parička nákladom slovenského spolku Detvan, 1914, s. 16.

50 Obzor mládeže. Z Prahy. Výročná zpráva slovenského spolku Detvan v Prahe za rok 1911 – 12. In *Průdy*, roč. 4, 1912 – 1913, s. 153, s. 110.

dor Albini, svojho času prednosta Štátneho pozemkového úradu v Prešove či Josef Háša, neskorší spoluzakladateľ filmovej spoločnosti VAW spolu s Janom Werichom a Jiřím Voskovcom.

Podpornú činnosť spolku v akademickom roku 1912 – 1913 Martin Bartoň, toho času konateľ spolku, zhodnotil vo svojej správe nasledovne: „Činnosť podporová v roku 1912 – 1913 bola pre nedostatok finančných prostriedkov bohužiaľ minimálna, ač nemajetných študujúcich je mnoho.“⁵¹ Detvan v tomto akademickom roku dokázal na podpory vydať len 304,50 K a hoci na pôžičkách spolok vydal ďalších 396,89 K, spolková pokladnica rátala s ich postupným splácaním, čiže sa nešlo o nenávratnú investíciu. Vzhľadom na to, že v rámci posledného akademického roka existencie Detvana (1913 – 1914) sa nám zachovalo len minimálne množstvo relevantného archívneho materiálu,⁵² podpornú činnosť môžeme rekonštruovať takmer výlučne len zo zápisníc z týždňových schôdzí, ktoré nám poskytujú iba tie najzákladnejšie informácie o finančných tokoch. Opierajúc sa o ne, môžeme konštatovať, že snahy o organizáciu podpornej činnosti spolku Detvan stále pretrvávali. Na valnom zhromaždení 20. novembra 1913 bolo zvolené nové obsadenie podpornej komisie, ako aj spolkového výboru na čele s novým predsedom, Emilom Görikom. Ten v zápisnici z danej valnej hromady vyjadril svoje intencie: „Aby podporová činnosť spolku nezaspala, prevedieme všemožnú agitáciu u nás i v Čechách už osvedčeným spôsobom.“⁵³ Zohľadňujúc slabé peňažné príspevky pochádzajúce zo subskripcií, sa spolkový výbor taktiež rozhodol o navýšení subskripčných zrážok, vo výške 30 % nad 200 K. Takouto motiváciou chcel výbor nepochybne dosiahnuť zo subskripcií čo možno najvyššie príjmy. V zápisniciach samotných sa síce v priebehu akademického roka nachádzajú zmienky o odovzdávaní subskripčných listín, no bez udania konkrétnych súm. Pre nezávideniahodný stav spolkovej pokladnice dokonca bol schválený návrh podať Kuratóriu štipendiálnych slovenských základín v Turčianskom Sv. Martine v mene celého spolku Detvan žiadosť o štipendium pre aspoň dvoch svojich chudobných členov.⁵⁴ Dalším negatívnym javom bolo vyslovenie nedôvery podpornej komisii, ktorá bola obvinená z nespravodlivého udeľovania podpôr. Jej právomoci boli na prvej mimoriadnej valnej hromade vo februári 1914⁵⁵ prenesené na spolkový výbor. Táto zmena sa udiala v nádeji, že vyšší počet členov výboru oproti menej početnej podpornej komisii zabezpečí spravodlivejšie rozhodovanie o tom, komu

51 BUBLÁVEK, František. *Slovenský spolok Detvan v Prahe 1882 – 1913*. Praha – Ružomberok : Tlačil Jan Parička nákladom slovenského spolku Detvan, 1914, s. 19.

52 Prihliadnuc na výraznú disproporcionalitu množstva archívneho materiálu týkajúceho sa podpornej činnosti z akad. roku 1913 – 1914 oproti predchádzajúcim akademickým rokom, vyvstáva tu otázka, do akej miery sa dokumentácia nezachovala, eventuálne nebola odovzdaná do archívu a do akej miery nebola z dôvodu vyplácania minimálnych podpôr vôbec vypracovávaná.

53 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk č. B 301, materiály k spolku Detvan. *Zápisnica z valnej hromady 20. 11. 1913*.

54 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk č. B 301, materiály k spolku Detvan. *Zápisnica zo 6. členskej schôdze 31. 1. 1914*.

55 ÚDAUK Praha, fond VŠA, šk č. B 301, materiály k spolku Detvan. *Zápisnica z 1. mimoriadnej valnej hromady 28. 2. 1914*.

bude podpora priznaná.⁵⁶ V akademickom roku 1913 – 1914 spolok Detvan podporil celkovo 14 študentov sumou 340 K, ktorá im bola vyplácaná trikrát.⁵⁷ Spomínaná suma, v porovnaní s vyplatenými podporami za predošlé akademické roky, berúc do úvahy vysoký počet podporovaných študentov, bola skutočne veľmi nízka. Tento fakt len dosvedčoval silne upadajúci stav podpornej činnosti Detvana. Z dôvodu vypuknutia prvej svetovej vojny a následného zatvorenia spolku Detvan v ďalšom akademickom roku podporná činnosť už neprebiehala.

Poskytovanie podpornej činnosti slovenským spolkom Detvan v Prahe v rokoch 1905 – 1914 významnou mierou pomohlo mnohým nemajetným slovenským študentom úspešne ukončiť vysokoškolské štúdiá. Taktiež, spolok Detvan sa svojou zberateľskou a subskripčnou činnosťou pre potreby poskytovania podpôr dostával do širšieho povedomia slovenskej a českej verejnosti, čím opakovane upozorňoval na stále sa zhoršujúcu situáciu slovenského študentstva v danej časovej perióde.

56 Spolkový výbor mal podľa platných stanov z roku 1903 dohromady osem členov (predsedu, podpredsedu, jednatela, zapisovateľa, knihovníka, archivára, dvoch revízorov + dvoch náhradníkov), zatiaľ čo podporná komisia mala len troch členov (predsedu, dvoch regulárnych členov + jedného náhradníka).

57 V rámci druhého vyplatenia podpôr boli príspevky navýšené z 10 K na 12,5 K, keďže spolok Detvan sa rozhodol každému svojmu členovi predplatiť časopis Prúdy, pričom polročné predplatné časopisu stálo 2,5 K. ÚDAUK Praha, fond VŠA, 7. výborová schôdza 5. máj 1914.

ŠTRBSKÝ EVANJELICKÝ ZBOR, JEHO FARÁRI A CIRKEVNÁ EVANJELICKÁ VRCHNOSŤ NA PRELOME DVOCH STOROČÍ¹

Peter ŠVORC

Abstract: *The protestant parish of Štrba, its pastors and elite at the turn of two centuries.* Since the end of the 20th century, Slovak historiography has paid more attention to regional history than parallel events of so-called great history. There are several reasons for this changed relationship towards regional history; the key one, however, lies in the realisation of its importance as a significant building block of great history. Although national history reflects events in the heart of the country, while regional history describes its peripheries, it does not mean they are not inter-related. On the contrary, they are closely connected and can only be understood as a whole. This fact is also confirmed by the history of the Evangelical parish of Štrba at the turn of the 20th century.

Miloš Kišš (1873 – 1943) only officiated in Štrba for a short period of time, between 1899 and 1903. He, as well as his predecessor, placed special emphasis on his flock maintaining Slovak national awareness and for the Evangelical parish of Štrba not running into debt, managing its finances economically, especially those which were to be used to build a steeple and to buy long overdue bells.

Cyril Harman (1878 – 1942) came to Štrba in 1904. This was a period when Magyarisation of the Evangelic Church was at its peak. Cyril Harman, in cooperation with the new teacher Miloš Janoška, as well as the faithful of Štrba, stood firm against this pressure. This became obvious in 1908 when the inhabitants of Štrba refused a state-paid school which would have to fully conform to the requirements of the Hungarian government and, instead, kept their church school of which they could decide. In 1910, they had a “lower” school and later, when the Evangelic parish took a loan, renovated the “upper” school.

In 1913, after a long period of time, the last canonical visitation took place in the Liptov Seniorate (i. e. in Štrba as well) under the leadership of Henrik Geduly, the bishop of the Tisza District, of which Štrba had been part of since 1895. Henrik Geduly reproached Slovak evangelical pastors in Liptov for not being patriotic enough, for refusing Hungarian language in their Holy Services. Slovak evangelical pastors refused such an accusation and emphasised the right of every nation to their own language, especially during the Holy Service where God is to be honoured. A year later (1914) when the First World War started, Cyril Harman enlisted however, after a short period of time, he was freed from the army to perform spiritual activities. In Štrba, he helped and encouraged families who had lost a husband or a son at the eastern or southern fronts. At the beginning of November 1918, he and the teacher Miloš Janoška established in Štrba a local Slovak National Council and a National Guard

1 Štúdia je výstupom z riešenia grantového projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

and expressed their support for the establishment of a new Czechoslovak Republic. Cyril Harman remained active in Štrba until 1920 and later between 1926 and 1930.

Key words: Regional history, Štrba, Evangelical parish of Štrba, Evangelic Church, Liptov Seniorate, Miloš Kišš, Cyril Harman

Na úvod

V slovenskej historiografii druhej polovice 20. storočia, a najmä jej 50. až 80. rokoch, dominoval záujem o „veľké“ – celoslovenské dejiny, zachytávajúce vývoj slovenského národného celku v jeho kľúčových momentoch, ale aj v obdobiach relatívne pokojného, ustáleného dejinného procesu. Takýto záujem zodpovedal potrebe mať a poznať národné dejiny ako celok, cez ktorý by sa mohli komparovať slovenské dejiny s dejinami okolitých národov. Tie v 20. storočí mali svoje „veľké“ dejiny dávno spracované, a to v rôznych ideologických podobách, zodpovedajúcich dobe, spoločnosti i režimu, v ktorých boli uverejňované. Poznanie je nikdy neukončený proces, týka sa to všetkých oblastí života a v plnej miere platí aj pre historickú vedu. No ak okolité historiografie už cizelovali svoje syntetické pohľady na vlastnú minulosť, dopĺňali ich o nuansy regionálnych odlišností, slovenská historiografia ešte stále budovala len oporné múry svojich národných dejín. Regionálne a lokálne dejiny boli pokladané za doménu regionálnych historikov, tomu zodpovedalo aj ich spoločenské vnímanie a vo veľkej miere aj využitie v celoslovenskom historiografickom kontexte.

Výraznejšiu zmenu vo vzťahu slovenskej historiografie k regionálnym a lokálnym dejinám badáme až v 90. rokoch 20. storočia. Príčin, ktoré viedli k zmenenému vzťahu a väčšej pozornosti týmto dejinám, je viacero. Tá podstatná vyplývala z relatívne uzavretého pohľadu na celoslovenské dejiny², ktoré boli interpretované z pozície marxistickej historiografie, od ktorej sa po novembrovej revolúcii v roku 1989 odvracala väčšina slovenských historikov. Druhý dôvod, vyplývajúci z predchádzajúceho, bol v nemožnosti v krátkom čase prepracovať existujúce syntézy a v tlačenej podobe ich predložiť čitateľskej odbornej i laickej verejnosti. Tretí dôvod spočíval v prehodnotení existujúcich i nových poznatkov historikov zaoberajúcich sa regionálnymi dejinami a v zistení, že syntetický pohľad na slovenské dejiny, transformovaný v skrátenej podobe aj do učebnicových textov, má trhliny a nevysevetľuje všetko, čo rezonovalo v reálnej historickej skúsenosti obyvateľov Slovenska. K posilneniu významu regionálnych a lokálnych dejín prispel aj nárast historických pracovísk na novovznikajúcich univerzitách v jednotlivých regiónoch Slovenska, ktoré sa už v obmedzenej miere sústreďovali na celoslovenské dejiny, ale v o to väčšej miere začali skúmať dejiny toho regiónu, v ktorom pôsobili. Hĺbkové prieniky do miestneho diania, špecifiká vývoja jednotlivých regiónov, ale aj jednotlivých lokalít ukazujú, že dejiny Slovenska sú oveľa pestrejšie a komplikovanejšie, ako sa to mohlo dovtedy javiť. Okrem toho sa ukázalo, že tzv. veľké dejiny neobchádzali ani odlahlé kúty krajiny, no ich dopad na ne mal neraz protichodný charakter ako ten, ktorý sa javil cez prizmu centrálnych miest krajiny. A čo bolo dôležitejšie, to boli zistenia, že udalosti odohrávajúce sa v úzkom regionálnom alebo lokálnom priestore

2 *Dejiny Slovenska I – VI*. Bratislava : VEDA, 1986 – 1992.

mali dopad i na centrálné miesta, teda že interakcia centra a regiónu existovala, a to v obojsmernom pôsobení hoci nie v rovnakej intenzite.

Podtatranská dedina Štrba patrila v 19. a 20. storočí k veľkým liptovským dedinám. Jej výhodou a zároveň nevýhodou bolo, že ležala na hlavnej trase v smere západ – východ. Absorbovala teda všetky vymoženosti danej doby, ale dotkli sa jej aj všetky udalosti s negatívnym charakterom, či to už boli vojnové ťaženia, či epidémie šírené obchodníkmi, cestovateľmi, vojakmi alebo inými pocestnými prechádzajúcimi jednou z hlavných komunikačných trás krajiny. V 19. storočí sa takto negatívne Štrby dotkli epidémie cholery v 30. a 50. rokoch, ktoré spustili vlnu veľkého vysťahovalectva z dediny na Dolnú zem a v závere 19. storočia aj do USA. Podhorský a sčasti vysokohorský charakter štrbského chotára a priori predurčoval ťažké podmienky v dominantnej poľnohospodárskej výrobe, od ktorej však bolo obyvateľstvo Štrby takmer úplne závislé. Neúrodné roky, ktoré boli v podtatranskej oblasti časté, sa premietali do príjmov roľníckeho obyvateľstva a jeho sociálneho postavenia. Príjmy neboli vysoké a Štrbänia, rovnako ako roľníci v ostatných podtatranských dedinách, patrili k chudobnému obyvateľstvu Uhorska. To znamenalo, že také posty v cirkevnej sfére, ako bolo povolanie kňaza a učiteľa, nemohli byť a ani neboli finančne vysoko odmeňované, kostoly, fary i školy v takýchto dedinách nemali bohaté interiéry. Chudobné dediny ani veľmi nelákali uchádzačov o miesto farára a učiteľa. V prípade Štrby však ekonomicky slabšie prostredie kompenzovala vyššia početnosť miestneho obyvateľstva. V rokoch 1890 až 1910 žilo v Štrbe v priemere 1700 obyvateľov. Z konfesijného hľadiska boli väčšinovými evanjelici, ktorí tvorili 79 % štrbského obyvateľstva.³ To už bol faktor, ktorý i napriek nepriaznivým klimatickým a zároveň aj hospodárskym podmienkam predsa len dával isté záruky, že pozícia štrbského evanjelického farára i pozícia tunajšieho evanjelického učiteľa bude existenčne prijateľná.

V prípade evanjelických farárov a učiteľov to môžeme pozorovať od prijatia Tolerančného patentu a obnovenia evanjelického cirkevného zboru, keď v roku 1784 prišiel za farára do poddanskej dediny Štrby Jozef Fornet, slovenský evanjelický farár v kráľovskom meste Levoča. Vtedy 52-ročný kňaz napísal v Štrbe všetky svoje nábožensko-filozofické spisy⁴ a vďaka tomu, ale aj iným činnostiam, koncentroval

- 3 MAJO, Juraj. *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880–1910. Štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka a náboženskej príslušnosti*. Bratislava : Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012. Podľa uhorského sčítania obyvateľstva, v roku 1890 žilo v Štrbe 1605 obyvateľov (str. 288), v roku 1900 to bolo 1643 (str. 540) a v roku 1910 1729 obyvateľov (str. 787). Z konfesijného hľadiska v roku 1890 to bolo 1297 evanjelikov a 280 rímskokatolíkov (str. 1288), v roku 1900 to bolo 1293 evanjelikov a 313 rímskokatolíkov (str. 1540) a v roku 1910 tu žilo 1352 evanjelikov a 341 rímskokatolíkov (str. 1787).
- 4 FORNET, Jozef. *Kázani na poděkování Císaři Leopoldovi II. za potvrzenou swobodu w náboženství*. Levoča 1791; FORNET, Jozef. *Křesťan v swobodě, bez zástery zlosti, jako služebník Boží w Neděli Quasimodogeniti, která byla den wsseobecného prozpěwování w Swobodě utvrzených Uherských Ewangeliků Cyrkwi Ewangelické Štrbské za mustr představen*. Levoča 1791; FORNET, Jozef. *O tanci podle smyslu učení Kristového s připojením: Může-li se werný služebník Kristůw s tanečníky spojowati?* Levoča 1795; FORNET, Jozef. *Vom Tanz nach dem Sinn der Lehre Jesu Christi, mit dem Anhänge: Kan auch ein treuer Diener Jesu den Tanzgesellschaften bewohnen?* Levoča 1796; FORNET, Jozef. *Kurze Äusserung über die entehrenden Kunstgriffe*

na Štrbu pozornosť vtedajšieho liptovského, spišského, ale aj širšieho uhorského evanjelického vzdelanostného sveta. Štrba sa stala aj vďaka ďalším výrazným osobnostiam slovenského luteránskeho života miestom, ktoré ju stavalo na pozíciu prijateľného pracovného miesta.

Keď v jeseni 1898 odišiel zo Štrby evanjelický farár Cyril Bodický, mimoriadny konvent štrbských presbyterov pod vedením zapisovateľa Liptovského seniorátu, zastupujúceho seniora a hybského farára Jána Šimkovica a cirkevného inšpektora štrbského zboru právnika Adolfa Kállaya vypísal v januári 1899 súbeh na uprázdnené miesto evanjelického farára.⁵ O necelé dva mesiace neskôr, 26. februára 1899, na riadnom konvente cirkevného zboru, ktorému predsedal seniorálny inšpektor Ján Ružiak⁶, zastupujúci senior Ján Šimkovic prítomným oznámil, že na uprázdnené miesto sa prihlásili piati uchádzači. Boli to Daniel Drobba, farár v Žaškove, Juraj Núdzik, farár v Kukovej, Igor Branislav Štefánik, kaplán v Spišskej Novej Vsi (brat Milana Rastislava Štefánika – P. Š.), Miloš Kišš, kaplán v Starej Turej a Emil Heinlein, kaplán v Čabe.

Konvent rozhodol, že na „próbu“ povolá troch adeptov. Jedným z nich bol Miloš Kišš, druhým Emil Heinlein a tretím Igor Štefánik.⁷ Dňa 9. apríla 1899 sa mala konať voľba nového farára. Pred voľbou sa však Igor Štefánik vzdal svojej kandidatúry, a tak štrbský cirkevný konvent v nedeľu 9. apríla 1899 zvolil za štrbského evanjelického farára Miloša Kišša.⁸

Miloš Kišš a jeho rodinné korene

Miloš Kišš sa narodil 19. januára 1873 v Podlužanoch. Rodinné korene mal v Sedmohradsku. Pôvodne sedmohradská zemianska rodina Štefana Kišša prišla v roku 1557 do Trenčianskej stolice zo Sv. Margity v Biharskej župe. Kiššovci sa usádzali v Uhrovci, neskôr aj v Bánovciach a Dežericiach. Dôvod ich odchodu nepoznáme, ale je možné, že odišli kvôli Turkom, ktorí už mali v rukách časť Uhorska. Pod-

des Verfassers des Beitrags zur Berichtigung der Urtheile über der Tanz. Levoča 1797; FORNET, Jozef. *Rozdil filozofické a božské moudrosti při vyhledávání ctnosti k výstraze při nynejším w obyčej jdoucím filozofickém Křesťanství.* Levoča 1780; FORNET, Jozef. *Katechyzmus o náboženství pro nevinné bloudným světlem věku tohoto v zmatek náboženství přicházející duše.* Prešporok 1803; FORNET, Jozef. *Christus Mysterium sane rationi non adversans notis compendiariis.* Levoča 1804; FORNET, Jozef. *Summa křestanského učení podle smyslu a pořádku katechizmu Luterova skrze Otázky a Odpovědě predložená.* Levoča 1808.

- 5 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Kniha protokolov ev. a. v. cirkvi v Štrbe od roku 1838. Zápisnica presbyteriálneho zasadnutia 8. januára 1899*, s. 141.
- 6 Ján RUŽIAK (1849 Hybe – 1921 Hybe) bol advokátom, poslancom uhorského snemu, po vzniku ČSR senátorom Národného zhromaždenia. Bol seniorálnym dozorcem a po roku 1918 prvým dozorcem Východného dištriktu. Bol pri vzniku Tranoscia v roku 1898, zvolený bol za predsedu jeho dozorného výboru. V roku 1900 podporil siedmich slovenských študentov teológie, ktorí boli vylúčení z prešovského kolégia pre panslavizmus. Bližšie: *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Zost. Boris Petrik a Peter Rybár. Bratislava : PoBo, 2001, s. 307.
- 7 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Kniha protokolov ev. a. v. cirkvi v Štrbe od roku 1838. Zápisnica riadneho konventu 26. februára 1899*, s. 144 a 145.
- 8 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Kniha protokolov ev. a. v. cirkvi v Štrbe od roku 1838. Zápisnica riadneho konventu 9. apríla 1899*, s. 147.

Ia Viliama Kišša z Hodruše-Hámrov, Kiššovci sa v neskorších storočiach živili ako remeselníci – kušníeri, krajčíri, zámočníci i mlynári.⁹

Milošov otec Michal (5. 12. 1846, Uhrovec – 1927, Trenčín) pôsobil ako učiteľ najskôr na evanjelickej škole v Podlužanoch a neskôr v Malých Stankovciach. V Podlužanoch sa v roku 1872 oženil s Antóniou, rod. Žambokréty (21. 12. 1848 Bierovce – 16. 8. 1913 Trenčín). Manželia mali dve dcéry. Staršia Želmíra Antónia (22. 12. 1875 – 1915), vydatá Melfeberová, zomrela bezdetná 40-ročná a je pochovaná v Trenčíne. Mladšia dcéra Mária Augusta (nar. 21. 2. 1878 – ?), vydatá Ernsztová, žila v Maglóde pri Budapešti. Najstarším bol syn Miloš, o ktorom s otcovskou láskou napísal jeho otec pod básňou *Rany srdca* takéto slová: „Miláčikovia moji sú: syn Miloš Kiss, farár v Žiline so štyrmi dieťkami a vnuk Julko Ernszt v Maglóde (Pešť. stolica).“¹⁰ Michal Kišš bol aj literárne činný. V roku 1918 vydal knihu básní *Slzy žiaľu otcovského*, v ktorej, okrem iného, prejavil bôľ zo straty manželky.¹¹ V roku 1922 mu vyšla práca *Kišš mládeži*, v tom istom roku *Zbierka citov srdca slovenského* a v roku 1926 *Výber z básní Michala Kišša*.¹²

Miloš Kišš

Neskorší štrbský farár Miloš Kišš navštevoval v rokoch 1884 – 1890 evanjelické lýceum v Bratislave a v rokoch 1890 – 1892 v Banskej Štiavnici, kde zmaturoval. Potom v rokoch 1892 – 1897 pokračoval v štúdiu na evanjelickej teologickej akadémii v Bratislave. Už vtedy popri materinskom jazyku ovládal nemčinu, maďarčinu a hebrejčinu. Po skončení teologickej akadémie krátko pôsobil ako kaplán v Púchove a v Starej Turej. V Štrbe pôsobil ako farár v rokoch 1899 – 1903, potom ako farár v Žiline do roku 1921. V rokoch 1921 – 1924 bol krátko farárom v Slatine a keď sa kvôli deťom, ktoré chceli študovať, presťahoval do Modry, pracoval tu ako výpomocný farár a súčasne na biskupskom úrade u prvého biskupa Západného dištriktu Slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. v Modre. V Modre aj zomrel 15. 8. 1943.

Miloš Kišš, ako napísal vo svojich spomienkach, ideál „dosiahol, keď“, bol zvolený za farára do Štrby v Liptove. Navyše, vo farskej záhrade našiel včelín, ktorý tu zanechal Cyril Bodický, a tak ho odkúpil a rovno s kňazskými povinnosťami začal aj včeláriť, čo bolo jeho celoživotnou záľubou: „Vo včelárstve nastali pre mňa dni radosti.

9 Archív farského úradu Evanjelickej cirkvi a. v. v Trenčianskych Stankovciach, Spomienka na Michala Kišša (literárne pásmo, 15. 3. 1987). Túto informáciu poskytla Jarmila Petrulová, farárka Evanjelickej cirkvi a. v. v Trenčianskych Stankovciach.

10 Archív farského úradu Evanjelickej cirkvi a. v. v Trenčianskych Stankovciach, KIŠŠ, Michal. *Slzy žiaľu otcovského*. Trenčín 1918.

11 Archív farského úradu Evanjelickej cirkvi a. v. v Trenčianskych Stankovciach, KIŠŠ, Michal. *Slzy žiaľu otcovského*. Trenčín 1918.

12 *Evanjelickej encyklopédia Slovenska*. Zost. Borislav Petřík a Peter Rybár. Bratislava : BoPo, 2001, s. 162.

V dedine včelári, na okolí v susedných dedinách a v susednom Spiši tiež hodne skúsených včelárov; med ozajstný, podtatranský, z hôľ donášaný...”¹³ Krátko po nástupe na štrbskú faru sa Miloš Kišš oženil so Zuzanou Minárikovou (18. 11. 1871 Dežerice – 30. 8. 1910 Žilina). Svadbu mali 27. 6. 1899. V Štrbe sa im 28. mája 1900 narodil syn Ivan. Ten neskôr pracoval v nemocenskej poisťovni, zomrel 10. 10. 1984 v Bratislave.

Mladý ovdovelý farár s malým synom sa oženil druhýkrát, a to s Elenou Jureckou (5. 7. 1893 Brezová pod Bradlom – 18. 3. 1977 Modra). Zásnuby mali 24. decembra 1911 a o mesiac neskôr – 29. 1. 1912 – svadbu v Budapešti. Manželom Kiššovým sa narodili štyri deti: Ladislav (14. 12. 1912 Žilina – 15. 8. 1941) novinár a učiteľ, pôsobil v Nadlaku, kde tragicky zahynul; Elena (23. 3. 1914 – 26. 11. 2003); Viliam (28. 2. 1916) a Dušan (11. 4. 1923 – 2010).¹⁴

Inštalácia nového farára a krátka doba jeho štrbského pôsobenia

Miloš Kišš hneď po svojom zvolení nastúpil na uprázdnené miesto štrbského evanjelického farára. Cyril Bodický odišiel do Malých Stankoviec, kde pôsobil Kiššov otec ako učiteľ na tamjšej evanjelickej škole.

Dňa 9. apríla sa Miloš Kišš ujal svojich kňazských povinností. Bolo to však neformálne ujetie sa funkcie, preto 11. júna 1899 na presbyteriálnom zasadnutí súril cirkevný inšpektor Adolf Kállay, aby zbor v čo najkratšom čase v kostole urobil oficiálnu inštaláciu nového farára. Presbyteri s tým súhlasili, dohodli sa aj na dátume inštalácie, ktorým bol 16. júla 1899, ale inštaláciu chceli urobiť bez veľkých osláv – jednoducho, tak, ako ju urobili aj Kišovmu predchodcovi Cyrilovi Bodickému.¹⁵ Tak sa aj stalo, ako prezrádza zápis z 30. júla 1899, keď sa za prítomnosti liptovského seniora konal presbyteriálny konvent a na ňom bol jednak odovzdaný majetok fary a kostola novému farárovi a dohodnutý bol aj jeho vokátor (zmluva), výška platu i spôsob jeho vyplácania.

Miloš Kišš musel od počiatku riešiť školské problémy, a to najmä obsadenie miest evanjelických učiteľov. V Štrbe chýbal učiteľ pre mladšie deti, keďže posledný odišiel do Vavrišova. Po dlhšom hľadaní sa v októbri 1899 podarilo získať na toto miesto Arnolda Fillu. No začiatkom marca 1900 doterajší učiteľ Ladislav Ochotnický požiadal zbor o zvýšenie platu. Na presbyteriálnom zasadnutí 18. marca 1900 sa o jeho požiadavke rokovalo, no samotný farár bol proti, čo Ladislava Ochotnického veľmi rozladilo a čo aj uviedol v zápise zo zasadnutia. K učiteľovmu zápisu však Kišš doplnil svoje vysvetlenie, prečo bol proti zvyšovaniu platu. Zdôvodňoval to tým, že zbor čakajú veľké výdavky – kúpa sypanca pri kostole od rímskokatolíckej cirkvi, oprava školy pre mladšie deti, vyplatenie štvrťročnej mzdy ich učiteľovi. A nakoniec uvie-

13 KIŠŠ, Miloš. Zo života Miloša Kišša. In *Slovenský včelár*, 8/1928. Za informáciu o článku ďakujem Ing. Kataríne Záskalickej zo Žiliny.

14 Za poskytnutie biografických údajov ďakujem vnučke Miloša Kišša – Ľudmile Kiššovej (nar. 30. 10. 1945).

15 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Kniha protokolov ev. a. v. cirkvi v Štrbe od roku 1838. Zápisnica presbyteriálneho zasadnutia 11. júna 1899*, s. 148.

buďte široky tak, jako se zhládime čimaci učili, styjn pozna-
menanim ale, že zhládime tyto cihor k ničomn neravážnjú.

12. Příby dostávat budete nasledujícíce:

- a) od křtu a vřadok . . . 50 kr.
- b) od sčasn a vřadn mládí nevesty 1 zl. s. č. (vřadn přivě učil)
- c) od pohřbu s medlístkami . . . 60 kr.
- ... " " s parentácion . . . 80 kr.
- " " skřenen bez vřadky 1 zl. s. č.
- " " skřenen a o vřadku 1 zl. 50 kr.
- d. od vřadky z matrice 1 zl. s. č.

Teto vřadce čo vřadky zřadřek metri Vami a nami rãč střadit
a žehnãt milý Hřospodín! et my zřadřek se vřadřek učil
v Hřile, z konventu dñã (Hřilã 1898) vřadřek.

Adam Čřener,
cirk. notãr.

Pavol Gregušã, kostolník
Blãžan Michãl, presbyter
Pavol Bãřik, presbyter.
Mlaenko Juro
Ivãa Jãno.

elãn Jãncso, Curator.

Vesjel Jãno
Jozef Sprenger, presbyter
Paul Hunteg presbyter.
Jãn Trãxiãk, presbyter.
Hunteg Jãno, presbyter.
Bãřysta Andrãs, presbyter.
Ballãs Andrãj presbyter.

Viednov 1898		Viednov 1898	
Príjmy utroven	4 05	Ed. Ladislavský Krievsky na 2. oddelení	1 46
3. odd. Aschurajsa	13 56	Ed. Ladislavský Krievsky pre cirkvi	2 00
6. odd. Závorkovú Aschurajsa na zaplatenie	20	30. odd. Krievsky Ban senior cirkvi na 2. odd.	4 00
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	4 81	Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	1 20
19. odd. od obchodu s obilím a krmivom	1 40	Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	5 00
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	1 84		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	582 00		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	6 00		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	400 00		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	10 00		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	400 00		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	10 00		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	8 00		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	35 00		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	1 00		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	2 00		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	20		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	6 00		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	20		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	16 00		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	50		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	1 20		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	6 00		
Príjmy z úrokov z úveru a úrokov z úveru	6 30		
	1516 95		

Evidenčný zošit príjmov farského úradu z roku 1899

dol, že nechcel, aby ho cirkevníci neskôr obvinili, že i napriek týmto výdavkom a finančným problémom uprednostnil svojho švagra pred potrebami zboru.¹⁶

Ladislav Ochotnícký však patril k mienkotvorným činiteľom v Štrbe, mal autoritu a pravdepodobne bol aj obľúbeným učiteľom, a tak na mimoriadnom konvente o týždeň neskôr presbyteri schválili zvýšenie jeho platu na 500 zlatých ročne a pridanie jednej role a sena ako prídavok navyše. Vzťahy medzi farárom a učiteľom, ktorí boli v švagrovskom pomere, sa však po tejto nezhode výrazne zhoršili. Svedčí o tom aj škodoradostná poznámka L. Ochotníckeho v zápisnici z konventu: „Nenašlo sa ani jedného hlasu – krem velebného pána farára – ktorý by oproti tomuto podvýšku bol protestoval. Vel. pán farár už až na toľko zašiel v jeho protestácii, že cirkevníci verejne kričali všelijaké oproti osobe pána farára nelichotiace poznámky... Konvent sa bez všetkeho nábožného zakľúčenia s krikom rozišiel.“¹⁷

16 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. Kniha protokolov ev. a. v. cirkvi v Štrbe od roku 1838. Zápisnica presbyteriálneho zasadnutia 18. marca 1900, s. 155.

17 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. Kniha protokolov ev. a. v. cirkvi v Štrbe od roku 1838. Zápisnica presbyteriálneho zasadnutia 25. marca 1900, s. 157.

V auguste však o zvýšenie platu požiadal aj učiteľ mladších detí Arnold Fillo s tým, že ak sa tak nestane, odíde do Vrbového v okrese Nitra, odkiaľ mu prišla pozvánka na uvoľnené miesto učiteľa. Miloš Kišš pobúrený ďalšou žiadosťou a ochotou vyjsť v ústrety aj A. Fillovi, z trucu požiadal konvent o deputát senu na zimu pre jednu kravu. Vedel, že to nebude také jednoduché, preto presbyterom navrhol, aby to bolo seno nakosené na cintorínoch, ktoré sa vtedy i tak nezužítkovávalo. Štrbskí cirkevníci schválili žiadosť Arnolda Fillu, ale Kiššovu už nie, čo cirkevný zapisovateľ Ochoťnický nielenže škodoradostne zapísal do zápisnice, ale ešte aj podčiarkol výraznou modrou ceruzkou. Skutočnosť však bola taká, že cirkevný konvent nemohol rozhodnúť o využití trávy zo štrbského cintorína, keďže cintorín patril obci a nie evanjelickej cirkvi.

Bilancia hospodárenia cirkevného zboru v Štrbe v roku 1901 za rok 1900 však ukázala, že farár Kišš mal pravdu, keď vystríhal pred zvyšovaním výdavkov evanjelického zboru, teda aj platov učiteľom. V cirkevnej kase sa pri revízii hospodárenia ukázal deficit 239 zlatých, ale nie aj riešenie, ako tento deficit eliminovať.

Cirkevné konventy vo veľkej väčšine riešili predovšetkým ekonomické otázky fungovania zboru, farára, školy a učiteľov, len z času na čas sa otvárali aj iné témy, ako napr. materiálne zabezpečenie školy literatúrou a inými školskými pomôckami. V roku 1902 informoval učiteľ Ochoťnický, že zbor vlastní 425 kníh, ktoré by sa dali využiť v procese vzdelávania.¹⁸

V tejto súvislosti môžeme uviesť spomienku akademika Slovenskej akadémie vied, popredného slovenského matematika Juraja Hronca (1881 – 1959), ktorú uverejnil Beloslav Riečan v *Tranovského kalendári na rok 2000* (str. 105). Juraj Hronec spomína na to, ako prišiel cez letné prázdniny do Štrby na evanjelickú faru a ako chudobný študent – suplikant poprosil o finančnú podporu na štúdium. Vtedy Miloš Kišš upevnil jeho národné povedomie radou, že ak chce byť v Liptove úspešným, musí svoju prosbu o podporu predniesť po slovensky, nie po maďarsky, lebo ináč veľmi nepochodí.

Ďalšou témou štrbských konventov boli personálne otázky cirkevných funkcionárov. Tie sa často nepretriasali, vlastne len vtedy, keď z nejakého dôvodu bolo potrebné nahradiť kostolníka či kurátora. V januári 1902 sa takáto situácia vyskytla. Dlhoročný kurátor Ján Jančo sa vzdal funkcie a funkcie kostolníka sa vzdal Ján Greguška, obaja kvôli veku. Januárový konvent preto volil nových – kurátorom sa stal Michal Jonas a kostolníkom Ján Jakubčíak u Jančíka.

Učiteľ Ladislav Ochoťnický sa chcel vzdať miesta a rozlúčiť sa so Štrbou v auguste 1902, keďže dostal ponuku na nové miesto a s ponukou rovno aj vokátor a finančný preddavok, ktorý ho zaväzoval nastúpiť na nové miesto, alebo vokátor i prijaté peniaze vrátiť. Štrbäania boli presvedčení, že jeho miesto je v Štrbe, a preto bez veľkej diskusie ochotne uhradili dlžobu L. Ochoťnického, ba navyše mu ešte zvýšili aj plat. V tomto prípade Miloš Kišš asi neprotestoval, aspoň niet o tom žiadnej zmienky, ba zápisnice z presbyteriálnych porád a konventov naznačujú, že sa rozhárané vzťahy medzi farárom Kiššom a cirkevným zapisovateľom L. Ochoťnickým upravili.

18 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Kniha protokolov ev. a. v. cirkvi v Štrbe od roku 1838. Zápisnica presbyteriálneho zasadnutia 19. januára 1902.*

Ladislav Ochotnický teda v Štrbe zostal, ale o rok nato odišiel zo Štrby Miloš Kišš. Ten v priebehu roka 1903 dostal ponuku na obsadenie miesta evanjelického farára v Žiline. V zápisniciach z presbyteriálnych konventov však nenachádzame žiadnu zmienku, žeby o tejto ponuke s predstihom informoval svojich cirkevníkov. Pravdepodobne sa vzťahy s učiteľom Ochotnickým i štrbskými presbytermi veľmi neurovnali a osobné konflikty prispeli k takémuto radikálnemu rozhodnutiu Miloša Kišša zmeniť svoje pôsobisko. Dňa 26. novembra 1903 odišiel zo Štrby do Žiliny.¹⁹ Hoci pôsobenie Miloša Kišša v Štrbe bolo krátke a počas neho sa nevyskytli závažné problémy vo vzťahu k cirkevnej vrchnosti, a to ani seniorálnej, ani dištriktuálnej, malo ono tiež svoj dopad na štrbských evanjelických veriacich. V tomto prípade nie v oblasti viery, ale národného povedomia. Miloš Kišš nevybočil z národného rámca, ktorý v Štrbe nastavili ešte jeho predchodcovia, o čom svedčí aj vyššie uvedená spomienka Juraja Hronca a všetky zápisy v cirkevnej agende, ktoré robil v slovenčine a nie v maďarčine, ktorá na prelome 19. a 20. storočia bola už pokladaná za oficiálny komunikačný jazyk v evanjelickej cirkvi. V podstate aj jeho postoj k materinskému jazyku a vedenie veriacich v slovenskom národnom duchu prispeli k tomu, ako bol vnímaný Liptovský seniorát vedením Potiského dištriktu a jeho biskupmi – Pavlom Zelenkom a jeho nástupcom Henrichom Gedulym, ktorí ho pokladali za semenisko panslavizmu.

Cyril Harman

Posledným farárom štrbského evanjelického cirkevného zboru do rozpadu Rakúsko-Uhorska bol Cyril Harman. Ak Kišš nemal v Štrbe príležitosť sa radikálnejšie prejavíť ako slovenský národovec, tak Harman objektívne i subjektívne takých príležitostí našiel dosť.

Po odchode Miloša Kišša bol v cirkevnej evanjelickej tlači vypísaný súbeh na uvoľnené miesto s tým, že presbyteri súhlasili s požiadavkou cirkevného inšpektora Adolfa Kállaya, aby pre budúceho farára vypracovali nový vokátor s príťažlivejšími podmienkami, ako ich mal dovtedajší farár.

Na januárovom konvente v roku 1904 liptovský senior Ján Šimkovic predstavil štyroch kandidátov, ktorí sa prihlásili do súbehu na miesto štrbského farára. Boli to Cyril Harman, kaplán v Kochanovciach, Ján Lajčiak, kaplán v Pešti, Daniel Bálent z Trenčína a Samuel Delinga, kaplán v Petrovci.

Senior odporúčal na prvé miesto Cyrila Harmana.²⁰ No k tomu sa musel vyjadriť ešte volebný konvent, ktorý sa konal 10. apríla 1904. Najviac – až 72 hlasov však získal Daniel Bálent, 57 hlasov získal Cyril Harman a 22 hlasov Ján Lajčiak. Predsedníctvo konventu však chcelo vyhlásiť ešte druhé kolo volieb, do ktorého zaradilo prvých dvoch uchádzačov. To sa ale nestretlo s podporou veľkej časti voličov a ako konštatuje zápisnica, „hlasovanie medzi týmito dvoma kandidátmi previesť ale nebolo

19 Seniorálny archív Liptovsko-oravského seniorátu v Dovalove, fond Liptovsko-oravský seniorát, Zápisnice o kanonických vizitáciách 1913, 1918, 1935, šk. č. 24, *Zápisnica kanonickej vizitácie dištriktu ev. a. v. potiského vydržiavanej 9-ho júni r. 1913 v cirkvi ev. a. v. v Štrbe*, s. 6.

20 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Kniha protokolov ev. a. v. cirkvi v Štrbe od roku 1838. Zápisnica z riadneho konventu 24. januára 1904*, s. 174.

možné pre vzniklý krik a neporiadok“.²¹ Daniel Bálent sa však listom z 2. apríla 1904 vzdal kandidatúry, a tak senior Ján Šimkovic vyhlásil za víťaza súbehu Cyrila Harmana. Výsledok voľby bol nakoniec rešpektovaný, čo potvrdila voľba zodpovedných konventuálov, ktorí mali podpísať nový vokátor pre nastupujúceho kňaza a svojimi podpismi tak zaručiť jeho plnenie. Dôveru na to dostali kurátor Mišo Jonas, kostolník Ján Jakubčiak, richtár Ján Garaj, vicerichtár Ján Baláš, Pavol Macko Šarpak a Ján Šerfel u Michalka.²² Dňa 1. mája 1904 nastúpil na miesto štrbského evanjelického farára Cyril Harman.²³

Cyril Harman

Cyril Harman sa narodil 27. februára 1878 v Gerlachove. Jeho otec Karol Harman tam od roku 1871 pôsobil ako učiteľ a neskôr – od roku 1880,²⁴ ako notár v neďalekých Batizovciach. Matka bola Paulína, rod. Girbová. Cyrila 18. marca 1878 krstil Ondrej Dianiška a jeho krstnými rodičmi boli evanjelický farár Ján Kmeti a Ľudmila Mayerová, rod. Teplická, a Jozef Harman a jeho manželka Terézia.²⁵

Základnú – elementárnu školu vychodil v Batizovciach, potom vyšší stupeň vo Veľkej a v Kežmarku. Tu študoval aj na kežmarskom gymnáziu, z ktorého prešiel do Banskej Bystrice a odtiaľ do Spišskej Novej Vsi. Za teológiu sa vybral do Prešova, ju študoval aj v Rostocku v Nemecku ako mnohí iní študenti evanjelickej teológie. Dňa 13. septembra 1902 zložil teologickú i kňazskú skúšku na prešovskom kolégiu a za necelé dva týždne bol 25. septembra 1902 vysvätený v Miškolci za pomocného evanjelického kazateľa do batizovského zboru.²⁶ Vysvätil ho biskup Potiského dištriktu Pavol Zelenka, na ktorého mali v tom čase ťažké srdce všetci slovenskí evanjelickí kňazi v Liptove, a najmä liptovský konsenior Juraj Janoška.

V Batizovciach sa Cyril Harman dlho nezdržal. Dňa 6. novembra 1902 odišiel za pomocného kazateľa do Trenčianskej župy – do Kochanoviec, kde pôsobil do konca apríla 1904. Odtiaľ sa vrátil pod Tatry – do Štrby na miesto riadneho farára. Vtedy

21 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Kniha protokolov ev. a. v. cirkvi v Štrbe od roku 1838. Zápisnica z volebného konventu 10. apríla 1904*, s. 179.

22 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Kniha protokolov ev. a. v. cirkvi v Štrbe od roku 1838. Zápisnica z volebného konventu 10. apríla 1904*, s. 179.

23 Seniorálny archív Liptovsko-oravského seniorátu v Dovalove, fond Liptovsko-oravský seniorát, Zápisnice o kanonických vizitáciách 1913, 1918, 1935, šk. č. 24, *Zápisnica kanonickej vizitácie dištriktu ev. a. v. potiského vydržiavanej 9-ho júni r. 1913 v cirkvi ev. a. v. v Štrbe*, s. 7.

24 KOLLÁROVÁ, Zuzana a kol. *Gerlachov a Tatranská Polianka*. Gerlachov : Obec Gerlachov, 2013, s. 164.

25 Štátny archív Prešov, pracovisko Levoča, šk. 5, inv. č. 9, Cirkevná matrika ev. a. v. a fil. Gerlachov, Lučivná, Mengusovce, Štôla: krstení 1872 – 1887, sobášení 1873 – 1887, zomrelí 1873 – 1887, s. 15-16.

26 Seniorálny archív Liptovsko-oravského seniorátu v Dovalove, fond Liptovsko-oravský seniorát, Zápisnice o kanonických vizitáciách 1913, 1918, 1935, šk. č. 24, *Zápisnica kanonickej vizitácie dištriktu ev. a. v. potiského vydržiavanej 9-ho júni r. 1913 v cirkvi ev. a. v. v Štrbe*, s. 38.

mal 26 rokov. O štyri roky neskôr sa ako 30-ročný 20. júla 1908 oženil s Oľgou, rod. Čobrdovou, s ktorou mal dve dcéry.

Prvou z nich bola Želmíra Darina, ktorá sa narodila 20. júna 1912 na štrbskej fare. Krstil ju Pavol Čobrda, otec Harmanovej manželky, vtedy už farár na dôchodku, a krstnými rodičmi boli Ján Harman – penzionovaný notár a úradník papierenskej fabriky s manželkou a Božena Čobrdová, vlastne starí rodičia malej Želmíry Dariny. Tí boli krstnými rodičmi aj pri druhej dcére Harmanovcov. Želmíra Darina sa stala známou ako spisovateľka pre deti pod jej druhým menom Darina Harmanová.²⁷ Druhou dcérou bola Ľudmila Oľga. Narodila sa počas prvej svetovej vojny, tiež na štrbskej fare, a to 14. 6. 1917, no zomrela ako 14-ročná – v roku 1931 vo Švábovciach, kde už vtedy Cyril Harman pôsobil ako evanjelický farár.

Malé odbočenie

Kauza, ktorá sa spájala so sporom liptovského konseniora Juraja Janošku a biskupa Potiského dištriktu Pavla Zelenku má v našom rozprávani svoje miesto. Nepriamo, ale predsa sa dotýkala všetkých slovenských študentov na prešovskej evanjelickej teologickej akadémii, teda aj Cyrila Harmana. Harman tu študoval v rovnakom čase ako syn konseniora Janošku Juraj Janoška mladší.

Dôvod, prečo sa slovenskí farári hnevali na svojho biskupa spočíval v tom, že prešovská evanjelická teologická akadémia v decembri 1900 vylúčila zo štúdia piatich slovenských študentov z Liptova, medzi nimi aj Janoškovho syna Juraja, za to, že sa na spoločnú fotografiu, ktorú si dali urobiť v ateliéri slávneho prešovského fotografa K. Divalda, podpísali po slovensky a jeden z nich, Emil Wanitsek – Nemec, po nemecky.²⁸ Vtedy sa študentov ujal Liptovský seniorát. Na svojom konvente 22. mája 1901 v Liptovskom Sv. Mikuláši vyslovil pohoršenie nad tým, čo sa stalo a žiadal, aby dištriktuálny konvent urobil také zmeny v štatúte kolégia v Prešove, aby žiaden z poslucháčov nemohol byť šikanovaný za to, že sa hlásil k svojej

27 Darina Harmanová v rokoch 1922 – 1927 študovala na gymnáziu v Liptovskom Sv. Mikuláši, 1927 – 1931 na učiteľskom ústave v Prešove, kde v roku 1931 maturovala. V rokoch 1931 – 1932 pôsobila ako učiteľka v Batizovciach, 1932 – 1937 v Liptovskom Jáne, 1937 – 1945 v Prešove. Po druhej svetovej vojne, v rokoch 1945 – 1946 pôsobila v Košiciach a v Bratislave. V roku 1946 sa natrvalo usadila v Košiciach a tu pracovala najskôr ako riaditeľka strednej zdravotníckej školy (1946 – 1953), potom ako vedúca ošetrovateliek vo vojenskej nemocnici (1953 – 1956). V rokoch 1957 – 1960 sa nakrátko vrátila k učiteľskému povolaniu, od roku 1960 pracovala ako referentka na Lekárskej fakulte Univerzity P. J. Šafárika, od r. 1976 žila na dôchodku. Pod vplyvom svojej sesternice Oľgy Harmanovej začala písať literatúru pre deti, spoločne pripravili rozprávkovú knižku *Zem si šije nové šaty* (1948). Napísala celý rad kníh pre deti: *Čo rozpráva jar*, *Čo spieva vetrik*, *O stratenej hviezdike* (všetky 1948), *Zázračný telefón* (1955), *Dobré ráno, milé deti!* (1960), rozprávkových knižiek a básničiek *Zlaté strunky* (1961), *Rastú kvietky* (1962), *Padá sniežik* (1966), *Jožkov ťažký deň*, *Dobrym deťom všade* (1970), *Moja bábika* (1971), *Oblačné rozprávky*, *Dobrý deň Vám, milé deti!* (obe 1972) a *Svetlo v dlani* (1974) a zbierky *Žili, rástli veveričky* (1991). Zomrela 28. 11. 1993 v Košiciach.

28 VASILOVÁ, Darina. *Prešovské kolégium Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. (1850 – 1918)*. Prešov : Universum, 2008, s. 230.

materinskej reči.²⁹ V *Cirkevných listoch*, ktoré v Liptovskom Sv. Mikuláši redigoval konsenior Janoška, sa objavili kritické články na adresu vedenia školy, kde sa poukazovalo na neprávosti páchané na nemaďarských študentoch, na ich šikanovanie, ak sa priznávali k svojej národnosti. Liptovský seniorát žiadal prehodnotiť rozhodnutie vedenia akademie a keď to v roku 1901 odmietol aj dištriktuálny konvent, aj vtedajší biskup Pavol Zelenka, pokračovali *Cirkevné listy* v uverejňovaní kritických článkov a ohlasov, ktoré prichádzali zo Sedmohradska, z Nemecka, aj z USA.³⁰ V osobnom orodovaní za vylúčených študentov nepochodil ani samotný konsenior Juraj Janoška, čo uňho len prehĺbilo kritický vzťah k národnostnej intolerancii štátu i k vedeniu samotnej Uhorskej evanjelickej cirkvi a. v. Informácie o tejto krivde posielal do redakcií evanjelických cirkevných časopisov mimo Uhorska a tie o tom aj informovali medzinárodnú verejnosť, v čom vedenie prešovskej evanjelickej teologickej akademie i cirkvi videli pokus o dehonestáciu uhorskej evanjelickej a. v. cirkvi. Janoška i celý Liptovský seniorát ukázali na začiatku 20. storočia, že sa vedia postaviť proti krivdám a dokážu o nich informovať aj zahraničie a nie sú ochotní ustupovať akejkolvek forme maďarizácie. To vyvolávalo rešpekt voči nim aj v nasledujúcich rokoch, ale súčasne spôsobilo, že sa biskup Pavol Zelenka vyhýbal vizitácii v Liptovskom senioráte a on ju ani nikdy nerealizoval, hoci súkromne prichádzal do Vysokých Tatier – na Štrbské Pleso na rekreáciu. Tu bol aj v lete 1905, kde ho vtedy z titulu svojej funkcie prišiel pozdraviť liptovský senior, predtým prosiac štrbského farára Cyrila Harmana, aby ako domáci prišiel pozdraviť pána biskupa aj on. Cyril Harman sa však na to nechystal, čo prezrádza jeho odpoveď na seniorovu prosbu: „K pozdraveniu p. biskupa na štrbskom plesí pre privátnu príčinu sotva mi bude možno prísť. S vyslovením mojej najhlbšej úcty značím sa. V Štrbe 26. VII. 1905. Oddaný sluha a brat v Pánu Cyrila Harman, farár“.³¹ Harman v liste „privátne dôvody“ bližšie neuviedol, a tak o pravej príčine odmietnutia môžeme len špekulovať.

Prvé roky štrbským farárom

Dňa 27. mája 1904 mali presbyteri poradu na štrbskej fare. Bola to pre mladého farára prvá, ktorú viedol spolu s cirkevným inšpektorom Adolfom Kállayom. Hlavným bodom zasadnutia bola príprava inštalácie nového farára. Presbyteri požadovali, aby bola pripravená síce dôstojne, ale nie aj nákladne. Mala sa konať 5. júna 1904, v prvú nedeľu po Svätej Trojici.

Pozvaní mali byť štrbskí cirkevní hodnostári, cirkevný inšpektor A. Kállay, liptovský senior Ján Šimkovic, Otto Prúnyi, dekan, važecký farár Viktor Okályi, Pavol Čobrda, smrečiansky farár, farár z Boce, Ondrej Bartal, batizovský farár, Július Sokol, notár, štrbský rímskokatolícky kňaz Jozef Schneider, Emil Pálka, štrbský pod-

29 VASILOVÁ, Darina. *Prešovské kolégium Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. (1850 – 1918)*. Prešov : Universum, 2008, s. 235.

30 VASILOVÁ, Darina. *Prešovské kolégium Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. (1850 – 1918)*. Prešov : Universum, 2008, s. 232-236.

31 Seniorálny archív Liptovsko-oravského seniorátu v Dovalove, fond Liptovsko-oravský seniorát. Písomnosti zborov 1892 – 1952. Cirkevný zbor Štrba, korešpondencia 1892 – 1895, 1905 – 1952, šk. 135. *List Cyrila Harmana Jánovi Šimkovicovi, liptovskému seniorovi*, 26. 7. 1905.

notár, Jozef Šprenger, starší i mladší, Ján Harman, notár na Šuňave a rodičia Cyrila Haramana.³²

Dňa 5. júna 1904 sa v kostole uskutočnila slávnostná inštalácia nového štrbského farára, a to za účasti pozvaných hostí, ktorá stála cirkevnú pokladňu 757 korún. Ďalšie zasadnutia presbyteriálnej rady neuvádzajú v zápisoch zo svojho konania, či inštalácia bola pre Štrbänov drahou, alebo sa s výdavkami stotožnili.

V súvislosti s finančnými otázkami štrbského evanjelického zboru treba povedať, že financie boli pravidelným bodom každého presbyteriálneho zasadnutia. Pravda, výdaje sa týkali rôznych potrieb, a to od platu farára, učiteľa, odmien jednotlivým cirkevným činiteľom, ako bol kostolník či kurátor, mendíci, ale aj cirkevný inšpektor a senior, ktorí pracovne prichádzali do Štrby, až po opravy kostola, fary a školských budov. Na zasadnutiach sa pomerne často hodnotil stav zvonovej kasy, ktorú založil Ján Droppa a na prelome 19. a 20. storočia viedol Jozef Šprenger starší. Ten sa vedenia zvonovej kasy chcel vzdať v roku 1904 kvôli svojmu veku, no presbyteri ho ešte uprosili, aby si túto úlohu ponechal. V roku 1905 však zomrel a pred nimi stála úloha zvoliť nového „svedomitého šafára“. V tom čase mala zvonová kasa 6713 zlatých. Na presbyteriálnej porade 9. apríla presbyterský zbor zvolil nového správcu zvonovej kasy Michala Bliššana, „...ktorý súc známy čo človek opatrný, verný a svedomitý.“³³

Štrbänom chýbala kostolná veža i zvony, ktoré štrbský evanjelický zbor ani na začiatku 20. storočia stále nemal. To bol aj dôvod, aby štrbskí evanjelici hľadali spôsob, ako zozbierané peniaze zhodnocovať. Hotovosť, ktorú štrbský zbor mal, za výhodné úroky požičiaval svojim členom, čím sa zvonová kasa i riadna pokladňa zboru po troške naplňali. Pravda len vtedy, keď cirkevníci svoj dlh s úrokom aj riadne splatili. Boli totiž prípady, keď pre rôzne dôvody dlžníci nedokázali peniaze vrátiť, a tak namiesto malého prírastku evidovala cirkevná pokladňa značnú stratu. V takých prípadoch správca zvonovej kasy Jozef Šprenger st. vždy doložil chýbajúcu sumu zo svojich peňazí, hoci o pôžičke nikdy nerozhodoval sám, ale celé presbyterstvo. Keď na jar 1905 zomrel, navrhol Cyril Harman, aby evanjelický zbor vrátil pozostalým sumu, ktorú do kasy vložil jej správca.

V roku 1904 sa uskutočnili voľby seniorálnych funkcionárov, ktoré v Štrbe musel zadministrovať už nový farár. Ten spolu so Štrbänmi odovzdal svoj hlas dovtedajšiemu seniorovi Jánovi Šimkovicovi a Jánovi Ružiakovi, ktorý opätovne kandidoval za seniorálneho dozorcú v Liptovskom senioráte.

V jeseni 1905 bolo potrebné riešiť personálne otázky v evanjelickej elementárnej škole. V októbri toho roku odišiel zo Štrby po desiatich rokoch pôsobenia učiteľ starších detí Ladislav Ochotnický do Trenčína, a tak Štrbänia museli zaň hľadať náhradu. Na podnet Cyrila Haramana oslovili Gustáva Šimku, ktorý dovtedy pôsobil ako pomocný učiteľ v Kochanovciach, odkiaľ prišiel do Štrby aj Cyril Harman. G. Šimko prišiel 22. októbra 1905 na skúšku, konvent ho aj odsúhlasil. Ale ako napísal v liste Harman liptovskému seniorovi, za učiteľa starších detí chcel presadiť svojho priateľa Arnolda Fillu, vtedy učiteľa mladších detí, štrbský notár Emil Pálka

32 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Kniha protokolov ev. a. v. cirkvi v Štrbe od roku 1838. Zápisnica z presbyteriálneho zasadnutia 27. mája 1904*, s. 180.

33 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Kniha protokolov ev. a. v. cirkvi v Štrbe od roku 1838. Zápisnica z presbyteriálneho zasadnutia 9. apríla 1905*, s. 186.

Evanjelický kostol v čase príchodu Cyrila Harmana do Štrby (1903)

a pridal sa aj vicerichtár Ján Balaš. A. Fillo v tom čase uvažoval o odchode zo Štrby. Nejasná situácia okolo učiteľského miesta nakoniec viedla k tomu, že Gustáv Šimko miesto v Štrbe neprijal. A tak Cyril Harman, ktorý ako farár mal aj povinnosti školského inšpektora, sa musel poobzerať za ďalším kandidátom, aby deťom nechýbalo vyučovanie.

Začiatkom novembra 1905 presbyterom oznámil, že na uprázdnené miesto sa hlási Miloš Janoška, ktorý pôsobil ako učiteľ v Pivnici v Bácskej župe, a Ján Lamoš, učiteľ v Jasenove. Jozef Šprenger ml. odporúčal čerstvo skončeného učiteľa Kusyho, pôsobiaceho v Nemeckej Lupči. Presbyteri ale nemali vôľu vypisovať súbeh a rovno ponúkli miesto učiteľa starších detí Milošovi Janoškovi, synovi vtedajšieho liptovského konseniora Juraja Janošku, ktorého si vážili za smelú kritiku pomerov v Uhorsku a štátnej neznášanlivej asimilačnej politiky. Miloš Janoška začal v Štrbe učiť od 1. decembra 1905 a kým dostal učiteľský byt, býval na fare.³⁴

V roku 1908 sa chceli Štrbäania pustiť do prestavby budovy „nižnej“ evanjelickej školy. Projekt na „nižnú“ školu (dnes je tam ordinácia detského lekára a lekáreň) urobil stavitel Michal Blišfan zo Sv. Petra a 26. januára 1908 ho predstavil na celozborovom konvente v kostole s tým, aby sa konvent vyjadril, či vypíše súbeh, alebo priamo prijme predstavený projekt. Konvent sa však vyslovil za súbeh. Doň sa prihlásil M. Blišfan a košický stavitel Pavol Holloš.

³⁴ Seniorálny archív Liptovsko-oravského seniorátu v Dovalove, fond Liptovsko-oravský seniorát. Písomnosti zborov 1892 – 1952. Cirkevný zbor Štrba, korešpondencia 1892 – 1895, 1905 – 1952, šk. 135. List Miloša Janošku seniorovi Liptovského seniorátu z 29. 6. 1907.

Financovanie stavby otvorilo celý rad otázok. Tie mali najskôr len technický charakter, pri ktorom uvažovali či „nižnú“ školu postaviť ako jednotriedku, či ako dvojtriedku a či k nim neurobiť aj byt pre učiteľa. Závažnejšou sa však stala otázka, či školu kvôli veľkým výdavkom neprepustí štátu a zbaviť sa tak starosti nielen s financovaním stavby, ale aj učiteľských plátov. S týmto návrhom vystúpil štrbský notár Emil Pálka, ktorý dlhšie na takéto riešenie nahováral viacerých presbyterov a mal v tom podporu aj od učiteľa mladších detí Arnolda Fillu, ktorý by tak získal od štátu príspevok 200 korún k platu.³⁵ Ekonomicky lákavú myšlienku však nakoniec zavrhl, ako o tom v zápisnici z mimoriadneho konventu napísal Miloš Janoška: „... i keď jej vydržiavanie žiada značnú obeť, keď nám tieto školy predkovia naši, tiež bez cudzej pomoci, založili, postavili a udržali, nás potomkov by to nečtilo, keby sme si ich udržať neboli v stave. Po takom osvedčení zo strany p. predsedu i veľkej väčšiny prítomných museli patriční navrhovatelia štátnej školy od svojho úmyslu sa úplne vzdať.“³⁶

Stavba školy nakoniec neprebíhala tak jednoducho, ako sa to pri podpise zmluvy žiadalo od staviteľa. Časť prác namiesto neho organizoval kurátor Mišo Jonas. Navyše pri financovaní stavby školy musel zbor načrieť aj do zvonovej aj do kostolnej kasy, z ktorých si požičal spolu 4 400 korún, čím sa zas odložila stavba kostolnej veže na neskoršie obdobie. Takéto domáce pôžičky nedávali nádej na vyzbieranie dostatočne veľkej sumy, a tak sa na celozborovom konvente 10. januára 1909 dohodli, že hotovosť, ktorú spravoval Michal Blišťan, vložia do pobočky Tatrabanky v Liptovskom Sv. Mikuláši, aby nebola celkom po ruke a nemíňala sa na iné veci.

Dňa 24. januára 1909 bola v Štrbe posviacka „nižnej“ školy. Cyril Harman predtým listom žiadal seniora Jána Šimkovica, aby školu prišiel posvätiť on, alebo kon-senior Jur Janoška.³⁷ Po otvorení Košicko-bohumínskej železničnej magistrály prebiehala korešpondencia medzi štrbskými farármi a seniorálnym úradom pomerne rýchlo a bezproblémovo. V podstate už na druhý deň od odoslania listu mohol mať štrbský farár seniorovu listovú odpoveď, prípadne aj naopak. Štrba, a netýkalo sa to len cirkevných záležitostí, ba viac obecných, platila jednu silu – poštárku, ktorá každý deň ráno odnášala listy na železničnú stanicu, tam ich odovzdala železničnému zriadencovi v rýchliku, ktorý mal na starosti poštu a prevzala zas listy určené pre Štrbu. Ranné vlaky privádzali poštu od Liptovského Sv. Mikuláša a vlaky od Košíc zas privádzali a odvážali poštu o pol desiatej adresovanú príjemcom na Liptove.

V prípade posviacky štrbskej „nižnej“ školy sa liptovský senior ospravedlnil a touto úlohou poveril trnoveckého farára Metoda M. Bellu,³⁸ ktorý bol v tom čase zároveň jedným z troch slovenských poslancov v uhorskom parlamente. Dňa 24. ja-

35 Seniorálny archív Liptovsko-oravského seniorátu v Dovalove, fond Liptovsko-oravský seniorát. Písomnosti zborov 1892 – 1952. Cirkevný zbor Štrba, korešpondencia 1892 – 1895, 1905 – 1952, šk. 135. *List Cyrila Harmana seniorovi Liptovského seniorátu z 20. 10. 1907.*

36 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. *Kniha protokolov ev. a. v. cirkvi v Štrbe od roku 1838. Zápisnica z mimoriadneho konventu 13. februára 1908*, s. 205.

37 Seniorálny archív Liptovsko-oravského seniorátu v Dovalove, fond Liptovsko-oravský seniorát. Písomnosti zborov 1892 – 1952. Cirkevný zbor Štrba, korešpondencia 1892 – 1895, 1905 – 1952, šk. 135. *List Cyrila Harmana seniorovi Liptovského seniorátu z 5. 1. 1909.*

38 Metod Matej BELLA (7. 12. 1869 – 26. 11. 1946) na konci prvej svetovej vojny sa 30. 10. 1918 stal signatárom Martinskej deklarácie, po vzniku Československa v rokoch 1918 – 1919 bol

nuára však bol v Štrbe, kde v kostole odbavil služby Božie a vysvätil novú „nižnú“ školu, v ktorej sa už začalo riadne učiť. O posviacke štrbskej školy uverejnili informáciu *Cirkevné listy*, ktorú redakcii zaslal Miloš Janoška.³⁹

V nasledujúcom roku stála pred zborom nová úloha – rekonštrukcia „vyšnej“ školy, na ktorú boli potrebné ďalšie finančné prostriedky vo výške 12 250 korún. Neustále problémy s peniazmi otvorili v zbore otázku vyberania cirkevnej dane, ktorú častejšie neplatili majetní cirkevníci, ako chudobní, ale aj to, aby sa obrátil so žiadosťou na ministerstvo do Budapešti o povolenie suplikácie – verejnej zbierky na stavbu školy. O to sa mal postarať cirkevný dozorca A. Kállay. Diskusii ohľadom prestavby „vyšnej“ školy bolo veľa a hlavnou témou boli potrebné, no chýbajúce finančné prostriedky. Štrbský richtár odporúčal vybrať z Tatrabanky všetky vklady a použiť ich na prestavbu školy. Cyril Harman zas od takéhoto riešenia odhovárал s tým, aby sa peniaze, ktoré boli uložené v banke, použili na ten účel, pre ktorý boli vyzbierané, aby sa štrbskí evanjelici konečne dočkali prístavby kostolnej veže i zvonov.

Štrbský zbor si na rekonštrukciu „vyšnej“ školy nakoniec vzal pôžičku, ktorú s ťažkosťami splácal. Ešte v roku 1914, keď vypukla prvá svetová vojna, mal dlh 8200 korún.

Prestavba „vyšnej“ školy sa ukončila v jeseni 1910 a štrbský evanjelický zbor plánoval jej otvorenie s posvätením na 9. októbra 1910, na ktoré pozýval liptovského seniora. To, či tento raz Ján Šimkovic do Štrby prišiel, sa nám však nepodarilo zistiť.

Cyril Harman a jeho národná angažovanosť

To, že Cyril Harman, aj učiteľ Miloš Janoška významne prispievali k upevňovaniu slovenského národného vedomia štrbského obyvateľstva svedčí okrem odmietnutia štátnej uhorskej (= maďarskej) školy v Štrbe aj požiadavka Cyrila Harmana, ktorú tiež podporili presbyteri, aby zmluva o stavbe „nižnej“ školy z roku 1908 bola napísaná po slovensky, čo zas nezabudol uviesť v zborovej zápisnici jej zapisovateľ Miloš Janoška. Fiaskom v Štrbe skončila požiadavka biskupa Potiského dištriktu na založenie miestnej pobočky Lutherovej spoločnosti (Luther-társaság), ktorá vznikla v roku 1884 a podporovala vydávanie a šírenie najmä maďarsky písaných náboženských kníh, a na odber cirkevného luteránskeho časopisu *Evang. családi lap* (Evanjelický rodinný list). Liptovskému seniorovi k tomu Harman napísal: „V záležitosti doposlaného a jeho osvietenosťou p. biskupom odporúčaného vyzvania Lutherovho spolku Vznešenosti úctyplne oznamujem, že sa za člena tohože spolku v cirkvi štrbskej nik neprihlásil, taktiež – pretože je cirkev čisto slovenská – nemožno ani za predplatiteľa časopisu *Evang. családi lap* nikoho získať.“⁴⁰

podpredsedom Revolučného národného zhromaždenia v Prahe ako aj referentom pre zásobovanie na Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska, ktoré riadil Vavro Šrobár.

39 *Cirkevné listy*, roč. 23, 1910, č. 2, s. 59.

40 Seniorálny archív Liptovsko-oravského seniorátu v Dovalove, fond Liptovsko-oravský seniorát. Písomnosti zborov 1892 – 1952. Cirkevný zbor Štrba, korešpondencia 1892 – 1895, 1905 – 1952, šk. 135. List Cyrila Harmana seniorovi Liptovského seniorátu z 26. 2. 1906.

č. 40
L. 1906.

Vážený Pane Senior!

Prívesajúcej inštalácii vo Várči dozvedel som sa, že niektorí tamojší v cirkevnici stoja za priechodskách učiteľa Pavella napadnúť pre jeho údajnú neobstaranosť vo vyučovaní detí, i skúšku si dávajú v nedelu preto, żeby mohli byť tam v nich čo najviac prítomní. Môže to teda prísť k takej sárke medzi jednou a druhou stranou a preto uctíve prosím Vášeňnosť Vášu, keby ste snád Vy sa mi ráčili tohoročné skúšky vo Várči vybrať a spor ten riešiť. Ja ako neukúsený začiatocník obávam sa, żeby som tam prišiel do veľmi potlačného polohenia a k tomu mám so Školom a jeho spoločníkmi, ku ktorým prináležai z Pavella už aj tak dobitú neprijemnosť. Ináč i brat Kčko mal túto vec Vášeňnosti Vášej predniesť a Vás tiež o vybavenia skúšky vo Várči požiadať.

Obladen skúšky na Vrohave a v Hýbciach zdelujem Vášeňnosť Vášu, žeby sme tieže skúšky – geťli to Pan. Vášej a tamojším p. učiteľom zodpoveda' – mohli zadávať 13. ho (Vrohave) a 19. ho (Hýbce) júna po poľudni. Pripojené hářky ráčte dať p. učiteľom vyplniť.

Prosim si lachavé uvedomenia o tom, ako mám prísť na Vrohave do Hýb, či si mám vziať povoz rovnako z Hýb a či by som mal ísť do Hýbky s vlakom a tam by ma vozík čakal?

Pripojením z vyplnených škôlok štatistický hárk.

Z vyhlásením mojej najľúbšej úcty vraciam sa

V Hýbce 24. 6. 1906.

Vášeňnosti Vášej

oddaný sluha a brat v Páve.

Cyril Harman
gavár

Cyril Harman sa zastával slovenských učiteľov, ako napr. M. Beblavého, uchádzača o učiteľské miesto v Kráľovej Lehote, keď tam bol prítomný na jeho skúške, a keď dvaja z cirkevných funkcionárov chceli, aby Beblavý podpísal reverz, že po zvolení za učiteľa, „*nebude držať so Slováckmi*“. Podobne to bolo aj s Milošom Janoškom, ktorý ako syn odbojného farára, i on sám zapálený slovenský národovec, mal počas pôsobenia v Štrbe problémy so školským výborom Liptovskej župy a osobitne s novým štátnym škôldozorcom v Liptove Lajosom/Ludovítom Šándorom. Ten ho chcel potrestať za to, že údajne nemá osvedčenie na výkon učiteľského povolania, ale najmä za to, že sa mu po udaní notárom Pálkom a po následnej inšpekcii v štrbskej škole javilo, že Miloš Janoška štrbské deti nenaučil veľa zo štátneho jazyka – maďarčiny. Prvé obvinenie z chýbajúcej učiteľskej kompetencie nezodpovedalo skutočnosti a Cyril Harman v liste prosil liptovského seniora Jána Šimkovica, aby sa Janošku zastal i na najvyšších miestach v Pešti a najmä u biskupa, ktorý by mal chrániť evanjelických učiteľov pred nespravodlivými obvineniami.⁴¹ Druhé obvinenie čiastočne zodpovedalo skutočnosti, no nie preto, že by Janoška neučil deti maďarský jazyk, ale preto, že v Štrbe, ako aj v iných dedinách, školská dochádzka bola podmienená poľnými prácami. Ak ich bolo veľa, deti chodili na pole a do školy len v zimných mesiacoch, i rodičia radšej zaplatili pokutu, len aby im mal kto pomôcť. Keď 11. februára 1909 bolo v obecnom dome disciplinárne vyšetrovanie Miloša Janošku, pred budovou postávali viacerí Štrbäania, pripravení Janošku brániť. Obvinenia sa však nepotvrdili a Janoška potrestaný nebol.

Posledná uhorská kanonická vizitácia v Štrbe a v Liptove

Kanonické vizitácie patrili k veľkým cirkevným, ale aj celospoločenským udalostiam vo vizitovanom zbore, ale aj vo vizitovanom senioráte. Na jednej strane farárom i cirkevníkom pridali práce a povinností, na druhej strane zas v miestnom spoločenstve pomohli upevniť autoritu evanjelického zboru. To bol aj dôvod, prečo sa Liptovský seniorát pokúšal presvedčiť biskupa Potiského dištriktu, aby vizitoval evanjelické zbory na Liptove.

Pavol Zelenka, ktorý bol biskupom Potiského seniorátu do roku 1910, kedy aj zomrel, sa po incidente s Jurajom Janoškom v prvých rokoch 20. storočia nechystal na Liptov a ani na Liptov služobne necestoval. Jeho nástupca Henrich Geduly,⁴² ktorý bol biskupom Potiského dištriktu v rokoch 1911 až 1919, sa už vizitačnej návšteve

41 Seniorálny archív Liptovsko-oravského seniorátu v Dovalove, fond Liptovsko-oravský seniorát. Písomnosti zborov 1892 – 1952. Cirkevný zbor Štrba, korešpondencia 1892 – 1895, 1905 – 1952, šk. 135. *List Cyrila Harmana seniorovi Liptovského seniorátu z 13. 8. 1908.*

42 Henrich GEDULY sa narodil 24. 10. 1866 vo Viedni, zomrel v roku 1937 v Nyíregyháze. Základné vzdelanie získal v Lučenci, vyššie v Banskej Štiavnici. Evanjelickú teologickú akadémiu skončil v Bratislave. Ako kaplán pôsobil vo Zvolene (1888 – 1890), potom v Nyíregyháze, kde sa v roku 1896 stal farárom. Bol zodpovedným redaktorom časopisu *Ev. homiletikai folyóirat* (1903 – 1904) a *Evangélikus Órállo* (1907 – 1911), členom Uhorskej protestantskej literárnej spoločnosti a autorom celého radu náboženských kníh, ktoré vychádzali v maďarskom jazyku. 28. 3. 2011 bol zvolený za biskupa Potiského dištriktu 210 hlasmi, jeho protikandidátom bol Július Terravy, ktorý získal 150 hlasov. Bližšie *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Zost. Borislav Petrik a Peter Rybár. Bratislava : BoPo, 2001, s. 113

Liptova nemohol vyhnúť. A ani nemal argumenty na výčitky liptovských evanjelických farárov, prečo sa vedenie Potiského dištriktu tak málo zaujíma o Liptovský seniorát. Pravdou však je, že H. Geduly bol v inej pozícii, ako jeho predchodca, na liptovských farárov mal svoj názor ako na panslavistických odbojníkov, ale nemohol im vyčítať, že si neplnia svoje kňazské poslanie.

Na rok 1913 teda naplánoval vizitačnú návštevu Liptovského seniorátu. Už v januári 1913 avizoval *Evanjelický posol zpod Tatier*,⁴³ že sa bude na Liptove konať vizitácia: „Zriedkavá udalosť nás tedy očakáva, aká len pred 40 rokmi bola v Liptove, keď strýc terajšieho p. biskupa, Ludvik Geduly, previedol u nás kanonickú vizitáciu...” a uverejnil list, ktorý biskup poslal 1. decembra 1912 liptovskému seniorovi. V ňom boli inštrukcie, ako pripraviť vizitáciu. Jednou z úloh všetkých evanjelických zborov na Liptove bolo vyplniť vizitačné zápisnice v slovenskom a maďarskom jazyku, v ktorých boli na 70 stranách veľkého formátu položené otázky. Na ne mali jednotliví farári napísať odpovede, týkajúce sa ich zboru. Biskupský úrad zaujímali tieto okruhy: I. História cirkevného zboru a vnútorné pomery zboru. V tom boli údaje o počte evanjelikov v obci, informácie o stave zborového archívu, matrik, zápisníc, o majetku zboru, príjmoch a výdavkoch, o vybavení kostola, o veži a zvonoch, o veľkosti kostola, o cintoríne, dobročinných ústavoch, fíliách. II. Správa cirkvi – v tom boli informácie o menách cirkevných dozorcov, o zborových konventoch, presbyteroch, o školskom dozorcovi, kurátorovi. III. Vnútorný (mravný) stav cirkvi. Tu museli odpovedať na otázky, či služby Božie prebiehajú tak, ako majú, či rodičia posielajú deti do kostola, či farníci majú domáce pobožnosti, či v zbore nespozoroval farár nejaké neobvyčajné hriechy, či nesedí niekto z farníkov vo väznici, či farár drží na bohoslužbách kázne, či členovia zboru neveria na čary a povery, či sú veriaci aj dobročinní a aké iné konfesie sú ešte v obci. IV. Úrad kňazský. V tomto oddiele musel kňaz uviesť svoj životopis, popísať svoju prácu so zborom, akú agendu uznáva, z čoho sa spievajú v kostole nábožné piesne, či zo *Zpěvníka* alebo z *Tranoscia*, či sa deti krstia vždy v kostole, či kňaz navštevuje nemocných, ako sa stará o mladomanželov pred sobášom i po ňom, či kňaz navštevuje školu a aký je vzťah kňaza a učiteľa, ako je to s jeho zastupovaním v prípade nemoci alebo pobytu mimo zboru, aký vzťah má s kňazom inej konfesie, aký má vedecký názor a aký je rečník, či má k dispozícii knižnicu, cirkevnú tlač, cirkevné zákony, aký má byt a aké má príjmy. V. Škola. Tu boli otázky týkajúce sa učiteľa, jeho práce, predmetov, ktoré deti učí, dôchodkov, či rodičia posielajú deti do školy, či je škola šesťtriedna, či sa chlapci učia spolu s dievčatami, ako je škola vybavená učebnými pomôckami, či majú deti telocvik, štepárstvo a pestovanie stromov, či deti opakujú ročník a aká je škola v obci – cirkevná, štátna či obecná a či sú v obci aj školy iného vierovyznania. VI. Sťažnosti a žiadosti zo strany cirkvi, kazateľa a učiteľa.⁴⁴

a *Kronika kanonickej vizitácie v ev. a. v. v senioráte liptovskom roku páne 1913 od utorku 20. mája do stredy 11. júna záverečne*. Zostavil Dr. Jozef Burjan. Ružomberok 1913, s. 204.

43 Kanonická vizitácia v Liptove. In *Evanjelický posol zpod Tatier*, roč. 3, 26. január 1913, č. 5, s. 70-72.

44 Seniorálny archív Liptovsko-oravského seniorátu v Dovalove, fond Liptovsko-oravský seniorát, Zápisnice o kanonických vizitáciách 1913, 1918, 1935, šk. č. 24, *Zápisnica kanonickej vizitácie dištriktu ev. a. v. potiského vydržievanej 9-ho júni r. 1913 v cirkvi ev. a. v. v Štrbe*.

Napísať odpovede na všetky otázky znamenalo urobiť poriadnu revíziu vo svojej farnosti, ale zároveň aj zachovať dôležité informácie o zbore a jeho živote. Predstavy Henricha Gedulyho o priebehu vizitácie Liptovský seniorát trochu upravil, a to v niektorých bodoch tak, že sa to biskupovi nepáčilo. Vedenie seniorátu odmietlo dištriktuálneho maďarského zapisovateľa, ktorý mal viesť zápisy z vizitačných návštev i napísať celkové zhodnotenie vizitácie a na túto úlohu navrhlo Dr. Metoda M. Bellu, farára v Ružomberku. Navrhlo, aby biskup nocoval vždy na tej fare, kde bude v daný deň končiť vizitácia a aby sa táto nekonala na jar, ale až v júni 1913. V pláne bolo privítanie biskupa Gedulyho na štrbskej vlakovej stanici, ako na pôde prvej liptovskej obce, kde ho mali čakať všetci liptovskí evanjelickí kňazi. Odtiaľ mal po privítaní cestovať vlakom ďalej do Liptovského Sv. Mikuláša a odtiaľ do Hýb, kde sa mala začať liptovská vizitácia.⁴⁵ Definitívny program sa ešte upravoval a *Evanjelický posol zpod Tatier* o týchto zmenách priebežne informoval svojich čitateľov. Štrba, ktorá privítala na svojej pôde biskupa ako prvá, mala naplánovanú vizitáciu takmer na konci pobytu Henricha Gedulyho na Liptove. Vychádzalo to na pondelok 9. júna 1913.⁴⁶ Pred vizitáciou Štrbänia vybielili kostol – aj zvnútra, aj zvonku a ženy utkali koberec, ktorý prestreli pred oltár.⁴⁷

Vypĺňanie odpovedí na otázky vizitačnej zápisnice zamestnali liptovských farárov, vrátane Cyrila Harmana. Na druhej strane si aj oni doplnili vlastný prehľad o stave ich zboru a niektoré údaje, zasielané s vyplnenou zápisnicou na seniorálny úrad do Liptovského Sv. Mikuláša, boli priebežne zužitkovávané redakciami cirkevnej evanjelickej tlače, ako napr. uverejnenie štatistických údajov o stave evanjelikov v jednotlivých zboroch. Podľa nich mala Štrba v roku 1910, keď prebehlo posledné uhorské sčítanie obyvateľstva, 1 352 evanjelikov, 341 katolíkov, 35 židov a jedného iného náboženstva. Liptovská Teplička, ktorá bola fíliou štrbského evanjelického zboru, mala len 9 evanjelikov, ale 1 664 katolíkov a 14 židov.⁴⁸

Dňa 9. júna 1913 prežívala Štrba slávnostný deň. V nedeľu 8. júna 1913 v predvečerných hodinách čakali Štrbänia na Hochwalde – na hranici štrbského chotára s važeckým, biskupa Henricha Gedulyho s celým vizitačným sprievodom. Všetci boli naň zvedaví – aký je, ako vyzerá,... Henrich Geduly mal impozantnú postavu. Dr. Jozef Burjan ho v *Kronike kanonickej vizitácie* opísal takto: „Biskup je vysokej postavy, mohutnej telesnej sústavy, svalnatý, dobre stavaný. Pleti brunastej, bajúzky malé, do hora vykrútené, na spodnej pere chyžtička. Tvár okrúhla, ľahká podbriadka. Vlas čierny, na čele po bokách trocha ustupuje. Oko čierne, bystré, prenikavé. Nos a ústa súmerné, pery prostredne hrubé. Hlas hrubý, plný, až mohutný. V reči sa častejšie rozohní, menovite vtedy, keď mu príde hovoriť o čistote učenia evanjeliu, a o sektárstve...” Čo Liptákov, teda aj Štrbänov príjemne prekvapilo, že biskup Geduly rozumel, ale aj hovoril po slovensky.⁴⁹

45 Kanonická vizitácia v Liptove. In *Evanjelický posol zpod Tatier*, roč. 3, 26. január 1913, č. 5, s. 71-72.

46 Cestovný program. In *Evanjelický posol zpod Tatier*, roč. 3, 20. apríl 1913, č. 10, s. 154-155.

47 *Kronika kanonickej vizitácie v ev. a. v. v senioráte liptovskom roku páne 1913 od utorku 20. mája do stredy 11. júna záverečne*. Zostavil Dr. Jozef Burjan. Ružomberok 1913, s. 203.

48 Koľko je v Liptove evanjelikov, katolíkov, židov a iného náboženstva. In *Evanjelický posol zpod Tatier*, roč. 3, 20. júl 1913, č. 14, s. 220.

49 *Kronika kanonickej vizitácie v ev. a. v. v senioráte liptovskom roku páne 1913 od utorku 20. mája do stredy 11. júna záverečne*. Zostavil Dr. Jozef Burjan. Ružomberok 1913, s. 204.

*Metod M. Bella, trnovecký farár
a po vzniku ČSR podpredseda
Revolučného národného
zhromaždenia v Prahe*

V ten deň ukončil vizitáciu vo Važci a presúval sa na noc do Štrby. Na začiatku štrbského chotára ho v mene obce privítal štrbský richtár Ján Gotthardt a v mene štrbských mládencov Michal Gotthardt vlastnými veršami.

Pri vstupe do dediny bola postavená slávobrána, pri ktorej biskupa privítal dozorca štrbského zboru Adolf Kállay, pričom začali slávnostne zvonit zvony z katolíckeho kostola. Nakoniec, pred evanjelickým kostolom ho privítal Cyril Harman a ostatní štrbskí evanjelici. Večer biskup odslúžil bohoslužby a prezrel si farskú kanceláriu, ubytujúc sa na štrbskej fare.

V pondelok navštívil štrbské evanjelické školy – nižnú, kde učil Arnold Filo mladšie deti a vyšnú, kde učil Miloš Janoška staršie deti.

O pol desiatej dopoludnia sa začali slávnostné služby Božie. Pred oltárom stáli ako čestná stráž v slávnostných uniformách dvanásť štrbskí hasiči a ich veliteľ, vedúci štrbskej pošty a miestny statkár Jozef Šprenger.

Bohoslužby odslúžili traja farári – Metod M. Bella, ktorý už pôsobil v Ružomberku, važecký farár Július Hečko a Cyril Harman. Po Harmanovej kázni sa k veriaciom prihovoral biskup Geduly. Ako napísal Cyril Harman v správe pre *Evanjelický posol zpod Tatier*, biskup „... povzbudzoval nás k ďalšej evanjelickej horlivosti, vernosti a stálosti, vystríhal nás pred bezbožnosťou, nesvornosťou, nemiernosťou a sektárskymi falošnými prorokmi, ktorí zo susedných spišských obcí usilujú sa vlúdiť so svojim úlisným spôsobom aj medzi nás a tak k svojmu prospechu narušiť jednotu cirkve a spôsobiť roztržka a rôznice...“.⁵⁰

Potom sa konal konvent, na ktorom bola prečítaná zápisnica kanonickej vizitácie a biskupove nariadenia, v ktorých Štrbänom kládol na srdce postaviť kostolnú vežu, kúpiť zvony, zväčšiť kostol, prestaviť faru, ktorá bola postavená ešte za Jozefa Forneta v roku 1784 a zabezpečiť pec na kúrenie do triedy pre väčšie deti.

V kanonickej vizitácii, ktorú prečítal Cyril Harman, a ktorá dnes môže slúžiť bádateľom ako vynikajúca analýza štrbskej pospolitosti tesne pred prvou svetovou vojnou, boli najskôr opísané dejiny štrbského evanjelického zboru, štrbskí farári, cirkevní dozorcovia a učitelia. Potom aktuálny počet štrbských evanjelikov, ktorých v roku 1912/13 bolo 1264. Ako dôvod klesajúceho počtu Harman uviedol veľké sťahovanie za prácou do Ameriky. Nad týmto javom si povzdychol aj v správe pre *Evanjelický posol zpod Tatier*.

V roku 1912 bolo v Štrbe 272 evanjelických manželstiev, 16 konfesiónálne zmiešaných. V roku 1912 sa evanjelickým manželom narodilo 41 detí, ale bola vtedy aj 50-percentná detská úmrtnosť. V roku 1912 totiž v Štrbe zúril šarlach, ktorý si vyžiadal početné detské obete. Potešiteľných bolo 24 confirmovaných detí a sedem sobášov.

50 Štrba. In *Evanjelický posol zpod Tatier*, roč. 3, 20. júl 1913, č. 14, s. 219.

Keď opisoval kostol, tak sa jeho opis veľmi nelíšil od 40 rokov starého vizitačného záznamu, nová bola len informácia o organe, ktorý Štrbänia kúpili v roku 1894 za 2700 korún od Riegerovej firmy. Nezmenila sa ani situácia so zvonením, hoci s porovnaním s niektorými obdobiami v 19. storočí, na začiatku 20. storočia už neboli evanjelicko-katolícke spory o zvonenie, ale vlastná veža a vlastné zvony štrbským evanjelikom zjavne chýbali. Vybavenie interiéru v kostole bolo, samozrejme, už lepšie, ako pri poslednej vizitácii. Všetky matriky boli starostlivo vedené i uchovávané. Týkalo sa to aj listín a spisov, ktoré viedli Harmanovi predchodcovia, ako i on sám.

Pri opise fary Harman nebol veľmi spokojný. Pochádzala z roku 1784, postavená bola z kameňov, pokrytá bola šindľom, mala štyri izby, kuchyňu, dve malé miestnosti hneď pri vchode. Dodatočne bola pristavaná drevená komôrka a k fare patrili aj sypanec, dve maštale, chlievik, humno a dreváreň.

Školy už boli na tom lepšie, najmä nižná, postavená v roku 1909. Pokryté boli eternitom a ich súčasťou boli učiteľské byty. Tam, kde bola postavená „nižná“ škola, stáli pôvodne dva malé domčeky, určené pre farárske a učiteľské vdovy. Neskôr boli prerobené na školu a učiteľský byt. V roku 1908/1909 na ich mieste bola postavená spomínaná nová „nižná“ škola. Cyril Harman však uviedol, že pôvodné domčeky a prestavaná nižná škola stáli tam, kde už bol v roku 1913 školský dvor, nie blízko pri ceste, pri ktorej škola stála od roku 1909.

Vo vizitácii boli vymenované polia, lúky, pasienky, lesy i záhrady, ktoré patrili cirkvi a ich výmera. Aktuálnu veľkosť nadobudli pri komasácii v roku 1868. V ďalšej časti uvádzal výšku finančných prostriedkov, ktoré mal evanjelický zbor, a to, ako nakladal s peniazmi. Pochválil sa základinami, ktoré cirkev vlastnila a užívala z nich úroky. Boli to Rustovská základina (1600 korún), Markušovského základina (600 zlatých florénov = 7500 korún), Droppova základina (1200 korún), základina Vendelína Kiseľa (200 korún). Základiny boli uložené vo filiálke Tatrabanky v Liptovskom Sv. Mikuláši a úroky z nich boli podľa želania darcov jednotlivých základín rozdeľované pre štrbského farára, učiteľa a pre zborové potreby.

V Štrbe evidovali dva cintoríny, tie však boli obecné a obec sa o ne aj starala. Jeden – starší, bol za farou a druhý – novší, východne od starého, oddeľovala ich len poľná cesta vedúca v Hliniská. Obec mala hrobára, ale tomu sa platilo len za vykopanie hrobu (2,40 korún), hroby sa kopali do hĺbky piatich šuchov (cca 150 cm), čo už bolo o pol metra hlbšie ako na začiatku 19. storočia.

Pri otázke sociálneho charakteru konštatoval štrbský farár, že v dedine nie je žiaden žobrák evanjelického vierovyznania, ale aj to, že v Štrbe nie je ani sirotinec, ani chudobinec, ani nemocnica a evanjelický zbor ani o takýchto ustanovizniach neuvažoval.

V roku 1913 tvorili presbyterský zbor: Cyril Harman, Adolf Kállay, dozorca, Michal Jonas, kurátor, Miloš Janoška, cirkevný zapisovateľ a učiteľ. Títo boli členmi presbyterského zboru ex off. Volenými boli Ján Garaj u Jonasa, Ján Baláž, Ján Garaj-Gajdoš, Michal Garaj, Michal Brúzik-Ondrečka, Michal Blišťan, Pavol Tomko kolár, Michal Greguška, Ján Jančík u Huskule, Michal Húska kováč, Ondrej Basista, Michal Šimún, Pavol Lištiak, Michal Kubík, Ján Kováč, Pavol Macko Šarpák, Ján Otčenáš Martek, Pavol Hurajt Pavlek, Ján Šveda, Juro Chladoň u Kožky a Ján Greguška.

Kostolníkom bol Ján Jakubčiak s ročným platom 21 korún. Obecnou pôrodnou (diplomovanou) babou bola vdova Mária Kováčová Chladoňová.

Keď analyzoval mravný stav štrbského zboru, skonštatoval, že bohoslužby sú riadne navštevované, že sú z radov mládeže aj výtržníci, ktorí ich rušia, väčšina však nie, ale napísal aj to, že sa mu nedarí presvedčiť štrbských roľníkov, že nedeľa sa má svätiť a nie počas nej pracovať. Týkalo sa to najmä letných poľných prác, keď sa sušilo a zväžalo seno. Niektorí zas, podľa slov štrbského farára, chodili v nedeľu na salaš a nie do kostola. Na druhej strane, rodičia posielali svoje deti na bohoslužby, na ranné, ktoré boli v pondelok, stredu a piatok, chodievali len školopovinné deti, málokedy aj dospelí. Konštatoval, že domáca pobožnosť bola v štrbských rodinách tradičnou, čítala sa tam Biblia, spievali nábožné piesne z *Tranoscia*. 80 rodín odoberalo po slovensky písaný *Evanjelický posol zpod Tatier*.

V Štrbe boli evanjelické rodiny viaceré, v roku 1912 sa pritrafilo jedno nemanželské dieťa, evidoval päť nešťastných manželstiev, tri z nich kvôli roztrhnutiu rodiny, keď manžel pracoval v Amerike a manželka s deťmi ostala doma. Dve manželstvá mali krízu vďaka opilstvu hlavy rodiny. Nikto sa však nerozviedol a „divé“ manželstvo bolo len jedno. V Štrbe nemali žiadneho súdne trestaného evanjelika a farár nezaregistroval, žeby obyvatelia verili na čary či povery.

S potešením i hrdosťou vo vizitačnej zápisnici uviedol, že dobročinnosť Štrbänov sa najčastejšie prejavuje v rôznych finančných zbierkach, najmä pre školy, pre chrám i zbor, a to i napriek chudobnému kraju, v akom sa Štrba nachádza.

Pri zvonoch a zvonení už Harman konštatoval dobré spolužitie s katolíckymi spoluobčanmi i miestnym rímskokatolíckym farárom. Keď Cyril Harman vpisoval údaje do vizitačnej zápisnice, mal za sebou skúsenosti s Jozefom Schneiderom, ktorý bol katolíckym farárom v Štrbe v rokoch 1882 – 1908, a Ondrejom Jenő, ktorý bol farárom v rokoch 1909 – 1916. Korektné vzťahy s rímskokatolíckymi Štrbänmi potvrdil aj v časti, kde sa nachádzala vizitačná otázka o spolunažívaní s príslušníkmi iných konfesií. Zaujímavé bolo, že manželia z rôznych náboženstiev, ktorí nepodpisali reverz, dávali svoje deti do evanjelickej školy a na evanjelickú výchovu.

Pri uvádzaní svojho životopisu okrem iného uviedol aj svoje jazykové znalosti – ovládal slovenčinu, maďarčinu a nemčinu, čo bola štandardná jazyková výbava slovenských evanjelických farárov v Uhorsku. Pri svojich záľubách uviedol včelárstvo, gazdovanie a čítanie historickej literatúry, ba aj to, že má skromnú knižnicu, ktorú zo skromného príjmu len pomaly rozširuje.

Keďže priebeh služieb Božích nebol vo všetkých evanjelických zboroch v Uhorsku totožný, kanonická vizitácia sledovala aj túto časť činnosti evanjelických kňazov. V Liptovskom senioráte v roku 1912 prijali vlastný „bohoslužobný poriadok“ a toho sa pridŕžoval aj Cyril Harman, v zápisnici ho aj konkrétne uviedol. V Štrbe sa slúžila Večera Pánova 14-krát do roka a osobitne na želanie nemocných, za ktorými kňaz prichádzal. V ďalšej časti popísal priebeh pohrebov, sobáša i krstu.

Štvrtým bodom vizitačnej zápisnice boli otázky týkajúce sa dôchodkov farára. Tu uviedol všetky finančné i materiálne pôžitky, ktoré dostával, no s poznámkou, že sa jeho príjmy v porovnaní s jeho predchodcami znížili, a to aj vďaka novým uhorským zákonom týkajúcim sa financovania cirkví.

Predposledným bodom boli otázky o postavení učiteľov a školy. Tie sa týkali dvoch – Arnolda Fillu (nar. 30. 1. 1876) a Miloša Janošku (nar. 28. 1. 1884). Obaja boli ženatí a obaja mali po jednom dieťati (dcérky). Miloš Janoška učil 32 hodín do týždňa a bol aj kantorom, aj cirkevným zapisovateľom. Arnold Fillo učil 26 hodín

týždenne, ale viedol aj gazdovskú školu. V tejto časti boli uvedené učiteľské dôchodky.

V kanonickej vizitácii je podrobný popis inventára oboch škôl, návštevnosti vyučovania, problémov, s ktorými škola zápasila.

Pri poslednom – šiestom bode vizitujúci biskup Henrich Geduly nebol veľmi spokojný, hoci to hneď nedal na sebe vidieť. V šiestom bode mali totiž farári napísať, čo ich najviac trápi a čo si žiadajú. Cyril Harman tu napísal: „*Cirkev štrbská želala by si revíziu školského zákona z roku 1907, aby sa bral väčší ohľad na náboženské a aj všeobecné vzdelanie dietok a tak i ľudu – najľahším, najprírodzenejším a pedagogicky jedine správnym a zdarným spôsobom, totiž pomocou materinskej reči, lebo terajší hlavný cieľ školského zákona: učiť hlavne len štátnej úradnej reči dosahuje sa len s újmou i náboženského i všeobecného vzdelania.*“

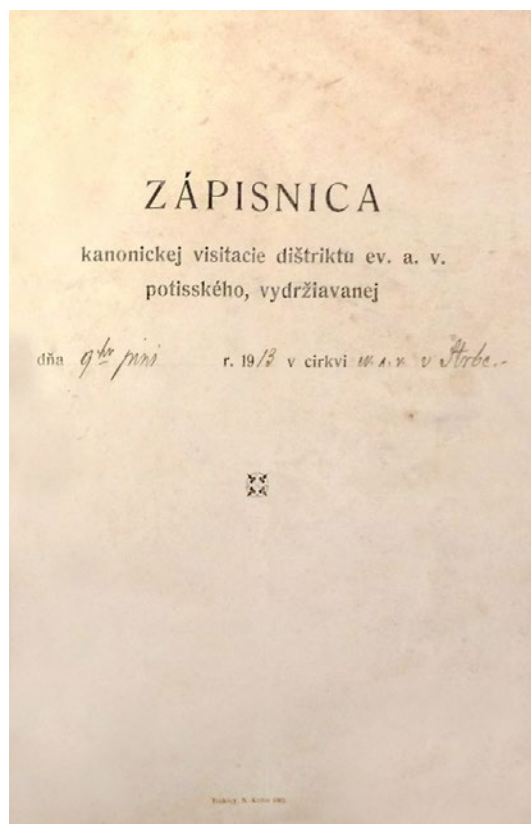
Biskup Potiského dištriktu
Henrich Geduly

V tomto bode Cyril Harman a štrbskí evanjelici vyslovili nespokojnosť s tzv. Apponyiho školskými zákonmi z roku 1907, ktorých hlavným cieľom bolo zintenzívniť pomaďarčenie nemaďarských detí. To sa malo dosiahnuť prostredníctvom premeny maďarčiny na hlavný vyučovací jazyk aj na ľudových školách tak, aby žiak štvrtej triedy vedel bez problémov vyjadriť svoje pocity po maďarsky a maďarsky plynule komunikoval, vyučovaním žiakov v duchu veľkomaďarskej štátnej idey, hmotnou stimuláciou učiteľov, ale aj tvrdými trestami pre učiteľov, ak dostatočne neplnili túto úlohu. Pre slovenský jazyk, ako materinský, bola vyhradená len jedna hodina týždenne, čo bolo skutočne málo a na Liptove to vyvolávalo oprávnenú nespokojnosť. Vo všeobecnosti slovenským deťom v slovenskom prostredí maďarčina veľmi nešla a ani nemali o ňu záujem. V štrbskej škole ju navyše učili slovenskí učitelia, i to bez veľkého nadšenia.

Podpísaní pod týmto bodom, ale v podstate pod celou vizitačnou zápisnicou, boli Cyril Harman, Adolf Kállay, Miloš Janoška, a presbyteri: Michal Blišťan, Ján Otčenáš Martek, Pavol Lištiak Božon, Ján Gotthardt, Pavol Macko Šarpák, Jano Jančík, Jano Chalupka, Jano Jakubčík, Mišo Macko, Pavol Jaško, Jano Mykluš Ceper.

Na konci vizitačnej zápisnice boli v desiatich bodoch zhrnuté odporúčania biskupa pre štrbský zbor a podpísané biskupom Potiského dištriktu Henrichom Gedulym, seniorálnym dozorcom Dr. Jozefom Burjanom, seniorom Jánom Šimkovicom, vrchným okresným slúžnym Kálmanom Palugyayom, dištriktuálnym notárom Lajosom Keményim, štrbským cirkevným inšpektorom Adolfom Kállayom, seniorálnym notárom Dr. Metodóm Bellom, štrbským farárom Cyrilom Harmanom, štrbským richtárom Jánom Gotthardtom a kurátorom Mišom Jonasom.⁵¹

51 Seniorálny archív Liptovsko-oravského seniorátu v Dovalove, fond Liptovsko-oravský seniorát, Zápisnice o kanonických vizitáciách 1913, 1918, 1935, šk. č. 24, Zápisnica kanonickej vizitácie dištriktu ev. a. v. potiského vydržiavanej 9-ho júni r. 1913 v cirkvi ev. a. v. v Štrbe.

*Zápisnica z kanonickej vizitácie
v Štrbe (1913)*

Po skončení vizitácie v kostole šla celá spoločnosť na obed na evanjelickú faru, vrátane štrbského rímskokatolíckeho farára Ondreja Jenóa, kde pani farárova Oľga Harmanová so slečnami Ludmilkou Harmanovou, Gitkou Harmanovou, sestrami štrbského farára, a Aničkou Čobrdovou pripravili pre hostí honosný obed a aj ich obsluhovali. Obed pozostával z týchto jedál: polievka s rezancami, vyprážené pstruhy, garnirovaná hovädzina s chrenom, kaleráb plnený kuriatkami, husacina s čerstvými uhorkami, krémová a čerešňová štrúdlia, pečené prasa, halušky s kapustou, torty, piškótové kúsky, čierna káva.⁵²

Hoci bol pondelok pre Štrbu slávnostným dňom, počasie mu veľmi neprialo. Okolo obeda sa husto rozpršalo, no vizitačná spoločnosť sa musela po dobrom obede pobrať na štrbskú železničnú stanicu. Odviezli ju tam na krytých fiakroch a o 15,15 hod. nasadla do vlaku a odcestovala do Liptovského Hrádku. Tu absolvovali spoločenské návštevy a pred večerom odcestovali za dažďa do Liptovského Jána k Jozefovi Sentivánimu na noc a na večeru k Martinovi Sentivánimu. Prítomný bol aj liptovský župan Dr. Arpád Kiseli [Kisely] (županom bol v rokoch 1910 až 1917), s manželkou, podžupan, Sentivániovci a členovia vizitačného sprievodu.⁵³

Utorok biskup Geduly absolvoval ešte vizitáciu v Liptovskom Jáne, Ilanove, vo Vrbici a Palúdzke, ktorá bola mikulášskou dcérocirkvou.

V stredu 11. júna o deviatej hodine ráno sa na mikulášskej fare začala pastoraálna konferencia, ktorú viedol biskup Geduly. Zúčastnili sa jej všetci liptovskí farári, medzi nimi aj Cyril Harman.

Keďže už samotná príprava vizitácie, ktorú liptovskí evanjelici konzultovali písomne s biskupom, bola poznamenaná drobnými konfliktmi, očakávalo sa, že buď počas vizitácie, alebo po jej skončení na záverečnom hodnotení tieto konflikty vypuknú nanovo. Takéto očakávania sa veru aj naplnili.

52 *Kronika kanonickej vizitácie v ev. a. v. v senioráte liptovskom roku páne 1913 od utorku 20. mája do stredy 11. júna záverečne.* Zostavil Dr. Jozef Burjan. Ružomberok 1913, s. 222.

53 *Kronika kanonickej vizitácie v ev. a. v. v senioráte liptovskom roku páne 1913 od utorku 20. mája do stredy 11. júna záverečne.* Zostavil Dr. Jozef Burjan. Ružomberok 1913, s. 180.

Na pastorálnej konferencii biskup Henrich Geduly odmietol kritiku vlády a štátu, že nedbajú na vzdelávanie Slovákov v ich materinskej reči, ba takých, ktorí sa o rozvoj svojho národného jazyka snažia a chcú sa v ňom vzdelávať, ešte prenasledujú. Pokladal za nemiestne týmto sa zaoberať na kazateľniciach, pretože to, podľa biskupa, svedčilo o nevalnom uhorskom vlastenectve liptovských evanjelických kňazov. Nepáčila sa mu ani záverečná poznámka Cyrila Harmana s kritickou výčitkou vo vizitáčnej zápisnici na adresu zlých školských zákonov.

Proti Gedulyho názoru ostro protestoval liptovský senior Ján Šimkovic, farár v Hybiach, ktorý biskupa upozornil na to, že tichosť ľudu počas vizitácie, pokoj, ktorý Geduly oceňoval, bol len pokoj „na horiacej sopke“. A pokračoval: „Nedivte sa tomu; nemáme pospolitých škôl pre osvetu ľudu. Nemáme svojských škôl pre vychovanie inteligencie. Nemáme ani len katedry, ktorá by pripravila budúcich učiteľov a kňazov za apoštolov medzi ľuďom veriacim, v jeho materinskej reči a kde sú, je horšie ako by ich nebolo, kdežto 400-ročný nepriateľ náš rozposiela medzi ľud delníkov vycvičených v jeho materinskej reči; keď sa ale naša mládež v svojej materinskej reči vzdelávať chce, stíhaná býva najprisnejším trestom, zatínaním cesty k vyššiemu vzdelaniu...“⁵⁴

Pri obede vo vrbeckom hostinci, keď biskup nanovo liptovským farárom vyčítal, že sú málo vlasteneckí, konsenior Juraj Janoška povedal: „My, liptovskí evanjelickí kňazi predstavili sme sa pánovi biskupovi pri jeho úradnej návšteve takí, akí sme. Bez pochlebovania, mužskí a otvorene vyslovili sme svoje sťažnosti a biedy; bôle i túžby a žiadosti; želáme si, aby nás bol takto poznal i pán biskup, ako priamych, otvorených, a aby sme sa takto i budúce vedeli vzájomne uctiť, i keď by sa snád naše náhľady v jednom-druhom rozchádzali.“⁵⁵

Ako však ukázala správa, ktorú vypracoval Henrich Geduly po návrate do Nyíregyházi, biskup nevzal do úvahy ani jeden argument, ktorý mu liptovskí farári predkladali na pastorálnej konferencii po skončení vizitácie a v správe zopakoval obvinenia liptovských evanjelických kňazov z ich slabého vlastenectva, čo mala dokazovať ich snaha držať sa slovenčiny aj pri bohoslužbách, aj v cirkevnej agende, ba čo viac, aj v požiadavke, aby sa slovenské deti učili materinský jazyk ako základný jazyk na všetkých slovenských ľudových školách. Tieto požiadavky sa mu javili ako prejav panslavizmu, ktorý sa vo vtedajšom Uhorsku rovnal vlastizrade so všetkými dôsledkami pre „vlastizradcov“.

Dotknutí kňazi sa rozhodli oficiálne reagovať na biskupskú správu, a tak senior Ján Šimkovic zvolal kňazskú konferenciu na 23. a potom ešte na 26. júna 1913 do Liptovského Sv. Mikuláša. Na ňu prišli farári: Jur Janoška, ktorý jej predsedal, Ján Šimkovic, senior, Ján Cimrák, Viliam Lajda, Ján Bezek, Vladimír Čobrda, Samuel Peresséni, Jozef Janiš, Pavel Čobrda, Ján Jamnický, Pavel Neckár, Bohdan Kutlík a nechýbal ani štrbský farár Cyril Harman, ktorý podľa odpisu zápisnice kňazskej konferencie patrili medzi najaktívnejších. Prítomný bol aj Dr. Metod M. Bella vo funkcii zapisovateľa.

Liptovskí farári vypracovali stanovisko k správe svojho biskupa a to mu aj poslali. Ich odpoveď, ktorú v podstate sformuloval Jur Janoška, bola ostrá a veštila ďalšie

54 *Kronika kanonickej vizitácie v ev. a. v. v senioráte liptovskom roku páne 1913 od utorku 20. mája do stredy 11. júna záverečne.* Zostavil Dr. Jozef Burjan. Ružomberok 1913, s. 191.

55 *Kronika kanonickej vizitácie v ev. a. v. v senioráte liptovskom roku páne 1913 od utorku 20. mája do stredy 11. júna záverečne.* Zostavil Dr. Jozef Burjan. Ružomberok 1913, s. 191.

konflikty. Okrem iného sa v nej uvádzalo i toto: „Kňazi liptovskí proti jednote štátu nebojujú, na vonok negravitujujú, a politikou v cirkvi sa len natoľko zaoberajú, že politiku, a zolášte politiku násilnej maďarizácie, všetkými, ako cirkevnými, tak i svetskými držiteľmi moci, nie síce vyslovene a otvorene, ale fakticky vždy a všade do cirkví našich slovenských všantročovanú, hájením práv materinského jazyka v smysle cirkevných a svetských zákonov, bojom výlučne obranným, z cirkvi, ako ta nepatriacu, korene cirkve našej podžierajúcu, všemožne vyobcovať sa usilujú a usilovať budú. Toto je nielen ich právo, ale i svätá povinnosť, za ktorú zodpovední sú pred Bohom a potomstvom.

Konferencia ďalej úctyplne dáva na vedomie pánu biskupovi, že tomu jeho očakávaniu – v správe vyslovenému: «že kňazi liptovského seniorátu sú a budú bezpodmienečnými prívržencami maďarskej štátnej idey, tzv. magyar-állam eszme» – zadosť urobiť nemôžu. «Magyar-állam eszme» je vedou neustálená, nekontrolovaná, neprecizovaná, zákonom nekodifikovaná fixná idea najoäčšieho nepriateľa národa slovenského Bélu Grünwalda,⁵⁶ (o ktorej ani štátna veda, ani štátne zákony, ani teologická veda, ani synodálne zákony nič nevedia) kulminujúca v tom, že národnosti uhorské, ako k samostatnému životu neoprávnené, treba konzekventnou a bezohľadnou maďarizáciou vliať do maďarského národa.

Ku týmto a takýmto snahám maďarskej štátnej idey liptovskí kňazi, ako povedomí slovenskí vlastenci a rovnoprávni štátni občania nikdy dopomáhať nebudú...”

Odmietli aj biskupovo obvinenie, že tým, keď presadzujú lásku k slovenčine nábádajú Slovákov k nenávisti voči Maďarom.⁵⁷ Potom ešte nasledovala písomná výmena názorov medzi biskupom a liptovskými farármi, ktorá končila až v novembri 1913 zmierlivejším stanoviskom biskupa Potiského dištriktu voči činnosti a stanoviskám liptovských kňazov.

Štrbänia pozorne sledovali celé dianie, ktoré v podstate nemalo charakter cirkevného sporu, ale malo vážne národné pozadie. Informácie z prvej ruky dostávali od svojho farára a učiteľa Miloša Janošku, syna liptovského konseniora a autora odpovedí Henrichovi Gedulymu.

Vzťah Cyrila Harmana k vrchnostenským cirkevným nariadeniam biskupského úradu bol kritický, čo vyplývalo z biskupovho nekompromisného presadzovania maďarského jazyka minimálne do cirkevnej korešpondencie a úradovania ako základu a zároveň aj prejavu uhorského vlastenectva. Ako istý prejav vzdoru liptovských slovenských farárov, vrátane Cyrila Harmana, bola nechť vyplňať v maďarčine rôzne maďarsky písané tlačivá (najčastejšie šlo o štatistiky). Tie im prostredníctvom

56 Belo Grünwald (2. 12. 1839, Svätý Anton – 4. 5. 1891, Courbevoie, Francúzsko) bol uhorský politik, publicista a od r. 1871 podžupan Zvolenskej župy. V roku 1873 založil a začal vydávať časopis *Svornosť*. Od roku 1878 poslanec uhorského snemu za volebný okres Banská Bystrica, potom Sliach. Predstaviteľ nacionálnych záujmov maďarských vládnicich kruhov. V slovenskej histórii stelesnil protislovenskú politiku, po rakúsko-maďarskom vyrovnaní jeden z hlavných teoretikov pomadžarčenia Slovákov ako národa. Zámernú asimiláciu všetkými prostriedkami považoval za nevyhnutný predpoklad na dosiahnutie konečného cieľa, ktorým malo byť maďarské Uhorsko. Viac pozri: HOLEC, Roman. Dve podoby, dve tváre a mýty okolo Bélu Grünwalda. In *Horný vidiek Felvidék. Polemika Bélu Grünwalda a Michala Mudroňa o slovenskej identite*. Bratislava: Kalligram, 2014, s. 11-40.

57 *Kronika kanonickej vizitácie v ev. a. v. v senioráte liptovskom roku páne 1913 od utorku 20. mája do stredy 11. júna záverečne*. Zostavil Dr. Jozef Burjan. Ružomberok 1913, s. 194-195.

seniorálneho úradu posielal biskupský úrad, vyžadujúc rôzne druhy údajov týkajúcich sa zboru, školy, cirkevného majetku, financií, sobášov, konfirmácií, pohrebov a pod. Pravdaže tým spôsobovali problémy seniorovi, ktorý ich chtiac-nechtiac musel upozorňovať na plnenie si svojich úradných povinností, bez ohľadu na dôvody, ktoré toto farárske bojkotovanie biskupských požiadaviek vyvolalo.

Cyril Harman ešte v čase intenzívnej výmeny názorov medzi Liptovským seniorátom a biskupom H. Gedulym takto dlho bojkotoval vyplnenie dotazníka o finančnom stave štrbského zboru. Až po urgencii seniora Jána Šimkovica chcel dotazník vyplniť, no zistil, že ho už na fare pravdepodobne ani nemá. Preto prosil listom seniora, aby mu poslal nové tlačivo, „...lebo poslané maďarské tlačivo na to vzdor dávne-mu pilnému hľadaniu nemôžem nikde u mňa nájsť. Prosím tedy, jak ráčite mať ešte v zásobe, ráčte mi takéto tlačivo k účtom láskave poslať...“.⁵⁸

Dňa 9. júna 1913 sa v Štrbe po dlhom čase uskutočnila kanonická vizitácia štrbského evanjelického a. v. zboru. I napriek neskorším výhradám voči biskupovi Gedulymu, boli štrbskí evanjelici, tak ako aj ostatní z Liptova, hrdí na takúto vzácnu návštevu. V júni 1913 ešte netušili, že to bola nielen prvá kanonická vizitácia v novom storočí, ale zároveň aj posledná a že sa ňou fakticky v Liptove uzavrela jedna dlhá, zložitá cesta v živote Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku.

Rok a devätnásť dní, ktoré uplynuli od kanonickej vizitácie v Štrbe, spáchal (28. júna 1914) v Sarajeve srbský anarchista a pomocník srbskej organizácie Čierna ruka Gavrilo Princip atentát na následníka trónu rakúsko-uhorskej monarchie Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku Žofiu, čo sa stalo zámienkou na vyhlásenie vojny Srbsku. Tá sa zakrátko premenila na veľkú vojnu, ktorú neskôr pomenovali prvou svetovou vojnou. Vojna obrátila život naruby nielen na územiach, kde sa bojovalo, ale aj tam, kde sa bojové operácie nekonali – aj v Štrbe.

Po vyhlásení vojny 28. júla 1914 začala mobilizácia, v rámci ktorej museli narukovať aj muži zo Štrby. Medzi nimi bol aj 36-ročný evanjelický farár Cyril Harman. Väčšina z chlapov narukovala k 67. pešiemu pluku a k 9. honvédskeму pluku, ktoré boli súčasťou bratislavského V. zboru a košického VI. zboru. Tí, ktorí narukovali k 67. pešiemu zboru prichádzali do Prešova, tu absolvovali krátky výcvik a boli odvelení na bojiská východného frontu. Cyril Harman narukoval do Spišskej Novej Vsi. Mal však šťastie, ako napísal seniorovi Jánovi Šimkovicovi: „Predovšetkým Vám oznamujem, že som nie vo vojenskej službe, ako ste to počuť ráčili, ale som doma. Následkom mobilizácie musel som síce ísť prihlásiť sa do Iglóva, ale mi tam povedali, že nemám žiadnu vojenskú službu určenú a poslali ma domov. Zadržali len tých, čo patrili ešte k vojsku a nám, čo sme v landšturme, už dali pokoj...“.⁵⁹

Pokoj však nebol v samotnej dedine. Keď sa v jeseni 1914 blížili ruské vojská k hraniciam Uhorska a hrozilo obsadenie nielen severných častí Šarišskej a Zemplínskej župy, ale aj Spišskej župy, bol v Štrbe v novembri 1914 dislokovaný poľský

58 Seniorálny archív Liptovsko-oravského seniorátu v Dovalove, fond Liptovsko-oravský seniorát. Písomnosti zborov 1892 – 1952. Cirkevný zbor Štrba, korešpondencia 1892 – 1895, 1905 – 1952, šk. 135. List Cyrila Harmana seniorovi Liptovského seniorátu z 24. 10. 1913.

59 Seniorálny archív Liptovsko-oravského seniorátu v Dovalove, fond Liptovsko-oravský seniorát. Písomnosti zborov 1892 – 1952. Cirkevný zbor Štrba, korešpondencia 1892 – 1895, 1905 – 1952, šk. 135. List Cyrila Harmana seniorovi Liptovského seniorátu zo 7. 8. 1914.

peší pluk a vojaci sa ubytovali v škole. V decembri 1914 bol tu privený pracovný oddiel, ktorý mal vybudovať zákopový systém od Štrbského plesa až po Čierny Váh. Na kopaní zákopov sa museli podieľať aj Štrbänia. Blízkosť vojnových udalostí bola evidentná nielen v psychickej, ale aj fyzickej podobe.

Cyril Harman ostal počas celej vojny v Štrbe a v týchto ťažkých rokoch plnil povinnosti evanjelického kňaza v miestnom zbore. Také šťastie, ako mal on, nemalo 38 chlapov zo Štrby, ktorí narukovali, no domov sa už nevrátili, lebo padli na východnom fronte prvej svetovej vojny.

Utešovať a posilňovať rodiny svojich farníkov v čase vojny, ktorým ich mužovia a synovia narukovali, bolo neustálou úlohou Cyrila Harmana, a starať sa aj o chudobný cirkevný zbor. Nemáme k dispozícii materiál, na základe ktorého by sme mohli rekonštruovať aj inú, ako len kňazskú činnosť Cyrila Harmana. Ale o tom, že jeho status evanjelického kňaza neupadal, svedčia aj jeho kázne, ktoré predniesol na pastoraálnych konferenciách liptovských kňazov a ktoré boli následne aj uverejnené v mesačníku *Evanjelický posol zpod Tatier*.⁶⁰ V nich cítiť silnú túžbu po mieri, ale aj sympatie k slovanskému Rusku. Zašifrované však boli v biblických obrazoch tak, aby ich autor nemohol byť obvinený z vlastizradnej činnosti.

Počas vojny prežívali Štrbänia ťažké chvíle, ktoré jednak bezprostredne súviseli s vojnou, ale jednak aj s nepriaznivým počasím. V roku 1917 udreli veľké horúčavy a následné sucho zničili veľkú časť úrody. Ľuďom v podstate chýbalo takmer všetko a očakávanie konca vojny bolo prítomné všade. V roku 1918 už bolo zrejmé nielen politikom, ale aj obyčajným ľuďom, že Rakúsko-Uhorsko už nevládze viesť vojnu ďalej. Od polovice roka 1918 sa výraznejšie zaktivizovali aj slovenskí politici. Dňa 30. októbra 1918 bola v Turčianskom Sv. Martine prijatá Deklarácia slovenského národa, ktorá sa vo veľmi krátkom čase dostala aj do Štrby. Dňa 3. novembra 1918 prišli do Štrby vyslanci Slovenskej národnej rady nadporučík Alexy, Adam Marenčiak a Adam Majerík, ktorí pred „vyšnou“ školou tlmočili výzvu martinskej SNR na založenie miestnej národnej rady, či národného výboru. To sa stalo o deň neskôr. Miloš Janoška sa stal predsedom 24-členného obecného národného výboru a Cyril Harman tajomníkom.

O dva dni neskôr – 6. novembra 1918 založili 70-člennú slovenskú národnú gardu, a jasne sa postavili za vznik Československa a proti Rakúsko-Uhorsku, odhodlaní s ostatnými Štrbänmi nastúpiť aj so zbraňou v ruke proti maďarským vojskám.⁶¹ Štrbänia sa potom 18. decembra 1918 zúčastnili v Liptovskom Sv. Mikuláši manifestačného zhromaždenia obcí horného a stredného Liptova, ktoré malo podporiť začlenenie Slovenska do formujúceho sa československého štátu. V tom čase už Dr. Metod M. Bella, ktorý v Štrbe v roku 1909 posvätil evanjelickú „nižnú“ školu, pôsobil vo vysokej štátnej funkcii nového štátu – ako podpredseda Revolučného národného zhromaždenia v Prahe a na viacerých pražských zhromaždeniach vyzýval bratov Čechov na pomoc Slovensku, obávajúc sa toho, aby nakoniec nezostalo i naďalej súčasťou Uhorska. To sa už nestalo. V decembri 1918 Slováci začali aj

60 HARMAN, Cyril. *Pane, zachovaj nás, hyneme*. In *Evanjelický posol zpod Tatier*, roč. 6, apríl 1916, č. 5, s. 135-138.

61 *Slovenský denník*, 13. 11. 1918, č. 4, r. 1, s. 2.

na Liptove prebrať moc do svojich rúk. Eugen Rakovský, liptovský župan bol vo funkcii nahradený Dr. Jozefom Kállayom a zmeny sa udiali aj na ostatných postoch štátnej i obecnej správy.

Začiatkom roka 1919 odišiel zo Štrby učiteľ Miloš Janoška, ktorý sa stal v Liptovskom Sv. Mikuláši škôldozorcom pre mikulášsky okres a o necelé dva roky neskôr – 1. novembra 1920, odišiel zo Štrby aj Cyril Harman. Stal sa farárom v Smrečanoch, ale 3. októbra 1926 sa vrátil do Štrby, kde pôsobil do 17. februára 1930. Potom odišiel do Šváboviec, kde pôsobil do roku 1937. Administroval aj evanjelický zbor a. v. v Hranovnici, ktorý bol fíliou švábovského evanjelického zboru. Na poste štrbského farára ho v 20. rokoch 20. storočia striedal mladý kňaz Štefan Lacko.⁶² Ale ten už bol spätý s inou dobou, ako jeho šiesti predchodcovia.

62 Archív ev. a. v. zboru v Štrbe. Šk. 5. Fond Kanonické vizitácie 1913, zápisnice z konventov, správy ev. a. v. zboru v Štrbe. *Cirkevný zbor Štrba – zoznam farárov, ktorí účinkovali v Štrbe, 1943.*

L'UDIA A DOBA

*Socha panovníčky Habsburskej monarchie Márie Terézie.
Užhorod. Ukrajina. Foto Nadežda Jurčišinová*

◀ *Interiér kaštieľa Betliar. Foto Stanislav Kurimai*

VZÁJOMNÉ VZŤAHY FEDORA F. RUPPELDTA A SETON-WATSONA NA ZAČIATKU 20. STOROČIA

Lýdia MIROLOVÁ

Abstract: *Mutual relations of Fedor F. Ruppeldt and Seton-Watson in the beginning of 20.th century.* British historian and journalist Robert W. Seton-Watson was Scottish by descent and he was originally just an admirer of the history of the Kingdom of Hungary and later he became the critic of the national situation in this state. He was associated with Fedor Ruppeldt because of the fact that they both helped to inform the English-speaking world about Slovakia and Slovaks in this period of time. In the early 20th century Seton-Watson had met with a number of Slovaks and Czechs who became his close friends and influenced his thinking about the situation in the monarchy. Via the British press he gradually began to inform the public with the ethnic situation in Austria-Hungary and he published many publications on the subject. He was one of the most accepted English-speaking experts in the field. Because of his strength he became an idol for many Slovaks, as well as it was in Fedor Ruppeldt's case. Their friendship developed when F. Ruppeldt, young evangelical theologian, was studying in Edinburgh, Scotland; the whole stay was funded by Seton-Watson. After this F. Ruppeldt visited the UK for a few times and during the every single stay he attempted to spread positive information about Slovakia and Slovaks. F. Ruppeldt had close written and personal contact with Seton-Watson for the rest of his life. And their mutual relation has formed the basis of the important chapter of Scottish-Slovak cultural reciprocity in the first half of the 20th century.

Key words: Seton-Watson, Scotland, Fedor Ruppeldt, British influence, Ethnic situation, Protestant.

Slovensko-britské vzťahy na začiatku 20. storočia predstavujú v dejinách týchto krajín len pomerne krátku kapitolu vzájomných prepojení. V tom čase totiž nielen západoeurópska, ale aj ostatná zahraničná verejnosť vnímala Slovákov zvyčajne len ako súčasť habsburskej monarchie alebo v kontexte celého slovanského sveta. Významnejšiu úlohu pri rozvoji vzájomných vzťahov Slovákov so zahraničím mali len osobnosti z vedeckého alebo kultúrneho prostredia. Pozitívom týchto kontaktov bol najmä fakt, že si slovenskú problematiku začalo všímať aj širšie zahraničie. Svojou publicistickou činnosťou či verejnou angažovanosťou k tomu prispelo aj viacero významných osobností, predovšetkým francúzski slavisti Ernest Denis (1849 – 1921) či Louis Leger (1843 – 1923), nórsky spisovateľ Bjørnstjerne Bjørnson (1832 – 1910), ale najmä britský historik a publicista Robert William Seton-Watson.

Seton-Watson, tiež známy pod pseudonymom Scotus Viator,¹ bol jedným z najvýznamnejších zahraničných priateľov Čechov a Slovákov na začiatku 20. storočia. Narodil sa v roku 1879 v Londýne, no pôvodom bol po oboch rodičoch Škót. Meno Seton-Watson vzniklo spojením priezvisk po oboch rodičoch. Jeho matka Elizabeth

1 Medzi Slovákami a Čechmi nazývaný aj ako Cestujúci Škót či Škótsky pútnik.

Lindsay Seton pochádzala zo starého šľachtického rodu a otec William Livingston Watson bol významným podnikateľom, ktorý disponoval solídnym majetkom.² Seton-Watson plynule hovoril a písal po francúzsky a nemecky; týmito jazykmi komunikoval aj s Čechmi a Slovákami, ktorí nevedeli po anglicky. Bez väčších problémov čítal po slovensky aj po česky, ale už menej tieto jazyky používal v ústnej komunikácii.

Študoval v Oxforde, kde sa venoval historickým vedám, a keďže sa intenzívne zaujímal o európsku históriu, rozhodol sa pokračovať v ďalších štúdiách na univerzite v Berlíne, Paríži a vo Viedni. Rakúsko-uhorská monarchia ho v tom čase zaujímala predovšetkým z pohľadu významného mocenského činiteľa v priestore strednej a juhovýchodnej Európy. Neskôr sa však začal intenzívne zaujímať o národnostné pomery v monarchii a stal sa veľkým zástancom práv Slovákov v Uhorsku a slovanských národov na Balkáne. Seton-Watson bol autorom viacerých publikácií týkajúcich sa tejto problematiky. Jeho prvá kniha vyšla v roku 1907 pod názvom *The Future of Austria-Hungary* (Budúcnosť Rakúsko-Uhorska). O rok neskôr vyšla v Londýne ďalšia kniha *Racial Problems in Hungary* (Národnostná otázka v Uhorsku), v ktorej Seton-Watson podal podrobný prehľad histórie utlačania nemaďarských národov v Uhorsku so zameraním na Slovákov. Zakrátko bola publikácia vydaná aj v českom preklade a medzi Slovákami a Čechmi vzbudila veľký záujem.³ Týmto dielom získal Seton-Watson doktorát na univerzite v Oxforde.

V roku 1910 sa Seton-Watson rozhodol, že honorár z českého vydania knihy použije na štipendiá pre slovenských študentov protestantskej teológie na univerzite v Edinburghu. Tento svoj zámer prediskutoval s Milanom Hodžom (1878 – 1935) a Antonom Štefánkom (1877 – 1964), ktorí pôsobili v politike a patrili k známym slovenským publicistom. M. Hodža a A. Štefánek rozhodovali o výbere slovenských študentov a medzi prvými, ktorým bola táto možnosť štúdia ponúknutá boli Fedor Ruppeldt a Vladimír Roy (1885 – 1936).⁴

Fedor Ruppeldt⁵ sa narodil v roku 1886 v Liptovskom Sv. Mikuláši. Jeho otec Karol Ruppeldt (1840 – 1909) bol učiteľ a hudobný skladateľ, matka Klementína Ruppeldtová, rod. Augustínyová (1850 – 1926) bola národne uvedomelou ženou, pôsobila ako publicistka a osvetová pracovníčka. Ruppeldtovci mali šesť detí a Fedor bol ich tretím synom. Jeho bratom bol aj známy slovenský skladateľ, hudobný pedagóg a organizátor hudobného života na Slovensku Miloš Ruppeldt (1881 – 1943).⁶ Vzde-

2 DEÁK, Ladislav. Historik Robert William Seton-Watson (1879 – 1951). In *Historický zborník*, roč. 11, 2001, č. 2, s. 228.

3 V českom preklade vyšla v roku 1913 a v slovenskom až v roku 1995.

4 Vladimír Roy sa narodil v Kochanovciach. Bol synom farára Petra Roya a vnukom Jozefa M. Hurbana. Vyštudoval teológiu v Bratislave. Ako vysokoškolák bol istý čas spoluredaktorom časopisu *Prúdy* a redaktorom časopisu *Dennica*. Stal sa predstaviteľom poézie slovenskej moderny (*Rosou a trník, Cez závoj*) a prekladal diela z anglickej, americkej, nemeckej a francúzskej literatúry.

5 Jeho celé meno bolo Fedor Fridrich Ruppeldt, avšak svoje stredné meno vôbec nepoužíval ani na podpise či adrese.

6 Zo šiestich detí Ruppeldtovcom tri predčasne zomreli a okrem Fedora a Miloša mali ešte syna Igora (1882 – 1962), ktorý bol inžinier a pracoval na bratislavskom magistráte v oblasti techniky a architektúry. BLAHO, Miloslav. Fedor Ruppeldt a Seton-Watson. In *Fedor Ruppeldt : život a dielo*. Žilina : Cirkevný zbor ECAV Martin : Slovenská národná knižnica, 2011, s. 158.

lanie získal v ľudovej škole v Liptovskom Sv. Mikuláši, na evanjelickom gymnázium v rakúskom Oberschützene a na lýceu v Šoprone, kde v roku 1904 zmaturoval s vyznamenaním.⁷ V Šoprone začal na Evanjelickej teologickej akadémii aj svoje vysokoškolské štúdium, neskôr pokračoval na univerzitách vo Viedni, Lipsku a Budapešti. V roku 1909 bol v Budapešti vysvätený za kňaza a nastúpil aj na svoje prvé miesto ako kaplán v tamojšom slovenskom evanjelickom a. v. cirkevnom zbore.

Spomenuté mestá, v ktorých F. Ruppeldt študoval ponúkali široké kultúrne možnosti. On sám bol ako študent veľmi častým návštevníkom koncertov, opier, divadelných hier alebo iných spoločenských podujatí. Aj neskôr ho pri návštevách cudziny zaujímali najmä divadlá, múzeá, galérie a všetko, čo bolo späté s kultúrou. Už ako gymnazista v Šoprone venoval svoju pozornosť predovšetkým kultúre a dejinám Veľkej Británie, čo neskôr iniciovalo aj jeho zvýšený záujem o anglický jazyk. V jednom zo svojich denníkov písal: „*Moja dávna vôľa bola ísť do Anglie. Na to konto som sa ako II. teológ učil anglicky – ako III. som mal príležitosť brať angl. hodiny (od dcéry mojej domácej, slečny Bertý Mohl), neskôršie vo Viedni, Lipsku, za rok v Pešti som angl. dosť zanedbal no predsa aspoň vše angl. čítal...*“⁸

V roku 1910 dostal F. Ruppeldt jedinečnú príležitosť pokračovať v ďalších teologických štúdiách na New College v škótskom Edinburghu. Išlo o ročný študijný pobyt, na ktorý odcestoval spolu s Royom v jeseni 1910. O rok neskôr bolo štipendium poskytnuté aj Martinovi Rázusovi (1888 – 1937) a Ľudovítovi Šenšelovi (1888 – 1956) a v roku 1912 do Edinburghu odcestoval Peter Halaša (1888 – 1965) s Jozefom Koreňom (1888 – 1967).

Výber študentov, ktorým bolo Setonove štipendium poskytnuté nebol náhodný. Spomenutí nominanti boli mladými slovenskými absolventmi teológie, ktorí v tom čase pôsobili ako evanjelickí kapláni a zároveň patrili k národne uvedomelým literárne či kultúrne aktívnym osobnostiam. Seton-Watson ich neskôr označil ako členov tzv. Škótskeho klubu.⁹

Prvý kontakt s britských prostredím otvoril významnú kapitolu v Ruppeldtovom živote. Svoje dojmy z britského prostredia zachytil v osobitom denníku, ktorý si viedol od októbra 1910 do mája 1911. V roku 1959 bol denník doplnený a F. Ruppeldt v ňom uviedol, že túto časť po 48 rokoch zostavuje na základe krátkych záznamov, ktoré si v tom čase, najmä na ceste späť zapisoval. Doplnená časť obsahuje opis posledných dní strávených v Edinburghu a cestu domov cez Škótsko, Anglicko (najmä čas strávený v Londýne) a Lipsko až po návrat na Slovensko.¹⁰ Ruppeldtov denník je pomerne rozsiahly a s doplnenou časťou má okolo 600 strán.

7 BLAHO, Miloslav. Fedor Ruppeldt. Životné osudy. In *Fedor Ruppeldt : život a dielo*. Žilina : Cirkevný zbor ECAV Martin : Slovenská národná knižnica, 2011, s. 167.

8 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (LA SNK) Martin, sign, 240 CC1. RUPPELDT, Fedor. *Denníky*.

9 Jeho plán bol nasledovný: štipendium malo byť poskytované štyri roky, každoročne dvom slovenským študentom. Po uplynutí tejto doby by sa mala evanjelická cirkev a. v. na Slovensku sama usilovať zabezpečiť takého štipendium pre ďalších mladých teológov.

10 Domov už necestoval s V. Royom, keďže ten musel opustiť Škótsko z osobných dôvodov v apríli 1911.

Začiatky v cudzine neboli pre F. Ruppeldta a V. Roya jednoduché, aj keď Ruppeldtovou výhodou bolo, že už pred odchodom do Británie mal isté znalosti angličtiny. Okrem poskytnutia samotného štipendia bol pre nich v cudzine veľkou podporou aj samotný Seton-Watson, ktorý ich zoznámil s viacerými ľuďmi a rodinami v okolí. Bolo totiž zvykom, že domáci pozývali zahraničných študentov na rodinné či iné posedenia. Obaja boli niekoľkokrát hosťami aj u Seton-Watsonovcov v Ayton House (obec Abernethy) neďaleko Edinburghu a mali možnosť stráviť tu aj Vianoce.¹¹ Okrem toho Seton-Watson F. Ruppeldtovi a V. Royovi v listoch predkladal rôzne zaujímavé návrhy na efektívne strávenie ich voľného času, dával im typy na rôzne stretnutia a besedy. V liste z októbra 1910 im radil zapísať sa na prednášky profesora teológie W. Patersona (1860 – 1939), v ďalšom liste z januára 1911 písal, že im posielal lístky na prednášky Škótskej geografickej spoločnosti a navrhoval im, že ich zoznami s viacerými významnými osobnosťami. Jednou z nich bol Charles Sarolea (1870 – 1953), belgický konzul v Edinburghu, ktorý sa zaujímal o slovanské záležitosti a okrem toho pôsobil na univerzite v Edinburghu ako vedúci katedry francúzskeho a románskeho jazyka. V liste Seton-Watson napríklad spomenul aj Miss S. E. S. Mair, prezidentku ženského hnutia sufražetiek v Škótku, ktorá bola priateľkou jeho matky.¹²

V Škótsku sa obaja študenti snažili okrem prehlbovania teologických vedomostí informovať britskú verejnosť aj o pomeroch v Uhorsku, a práve v týchto snahách ich Seton-Watson podporoval. Po návrate domov mali zase F. Ruppeldt a V. Roy pri rôznych príležitostiach prednášky a rozhovory o Škótsku, o britskom politickej, kultúrnom či cirkevnom živote. V jednom z listov zo septembra 1911 Seton-Watson F. Ruppeldtovi napísal: *„Som veľmi rád, myslíš si, že by ste obaja mali radosť a úžitok z vašej zimy v Škótsku a vzali si domov mnoho nových myšlienok. Najefektívnejší spôsob pre Vás a Vašich nástupcov v Edinburghu na overenie múdrosti z môjho experimentu je byť úspešní vo vašej budúcej kariére vo vašej krajine.“*¹³

Pozitívne pocity, ktoré v F. Ruppeldtovi tento pobyt zanechal, umocnila aj skutočnosť, že sa počas študijného pobytu po prvýkrát v živote zaľúbil do istého škótskeho dievčaťa. Išlo však len o platonickú lásku. F. Ruppeldt sa oženil až v roku 1939 s Oľgou Šimkovou (1896 – 1984).¹⁴ Odhliadnuc od toho, britské prostredie a kontakt so západnou kultúrou zanechali v F. Ruppeldtovi silné dojmy, o čom vypovedá aj list, ktorý v roku 1911 adresoval Seton-Watsonovi: *„Bol to vždy môj detský sen učiť sa Váš jazyk a ísť do Británie, učiť sa od rasy, ktorú tak veľmi obdivujem. A teraz, keď sa*

11 RUPPELDT, Fedor. Rozpomienky na Scotus Viatora. In *Slovenské pohľady*, roč. 53, 1937, č. 4, s. 272.

12 LA SNK Martin, sign. 240 J 12. *Listy zo dňa 25. 10. 1910, 31. 10. 1910, 3. 12. 1910 a 21. 1. 1911.*

13 LA SNK Martin, sign. 240 J 12. *List zo dňa 21. 9. 1911.* Tento list je aj súčasťou zbierky dokumentov Seton-Watsona, ktorú v roku 1995 vydal Ústav T. G. Masaryka v Prahe a Matica slovenská v Martine. Zostavené dielo obsahuje približne 200 listov vzájomnej korešpondencie medzi Seton-Watsonom Čechmi a Slovákmi. Aby bola zachovaná historická autenticnosť a dobový kolorit, tak sú jednotlivé listy publikované presne v takom stave, ako boli pôvodne napísané (sú prevažne v anglickom alebo nemeckom jazyku); RYCHLÍK, Ján – MARZIK, Thomas – BIELIK, Miroslav. *R. W. Seton – Watson and his relations with the Czechs and Slovaks : documents 1906 – 1951.* Praha : Ústav T. G. Masaryka, Martin : Matica slovenská, 1995.

14 Oľga Šimková sa venovala predovšetkým ženským otázkam, pracovala v ženskom spolku Živena a neskôr bola aj jeho predsedníčkou. Ich manželstvo bolo bezdetné.

v Edinburghu.

(13. október 1910 – 11. júl 1911.)

S Vladom Royom spolu:
13. OKT. 1900 – 21. apríl 1911.
(v str. 374.)

13. október, ŠKÓTSKO.

Na stanici nás číkal Mr Seton Watson. Keď sme
susedli s vládou, - obzerajúc sa dozadu o minulosť - hľadal
som ho, - poznajúc ho ešte z Viedne z pred 2 1/2 roka.
On tiež už hľadal nás, - a či poznal mňa, a či keď sa
výzoru nuyol, že sme to my tí Slováci - Slováci, - nie
konno k nám. - Príhodou, - podanie ruky, -
tak sme sa sišli. o tomto mužom, ktorému sme my
Slováci veľmi vdakov zaviazaní, - tu sa obojnej píše
jeho vlasti, - o mužom, jehož meno je tu nezrozumiteľ-
ne zapísané v stadiach slovenských, - no a i v čiernej kni-
he uhorských vlád, - je sme sa tu očk, že nás on sám
tu v Edinburghu je privítal, - to samo je svedectvom to-
ho, že jeho záujem za Slovákov, že ten náš ubitý národ
je veľmi obstarato - vedieť, - ale i úprimne dobrova-
júci! On nám umožnil - dovoli, vplyv na i do toho -
príslušníka a umožnil, umožno, čoť umožniť slov. ná-
rodom v budúcnosti. To je duto? - Sľaha, - aby sme my

Denník Fedora Ruppeldta, ktorý si viedol počas študijného pobytu v Škótsku.
Zdroj LA SNK Martin

mi môj sen splnil, som každým dňom viac a viac presvedčený o tom, že je pre nás Slovákov nevyhnutné, aby sme sa zoznámili s britskou rasou a jej životom.¹⁵

Na základe uvedených skutočností môžeme tvrdiť, že v tomto období sa začalo pomerne intenzívne priateľstvo F. Ruppeldta so Seton-Watsonom. V roku 1937 F. Ruppeldt v jednom zo svojich článkov spomínal, ako sa prvýkrát stretol so Seton-Watsonom. Bolo to v marci v roku 1908 vo Viedni, kde v tom čase F. Ruppeldt

15 Časť tohto listu uverejnil v svojom príspevku T. Marzik. MARZIK, Thomas. Nádherne škótsko-slovenské priateľstvo : R. W. Seton -Watson a Fedor Ruppeldt. In *Fedor Ruppeldt : život a dielo*. Žilina : Cirkevný zbor ECAV, Martin : Slovenská národná knižnica, 2011, s. 167.

Dec. 3. 1910.

AYTON HOUSE,
ABERNETHY,
PERTHSHIRE.

Dear Mr. Ruppeltdt,

I was very glad to hear how you are getting on, and hope that, when we next meet, you will both feel really quite at home in Edinburgh.

To-day I am simply writing to say that I hope you and Mr. Roy will be able to come here for the New Year from Friday Dec. 30th, when we are to have a Christmas Tree for the children in the village here (followed by a dance for the

Oct. 25. 1910.

AYTON.
ABERNETHY.
PERTHSHIRE.

Dear Mr. Ruppeltdt,

In future I shall only write to you in English, though you need not mind replying in German.

I have had a letter from Dr. Weir (his address is Rev. Dr. R. W. Weir, ^{Greyfriars,} Colinton, Midlothian) the Secretary of the Committee of the Church of Scotland, of which I told you. He tells me that he has written asking you and Mr. Roy to lunch next Saturday, and I hope that you will make an effort to go, as he will be willing to give you many hints and is very ready to help you in

Ukážka listov Seton-Watsona adresovaných F. Ruppeltdtovi počas jeho študijného pobytu v Škótsku.
Zdroj LA SNK Martin

študoval na tamojšej univerzite. „Ako mladý slovenský študent som sa veľmi tešil, že som mal príležitosť osobne spoznať škótskeho učenca, ktorý vtedy už svojimi spismi pod menom Scotus Viator mocne prehovoril a začal otvárať oči západnej Európe o pravom stave vecí v habsburskej ríši.“¹⁶ V tom čase si o Seton-Watsonovi do denníka zaznamenal: „Je prvý britský typ, vysoký, tvár rasy britskej, najvyšš zdvorilý...“¹⁷ F. Ruppeltdt ďalej uviedol: „Požiadal ma, aby mu zadovážil noty a preklad piesne Hej, Slováci... neskoršie aj viaceré dáta a štatistiky pre jeho knihu o národnostnej otázke v Uhorsku. Tak sa začala naša známosť.“¹⁸

Po návrate zo študijného pobytu ostal F. Ruppeltdt so Seton-Watsonom v kontakte. V pomerne rozsiahlych listoch ho informoval o situácii a pomeroch doma, tiež aj o svojom osobnom živote, pracovných aktivitách, ako aj o aktivitách V. Roya, M. Rázusa či L. Šenšela. Spomedzi Slovákov patrila F. Ruppeltdt k jedným z jeho najaktívnejších dopisovateľov.¹⁹

V roku 1912 pozval Seton-Watson F. Ruppeltdta znovu do Británie na trojmesačný pobyt. Obrátil sa naňho s požiadavkou, aby mu pomohol zdokonaľiť sa v maďarčine. F. Ruppeltdt s radosťou ponuku prijal a pobyt sa konal v lete 1913. Keďže F. Rup-

16 RUPPELDT, Fedor. Rozpomienky na Scotus Viatora. In *Slovenské pohľady*, roč. 53, 1937, č. 4, s. 270.

17 RUPPELDT, Fedor. Rozpomienky na Scotus Viatora. In *Slovenské pohľady*, roč. 53, 1937, č. 4, s. 270.

18 RUPPELDT, Fedor. Rozpomienky na Scotus Viatora. In *Slovenské pohľady*, roč. 53, 1937, č. 4, s. 270.

19 Väčšina vzájomnej korešpondencie medzi Ruppeltdtom a Seton-Watsonom sa nachádza v LA SNK v Martine. Sú to listy z rokov 1910 – 1948.

peldt si takúto cestu dovoliť nemohol, celý pobyt sa uskutočnil na náklady Seton-Watsona. O tomto pobyte neskôr F. Ruppeldt napísal: „Každý deň som pozoroval jeho prácu, spôsoby, ako číta knihy, ako uvažuje, posudzuje, triedi a porovnáva mienky pisateľov. Bolo to v posledných týždňoch balkánskej vojny a oblaky svetovej vojny sa zbíjali. Poznával som, že Seton-Watson je takým znalcom nielen rakúsko-uhorských, ale i balkánskych otázok, akého dovtedy nebolo.“²⁰ Aj počas tohto pobytu si F. Ruppeldt viedol podrobný denník (od 9. júla do 23. septembra 1913). Dňa 24. septembra 1913 odcestoval z Edinburghu do Londýna a domov sa vrátil na začiatku októbra. Rovnako ako predošlý, tak aj tento denník F. Ruppeldt doplnil o spätnú cestu domov až v roku 1959. V závere tejto časti si o svojom druhom pobyte vo Veľkej Británii do denníka zaznamenal: „Skončil sa tak môj pobyt a krásna cesta v Škótsku v lete 1913... snád najkrajšia a najzaujímavejšia doba môjho života.“²¹ Deväť mesiacov po jeho návrate domov vypukla prvá svetová vojna.²²

F. Ruppeldt sa so Seton-Watsonom osobne stretol ešte viackrát pri rôznych príležitostiach doma alebo v zahraničí. Bolo to najmä v medzivojnovom období. Počas prvej svetovej vojny, v rokoch 1914 – 1918, nie je medzi nimi dokladovaný žiaden kontakt.²³ Znovu sa stretli až v roku 1919 na pohrebe Milana Rastislava Štefánika (1880 – 1919) v Bratislave. Potom v roku 1920, keď Vavro Šrobár (1867 – 1950), v tom čase minister s plnou mocou pre správu Slovenska, na výzvu a odporúčanie Seton-Watsona poveril F. Ruppeldta špeciálnou misiou. F. Ruppeldt vtedy znovu navštívil Veľkú Britániu; cieľom jeho pobytu bolo reagovať na propagandu maďarských protestantov, ktorá bola údajne zameraná proti ČSR, ale najmä proti Slovensku a Slovenskej evanjelickej a. v. cirkvi. F. Ruppeldt bol vyslaný ako delegát Ministerstva zahraničných vecí ČSR, no zastupoval aj Slovenskú evanjelickú cirkev a Českokobratskú cirkev. Počas pobytu precestoval Anglicko, Škótsko, Wales a Írsko.²⁴ V rámci misie sa stretol s viacerými predstaviteľmi a činiteľmi cirkví. Nadviazal veľa osobných známostí a priateľstiev a stretol sa aj so Seton-Watsonom. Aj počas tohto pobytu si viedol podrobný denník, ktorý pozostáva zo šiestich zošitov s označením *Cesta v Britsku* alebo *Cesta v Britsku* a Írsku. Okrem vlastných poznámok denník obsahuje aj rôzne vložené novinové články z britskej či domácej tlače. O svojej misii informoval F. Ruppeldt

-
- 20 RUPPELDT, Fedor. Rozpomienky na Scotus Viatora. In *Slovenské pohľady*, roč. 53, 1937, č. 4, s. 272.; V roku 1911 vydal Seton-Watson dielo *The Southern Slav Question in the Habsburg Monarchy* (Juhoslovanská otázka v habsburskej monarchii).
- 21 LA SNK Martin, sign, 240 CB2. RUPPELDT, Fedor. *Denníky*.
- 22 Pred prvou svetovou vojnou F. Ruppeldt uvažoval aj nad odchodom do Spojených štátov. Svedčí to tom list Seton-Watsona z 13. 12. 1913, v ktorom mu objasnil svoje námietky proti tomuto zámeru. V liste píše, že by sa bol cítil šťastne, ak by si bol istý, že sa F. Ruppeldt vráti možno po troch rokoch, ale to si pri takýchto okolnostiach človek nemôže byť istý. V liste ďalej uvádza, že viac ho potrebujú tí, ktorých by nechal doma a mohlo by to byť aj celkom zložité si neskôr získať dobre miesto. LA SNK Martin, sign. 240 J 12. *List zo dňa 13. 12. 1913*.
- 23 Z prvej polovice 1914 roka sa v LA SNK v Martine nachádza ešte niekoľko Seton-Watsonových listov adresovaných F. Ruppeldtovi. Napríklad v liste z 29. 3. 1914 ho Seton-Watson žiada o preklady do maďarčiny a 31. 5. 1914 mu píše, že nasledujúce dni bude tráviť v Martine a navrhuje mu spoločné stretnutie (v stredu 3. 6. 1914).
- 24 BLAHO, Miloslav. Fedor Ruppeldt a Seton-Watson. In *Fedor Ruppeldt : život a dielo*. Žilina : Cirkevný zbor ECAV, Martin : Slovenská národná knižnica, 2011, s. 163-164.

Seton-Watsona v listoch a v roku 1920 uverejnil článok pod názvom *Protestantism in Czecho-Slovakia* (Protestantizmus v Česko-Slovensku) v *The New Europe* (Nová Európa),²⁵ ako aj sériu článkov pod názvom *Naša cirkev a zahraničie* v *Cirkevných listoch*.²⁶

F. Ruppeldt patril k významným intelektuálom prvej ČSR. Bol mimoriadne všestrannou osobnosťou. Pôsobil nielen ako cirkevný činiteľ, ale aj ako politik,²⁷ publicista, prekladateľ, kultúrny a literárny historik. Ako kňaz slúžil najdlhšie obdobie v evanjelickom cirkevnom zbore v Žiline. V roku 1947 sa stal biskupom Západného dištriktu ECAV na Slovensku a túto funkciu zastával do roku 1952. Bohaté jazykové znalosti²⁸ mu otvárali široké možnosti aj na cirkevnom poli. Slovenská evanjelická cirkev a. v. mu zverila väčšiu časť svojej zahraničnej agendy a zastupoval ju na viacerých cirkevných a mierových konferenciách. Bol členom deviatich medzinárodných cirkevných a mierových organizácií, ako napríklad World Alliance for International Friendship through the Churches (Svetová aliancia pre medzinárodnú mierovú prácu prostredníctvom cirkví), Union et Bureau international de la paix (Svetová únia za mier), Svetového luteránskeho zväzu a v roku 1948 sa stal spoluzakladateľom Svetovej rady cirkví.²⁹ Vďaka tejto aktivite veľa cestoval a niekoľkokrát znovu navštívil aj Veľkú Britániu. Práve na medzinárodných konferenciách mal F. Ruppeldt viackrát príležitosť stretnúť sa so Seton-Watsonom. V roku 1937 to bolo napríklad na konferencii *Faith and Order* (Viera a správa) v Edinburghu.

F. Ruppeldt ako prekladateľ preložil z anglického jazyka do slovenčiny diela anglického prozaika a dramatika Johna Galsworthyho (1867 – 1933), či amerického spisovateľa Marka Twaina (1835 – 1910). Časť jeho prekladov tvorila aj náboženská literatúra a náboženské piesne. Prvé preklady piesní urobil počas prvej svetovej vojny a patril k nim aj preklad svetoznámej piesne *Lead, Kindly Light* (Svieť, svetlo, svieť), s ktorou sa oboznámil v Škótsku. Z ďalších známych piesní to boli *Abide with me* (Zostaň so mnou) či *Holy, Holy, Holy* (Svätý, svätý, svätý). Desať F. Ruppeldtom preložených piesní sa dokonca dostalo do slovenského prídavku k *Zpevníku evanjelickému*, ktorý v roku 1932 vydal spolok Tranoscus a zostavil ho L. Šenšel. V roku 1935 poslal F. Ruppeldt Seton-Watsonovi kópiu prídavku a v liste mu napísal, že ním zasponzorované štipendium prinieslo svoje ovocie aj vo forme toho, že slovenský evanjelický spevník môže byť teraz obohatený o škótsku duchovnú poéziu.³⁰

25 Išlo o týždenný spravodaj zahraničnej politiky, ktorý v roku 1916 založil Seton-Watson. Počas štyroch rokov existencie časopisu jeho náklad nepresiahol 5000 kusov, čítalo ho však mnoho vplyvných zahraničných osobností.

26 RUPPELDT, Fedor. Naša cirkev a zahraničie. In *Cirkevné listy*, roč. 34, 1920, č. 8-11.

27 Bol členom *Slovenskej národnej strany*, po roku 1918 vstúpil do *Republikánske strany zemědělského a maloroľníckého lidu*, viac známej ako agrárna strana. Za túto politickú stranu bol v 30. rokoch aj poslancom v Národnom zhromaždení. V roku 1918 patril k signatárom Martinskej deklarácie. Počas druhej svetovej vojny sa aktívne staval proti politike Slovenského štátu, začo bol istý čas aj väznený. Po vojne pôsobil krátky čas v Demokratickej strane.

28 Okrem maďarského a anglického jazyka aktívne ovládal aj nemecký jazyk.

29 BLAHO, Miloslav. Fedor Ruppeldt. Životné osudy. In *Fedor Ruppeldt : život a dielo*. Žilina : Cirkevný zbor ECAV, Martin : Slovenská národná knižnica, 2011, s. 22.

30 MARZIK, Thomas. Nádherne škótsko-slovenské priateľstvo : R. W. Seton-Watson a Fedor Ruppeldt. In *Fedor Ruppeldt : život a dielo*. Žilina : Cirkevný zbor ECAV, Martin : Slovenská národná knižnica, 2011, s. 174.

K jedným z najvýznamnejších Ruppeldtových prekladov patrí kniha Seton-Watsona *The New Slovakia* (Nové Slovensko), ktorá vyšla v roku 1924. Participoval na nej aj sám F. Ruppeldt; do knihy prispel svojimi radami a kritikou. V roku 1931 vyšla ďalšia významná publikácia *Slovakia then and now* (v roku 1932 v slovenskom preklade *Slovensko kedysi a teraz*), ktorú v spolupráci so slovenskými autormi zostavil Seton-Watson. Ruppeldt preložil jeho úvod a autorsky sa podieľal na kapitole s názvom *Evanjelická cirkev na Slovensku*. Do knihy prispelo svojimi článkami spolu 25 slovenských autorov rozličných politických strán a prúdov. Medzi nimi napríklad Vavro Šrobár, Andrej Hlinka (1864 – 1938), Milan Hodža, či Emil Stodola (1862 – 1945).

V roku 1932 uverejnil F. Ruppeldt v *Slovenských pohľadoch* recenziu na túto knihu, kde vysoko ocenil zásluhy a prácu Seton-Watsona. V úvode vyzdvihol jeho dielo o národnostnej otázke v Uhorsku z roku 1908 vetou: „*Knihu tú môžeme pokladať za dielo pre Slovákov priamo epochálne významné, historicky i politický.*“³¹ F. Ruppeldt ďalej čitateľom priblížil osobnosť a príbeh Seton-Watsona. Spomenul, ako sa tento cudzinec prvýkrát oboznámil so Slovákami a ako postupne pod vplyvom viacerých okolností³² menil a prehodnocoval svoj vzťah k Uhorsku a k politike tohto štátu stavajúcej sa k nemaďarským národom. F. Ruppeldt pripomenul aj zásluhy Seton-Watsona počas prvej svetovej vojny, ktorý sa svojou politickou činnosťou aktívne zaslúžil o vznik spoločného štátu Čechov a Slovákov, ako aj o jeho diplomatické uznanie.

O knihe *Slovakia then and now* F. Ruppeldt písal: „*Seton-Watson zostavením najnovšej svojej knihy o Slovensku kedysi a teraz ideovo dovršuje svoju 25-ročnú prácu pre Slovákov. Ako pred štvrtsto rokmi 27-ročný Škótsky pútnik ako Kinght errant – blúdivý rytier natrafil na Slovákov a po svedomitej príprave, v skvelom obrnení dôkladných štúdií s prvou spomenutou veľkou knihou vystúpil na historické a politické bojište v záujme utláčaného národa pod Tatrami.*“³³ Na kritické ohlasy, že Seton-Watson v knihe príliš zdôrazňuje význam českej práce na Slovensku po vzniku spoločnej republiky F. Ruppeldt reagoval: „*Seton-Watson, ako syn podobne nie veľkého ale slobodného a prekvitajúceho škótskeho národa s veľkou tradíciou, videl slovenskú biedu za Uhorska, možno, ešte v horšom svetle, ako my sami, a možno, že pomoc česká Slovákom zdala sa mu ešte väčšou, než akou v skutočnosti bola.*“³⁴ Ďalej písal, že zmyslom tejto knihy bolo priblížiť verejnosti činnosť a aktivitu Slovákov pri spoločnej práci na vzniku samostatného štátu. V knihe to dosiahol prostredníctvom príspevkov jednotlivých Slovákov, ktorí zastupovali a reprezentovali nielen seba, ale aj názory a postoje rôznych politických strán na Slovensku. Anglická odborná kritika prijala túto publikáciu s uznaním a Seton-Watson sa na margo diela vyjadril: „*Viem, že kniha nedostane sa*

31 RUPPELDT, Fedor. Na okraj novej knihy prof. R. W. Setona-Watsona o Slovensku. In *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 2, s. 165.

32 Mal na mysli najmä udalosti v Černovej (1907), či samotné výpovede Slovákov.

33 RUPPELDT, Fedor. Na okraj novej knihy prof. R. W. Setona-Watsona o Slovensku. In *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 2, s. 169.

34 RUPPELDT, Fedor. Na okraj novej knihy prof. R. W. Setona-Watsona o Slovensku. In *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 2, s. 170.

v Anglii do veľmi širokej verejnosti, ale dúfam, že bude ju potrebovať istý neveľký počet ľudí, ktorí vážne študujú také veci.”³⁵

F. Ruppeldt pomerne často vo svojich článkoch vyzdvihoval odbornosť Seton-Watsona a prínos jeho diel. Ich blízke priateľstvo a kontakt s britským prostredím mali značný vplyv na jeho politickú a kultúrnu orientáciu a v mnohých smeroch ovplyvnili Ruppeldtove životné cesty a postoje. Na začiatku 20. storočia sa F. Ruppeldt výrazným podielom zaslúžil o šírenie anglosaskej kultúry a myslenia v našom prostredí. Dôkazom toho bola aj jeho publikačná činnosť. V roku 1911 po návrate zo študijného pobytu napísal článok (v deviatich pokračovaniach) s názvom *O škótskych cirkvách*, v ktorom čitateľom podal podrobný historický prehľad o cirkvách v Škótsku s porovnaním pomerov a praktík v uhorskej evanjelickej cirkvi. Uviedol napríklad: „...história škótske cirkve je história škótskeho národa, oddeliť ich nemožno. Zásluhy cirkve v národnom živote Škótska uzná každý Škót, i kto nepatrí do nej. Nie div, že Škóti vždy vedeli i vedia teraz také obete donášať za svoju cirkev. Ak chceme zase porovnať, a tomu sotva možno obrátiť, – veru dosť smutné to vypadne pre našu ev. cirkev v Uhorsku.”³⁶ Článok bol uverejnený v evanjelickom časopise *Cirkevné listy*.

V roku 1913 publikoval v *Slovenských pohľadoch* príspevok pod názvom *Encyclopaedia Britannica* a Slováci. V úvode F. Ruppeldt uviedol, že *Encyclopaedia Britannica*, alebo anglický náučný slovník predstavuje jedno z najväčších stálych knižných vydání na svete, ktoré obsahuje 29 zväzkov, približne 27-tisíc strán, 40-tisíc článkov, 7-tisíc ilustrácií a vyše 400 zemepisných máp. Jej prvé vydanie sa uskutočnilo ešte v rokoch 1768 – 1771 v troch zväzkoch a v priebehu 19. a začiatku 20. storočia sa realizovali jej ďalšie vydania. V desiatom vydaní z roku 1910,³⁷ v 25. zväzku je na dvojstrane Slovákom venované samostatné heslo, ktoré tu F. Ruppeldt preložené do slovenského jazyka prináša čitateľom. O Slovákoch sa píše, že patria k slovenskému národu, žijú v počte asi dva a pol milióna, a to prevažne v severných stoličiach Uhorska. Spomína sa Turčiansky Sv. Martin ako centrum Slovákov a stručne sa opisujú ich dejiny, ako aj neľahké postavenie, ktoré majú Slováci v Uhorsku spojené s maďarizáciou. Spomenutý je tu aj A. Bernolák (1762 – 1813) či štúrovci. Autorom článku je označený E. H. M., Ellis Howell Minns, profesor na univerzite v Cambridge. Za článkom nasleduje bibliografia a na prvom mieste figuruje autor Seton-Watson a jeho publikácia *Racial Problems in Hungary*.³⁸ Keďže v predchádzajúcom deviatom vydaní bola zmienka o Slovákoch vtesnaná len do hesla o Slovanoch, desiate vydanie *Encyclopaedie Britannica* znamenalo skutočne veľmi dôležitý posun v šírení priaznivejšieho uznania Slovákov v anglicky hovoriacom svete. V jednom z listov preto F. Ruppeldt znovu poďakoval Seton-Watsonovi, že dokázal pozitívne ovplyvniť nazeranie na Slovákov vo Veľkej Británii.

35 RUPPELDT, Fedor. Na okraj novej knihy prof. R. W. Setona-Watsona o Slovensku. In *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 2, s. 172.

36 RUPPELDT, Fedor. O škótskych cirkvách. In *Cirkevné listy*, roč. 25, 1911, č. 7, s. 214.

37 Na veľkom komplexnom 10. vydaní pracovalo približne 1500 učencov, prevažne vysokoškolských profesorov a iných praktických odborníkov z celého sveta. Spracovanie trvalo takmer osem rokov.

38 RUPPELDT, Fedor. *Encyclopaedia Britannica* a Slováci. In *Slovenské pohľady*, roč. 33, 1913, č. 10-11, s. 587-591.

F. Ruppeldt v *Slovenských pohľadoch* informoval slovenskú odbornú verejnosť aj o obsahu článkov a štúdií publikovaných v periodiku *The Slavonic Review*.³⁹ Napríklad v roku 1925 uverejnil články s názvom *Anglosaská slavistika* alebo *Slavistika v Severnej Amerike*.⁴⁰

V roku 1925 Slovákom opäť pripomenul osobnosť Seton-Watsona. V *Slovenských pohľadoch* uverejnil preklad memoranda predkladajúceho nezávislosť českého štátu v jednote so Slovenskom. Memorandum pripravil Seton-Watson pre Britský zahraničný úrad v októbri 1914. F. Ruppeldt tak poukázal na rozhodujúci podiel Seton-Watsona v česko-slovenskom oslobodzovacom hnutí v jeho začiatkoch. Podčiarkol, že dokument sa stal počas vojny prvým textom, ktorý slúžil na oboznámenie britských vládnych kruhov so situáciou v Čechách na začiatku vojny a bol v ňom prvýkrát sformulovaný program vytvorenia samostatného česko-slovenského štátu. F. Ruppeldt napísal: „Svedčí, ako verne pracoval dr. Seton Watson i v čas vojny za našu vec.“⁴¹

Pomerne podrobný opis Ruppeldtovho vzťahu so Seton-Watsonom predstavuje článok *Rozpomienky na Scotus Viatora*, z ktorého už bolo vyššie v texte citované. Príspevok bol uverejnený v roku 1937 v *Slovenských pohľadoch*. F. Ruppeldt tu na Seton-Watsona spomína aj prostredníctvom spomienok na svoj študijný pobyt so slovami: „Mnohé vzácne rozpomienky mám na Seton-Watsona z čias od jesene 1910 do leta 1911, keď nebohý básnik Vlado Roy a ja, ako mladí slovenskí evanjelickí kapláni, boli sme na Seton-Watsonovo pozvanie v jeho vlasti v Škótsku, v Edinburghu na ďalších štúdiách. Boli sme iste prví slovenskí študenti v tejto krajine vôbec.“⁴² F. Ruppeldt aj na tomto mieste opätovne vyjadril veľkú vďaku Seton-Watsonovi za všetko, čo v prospech Slovákov vykonal a vyslovil veľké uznanie celej jeho práci. „Seton-Watson vydržal a stál vždy verne pri nás. Potajomky a osobne stýkal sa s prof. Masarykom i so Štefánikom....Popri trojici veľkých osloboditeľov z našej vlastnej krvi, o našu slobodu najviac sa zaslúžil Scotus Viator: Škótsky Pútnik.“⁴³ Seton-Watsona F. Ruppeldt charakterizoval nielen ako uznávaného odborníka, ako človeka nesmierne šlachetného, skromného, ale aj zábavného a vtipného. Okrem iného v texte ocenil jeho prácu po vzniku republiky, keď písal: „Premnohé sú jeho menšie spisy a články, ktorými vždy a znova odrážal útoky proti našej republike a dokazoval absolútnu potrebu existencie nášho štátu a zaistenia

39 *The Slavonic Review* založil v roku 1922 Seton -Watson spolu s anglickým historikom Bernardom Paresom (1867 – 1949), profesorom ruského jazyka na univerzite v Londýne. Časopis vychádza dodnes pod názvom *The Slavonic and East European Review* a sú v ňom publikované odborné štúdie týkajúce sa slovenských záležitostí.

40 RUPPELDT, Fedor. Anglosaská slavistika (*The Slavonic Review*, III. rok). In *Slovenské pohľady*, roč. 41, 1925, č. 4, s. 247-249; RUPPELDR, Fedor. Slavistika v Severnej Amerike. In *Slovenské pohľady*, roč. 41, 1925, č. 4, s. 249-251.

41 RUPPELDT, Fedor. Dokument k histórii oslobodenia. Memorandum dr. Setona-Watsona, na základe informácií prof. Masaryka, podané britskej vláde v októbri 1914. In *Slovenské pohľady*, roč. 41, 1925, č. 4, s. 233.

42 RUPPELDT, Fedor. Rozpomienky na Scotus Viatora. In *Slovenské pohľady*, roč. 53, 1937, č. 4, s. 271.

43 RUPPELDT, Fedor. Rozpomienky na Scotus Viatora. In *Slovenské pohľady*, roč. 53, 1937, č. 4, s. 273.

našej slobody.“⁴⁴ F. Ruppeldt v závere vyzdvihol aj Setonov obdiv, ktorý prejavil k slovenskému umeniu a tradíciám. Sám spomína na to, koľko umeleckých predmetov, obrazov či fotografií zo Slovenska mohol v jeho dome zhliadnuť.⁴⁵

Vďaka Seton-Watsonovi F. Ruppeldt vyjadril aj venovaním svojej knihy *Koncentračné snahy slovenské do roku 1918*.⁴⁶ Kniha vyšla v roku 1928 a predstavuje jedno z jeho najdôležitejších diel k tejto problematike. Na prvých stranách je venovanie s odkazom: „Pánu Dr. R. W. Seton-Watsonovi s hlbokou úctou venuje pôvodca.“⁴⁷

F. Ruppeldt a Seton-Watson sa naposledy stretli po druhej svetovej vojne v roku 1946 v Prahe. V tom čase bol už Seton-Watson chorý a svojej chorobe podľahol v roku 1951. Po jeho smrti však F. Ruppeldt naďalej udržiaval písomný kontakt s jeho rodinou, vdovou May Seton-Watsonovou (Stackovou), ako aj ich deťmi Mary Rose, Christopherom a Hughom. Medzi nimi však už nezaznamenávame bohatú korešpondenciu, skôr ojedinelé listy a najmä pohľadnice k sviatkom.

Blízke vzťahy Fedora Ruppeldta a Setona-Watsona predstavujú v historickej kapitole britsko-slovenských vzťahov naozaj významný východiskový bod, od ktorého sa odvíjajú aj ďalšie nielen personálne prepojenia medzi týmito národmi. Ruppeldtove študijné i pracovné pobyty v Británii mu nielenže umožnili prezentovať a reprezentovať Slovákov na európskej scéne, ale okrem toho sa mu podarilo priniest na Slovensko a jeho literárnu a politickú scénu v prvých decéniách 20. storočia aj trochu škótskeho vplyvu.

44 RUPPELDT, Fedor. Rozpomienky na Scotus Viatora. In *Slovenské pohľady*, roč. 53, 1937, č. 4, s. 274.

45 V roku 1911 Seton-Watson dokonca pripravil v Londýne výstavu slovenského umenia.

46 V knihe sa zaoberal históriou slovenského snaženia sa o vytvorenie samostatného národného a administratívneho centra do roku 1918.

47 RUPPELDT, Fedor. *Koncentračné snahy slovenské do roku 1918 : príspevok ku kultúrnej histórii Slovákov*. Martin : Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1928, s. 230.

REFLEXIA MASARYKOVEJ POLITICKEJ, KULTÚRNEJ A FILOZOFICKEJ ČINNOSTI VO VYBRANEJ REGIONÁLNEJ TLAČI NA VÝCHODNOM SLOVENSKU V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ¹

Peter KOVAL

Abstract: *The reflection of Masaryk's political, cultural and philosophical activities in selected regional press in interwar Eastern Slovakia.* The contents of periodicals published in interwar Eastern Slovakia were primarily focused on regional matters. Editorial offices, however, did not leave unnoticed issues of national importance and, thus, also described activities of significant representatives of the Czechoslovak Republic. These columns appealed in a certain way to central offices represented by the public figures in question with the intention of drawing attention to the unflattering state of matters in the east of the country. Eastern Slovak newspapers evaluated the activities of the first Czechoslovak President T. G. Masaryk with respect and hope. For them, he was a great moral authority, founder of the Czechoslovak Republic as well as an ideal modern politician-citizen. Both pro-government and opposition press spoke highly of his activities. Columns in regional press dealt with the political, cultural as well as philosophical activities of the president in depth. Concerning political periodicals, opposition press paid more attention to commenting on Masaryk and his position as the main representative of the so-called 'castle policy' and placed emphasis on his political importance. Apart from political activities, naturally, viewed in a positive light, pro-government and coalition periodicals also dealt with Masaryk's cultural and philosophical activities, by which they strived to bolster his personality in its entirety. Opinions of the president's character varied depending on ideological views of individual periodicals. Šarišské hlasy (*The Šariš Voice*), *Slovenský východ* (*The Slovak East*) as well as the edifying weekly Šariš spoke very highly of his pre-war political activities, as well as those political decisions he made as the first president of the Czechoslovak Republic. Opposition popular press (the weekly *Slovenská Pravda* (*The Slovak Truth*)) only mentioned President Masaryk when criticising his person and pro-governmental policies.

Key words: T. G. Masaryk, regional press, Eastern Slovakia, interwar period.

Medzivojnová tlač na východnom Slovensku bola zastúpená veľkým počtom periodík. V rokoch 1919 – 1938 tu vychádzalo alebo sa tlačilo až 163 slovenských novín a časopisov. Toto vysoké číslo neznamena, že tieto periodiká vychádzali počas celých dvoch desaťročí, ale skôr naopak, v niektorých prípadoch išlo len o epizodické trvanie, keď určité noviny vyšli raz či dvakrát. Okolo 60 titulov sa nedožilo ani jedného

1 Príspevok je publikovaný ako čiastkový výstup grantového projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

roka svojho vychádzania.² Podľa obsahového zamerania nájdeme medzi týmito titulmi dva základné typy, a to politickú (stranícku) tlač a rovnako aj záujmové noviny a časopisy, ktoré potom môžeme rozdeliť na noviny hospodárskeho, náboženského, kultúrneho, umeleckého, humoristického či satirického charakteru. Absolútna väčšina východoslovenských periodík vychádzajúcich v medzivojnovom období sa vo svojom obsahu venovala regionálnej problematike. Prinášala správy či komentáre o udalostiach odohrávajúcich sa v tomto regióne, predstavujúcim v danom období istú perifériu celorepublikového diania. Redakcie novín však nemohli a nechceli nechať nepovšimnuté záležitosti celoštátneho významu, a tak sa vracali na svojich stránkach o. i. aj k aktivitám významných predstaviteľov Československej republiky. Viackrát vo svojich článkoch apelovali na centrálné úrady, ktoré tieto osobnosti reprezentovali, s úmyslom upozorniť na zlú situáciu na východe krajiny. S istou úctou a nádejou pristupovali východoslovenské noviny k hodnoteniu činnosti prvého československého prezidenta Tomáša Garrigue Masaryka. Predstavoval pre nich veľkú morálnu autoritu, svojím spôsobom ideál moderného politika – občana.

K analýze činnosti T. G. Masaryka v regionálnej tlači sme vybrali periodiká, hlbšie sa zaoberajúce politickou, kultúrnou a filozofickou činnosťou prezidenta. V prípade politických periodík je pochopiteľné, že opozičná tlač sa skôr venovala kritike Masaryka v súvislosti s jeho pozíciou hlavného predstaviteľa hradnej politiky a dôraz položili skôr na jeho politický význam. Provládne a koalíčné periodiká sa okrem politickej činnosti, vnímanej, samozrejme, v pozitívnom svetle, zaoberali aj kultúrnymi a filozofickými aktivitami prezidenta Masaryka, a tým sledovali jeden z cieľov, vyzdvihnúť jeho osobnosť v celej šírke. Pre komplexnejšie zhodnotenie reflexie Masarykovej činnosti sme sa preto rozhodli ponúknuť analýzu obsahu štyroch periodík, z toho troch straníckych (Šarišské hlasy, Slovenský východ a *Slovenská pravda*) a jedného osvetového (Šariš).

Šarišské hlasy (1919 – 1920)

Týždenník Šarišské hlasy bol jedným z deviatich periodík, ktoré začali vychádzať v roku 1919 na východnom Slovensku, a zároveň bol priekopníkom po slovensky písanej tlači vydávanej v Prešove po roku 1918.³ Vychádzal len dva roky a v podtitule mal uvedené, že jeho hlavným cieľom bolo hospodárske a kultúrne povznesenie obyvateľstva Šarišskej župy. Prezidentovi Masarykovi venoval hneď druhé číslo, keď celú úvodnú stranu vyplnil jeho životopis. Periodikum podrobnejšie komentovalo Masarykovu politickú a vedeckú činnosť, s dôrazom na základné jeho heslo akcentujúce pravdu: „*A preto hneď od počiatku zahájil boj proti všetkému, čo malo pečať pretvárania, cigánstva, nesprávnosti a falošnosti.*“⁴ Dôkazom jeho úspešného bádania na vedeckom poli boli pre týždenník jeho publikované práce a dôkazom jeho úspešnej

- 2 DŽUJKO, Ján. Prehľad po slovensky písaných novín a časopisov vychádzajúcich na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1938. In *Annales historici Presovienses*, roč. 8, 2009, s. 142.
- 3 DŽUJKO, Ján. Šarišské hlasy (1919 – 1920): priekopník slovenskej tlače v Prešove. In *Z dejín knižnej kultúry východného Slovenska I.* Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2009, s. 182.
- 4 Náš prvý prezident. In *Šarišské hlasy*, roč. 1, 13. 4. 1919, č. 2, s. 1.

reniam na pôde parlamentu či na iných fórach a v závere sa väčšinou pochvalne vyjadrili o prezidentových prednesených slovách.⁷

V novembrovom čísle v roku 1919 ponúkli T. G. Masarykovi priestor na zdôvodnenie postoja v otázke odluky cirkvi od štátu. Vo svojom otvorenom liste olomouckému arcibiskupovi prezident uviedol ako hlavný dôvod ten fakt, že v minulosti Rakúsko-Uhorsko využívalo cirkev pre svoje politické ciele, čo spôsobilo politický, ale aj mravný úpadok. Odluku cirkvi od štátu preto Masaryk považoval za záujem štátu, náboženstva i mravnosti, no vyslovil svoje presvedčenie, že k nej dôjde bez kultúrneho boja.⁸

Pre svojich čitateľov ponúkali aj zaujímavosti zo súkromia prezidenta republiky. V rubrike Besednica predstavili obraz jedného dňa zo života hlavy štátu. Opísali jeho každodenné zimné rituály: čítanie novín pri raňajkách, audiencie rôznych návšteví od 9. do 13. hodiny (s poznámkou, že ku každému pristupuje rovnako a aj chudobné starenky zo Slovenska odchádzajú od neho ako od priateľa, ako ktorýkoľvek iný vysokopostavený činiteľ), obed a popoludňajší program naplnený pracovnými záležitosťami (porady) či čítaním kníh v knižnici. Pred večerou ešte absolvoval prechádzku alebo jazdu na koni. K nočnému odpočinku sa prezident Masaryk dostával najskôr o 23. hodine.⁹

Šarišské hlasy v čase prijímania základného zákona Československej republiky uverejnili aj článok o názore prezidenta Masaryka na Pittsburskú dohodu. Išlo o odpoveď prezidenta na prípis predsedu vlády Vlastimila Tusara, kde Masaryk vyjadril stanovisko, za ktoré bol potom, hlavne od autonomistických slovenských strán, neustále kritizovaný: „*Predstavitelia slovenských a českých organizácií amerických uzniesli sa 30. mája 1918 na tejto dohode, aby čelili agitácii, ktorá smerovala proti jednote Slovákov a Čechov. Zmluva je uzavretá myslím väčšinou medzi občanmi americkými. Zmluva Pittsburská je uzavretá medzi Slovákami a Čechmi a keby vôbec mala platiť, platila by len vtedy, ak by obe strany s obsahom ešte súhlasili.*“¹⁰

Až deväť z desiatich strán venovali Šarišské hlasy vo svojom desiatom čísle z marca 1920 príležitosti osláv 70. narodenín prezidenta Masaryka. Cieľom bolo priblížiť činnosť jubilanta, pričom dôraz bol položený na jeho aktivity počas prvej svetovej vojny¹¹ a jeho príchod na územie novovyhlásenej Československej republiky.¹² Jeden z príspevkov v stručnosti zhodnotil Masarykov prínos pre českú vedu, konštatujúc existenciu odporcov jeho myšlienok, avšak zdôrazňujúc jeho nezastupiteľnosť na vedeckom poli. Snaha o získanie a hľadanie pravdy, úvahy T. G. Masaryka

7 Posolstvo prezidenta Masaryka česko-slovenskému národu. In *Šarišské hlasy*, roč. 1, 9. 11. 1919, č. 28, s. 1.

8 Otvorený list prezidenta Masaryka olomouckému arcibiskupovi. In *Šarišské hlasy*, roč. 1, 23. 11. 1919, č. 30, s. 3.

9 Ako žije náš prezident. In *Šarišské hlasy*, roč. 2, 25. 1. 1920, č. 4.

10 Prezident Masaryk o Pittsburskej dohode. In *Šarišské hlasy*, roč. 2, 29. 2. 1920, č. 9, s. 3.

11 Masarykova reč v Moskve 15. 8. 1917. In *Šarišské hlasy*, roč. 2, 1920, č. 10, s. 5; Masarykovo posolstvo vojsku. In *Šarišské hlasy*, roč. 2, 1920, č. 10, s. 6.

12 Slávny Masarykov príchod do oslobodenej vlasti. In *Šarišské hlasy*, roč. 2, 1920, č. 10, s. 2; Z prvého posolstva prezidenta Masaryka 22. decembra 1918. In *Šarišské hlasy*, roč. 2, 1920, č. 10, s. 6.

Šarišské Hlasý

Týždenný časopis pre hospodárske a kultúrne povznesenie obyvateľstva župy šarišskej.

Vychádzajú
každú nedeľu.

Predpláca sa na štvrt roka 6 kor., na pol roka 12 kor., na celý rok 24 kor.
Redakcia a administrácia na županskom úrade v Prešove. ■ Číslo telefonu 38.

■ Číslo ■
za 80 halierov.

Ročník II.

V Prešove, dňa 7. marca (brezňa) 1920.

Číslo 10.

Státisíce východoslovenského ľudu posielajú dnes do stávežatej
matičky Prahy z úprimného srdca želanie, aby milovaný náš prezident

TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK

dlhé roky ešte žil k sláve oslobodeného národa československého.
Bôh ochraňuj ho na ceste jeho života!

MARTIN RÁZUS:

Ked' otec národa svätí...

(K 70-tke T. G. Masaryka.)

Síroty hľadaly otca,
síroty hanené... síroty blbé,
v stemnelých údoliach, tŕŕiacich po bielom svete,
u riek, čo skráňaly žitnú prst — obraty pole,
vyrvaly z koreňov stromy a nechaly skaliská hoľd
úbohým — bez síly,
čo mdrne klŕtili ruky a daromne prosili
— veď bolesť tyranské srdcia len rozkoľd —
i smial sa otčím — smial, nechťala macocha,
keď otca síroty hľadaly...

A roky letely sivými oblakmi do dialí
ponad hŕr končiare, kde psi ŕihali na zver
v neschodných kotlínoch zelených, bezodných
[jazier,
letely ponad vŕd zákraty ľumiace zaznaným
[slvom,
ponad krov stŕlený — podobný tisíc krovom,
kde život za stŕl sí sedal vždy prísny a tvrdý,
keď dvoje teplých rúk vinulo drobného synčeka
[k hrudi,

a pery nŕtily o ľialí sírŕt, im nepraje ľstastie,
kým oči hŕdaly-hŕdaly,
čo bude z dieťka, aľ vo zdraví vzrastie... ?!

A roky letely tmavými oblakmi do dialí,
triatie sa kŕdľom, čo zvyňne sa valil, v nej vreko,
žih uhľia svetil v tvár, horúcim potom sa
[perilo telo
mládenca svalných rŕk — a koľenou zŕstera —
za vlasných ŕerŕejch rŕn, za pozdných večerov,
keď v tŕl sa vŕieral kvŕ sírŕt a mesiac skvel
padaly úderý — padaly [zlatom:
na terŕdŕ nákovu — padaly preľatŕkým mlátom...

A roky letely ŕiernymi oblakmi do dialí,
kým s žitín rval sa kŕos' ŕeleznej vole a
[vysokých cŕefov,
rval dušou úprimnou a jak sneh bielou,
v nej ŕtkvel sírŕt boľ — prehorký, ŕravý,
fal mocne kladivom: naprával zmlŕnené hlavy
a srdcia z ocele koval,

aľ svŕtla hodina... plamene vyľľahly v povol
oblohy zo zeme v blesku a rachote hromov...
ľiet sírvy vedomec — zanechav drabý svojdomov,
kým krvou spŕjal sa rodiny zákerŕý škodca —
najŕŕ síroťom otca!!

... Šiel s vierou v hrudi a v pohľade s po-
[svŕtŕným plamom,
a keď sa navráťil? poznaly síroty otca — v
[ľon samom,
svŕt zjasnil údolia zŕtiabŕle smŕtkami do ľera,
zŕr vrhol na hory, rudých zŕr v hŕboké jazerd...
na krový... do okien, z nich radosť zapŕlŕla ľarna,
že svŕtly macoľské ruky, rod zpreŕŕený krutého
[jarna...

— z tých okien, z nich i dnes povzých náŕ
keď otec svŕtŕ... [k nedesiam ľetŕ,
keď otec národa svŕtŕ:
predŕŕ ma, Bože, dni — dopraj zriek vŕľodky
jak sám sí ľeľ — [veľkého dieťa,
v rozkvete rodŕných nŕv — vo svomom snaŕení
[ľveňe ma povŕdných ŕetŕ!!!

Titulný list týždenníka Šarišské hlasy pri príležitosti narodenín T. G. Masaryka

nad zmyslom dejín i úsilie pochopiť minulosť národa a hlásanie spojitosti minulosti s prítomnosťou, boli hlavnými myšlienkovými témami, za ktoré ho aj autor príspevku vyzdvihoval.¹³

Týždenník Šarišské hlasy dával priestor politickým správam a udalostiam. V rámci nich sa v príležitostných článkoch pokúšal bilancovať činnosť T. G. Masaryka. Jeho kladné hodnotenie sa úplne prekrývalo s ideologickým smerovaním Slovenskej národnej a roľníckej strany, ktorá denník zastrešovala.

Slovenský východ (1919 – 1938)

V roku 1919 začal v Košiciach vychádzať prvý regionálny slovenský denník. Aj keď mal tendenciu hlásiť sa k nestrannosti, tak jednoznačne patrila na východnom Slovensku medzi najvýznamnejšie tlačové orgány Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu a bol nástrojom agrárnej politiky v tomto slovenskom regióne.¹⁴ Záujem o jeho obsah dokazuje dĺžka jeho vydávania, keďže až na pár mesiacov vychádzal počas celého medzivojnového obdobia.

T. G. Masarykovi poskytoval, jednak z dôvodu zamerania, ako aj z potreby naplniť svoje každodenné vydanie rôznym, teda aj politickým obsahom, pomerne veľký priestor. K hodnoteniu prezidentovej činnosti sa dostával pri komentovaní jeho krokov súvisiacich s výkonom funkcie, no k hlbšiemu zamysleniu sa nad Masarykovými aktivitami v politickej, kultúrnej či vedeckej oblasti sa väčšinou, rovnako ako aj ostatná medzivojnová tlač, dostával pri rôznych príležitostiach, napr. pri pripomínaní si prezidentových sviatkov či pri bilancovaní jeho života po jeho smrti.

Pozitívnu náklonnosť k prezidentovi Masarykovi denník *Slovenský východ* prejavoval aj tým, že už v niekoľkých číslach pred 7. marcom boli oznamy o pripravách na oslavu jeho narodenín doma či v zahraničí.¹⁵ Tieto informácie potom boli doplnené v nasledujúcich číslach v článkoch o priebehu osláv.¹⁶ O jeho smrti informovali

13 Význam Masarykov pre českú vedu. In *Šarišské hlasy*, roč. 2, 1920, č. 10, s. 7.

14 DŽUJKO, Ján. Prehľad po slovensky písaných novinách a časopisov vychádzajúcich na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1938. In *Annales historici Presovienses*, roč. 8, 2009, s. 145.

15 Prípravy k oslave 75. narodenín prezidenta Masaryka v zahraničí. In *Slovenský východ*, roč. 7, 5. 3. 1925, č. 52, s. 1; Oslavy narodenín prezidenta republiky T. G. Masaryka. Podrobný program v Košiciach. In *Slovenský východ*, roč. 10, 6. 3. 1928, č. 55, s. 1; Oslavy osemdesiatky pána prezidenta v Košiciach. In *Slovenský východ*, roč. 12, 16. 2. 1930, č. 39, s. 1; Oslavy 80. narodenín prezidenta T. G. Masaryka. In *Slovenský východ*, roč. 12, 26. 2. 1930, č. 47, s. 3; Ako budú oslávené 80. narodeniny pána prezidenta v Košiciach. In *Slovenský východ*, roč. 12, 28. 2. 1930, č. 49, s. 2; Narodeniny T. G. Masaryka a Poľsko. In *Slovenský východ*, roč. 12, 28. 2. 1930, č. 49, s. 2; Prešov dôstojne oslávi 80. narodeniny pána prezidenta. In *Slovenský východ*, roč. 12, 1. 3. 1930, č. 50, s. 2; Oslavy pána prezidenta v Bardejove. In *Slovenský východ*, roč. 12, 1. 3. 1930, č. 50, s. 3; Juhoslávia a Masarykove narodeniny. In *Slovenský východ*, roč. 12, 2. 3. 1930, č. 51, s. 5.

16 Na počesť prezidenta Masaryka. Slávnostná schôdza senátu. In *Slovenský východ*, roč. 7, 7. 3. 1925, č. 54, s. 3; V predvečer narodenín prezidenta Masaryka (v Košiciach a v Bratislave). In *Slovenský východ*, roč. 7, 7. 3. 1925, č. 54, s. 4; Masarykove oslavy v zahraničí. In *Slovenský východ*, roč. 7, 10. 3. 1925, č. 56, s. 1; Masarykove oslavy v zahraničí. In *Slovenský východ*, roč. 7, 11. 3. 1925, č. 57, s. 1; Masarykov deň na slovenskom vidieku. In *Slovenský východ*, roč. 7, 11. 3. 1925, č. 57, s. 4; Narodeniny pána prezidenta. In *Slovenský východ*, roč. 10, 8. 3. 1928, č. 57, s. 2; Bla-

už noviny *Novosti*, nakoľko v apríli 1937 došlo k premenovaniu periodika *Slovenský východ*, a venovali tejto smutnej udalosti hneď niekoľko čísel s úvahami o zásluhách T. G. Masaryka v rôznych oblastiach či prejavmi kondolencií od rôznych skupín obyvateľov z domova i zo zahraničia.

K informáciám o súkromnom živote T. G. Masaryka môžeme zaradiť článok o jeho knižnici, v ktorom bol vykreslený ako mimoriadne vzdelaný človek potrebujúci k výkonu svojej politickej činnosti aj kvalitnú knižnicu. Z príspevku sa dozvedáme o bohatosti (25-tisíc kusov), pestrosti (knihy z rôznych oblastí ako sociológia, filozofia či história), rozložení knižnice a o najzaujímavejších tituloch.¹⁷ Biblotéka sa mu rokmi, samozrejme, rozrastala (v roku 1930 mal už údajne 55-tis. zväzkov kníh). Knihy si zabezpečoval sám, vyberal si ich hlavne podľa citácií práve čítaných kníh, resp. podľa ďalších odkazov z rôznych štúdií a pod. Pravidelne mu viacerí kníhkupci zasielali na ukážku svoju ponuku a mnoho kníh dostával samozrejme aj do daru.¹⁸

Na Masarykovu ľudskosť a hrdosť na svoj pôvod poukazuje aj článok Jána G. Štancla, spomínajúceho na rozprávanie svojho starého otca Vladimíra Štancla, učiteľa T. G. Masaryka v ľudovej škole v Čejkoviciach. Vo svojich spomienkach uviedol, že prezident sa hrdo hlásil k svojmu rodnému kraju a k svojim učiteľom, čo dokazoval pri vzájomných stretnutiach, ale aj vtedy, keď už ako prezident republiky odpovedal učiteľovi Štanclovi na jeho blahoprajný list, a keď jeho manželke zaslal kondolenčný telegram.¹⁹ Denník *Slovenský východ* prezentoval osobu prezidenta ako vzor a odvolával sa na jeho slová aj vtedy, keď chcel apelovať na občanov v rôznych občianskych záležitostiach. Veľkým problémom v medzivojnovom období sa zdal byť alkoholizmus, a preto noviny, citujúc Masarykove slová, vyzývali hlavne vidiecky ľud na boj proti alkoholizmu.²⁰ Tlač prezentovala aj prezidentov kladný vzťah k sokolstvu a k telesnej výchove vôbec. Pre Masaryka znamenala súčasť sociálnej a politickej výchovy: „V telocviku se vychovává láska k poctivosti a čestnosti.“²¹

Konkrétne čísla tohto regionálneho denníka oslavovali všetky oblasti činnosti Masaryka. Predstavovali ho ako bojovníka za pravdu, ochotného pre to urobiť čokoľvek a postaviť sa komukoľvek, aj keby za to mal trpieť. Zvlášť sú v tomto zmysle pripomínané prezidentove aktivity ako poslanca ríšskeho snemu pred prvou svetovou vojnou, keď sa postavil proti okupácii Bosny a Hercegoviny (Záhrebský proces).²² A vlastne celý Masarykov život je vykreslený ako zápas za pravdu vedeckú

hoželanie pánu prezidentovi na pražskom hrade. In *Slovenský východ*, roč. 10, 8. 3. 1928, č. 57, s. 4; Masarykove oslavy. In *Slovenský východ*, roč. 17, 9. 3. 1935, č. 57, s. 2; Masaryk majákom ľudstva. In *Slovenský východ*, roč. 17, 10. 3. 1935, č. 58, s. 1.

17 O knihovne prezidenta republiky. In *Slovenský východ*, roč. 7, 5. 3. 1925, č. 52.

18 T. G. Masaryk – čitateľ. In *Slovenský východ*, roč. 12, 7. 3. 1930, č. 55, s. 4.

19 ŠTANCL, J. Žiak a učiteľ. In *Slovenský východ*, roč. 10, 7. 3. 1928, č. 56, s. 4.; ŠTANCL, J. G. Prezident a jeho učiteľ. (Z našej rodinnej kroniky.) In *Slovenský východ*, roč. 17, 7. 3. 1935, č. 56, s. 6.

20 Po oslavách – za Masarykom! In *Slovenský východ*, roč. 7, 10. 3. 1925, č. 56, s. 1.

21 Prezident T. G. Masaryk a Sokolstvo. In *Novosti*, 19. 9. 1937, č. 130, s. 1.

22 REPASSY, O. Masaryk – bojovník a trpiteľ za pravdu. In *Slovenský východ*, roč. 7, 7. 3. 1925, č. 54, s. 1.

a náboženskú i vedeckú a sociálnu. Tento boj viedol slovom aj písmom a obe tieto formy boli v novinách považované za úspešné. „Masaryk miluje pravdu a slobodu, nenávidí lež a útlak, neznáša klamu a otroctva, trebárs i by boli pohodlné, a čo má spadnúť, strhne. Popiera neodporovanie zlu. To je lenivosťou a zbabelosťou. Čosi z božích bojovníkov je v ňom.“²³

Noviny Masaryka najviac oslavovali za aktivity v zahraničnom odboji, nakoľko práve táto jeho politická činnosť bola v popredí záujmu nami skúmanej slovenskej regionálnej tlače. V roku 1928 napr. priniesli zaujímavý pohľad na prezidentove pôsobenie vo švajčiarskom exile aj jeho napojenie na český domáci odbojový orgán Maffiu.²⁴ Pri jeho 80. narodeninách *Slovenský východ* publikoval pasáže z knihy K. Čapka *Hovory s T. G. Masarykom*, práve o začiatku prvej svetovej vojny.²⁵ Po smrti prezidenta priniesli noviny, od apríla 1937 premenované na *Novosti*, spomienkový článok od Štefana Osuského. Ten spomínal hlavne ich prvé stretnutie počas odboja v Londýne, Masarykove zaujatie a znalosť európskych pomerov, ktoré mu dopomohli k zdarnému koncu začatej akcie.²⁶ Ďalší príspevok pripomenul veľkú obetavosť Masaryka v danej záležitosti až do takej miery, že, ako sám priznal, sa odnaučil pravidelnému spánku.²⁷

Noviny pri poskytovaní priestoru slovenským verejným činiteľom dávali prednosť provládny a agrárnym politikom. Tí sa samozrejme o prezidentovi Masarykovi nevyjadrovali negatívne, skôr naopak, a obhajovali ho aj pred jeho kritikmi. Vavro Šrobár bol ako predstaviteľ hlasistického hnutia ideovo ovplyvnený Masarykovým učením. Neskôr patril medzi tých, ktorí vyhlásili Československú republiku a v nasledujúcich rokoch stáli na provládnych pozíciách. V roku 1930 sa preto postavil za prezidenta Masaryka v otázke neuznania Pittsburskej dohody. Denník *Slovenský východ* sa uverejnením jeho prejavu pridral na rovnakú stranu, čím len potvrdzoval svoju ideovo-politickú orientáciu. Šrobár tvrdil, že požiadavky z Pittsburskej dohody boli naplnené až na jednu, a to samostatný slovenský snem. Dôvody jeho neustanovenia však vysvetľoval tým, že existovali obavy, aby voliči nevolili inak ako proslovensky a v záujme Slovenska. Šrobár tým myslel predovšetkým obavu o veľký vplyv z maďarskej strany. Odhadol však, že „prvého slovenského voliča – odchovanca čisto slovenskej školy – budeme mať až v roku 1933“²⁸.

Pozitívne boli hodnotené prezidentove postoje k národnostným menšinám v novom štáte, kde sa ich snažil aktívne zapájať aj do štátnotvornej práce, a rovnako veľmi pochvalne sa noviny vyjadrovali aj o jeho zásluhách o začlenenie Podkarpatskej Rusi do Československa, čomu predchádzali Masarykove intenzívne rokovania s Grigorijom Žatkovičom ešte na jeseň 1918 v USA. Masaryk bol takto chápaný nie-

23 Masaryk, politik a štátnik. In *Slovenský východ*, roč. 7, 7. 3. 1925, č. 54, s. 1.

24 HERBEN, Ján. Masarykove spojenie s domovom. In *Slovenský východ*, roč. 10, 7. 3. 1928, č. 56, s. 2.

25 ČAPEK, Karel. Hovory s T. G. Masarykom. In *Slovenský východ*, roč. 12, 7. 3. 1930, č. 55, s. 1-2.

26 OSUSKÝ, Štefan. Masaryk bol muž pevný ako žula. In *Novosti*, 21. 9. 1937, č. 137, s. 2.

27 Sjedenie v duchu Masarykovom. In *Novosti*, 15. 9. 1937, č. 126.

28 Myšlienky Masarykove urobili z nás nových ľudí. In *Slovenský východ*, roč. 12, 25. 2. 1930, č. 46, s. 1.

Sedňný politický neustranný deník na Slovensku

SLOVENSKÝ VÝCHOD

Redakcia
a administráciaBRATISLAVA, Telefon č. 399,
Karmelitská 2A.ŽILINA, Telefon č. 241,
Masarykova 25.PRAHA II., Telefon č. 8978,
Léonova ulice 3.KOŠICE, Telefon č. 2977 a 8978,
Karmelitská ulice 2A.

Roč. XVII. Čís. 56.

Vo štvrtok 7. marca 1935.

Za 50 hal.

Dnesvoj?

Necitíte sa úplne zdravým? Nie je
divu pri tom sychravom počasí.
MARSSLAD pomôže, či kašlete,
chraptíte alebo ste nachladnutí!Každá pravá kocka „Mar-
sladu“ musí byť opatrená
menom MARSL Odmietite
napodobeniny!JOZEF ORSZÁGH, kňaz, prezident, Bratislava:
Masaryk vodca.

Keď sa rozpomeneme na životnú púť nášho prezidenta Masaryka, je nám podivné, že taká osobnosť, s tak vynikajúcimi osobnými vlastnosťami, s tak širokým rozhľadom a tak hlbokým fondom duševným, s tak rýdzim charakterom a veľkým ctiteľným čuľom si prebojovával svoje miesto vo verejnom živote zápasmi, ktoré sa podobajú bojom veľkých reformátorov. Koľko to bolo nedorozumení, koľko omylov a nepochopení, kým československá verejnosť pochopila a uznala jeho predurčenie na vodcovské miesto!

Snáť boli tieto boje potrebné preto, aby sa v nich Masaryk vyskúšal tak, ako sa skúša zlato v ohni, aby sa v nich utvrdil, ako sa utvrdzuje v ohni železo.

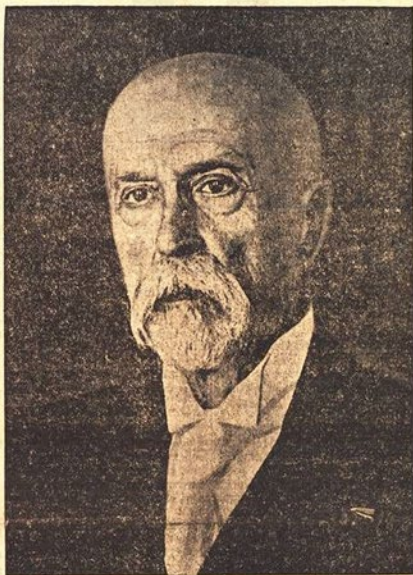
Spomíname si, že učenie Masarykovo bolo kedysi časťou verejnosti vyhlasované za nevestavenecké a škodlivé. Ale to len preto, že Masaryk zavrhol plané frázy zovňajšie, čakky a hračky a kládol dôraz na mravnú obrodu jednotlivca. Spomíname si, že Masarykovi vytýkala sa vlašnosť národná, oportunizmus, jemu, ktorý podnietil revolúciu národnú a rozbiť veľkú rakúsko-uhorskú ríšu. Jeho učenie humanitné označovali protivníci Masarykovej filozofie za slabostské a nevhodné pre utláčaný národ, ktorý trpí prikríe. Preto zavrhovali ho a rozhorčovali ako nečisté kacerstvo a chorobu národa.

Sme sme si, že krátko pred svetovou vojnou, keď Masaryk videl, kam sa rúti stará monarchia, hlásal pacifizmus a myšlienku zachovania mieru s tak veľkým presvedčením, že vysiel návrh, aby bol Masaryk odmenený Nobelovou mierovou cenou. A znenúly sa ani dva roky, a Masaryk stál na čele boja, akého niet v histórii analógií.

O svojich názoroch na vojnu a na brannosť v spojení s jeho náboženstvom lásky a humanitu nenecháva Masaryk nikoho v pochybnostiach. Tak ako každému problému pozrel sa do očí, tak ako každú situáciu vždy dobre rozvážil a zaujal k nej konkrétnu stanovisku, tak aj v otázke odporu vyslovil sa Masaryk jasne a rozhodne, hovoril, že humanita nevyhľadá v krajnom prípade obranu železom. Masaryk nesúhlasil s názorom Voltaire, že sa nemá odporovať zlému. Než išiel Masaryk do revolúcie, vyriešil si svoj pomer k revolúcii takto: Otázka revolúcie je nielen problém historický, revolúcia musí sa posudzovať aj eticky, brániť sa môže, máme, musíme. To znamená, že každý človek smie, ba musí sa postaviť na odpor proti ohrožovaniu fyzického a duševného života.

Dr. ALFRED FUCHS, PRAHA:

Prezident Masaryk sa vždy hlásil k realizmu. Ale bol si vedomý, že realita nie je len vonkajšok, ktoré môžeme poznať smysliami a že tiež nie je len tým, čo chápeme pŕhym rozumom bez fantázie. Filozof Masaryk vždy vedel počítať aj s hodnotami ideovými a ideálnymi a v posledných svojich filozofických prejavoch sa hlásil ku Platonovi. Bol si vždy vedomý nevyužitelnosti života a najmä ho nikdy neopúšťala viera v Prozretelnosť. Vyhlasoval sám o sebe, že ani v jednom okamihu svojho života nebol ateistom. Práve tento realizma prežil jeden z najpudovhodnejších, najromantickejších životov, aký si len možno myslieť. Je pravda, vedel sám seba spustiť tubou kážou, ale nie preto, že v ňom bol nedostatok živých síl a temperamentu, ale naopak, že počítoval v sebe ich prebytok. Jeho

R. O. KOTERS, Košice:

Masarykov deň

Ten deň raz veľké veno vložil
do mozaikových rák pod biedny krov:
dal život jednému,
aby náš celý národ ožil.
Symbolom svobody sa stal
syn otrokov.

A Jeho meno bolo posilu
slábnúcich rák a miliónov duší.
Len pre nich Jeho veľké srdce bušilo
a buší — — —

Dni letia závratne nad minulosťou.
My milujeme, a dejiny súdia
ten ťažký život bojovníka,
čo posudzujeme ľahko, ako
českému. Aj v tejto príčine je Masarykovo
ľahostejnosť —
že sú aj nesmrteľní ľudia.
Bolo to ľudské vypätie vôle

po toľkých zápasoch o životy iných —
bojovať o seba,
zodlávať nápor chorobných síl
a spravovať národa pole:
„Tak to ešte vrobte, to ešte treba...“
Až víťaz zvíťazil.

Budúť to plamene radostných sŕdc,
Budúť to obeti vďačného ľudu,
keď ohne zaplanú po celej vlasti,
keď zvony v posvätných akordoch
slávy

modlí sa budú:
Vďaka Ti, Bože — — —

A z diaľky nám poškŕbná náš drahý
prezident
kľasťný a zdravý.

Myslitel' a štátnik.

temperament je
blížiť temperamentu slovenskému,
ako českému, lebo prezident Masaryk
pochádza z moravského Slovácka, ktoré
ľahostejnosť svojím typom
blížiť obyvateľstvu slovenskému, ako
českému. Aj v tejto príčine je Masarykovo
ľahostejnosť akousi syntézou vlastností
českých a slovenských, takže i po
tejto stránke je jeho postava, ktorý
vzrástá už do národnej legendy, symbolom
štátu československého.

Masaryk ako filozof nemá len samých
stúpenov a učedníkov, má zaiste
tiež odporcov. Každá veľká osobnosť
ich mať musí. Má však i o svojich
odporcov zásluhu tým, že ich neustále
znepokojoval a tým ich nútil, aby
diskusiu porádzali na úrovni stále
vyššiu a vyššiu. A preto sa stalo jeho
meno uhoľným kameňom, ktorý neob-

deme a ktorému sa nevyhneme. I keby
v nás nepôsobilo nič iného, ako kvas,
ktorý priniesol do našich mladých rokov
ako akademický učiteľ, onen odpor
ku ľahostejnosti o posledných otázkach
ľudských, už to je veľkým ziskom.

Ako mysliteľ a politik je prezident
Masaryk
zjavom duchovne politickým.
Patrí k oným mysliteľom, ktorých
myšlienky majú vliv na sudobé politické
deje. Má smysl pre oné otázky,
ktoré vedie pôsobiť politiky a smysl
pre oné politické udalosti, ktoré majú
filozofický dosah. Preto sa stáva filozofom
našej demokracie. Už vo svojom
predvojnovom spisu o ťažkostiach demokracie,
ktoré vždy predvídaval, napísal
Masaryk, že ústredným problémom
modernej štátovedy je autorita v
demokracii. K tejto myšlienke sa neu-

chovného života, nech už prichádza od
kohokolvek a za všetkých okolností.

V týchto slovách nie je slabosť a chabosť,
ktorú kedysi chceli vidieť nepriateľa
Masarykovi v jeho učení. Právý opak
než chabosť, vidieť z jedného jeho
rozkazu za svetovej vojny. Vrávi v ňom:
„Dnešným programom válečných strán je
heslo: mier pre budúcnosť. Bratia,
pred vami stojí nepriateľ, ktorý nie je
sentimentálny. Naša povinnosť káže
nám bojovať až do smrti.“

Masaryk považuje vojnu za zlo veľké,
ale nie za zlo jediné a najväčšie. Život
nečestný, otrocky považuje Masaryk za
horšie zlo, než je vojna. „Verte, bratia,
smrť nie je tak strašná. Smrť je často
lepšia, ako strádenie hladom a záľavami
Habsburgovcami.“

Na italských 20lirových mincách je
heslo veľkého italského štátnika, ktoré
znie: „Lepšie žiť jeden deň, ako lež, než
100 rokov ako dobytok.“ Masaryk vy-
slovil podobnú myšlienku slovami hlobo-
kého presvedčenia, že život otrocky je
horší ako smrť.

Nebolo to len slová filozofa-teoretika.
Vyhlasil za vojny k bojovníkom našej
zahraničnej armády, že aj on by sa cho-
pil zbrane, ale že jeho diplomatická činnosť
môže priniesť pre spoločnosť viac,
ako jeho osobná neohrozenosť. Masaryk
sa nikdy o svoj život nebdá, ani na
uliciach v Moskve a Kijeve, kde za
vtedajších bojov bol skutočne v nebezpečenstve
života. Čiti sa povinným voči
svojim vojakom, bojujúcim na bojišti,
potlačiť strach pred nebezpečenstvom
smrti.

Kto sme zažili svetovú vojnu, ale aj
17 rokov mieru pod prozreteľným a
mudrým spravovaním, vieme oceniť veľkú
prácu a zásluhu Masarykovo a náš
národ. Čítame sa byt dôležitejšími a vý-
znamnejšími pred inými, ktorí prišli a
prídu po nás, pretože sme boli svedkami
najväčšej udalosti našich dejín, osve-
denia nášho národa a založenia vlastného,
slobodného štátu.

My sme aj šťastnejší pred budúci
generáciami, že sme súčasníkmi tohoto
veľkého muža, Masaryka, ktorý vtisnul
našou dobe svoj ráz.

Najvyššou čnosťou dôstojníka bola
vždy neochvejná vernosť svojmu naj-
vyššiemu veliteľovi. A my skladáme svoju
vernosť prezidentovi nášho štátu,
vernosť, spojenú s pevnou dôverou a
hlbokým presvedčením, že cestu, ktorú
mi nás vedie veľký náš vodca Masaryk,
sú najlepšie. Takému vzornému veliteľovi
radi môžeme sveriť naše životy.

Nech dlho žije náš prezident T. G.
Masaryk!

len ako osloboditeľ českého a slovenského národa, ale aj rusínskeho národa. „Celý národ rusínsky, ba celé obyvateľstvo Podk. Rusi, ktoré poznalo šľachetné srdce nášho prezidenta, s láskou obklopuje jeho postavu a chce verne pracovať dľa jeho odkazu. Tým uctí si najlepšie pamiatku veľkého jubilanta, priateľa a osloboditeľa Rusínov.“²⁹ V ďalšom článku ho autor nazval géniom rusínskeho národa.³⁰

Práve T. G. Masaryk sa podľa novín najväčšou mierou pričínal aj o záujem českej verejnosti o Slovensko, o prehĺbenie česko-slovenských vzťahov ešte na konci 19. storočia. Ideovo ovplyvnil mladú slovenskú generáciu hlasistov. A podnietil aj vedecký život na Slovensku, keď pod jeho vplyvom „otázky racionalizmu, pozitivizmu a kriticismu, ako aj súčasné otázky modernej filozofie stávajú sa základom slovenského myslenia, vedomia národného a denia sociálneho. A súčasne stáva sa slovenská otázka otázkou českou“.³¹ Jeho význam pre Slovensko a slovenský národ v kultúrnej oblasti najlepšie vystihol pisateľ, keď skonštatoval: „Masaryk je duchovným otcom zvýšeného a správne orientovaného kultúrneho ruchu a intenzívnej ľudovúchovej práce v ostatných dvoch desaťročiach predprevratových na Slovensku.“³² Bol to práve Masaryk, ktorý výraznou mierou ovplyvnil spomínanú mladú slovenskú generáciu, meniacu na prelome 19. a 20. storočia chápanie vlasteneckých úloh Slovákov. Ich novými požiadavkami bola kultúrnosť, mravnosť, česťnosť a pracovitosť. Týmto „zbraňami“ mali bojovať proti všetkým neprajníkom slovenského národa. Vplyv T. G. Masaryka bol aj tu, podľa autora článku, markantný.³³

V súvislosti s náboženskou otázkou bol Masaryk vnímaný jednak ako kritik nielen katolicizmu, ale aj protestantizmu, no zároveň aj ako jeho propagátor v zmysle hlásania historického a spoločenského významu náboženstva. „Ak položíme s Masarykovým menom otázku náboženskú, vede nás k nasledovaniu veľkých náboženských osobností, náboženských géniov doby modernej; ...celok náboženskej otázky klade do prostredku života moderného ako základ, ktorý by upevnil jeho mravné sily.“³⁴ Náboženstvo malo výrazný vplyv na vývoj duševného života ľudí, preto si Masaryk uvedomoval vysokú dôležitosť cirkvi. Rovnako význam cirkvi videl pri zjednocovaní národov. Prezident zdôrazňoval mravnú úlohu jedinca, ku ktorej má náboženstvo neustále pobádať. No skôr než Boh požehná človeka, tak ten sa musí pričiniť, aby bol požehnaný.³⁵

V regionálnej tlači boli prezentované aj filozofické myšlienky T. G. Masaryka. Východoslovenský denník *Slovenský východ* sa do istej miery snažil priblížiť aj túto sféru záujmu prezidenta. Pokusy o interpretáciu, resp. o zhodnotenie tejto činnosti mali tendenciu skôr popularizovať, ako zaujať nejakú hlbšiu kritiku v pozitívnom

29 Masaryk a Podkarpatská Rus. In *Slovenský východ*, roč. 7, 7. 3. 1925, č. 54, s. 2.

30 ROMAN, Ján. Masaryk a Rusíni. In *Slovenský východ*, roč. 7, 7. 3. 1925, č. 54, s. 4.

31 Masaryk a Slovensko. In *Slovenský východ*, roč. 7, 7. 3. 1925, č. 54, s. 2.

32 ZBAVITEL, Alojz. Masaryk a ľudová výchova na Slovensku. In *Slovenský východ*, roč. 12, 7. 3. 1930, č. 55, s. 1.

33 ZBAVITEL, Alojz. Masaryk a ľudová výchova na Slovensku. In *Slovenský východ*, roč. 12, 7. 3. 1930, č. 55, s. 2-3.

34 Masaryk a náboženstvo, In *Slovenský východ*, roč. 7, 7. 3. 1925, č. 54, s. 3.

35 Masaryk a náboženstvo. (Čo je vnútorné zdravé a pevné, to sa nebojí kritiky). In *Slovenský východ*, roč. 12, 7. 3. 1930, č. 55, s. 7.

či negatívnom zmysle. Články pozitívne hodnotili Masarykovu filozofiu a uznávali predovšetkým jej praktickosť a vhodnosť pre širší okruh verejnosti. Neboli to len akosi náhodne vnuknuté prázdne heslá, ale dôsledok organického duševného vývoja človeka. Dôkazom snáh o priblíženie jeho filozofie širšiemu okruhu ľudí boli jeho krátke diela – filozofické brožúrky, v tlači oceňované pre svoj obsah, napr. Ideály humanitné či Otázka sociálna.³⁶ Na Masarykovi bolo v súvislosti s jeho filozofiou vyzdvihované, že dokazoval potrebnú jednotu filozofického myslenia a života. „Život bez zmysľania je slepý a zmysľanie bez života neplodné.“³⁷ Jeho politická činnosť bola zároveň aj jeho praktickou filozofiou. Zvlášť verejná činnosť, realizovaná v prospech človeka ako člena spoločnosti a štátu, musí byť vedená „*sub specie aeternitatis*“.³⁸ Za podstatnú zložku Masarykovej filozofie bola považovaná kritika marxizmu z vedecko-sociologického a humanistického stanoviska. Zástancom tohto názoru bol Vladimír Dvorníkovič, autor monografickej práce o Masarykovej filozofii. Výber z tejto práce ponúkol denník *Slovenský východ* pri príležitosti 78. narodenín prezidenta.³⁹ O vydanie práce *Masaryk ako filozof a sociológ*⁴⁰ od tohto autora v slovenskom preklade sa postaral práve denník *Slovenský východ*. Masaryk bol prívržencom socializmu, no nie v jeho ortodoxne marxistickej podobe. Marxizmus kritizoval, Masarykova filozofia bola v rozpore s materialistickým svetonázorom.⁴¹ Masarykove práce boli známe a čítané aj v zahraničí. Zvlášť do popredia kládol autor jedného článku v *Slovenskom východe* dielo *Rusko a Európa*, v ktorom Masaryk ako prvý poukazoval na krízu Ruska, javiacu sa v degenerácii cárstva a jeho byrokracii, a ako prvý predpovedal ďalší osud Ruska. Druhým svetoznámy dielom bola podľa autora *Svetová revolúcia*, kde Masaryk prezentoval svoje filozofické a politické krédo. Aj tieto práce boli autorovi dostatočným dôkazom o svetovom význame T. G. Masaryka.⁴² Ten bol vnímaný aj ako humanista, no vyjadroval sa aj v tom zmysle, že humanita v krajnom prípade nevyklučuje aj obranu násilím. „*Otázka revolúcie je nielen problém historický, revolúcia musí sa posudzovať aj eticky, brániť sa môžeme, máme a musíme.*“⁴³ Dr. Alfréd Fuchs prispel k dotvoreniu obrazu Masaryka filozofa do *Slovenského východu*: „*Filozof Masaryk vždy vedel počítať aj s hodnotami ideovými a ideálnymi a v posledných svojich filozofických prejavoch sa hlásil k Platónovi. Bol si vždy vedomý nevypočítateľnosti života a najmä nikdy ho neopúšťala viera v prozreteľnosť.*“⁴⁴ Ako filozof mal aj viacerých odporcov, ale to podľa Fuchsa nikdy nebolo na škodu, lebo svojím uvažovaním ich nútil skvalitňovať svoje argumenty a pozdvihovať tým filozofické

36 Masaryk filozof. In *Slovenský východ*, roč. 7, 7. 3. 1925, č. 54, s. 3-4.

37 Masarykova praktická filozofia. In *Slovenský východ*, roč. 12, 23. 2. 1930, č. 45, s. 2.

38 Masarykova praktická filozofia. In *Slovenský východ*, roč. 12, 23. 2. 1930, č. 45, s. 2.

39 DVORNIKOVIČ, Vladimír. Masaryk ako filozof a sociológ. In *Slovenský východ*, roč. 10, 7. 3. 1928, č. 56, s. 1-2.

40 DVORNIKOVIČ, Vladimír. Masaryk a ako filozof a sociológ. (S povolením autora preložil Vojt. Mierka). Košice : Slovenský východ, 1928, 59 s.

41 ULRICH, Jozef. Masaryk a socializmus. In *Slovenský východ*, roč. 17, 7. 3. 1935, č. 56, s. 6.

42 Komu patrí vďačnosť Slovákov a Čechov pre večné časy? In *Slovenský východ*, roč. 12, 2. 3. 1930, č. 51, s. 1.

43 ORSZÁGH, Jozef. Masaryk vodca. In *Slovenský východ*, roč. 12, 7. 3. 1935, č. 59.

44 FUCHS, Alfred. Mysliteľ a štátnik. In *Slovenský východ*, roč. 17, 7. 3. 1935, č. 56, s. 1.

diskusie na vyššiu úroveň. Len málo osobností vo svetovej politike v sebe zahrňovali aj veľký politický, aj veľký duchovný rozmer. „Masaryk patrí k tým málo vzácnym osobnostiam našej doby, ktoré vedia spokojovať filozofickú hĺbku so zmyslom pre politický čin.“⁴⁵

Regionálny denník *Slovenský východ* vychádzal 20 rokov, stranícky bol proagrárne zameraný a čitateľom ponúkal širokú paletu informácií. V nej si pevné miesto našlo aj komentovanie činnosti prvého československého prezidenta. Nakoľko ideová orientácia denníka bola jednoznačne provládna, tak prakticky všetky články o T. G. Masarykovi vyzdvihovali jeho aktivity v politickom dianí, ale tiež jeho úspechy v kultúrnej oblasti či akceptovanie jeho filozofických názorov.

Slovenská pravda (1920 – 1931)

Regionálny týždenník *Slovenská pravda* bol zameraný na východné Slovensko a prinášal správy hlavne z tohto regiónu. Radil sa medzi stranícku tlač a reprezentoval opozičný politický prúd v medzivojnovom období. Článkami z pozície Slovenskej ľudovej strany útočil predovšetkým na maďarské nacionalistické strany, pretože v nich videl hlavnú politickú hrozbu. No veľmi kriticky pristupoval aj k agrárnikom, ľudovcom, sociálnym demokratom či komunistom. Pre radikálnosť svojich názorov sa stal jedným z najcenzurovanejších slovenských periodík vychádzajúcich na východnom Slovensku.⁴⁶

Medzi prvými správami, vyjadrujúcimi sa k prezidentovi Masarykovi, patrila informácia o jeho návšteve na východnom Slovensku na jeseň v roku 1921. Noviny jednoznačne deklarovali, že aj keď pri tejto príležitosti sa v Košiciach pripravovali dvojaké zástupy, „tak oni ako reprezentanti ľudáckej politiky patrili medzi tých, ktorí privítali Masaryka s úctou, ako hlavu štátu, ako „svetového predstaviteľa v jednej ríše spojeneého slovenského i českého národa“⁴⁷. Druhú skupinu tvorila maďarská menšina a jej prívrženci prejavujúci nespokojnosť s rozpadom Rakúsko-Uhorska. Noviny však zároveň ponúkli aj opis stretnutia prezidenta s Andrejom Hlinkom v Ružomberku počas tejto cesty. Hlinka vyjadril plnú dôveru prezidentovi pri uskutočňovaní ľudáckych politických požiadaviek: „Vo Vás máme istú záruku, že slovenský národ na poli blahobytu, kultúry a osvety si dobyje patriacich mu práv národných a autonomistických v rámci Česko-Slovenskej republiky.“⁴⁸ V denníku *Slovák* sa však táto Masarykova návšteva a jeho stretnutie so slovenskými politikmi a Andrejom Hlinkom v Ružomberku prezentovala trochu inak. Kritizovali hlavne Masarykove skúpe a neurčité slová vo veci prísľubu autonómie, keď prezident uviedol, že hlavnou úlohou vlády bude realizovanie autonómie zabezpečenej v župnom zriadení a v župnom zastupiteľskom zbore. Ľudáci neustále považovali úplnú autonómiu s vlastným snom, administratívou, školstvom a súdnictvom.⁴⁹

45 FUCHS, Alfred. Mysliteľ a štátnik. In *Slovenský východ*, roč. 17, 7. 3. 1935, č. 56, s. 1.

46 DŽUJKO, Ján. Slovenská pravda (1920 – 1931) a formovanie slovenského národného vedomia na východnom Slovensku. In *Kniha 2008. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Ed. Miroslava Domová. Martin : Slovenská národná knižnica, 2008, s. 335.

47 ONDERČO, Štefan. Návšteva pána prezidenta v Košiciach. In *Slovenská pravda*, roč. 2, 2. 10. 1921, č. 40, s. 1.

48 Cesta p. prezidenta na Slovensku. In *Slovenská pravda*, roč. 2, 2. 10. 1921, č. 40, s. 1.

49 Po prezidentovej ceste. In *Slovák*, roč. 3, 29. 9. 1921, č. 220, s. 1.

Týždenník *Slovenská pravda* stál striktne na pozíciách presadzovania slovenského autonomizmu, hlásania svojbytnosti slovenského národa, a preto jeho obsah bol naplnený akoukoľvek kritikou idey čechoslovakizmu. V novembri 1921 zverejnil týždenník rozsiahlu úvahu *Sme národom a či nie sme národom?*, ku ktorej dal podnet výrok T. G. Masaryka o existencii slovenského národa len ako výmyslu maďarskej propagandy.⁵⁰ Kriticky sa v článku stavali hlavne k slovenským zástancam čechoslovakizmu (Milan Hodža a Vavro Šrobár). Presadzovanie tejto idey T. G. Masarykom počas prvej svetovej vojny chápali noviny tak, že to bolo potrebné kvôli mienke v dohodových štátoch, rozhodujúcich o budúcnosti Čechov a Slovákov. No, ako noviny uviedli, „ba ani na um im neprišlo, že Masaryk pre istotnejší úspech a zdar, svoju hypotézu o národnej jednote Čechov a Slovákov v budúcnosti využije proti Slovákom a ju hlásať bude ako historickú pravdu.... Doteraz žiaden český alebo slovenský historik nedokázal to, že voľakedy Česi a Slováci boli jedným a tým istým národom. Masaryk nebol a ani nie je žiadnou uznanou autoritou na poli historickej vedy“.⁵¹

Slovenská pravda, podobne ako ľudácky denník *Slovák*, svoju kritiku prezidenta zamerala hlavne v súvislosti s jeho podpisom Pittsburskej dohody a vo svojom obsahu vykresľovala snahy ľudáckych politikov o jej zavedenie do praxe.⁵² Články s touto problematikou, kde noviny predostierali svoje vlastné argumenty a apelácie na prezidenta ako na „otca svojich národov“ sa objavovali s pravidelnosťou, najčastejšie na výročie podpisu dohody v máji.⁵³

Ľudácky týždenník podával informácie o oslavách prezidenta republiky len sporadicky a nevenoval tomu veľký priestor, skôr išlo o krátku riadkovú správu o konaní akcií na počesť T. G. Masaryka bez komentára a bez pridaných redakčných gratulácií.⁵⁴ Výnimkou boli len okružle narodeniny, keď si noviny uctili prezidenta republiky aspoň niekoľkými pochvalnými slovami, no nezabudli ani na kritiku. Pri príležitosti 75. narodenín si noviny v mene všetkých Slovákov „povzdychli“: „...zo slovenského plodu pochodí a predsa sme my jeho macošskými deťmi.“⁵⁵ V roku 1935 jeho osobnosť prirovnali k Andrejovi Hlinkovi. „Z dnes žijúcich politikov vari len u nášho Andreja Hlinku je tak úzky vzťah medzi myšlienkou a činom, presvedčením a skutkom, idealizmom a vlastenectvom, sebaobetavosťou a láskou k národu, aký vidíme u pána prezidenta Masaryka. A práve v tomto je veľkosť osobnosti Masarykovej, ktorú uznať musí priateľ i nepriateľ.“⁵⁶

Počas prezidentských volieb 1927 sa *Slovenskej pravde* pozdával postoj českých fašistov v zmysle kritiky T. G. Masaryka, a preto týždenník *Slovenská pravda* uverejnil

50 Francúzsky denník *Le Petit Parisien* 14. septembra 1921 publikoval rozhovor svojho redaktora Ch. Richepierra s prezidentom T. G. Masarykom, ktorý na jeho otázku o Slovákoch odpovedal: „Niet slovenského národa. To je len výmysel maďarskej propagandy.“

51 *Sme národom a či nie sme národom*. In *Slovenská pravda*, roč. 2, 20. 11. 1921, č. 45, s. 1-2.

52 Prezident Masaryk a Pittsburská Dohoda. In *Slovenská pravda*, roč. 4, 14. 1. 1923, č. 3, s. 1.

53 Pittsburská Dohoda. In *Slovenská pravda*, roč. 5, 1. 6. 1924, č. 23, s. 1; SOKOL, Martin. Pittsburská dohoda zaväzuje (K 16. výročiu Pittsburskej dohody). In *Slovenská pravda*, roč. 15, 3. 6. 1934, č. 6, s. 1.

54 Oslavy prezidenta v Bratislave. In *Slovenská pravda*, roč. 12, 15. 3. 1931, č. 9, s. 1.

55 KRAJAN. Na 75. narodeniny prezidenta Masaryka. In *Slovenská pravda*, roč. 6, 8. 3. 1925, č. 10, s. 1.

56 Oslavy 85. narodenín p. prezidenta T. G. Masaryka. In *Slovenská pravda*, roč. 16, 10. 3. 1935, č. 10.

v plnom znení vyhlásenie Národnej obce fašistickej a apel všetkým poslancom a senátorom, voličom, nového prezidenta. Svoju kritiku nasmerovali na prílišné podliehanie vplyvom okolia a následkom toho získanie si dôvery komunistov a postupné odcudzovanie mládeže národným ideám.⁵⁷ Regionálne noviny *Slovenská pravda* sa voľbe prezidenta republiky v roku 1934 venovali pomerne dosť podrobne a vykreslili celý postup voľby, pričom jednoznačne zdôvodnili dôvody nehlasovania ľudáckych poslancov.⁵⁸

Osobnosť T. G. Masaryka dokázala ľudácka tlač akceptovať a vnímala ho ako výrazného politika a ideológa, čo na druhej strane neznamená, že aj v tomto ohľade ho nekritizovala. Veľkosť jeho výrokov dokazoval týždenník *Slovenská pravda* ich uverejnením. Išlo o výber 35 výrokov z Masarykových prác a cieľ ich zverejnenia dokazuje posledný z nich (prísľub autonómie pre Slovensko z Pittsburskej dohody). Išlo o ďalšiu z apelácií na prezidenta v tomto ohľade.⁵⁹

Ľudácka tlač na východnom Slovensku v ničom nezaostávala za obsahovým zameraním celoslovenského periodika *Slovák*. Zamerala sa na kritiku všetkých im nevyhovujúcich a s ich programom nekorešpondujúcich politických subjektov. Aj keď T. G. Masaryk predstavoval v očiach niektorých ľudáckych predstaviteľov mimoriadnu osobnosť, predovšetkým z politického hľadiska, tak týždenník *Slovenská pravda* nešetril kritikou na jeho adresu. Vyčítala mu jeho protikatolícke postoje a hlavne neochotu akceptovať plný obsah Pittsburskej dohody so sľubom o zavedení autonómie pre Slovensko.

Šariš (1930 – 1938)

Týždenník Šariš vychádzal rokoch 1930 – 1938 v Prešove s podtitulom Nepolitický týždenník pre spoločenský, kultúrny a hospodársky život. Už vo svojom prvom čísle, resp. dvojčíse, ktoré vyšlo 4. januára 1930, hlásal, že bude nepolitickým a nestranným, no svoje sympatie prejavoval viac či menej skôr k vládnym stranám a agrárnemu smeru zvlášť. Reprezentoval okruh osvetovej tlače v Prešove⁶⁰ a bol jediné dlhodobé vychádzajúce osvetové periodikum na východnom Slovensku.

Marcové čísla prvého ročníka priniesli bohatý oslavný materiál o osobnosti T. G. Masaryka. Vysoko pozitívne týždenník hodnotil jeho vzťah k Slovensku a Slovákom, čitateľom ponúkol Masarykove spomienky, keď v 80. a 90. rokoch 19. storočia pravidelne počas prázdnin navštevoval Bystríčku pri Turčianskom Sv. Martine.⁶¹ Redakcia nezabudla vyzdvihnúť jeho veľký podiel na ideovom formovaní hlasistického hnutia⁶² a z pražského časopisu *Wahrheit* si požičala článok, v ktorom sa fran-

57 Kto má byť prezidentom. In *Slovenská pravda*, roč. 7, 22. 5. 1927, s. 1-2.

58 T. G. Masaryk znova prezidentom ČSR. In *Slovenská pravda*, roč. 15, 27. 5. 1934, č. 5, s. 1.

59 T. G. Masaryk o národe, slobode a práve. In *Slovenská pravda*, roč. 14, 1. 10. 1933, č. 40, s. 1; T. G. Masaryk o národe, slobode a práve. In *Slovenská pravda*, roč. 14, 8. 10. 1933, č. 41, s. 4.

60 DŽUJKO, Ján. Prehľad po slovensky písaných novinách a časopisoch vychádzajúcich v Prešove v rokoch 1918 – 1938. In *Z minulosti a súčasnosti knižnej kultúry Prešova*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2007, s. 81.

61 Masaryk: Zo slovenských spomienok. In *Šariš*, roč. 1, 8. 3. 1930, č. 10, s. 3.

62 Masaryk a Slovensko. In *Šariš*, roč. 1, 8. 3. 1930, č. 10, s. 2.

cúzskeho spisovateľa Romaine Rollanda pozitívne vyjadril o Masarykovi.⁶³ V ďalšom článku z uvedeného čísla, pripomínajúceho si okrúhle životné jubileum, týždenník ponúkol niekoľko zamyslení sa z prednášky univerzitného profesora Jozefa Tvrdeho pod názvom *Masaryk a filozofia*. V nej bolo poukázané na Masarykov humanitný národný program, lásku k pravde a chápanie náboženstva ako hlbokkej mravnosti.⁶⁴ Týždenník Šariš priniesol aj informáciu a fotografie z akcie, ktorou mesto Prešov vzdávalo úctu T. G. Masarykovi. Išlo o kladenie základného kameňa ku pomníku prezidenta v centre mesta.⁶⁵

Každoročnou príležitosťou pripomenúť si a zdôrazniť činnosť T. G. Masaryka bolo práve jeho životné jubileum. Každý rok v marci bolo preto hneď niekoľko čísel a desiatky článkov zameraných na zhodnotenie prezidentových aktivít vo všetkých oblastiach, hlavne v politike, ale aj príspevky zameriavajúce sa na priebeh osláv jeho narodenín v jednotlivých okresoch, mestách a dedinách v šarišskom regióne. Medzi najaktívnejších prispievateľov práve v tomto čase patrila agrárny poslanec Ján S. Vančo. Aj keď noviny o sebe hlásali, že sú nepolitickým týždenníkom, viacerými článkami nahrávali skôr vládnej politike a poskytnutie pomerne veľkého priestoru aj tomuto poslancovi len dokazovalo stranícke sympatie týždenníka Šariš. Na okrúhle 85. narodeniny na prvej strane zverejnili Vančovi gratuláciu a oslavu prezidentovej politickej činnosti, ktorú podľa autora uprednostnil pred všetkým ostatným. „Zriekol sa pohodlia, rodiny, domova a priateľov, len aby pomohol svojmu ľudu, svojmu zotročenému národu z otroctva k slobode.“⁶⁶ Po prezidentovej smrti Ján S. Vančo napísal do týždenníka článok, kde ho nazval najlepším a najväčším Čechoslovákom, otcom slobody a samostatnosti, zapísaného v dejinách zlatým písmom ako nezištného, horlivého, neúnavného pracovníka, ktorého najväčším dielom ostane Československá republika.⁶⁷ Úctu novín k prezidentovi Masarykovi dokazuje aj zaradenie článku o jeho rodičoch. Aj keď bol príspevok zaradený len v rubrike Detský kútik a zoštylizovaný pre nižšiu vekovú kategóriu, prinášal základné biografické medailóny Jozefa Masaryka a Terézie Kropáčkovej.⁶⁸

Týždenník Šariš okrem politikov dával priestor aj iným osobnostiam zo šarišského regiónu. Jeho redakciu a kolektív prispievateľov tvorili hlavne ľudia z oblasti školstva či kultúry. V jednom z čísel tak týždenník priniesol expresívne ladený článok prešovského učiteľa Mirka Trnovského pod názvom Slovensko Masarykovi. Trnovský v ňom s veľkou oduševnenosťou pripomenul prezidentovu životnú dráhu. O jeho diplomatických rokovaníach realizovaných aj v slovenskom mene napísal: „Masaryk vyoral brázdu v zanedbanom úhore slovenskom a dnes je úhor ten zoraný celý a vysiaty. Zrno klúči a rastie. Bude kvitnúť kvetom, farbou a vôňou drahejšieho duše Masarykovej. Za to mu Slovensko ďakuje, ctí si ho a chráni ako svojho najväčšieho syna.“⁶⁹ Rovnako

63 Romaine Rolland o prez. Masarykovi. In *Šariš*, roč. 1, 8. 3. 1930, č. 10, s. 2.

64 Masaryk ako filozof. In *Šariš*, roč. 1, 8. 3. 1930, č. 10, s. 3.

65 Základný kameň ku pomníku p. prez. Masaryka v Prešove. In *Šariš*, roč. 1, 15. 3. 1930, č. 11, s. 2.

66 VANČO, Ján. Najkrajšia obeť. In *Šariš*, roč. 6, 2. 3. 1935, č. 9, s. 1.

67 VANČO, J. S. Zomrel náš Osloboditeľ. In *Šariš*, roč. 8, 17. 9. 1937, č. 35, s. 2.

68 SCHWARTZ, Izidor. O rodičoch pána prezidenta. In *Šariš*, roč. 5, 10. 3. 1934, č. 9.

69 TRNOVSKÝ, Mirko. Slovensko Masarykovi. In *Šariš*, roč. 2, 7. 3. 1931, č. 10, s. 1.

sa Trnovský pochvalne vyjadroval o jeho pozitívnom vplyve na mladú slovenskú generáciu v 90. rokoch 20. storočia a o jeho príchode k tomu, že sa česká verejnosť začala zaujímať o slovenskú, že ako prvý „rozvíril myšlienku československú vo všetkých našich krajinách terajších a dal tak hnutiu ním vzbudenému nový vyšší ideál: sjednotiť to, čo k sebe patrí, keď nie na poli rečovom, tak politickom a vzdelanostnom.“⁷⁰ Alex Križka, prešovský pedagóg v slávnostnej reči, uverejnenej tiež v týždenníku Šariš, označil T. G. Masaryka za najlepšiu reklamu nášho štátu v zahraničí, ako osobu harmonickej v sebe sústreďujúcu filozofa, diplomata i štátnika. Prirovnal ho k osobe amerického prezidenta Washingtona: „Masaryk je čsl. Washingtonom, ktorého o 200 rokov budú spomínať historikovia, ako najvýznamnejšiu postavu našej oslobodzovacej tradície.“⁷¹

Pavol Šafrán sa v Šariši pokúsil v stručnosti vysvetliť aj Masarykovo životné myšlienkové dielo, opierajúce sa o silnú mravnú základňu. Masarykov idealizmus reprezentoval typ moderného náboženského mysliteľa, pre ktorého mravnosť nie je fikciou, ale hybnou pákou spoločenského vývoja. Jeho mravný ideál nebol len nečinným fetišom, ale naopak, práve Masarykova životná prax bola uskutočňovaním vlastnej životnej filozofie. Nie heslá, ale praktické pokyny boli podstatou. Šafrán zdôrazňoval, že svojou činnosťou Masaryk dokazoval presvedčenie o náležitosti svojich myšlienok, a to bolo podľa neho správne, jeho „viera v silu vôle v presvedčení o platnosti vlastnej pravdy, ďalej v ustavičnom vzájomnom pôsobení medzi Masarykovou teóriou a praxou spočíva najoväčšia sila toho veľkorysého idealistu“⁷². Jindřich Egert, profesor štátneho učiteľského ústavu rovnako vyzdvihoval Masarykovu lásku k pravde, úctu k človeku. Podľa neho sa v Masarykovi zbíjali všetky myšlienkové a povahové vlastnosti našej národnej povahy. Jeho život nebol len suchým filozofovaním, neživotnou teóriou, ale premyslený program, praktická práca pre národ. „Masaryk je veľký človek, ktorého len budúce pokolenia náležite zhodnotia a postavia medzi národných veľikánov vedľa Husa, Chelčického, Komenského, Havlíčka. Budeme mať v budúcnosti mnoho prezidentov, ale Masaryka máme len jedného.“⁷³

Abdikáciu T. G. Masaryka na post prezidenta týždenník Šariš okomentoval na dvoch stranách, kde vykreslil svoje prekvapenia i smútok zároveň a tiež prepis ďakovnej reči predsedu vlády Milana Hodžu vysielaný v československom rozhlase.⁷⁴

Masaryk ani po svojom odchode na dôchodok neostal mimo pozornosti slovenskej regionálnej tlače. V roku 1936 mu noviny pri príležitosti jeho narodenín venovali celú titulnú stranu. V nepodpísanom článku autor vyčítal viacerým hodnotiteľom jeho života, že ho vnímali len z jednej strany, len ako filozofa alebo len ako vedca, alebo len ako náboženského reformátora či len ako politika. „Masaryk je osobou číňorodou, ktorá si vie vytknúť program, a keď ho vedecky preskúma a podloží, ide za ním s cieľavedomou vôľou hlbokého filozofa a muža nábožensky zanieteného vierou v osobného Boha.“⁷⁵ Autor článku sa vyjadroval aj k Masarykovej filozofii dejín a názoru

70 TRNOVSKÝ, Mirko. Slovensko Masarykovi. In *Šariš*, roč. 2, 7. 3. 1931, č. 10, s. 1-2.

71 Po oslavách Masarykových narodenín. In *Šariš*, roč. 3, 12. 3. 1932, č. 11, s. 1.

72 ŠAFRÁN, Pavel. Masarykovo životné dielo. In *Šariš*, roč. 4, 4. 3. 1933, č. 9, s. 1.

73 EGERT, Jindřich. T. G. Masaryk (Rozpomienka k jeho štyriaosemdesiatke). In *Šariš*, roč. 5, 3. 3. 1934, č. 8, s. 1.

74 T. G. Masaryk sa vzdal prezidentského úradu. In *Šariš*, roč. 6, 20. 12. 1935, č. 48-50, s. 1-2.

75 K výročiu narodenín T. G. Masaryka. In *Šariš*, roč. 7, 7. 3. 1936, č. 10, s. 1.

na zmysel dejín. Zdôraznil v mene Masarykových téz, že aj keď dejiny sú popretkávané hrou náhod, tak človek sa nemá dať unášať nereálnou vierou v osud. I tieto náhody svedčia o tvorivej sile človeka, ktorému je dopriate, aby dejiny spolutvoril. Podľa Masarykovej filozofie človek ako tvorca zapadá ako činná sila do pohybujúceho sa pásu dejín a snaží sa ho usmerniť podľa svojho programu a podľa svojich slobodných rozhodnutí.⁷⁶

Ešte v marci 1937 noviny priniesli svoj klasický stĺpček venovaný narodeninám T. G. Masaryka. A práve neustále pripomínanie sviatku tohto politika bolo dôkazom toho, ako silná bola úcta istej skupiny slovenskej verejnosti, prezentovanej napr. prostredníctvom regionálnej tlače voči T. G. Masarykovi. Redakcia týždenníka to netajila a sústavne pripomínala a vyzdvihovala jeho osobnosť, ktorá spájala „*minulosť s prítomnosťou*“ a bola „*výrazom túžby po lepšej a silnejšej, zdravšej budúcnosti*.“⁷⁷

Po úmrtí prezidenta Masaryka noviny Šariš prinášali množstvo informácií týkajúcich sa predovšetkým prejavov smútku a kondolencií z jednotlivých miest či dedín šarišského regiónu.⁷⁸ No prvé dve čísla uverejnené bezprostredne po jeho smrti boli venované zamysleniu sa jednotlivých osobností politického, kultúrneho či náboženského života v tomto regióne nad prezidentovou činnosťou, ich spomienkam na T. G. Masaryka.

Generálny biskup evanjelickej a. v. cirkvi Vladimír Pavel Čobrda vykreslil rozsiahly diapazón jeho činnosti: „*Jeho veľký duch obsiahol všetky odvetvia ľudského života. Mohli by sme popísať knihy o Ňom ako človekovi, profesorovi, učencovi-filozofovi, politikovi, štátnikovi a vládárovi; mohli by sme popísať knihy o jeho pomere k cirkvi a náboženstvu, k sociálnym otázkam a spoločenskému zriadeniu vôbec, o jeho vzťahoch k mládeži, študentom a robotníkom, ku knihe a športu, a ešte vždy by sme nevyčerpali temer nevyčerpatelne bohatstvo Jeho dlhého, účinného, požehnaného života*.“⁷⁹

Rímskokatolíckemu kaplánovi Jurajovi Kišidayovi utkveli pri mene prezidenta Masaryka hlavne jeho príbehy z detstva, keď ako mladý chlapec ministroval v kostole a popri rodičoch bol Masarykovi najmilšou osobou miestny kaplán. Uznávajúc jeho dielo však Kišiday zdôraznil, že Masaryk bol pre obyčajných ľudí omnoho viac ako filozof či štátnik: „*...bol dobyvateľom ľudských srdiec a preto sme s takou neobmedzenou samozrejmou vždy spievali: TATÍČKU STARÝ NÁŠ*...“⁸⁰

Ing. Ervín Kováč predstavil vo svojom spomienkovom článku Masaryka ako obhajcu židovského národa. Vykreslil jeho postoj a vzťah k Židom ako rovného s rovným v duchu demokratických ideálov. Masarykovi ďakoval za fakt, že sa pričínil o rovnocenné demokratické postavenie všetkých národností vrátane Židov

76 K výročiu narodenín T. G. Masaryka. In *Šariš*, roč. 7, 7. 3. 1936, s. č. 10., 1.

77 Narodeniny prezidenta Masaryka. In *Šariš*, roč. 8, 1937, č. 9, s. 1.

78 Celý Šariš oslávil najdôstojnejším spôsobom prezidenta-osloboditeľa. In *Šariš*, roč. 8, 24. 9. 1937, č. 36, s. 3-4; Sabinov vo veľkom smútku. In *Šariš*, roč. 8, 24. 9. 1937, č. 36, s. 6; Smútočné oslavy v Giraltovciach. In *Šariš*, roč. 8, 24. 9. 1937, č. 36, s. 6; Smútočné prejavy za prezidenta Osloboditeľa v Stropkove. In *Šariš*, roč. 8, 1. 10. 1937, č. 37, s. 1; Smútok za prezidentom Masarykom v Kurime. In *Šariš*, roč. 8, 1. 10. 1937, č. 37; Bardejov smúti za p. prezidentom Masarykom. In *Šariš*, roč. 8, 8. 10. 1937, č. 38, s. 2.

79 ČOBRDA, Vl. P. Za naším veľkým mŕtvym. In *Šariš*, roč. 8, 17. 9. 1937, č. 35, s. 2.

80 KIŠIDAY, Juraj. Prestalo biť veľké srdca... In *Šariš*, roč. 8, 17. 9. 1937, č. 35, s. 3-4.

v novom štáte. „Masaryk dokázal byť prezidentom všetkých národností republiky, tedy aj prezidentom Židov a bola to Jeho koncepcia ústavy, že republika je aj štátom československých občanov židovskej národnosti. Masaryk zaslúžil sa o štát – Masaryk zaslúžil sa o židovský národ.“⁸¹

Kultúrne zásluhy T. G. Masaryka komentoval vo svojom príspevku dr. Stanislav Treybal, riaditeľ evanjelického kolegiálneho gymnázia. Tvrdil, že práve prezident Masaryk „dodal československej kultúre rázu svetovosti, on rozšíril známosť vo svete o nás a znalosť sveta u nás“.⁸² Ocenil jeho úsilie a výsledky v publikačnej a redakčnej činnosti, keď spomenul jeho zásluhu pri založení či fungovaní periodík Athenaeum, Čas či Naša Doba. Nezabudol však dodať, že práve Masaryk mal všetky vlastnosti, ktoré má mať veľký štátnik: „Mal najvyššie ľudské vzdelanie; mal rozsiahle svetové známosti, mal mnohoročnú politickú prax, mal znalosť všetkých svetových jazykov, mal úžasnú odvalu a nebojácnosť, ktorá prýšela z jeho naprostej opravdovosti a mravnej sily podloženej hlbokým cítením náboženským.“⁸³

Týždenník Šariš v ďalšom septembrovom čísle uverejnil aj nekrátený smútočný prejav prezidenta Edvarda Beneša na pohrebe, obsahujúci mnoho zamyslení sa nad Masarykovým životom a činnosťou. *Masarykov odkaz*, ako článok dostal názov, bol uverejnený bez komentára, zato v slovenskom preklade.⁸⁴

Regionálny týždenník Šariš sa vyjadroval k činnosti prezidenta Masaryka len v pozitívnom duchu. Snažil sa poukázať na veľkosť jeho osobnosti v celej jej šírke a zároveň aj na úctu, ktorú k nemu prechovávala väčšina obyvateľstva šarišského regiónu. Dôkazom toho boli každoročné správy o konaní osláv z viacerých miest a obcí na Šariši, ale aj pravidelné medailóny o jeho živote.

Tomáš Garrigue Masaryk bol v skúmanom období vnímaný ako výrazná autorita a osobnosť – tvorca Československej republiky. Za túto jeho aktivitu ho vyzdvihovala ako provládna, tak aj opozičná tlač. Názory na jeho ďalšie aktivity sa líšili v závislosti od ideologických postojov, ktoré zastávali jednotlivé skúmané periodiká. Šarišské hlasy, Slovenský východ a aj osvetový týždenník Šariš sa výrazne pochvalne vyjadrovali aj o jeho politickej činnosti pred vojnou, rovnako ako o jeho politických rozhodnutiach ako prvého prezidenta ČSR. Vo svojom obsahu poskytovali priestor tiež hodnoteniu Masarykovej činnosti i v ostatných oblastiach – kultúry či filozofie. Opozičná ľudácka tlač reprezentovaná v regióne východného Slovenska týždenníkom Slovenská pravda dávala prezidentovi Masarykovi len toľko priestoru a spomínala ho len do tej miery, dokiaľ sa to hodilo v zmysle negatívnej kritiky jeho či provládnej politiky. Iná osvetová či vedecká činnosť T. G. Masaryka zostávala nepovšimnutá.

81 KOVÁČ, Ervín. Masaryk a Židia. In *Šariš*, roč. 8, 17. 9. 1937, č. 35, s. 3.

82 TREYBAL, Stanislav. Nad rakvou prezidenta-Osloboditeľa. In *Šariš*, roč. 8, 17. 9. 1937, č. 35, s. 3.

83 TREYBAL, Stanislav. Nad rakvou prezidenta-Osloboditeľa. In *Šariš*, roč. 8, 17. 9. 1937, č. 35, s. 3.

84 Masarykov odkaz. In *Šariš*, roč. 8, 24. 9. 1937, č. 36, s. 1.

СОЦІАЛЬНЕ ПАСТИРСТВО ВЛАДИКИ ПАВЛА ПЕТРА ГОЙДИЧА (ЧСВВ) В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Віктор КІЧЕРА

«З допомогою Божою
хочу бути отцем сиріт,
опорою бідних і
утішителем терплячих.»¹

Абстракт: *Sociálna činnosť biskupa Pavla Petra Gojdiča (OSBM) v medzivojnovom období.* Prešovská gréckokatolícka eparchia v čase pôsobenia biskupa Gojdiča postačujúco zabezpečovala nielen duchovné potreby svojich veriacich a kňazov, ale aj ich sociálne zabezpečenie. Treba povedať, že informovanosť biskupského úradu o stave farnosti zo správ eparchiálnych kňazov bolo dosť dobré. Eparchiálny úrad vykonával sprostredkovateľa medzi chudobnými veriacimi a štátom. Získané finančné prostriedky z verejných financií rozdeľovalo pre príslušné sociálne skupiny. Na druhej strane gréckokatolícké duchovenstvo oproti Rímskokatolíckej Cirkvi malo svoje vlastné rodiny. Preto pri riadnom plnení kňazských povinností musel dostatočne finančne zabezpečiť svoju rodinu. Zvlášť po smrti otca a manžela, mohli kňazské vdovy žiadať príspevky z fondu vdov, sirôt, či kňazov na dôchodku (kňazská пенсія). V tomto pohľade môžeme rozlíšiť dva hlavné smery sociálnych podpor eparchiálneho úradu – starostlivosť o veriacich, študentov a sociálnu pomoc pre duchovenstvo a ich rodiny. V nadväznosti na vymenovanie biskupa Gojdiča bola obnovená štátna kongrua. Celkové obdobie pôsobenia biskupa Gojdiča, možno hodnotiť ako úspešné obdobie spoločného riešenia sociálnych problémov medzi štátom a Gréckokatolíckou Cirkvou.

Ключові слова: chudoba, kňazské vdovy, Pavol Gojdič, siroty, пензисти, sociálna činnosť.

Abstract: *The social ministry of Bishop Paul Peter Goydych (OSBM) in the inter-war period.* The activities of the Presov Greek Catholic diocese at the time of Bishop Goydych reminded the well coordinated mechanism which ensures not only the spiritual needs of their parishioners and priests, but also their social position. There were clear mechanisms for informing the diocesan administration about the social problems of parishioners who were usually poor and little educated. Episcopate was the intermediary between the state and needy and divided the government appropriations. On the other hand Greek Catholic clergy had their own families so to perform their duties the confessor had to have a secure life for his family. There were different funds of widows, orphans, retired priests, etc., which provide needy.

1 Саме таким єпископським гаслом розпочинає своє пастирське служіння владика Пряшівської єпархії Павло Гойдич (ЧСВВ)

There are two main areas of social programs in the diocese – the care of people and social assistance for the clergy and their families. After the appointment of Bishop Goydych the state konhrua was restored and Bishopric always tried to get it for their priests. In general it was a period of successful joint solution of the social problems by the state and Church.

Key words: poverty, widows, Paul Gojdič, orphans, retired priests, social ministry.

Своє архіпастирське служіння владика Пряшівської єпархії Павло Гойдиш (ЧСВВ), спочатку як апостольський адміністратор, а згодом єпископ, присвячує найуразливішим верствам суспільства². Працюючи в Пряшеві, а опісля як ієромонах Павло в Мукачівському та Ужгородському монастирях, успішно працює з молоддю, був одним із перших реформованих ченців провінції ЧСВВ св. Миколая, котру проводили оо. Василіани з Галичини³. Будучи добрим місіонером він проводив місії в Мукачівській та Пряшівській єпархії, розуміючи

- 2 Про владика Павла Гойдиша (ЧСВВ) опубліковано чимало наукової літератури, особливо на теренах сучасної Словачької Республіки. Дет. див.: BOHAČ, Vojtech. Archijeriatikon blahoslaveného biskupa Pavla Petra Gojdiča. In Vojtech Boháč (ed.). *Blahoslavený biskup Pavol Peter Gojdič (1888 – 1960) v súradniciach času a doby*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov 2007, s. 139-149; DANCÁK, Pavol. Sociálny rozmer pôsobenia blahoslaveného biskupa P. P. Gojdiča. In Vojtech Boháč (ed.). *Blahoslavený biskup Pavol Peter Gojdič (1888 – 1960) v súradniciach času a doby*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov 2007, s. 201; BIRČAK, Ján. Slovo episkopa Gojdiča. In *Výber z publikovaného dedičstva blahoslaveného biskupa Pavla Gojdiča*. Ján Birčák (ed.). – Prešov : Lana, 2004, 264 s; SLODIČKA, Andrej. Švjaščenomučenik Pavol Gojdič (1888 – 1960), prešovský biskup, učiteľ katolíckej viery. In Vojtech Boháč (ed.). *Blahoslavený biskup Pavol Peter Gojdič (1888 – 1960) v súradniciach času a doby*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov 2007, s. 77-95; SLODIČKOVA, Monika. Blahoslavený biskup a mučeník Pavol Gojdič (1888 – 1960) (1888 – 1960) ako ochranca byzantskej liturgickej tradície. In Vojtech Boháč (ed.). *Blahoslavený biskup Pavol Peter Gojdič (1888 – 1960) v súradniciach času a doby*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov 2007, s. 122-138; ŠTURÁK, Peter. Blahoslavený biskup Pavol Peter Gojdič, OSBM a jeho činnosť v období rokov 1927 – 1960. In Vojtech Boháč (ed.). *Blahoslavený biskup Pavol Peter Gojdič (1888 – 1960) v súradniciach času a doby*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešov 2007, s. 10-32; ŠTURÁK, Peter. *Pavol Peter Gojdič OSBM – prešovský gréckokatolícky biskup (1926 – 1960)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, 127 s.
- 3 Реформа стосувалася лише монастирів, які знаходяться в Карпатському регіоні Чехословаччини. Маріяповчанський монастир (Угорщина) та Біксадський (Румунія) були залучені до реформи зі специфічними умовами. Сама ж реформа почала здійснюватися галицькими отцями-василіанами (Ієронімом Малицьким, Петром Буликом, Глібом Кінахом та Стефаном Решетиллом). Однією з умов реформи стало створення у 1921 р. у Мукачеві новіціату (школи для виховання чернечого юнацтва). Магістром майбутніх ченців призначили галичанина Гліба Кінаха. Надалі один за одним реформували кожен монастир: Ужгородський та Маріяповчанський (1923), Біксадський (1925), Малоберезнянський (1926 – 28), Імстичівський (1931), Боронявський (1938). Краснобрідський і Буківський монастирі були знищені у роки Першої світової війни і не реформувалися. Див: КІЧЕРА, Віктор. Заснування і діяльність монастирів Чину святого Василя Великого на Закарпатті (Автореферат дисертації). Ужгород, 2008, с. 13-14.

усі проблеми вірників. Про його соціальну діяльність згадує ієромонах Маріан Поташ, який вказує, що про владику можна написати не одну велику книгу про його милосердя до ближніх. Інколи він роздавав особисті речі, як, наприклад, теплі штани, жебраку чи особистий монаший габіт для о. Сергія Ковча, не кажучи, що кожної суботи розділяв від 200 до 300 кч.⁴ між бідними. Тому мусів мати добрих розпорядників фондів, щоби не витратити всіх грошей з єпархіальних фондів⁵.

Бідність вірників і духовенства

Бідність⁶ вірників ввіреної єпархії владиці Павлу Гойдичу, змушували останнього старатися про них усіма можливими способами. Архівні документи містять багато мікроісторичних випадків із життя, з яких зрозуміло про існування великої чисельності вірників, проживаючих за межею бідності. Подеколи бідність і мала кількість населення в селах призводили до того, що мусіли одружуватися інколи родичі в другому поколінні. Але для цього необхідно був дозвіл з Риму. Саме через архівні справи Архиепископського Греко-Католицького архіву в Пряшеві (AGAP) довідуємося, що такі випадки були досить частими ще до початку архиерейського пастирства владики Павла (ЧСВВ)⁷. Таким чином,

*Русское слово, 1. авг 1937, год изд. XIV,
ч. 25-26 (500), с. 3*

4 Крони чеські.

5 POTAŠ, Marián, OSBM. *Dar Lásky. Spomienky na biskupa Pavla Goidiča, OSBM*. Prešov 1999, s. 109.

6 Trvalý nedostatok materiálnych prostriedkov nevyhnutných na zabezpečenie životných potrieb, na základe ktorého sa jednotlivci, ako aj celé spoločenské skupiny nachádzajú sa na úrovni existenčného minima alebo pod ňou. Див.: Chudoba. In *Slovník katolíckej sociálnej náuky*. Władysław Piwowarski a kol. [z polského originálu preložila Jana Moricová]. Trnava : Dobrá kniha, 1996, s. 41.

7 Один з перших мікроісторичних епізодів показує, що парох Нижньої Словинки Євгеній Гучко у листі до єпископського правління від 15 квітня 1924 р. пише про необхідність диспензії (звільнення) Йосифа Ковальчика і Гелени Брутовської з причин того, що 21-річна Гелена сирота кругла, а крім того, маючи 5 сестер і одного брата, шлюбом з 29-річним Йосифом, торговцем, могла би допомогти своїй родині, а останній якраз потребує таку дівчину, щоб допомагала йому в торгівлі. Згаданий Йосиф, як пише священник, іншої в селі знайти не зможе, хіба що іншого віросповідання. 17 квітня вже було надано дозвіл за підписом управляючого єпархією Миколою Русснаком, вікарієм капітулярним, а 25 квітня парох листом повідомляється про

духовенство знаючи проблеми своїх вірників намагалося вирішити їх проблеми в подібний спосіб. Такі випадки були не поодинокі⁸. Причому, як правило завжди вони завершувалися позитивною відповіддю Апостольської столиці, принаймні негативних рішень не вдалося знайти. Таким чином, такі випадки завершувалися успішно для прохачів⁹. Отже, цілеспрямовано вся структура Церкви була спрямована на вирішення соціальних проблем серед вірників Пряшівської єпархії, а також робилися превентивні заходи щодо конверсії греко-католиків в інші віросповідання.

Випадки одружень, в другому поколінні родства, через бідність, не поодинокі й в часи владцтва Павла Гойдича, тобто це була нормальна практика дозволів, котрі не були масовими, проте досить регулярними. Священик з Койшова Віктор Міхаліч 27 травня 1927 р. просить диспенсію, тобто звільнення, для свого матеріально бідного фарника від шлюбу, бо його жінка Зузанна Закушній померла, а по шлюбі залишилося троє маленьких дітей. Він заручив собі її сестру Єлизавету. Тому просять звільнити від попереднього шлюбу. Згодом направлена владикою Гойдичем прохання в Празьку Апостольську нунціатуру 1 липня 1927 р. Цим встановлюється факт, що приходник інформуючи про проблеми в конкретних сім'ях намагається дбати про бідних і їх дітей¹⁰. Не можна не помітити старання Церкви на всіх рівнях зберегти родину і виховання молодих людей, котрі би мали в майбутньому стати добре виховані в повноцінних родинах – стати добрими вірниками для єпархії та громадянами власної держави.

Такі випадки існують і в 1931 р. Так, 10 листопада 1931 р. в Літмановій парох Євген Дудинський просить дати дозвіл на шлюб Михаїла Якубчака із шуринкою Катериною народженою 17 серпня 1901 р., жінкою його померлого брата Михаїла Якубчака, народженого 17 листопада 1908 р. Канонічними причинами вказуються бідність, та обіцянка чоловіка опікати Катерину та її дитину. Відомо, що прийнято рішення єпархіального правління від 19 лютого 1931 р. від Риму просити про диспензу¹¹.

диспензію для пари, але о. Євгеній має взяти за весілля 60 крон. Див.: Arcibiskupský gréckokatolícky archív v Prešove (ďalej AGAP), Bežná agenda, 1924, č. 440, sign. 1399, spis č. 1261. *Domáce pravidlá chovancov alumnea sv. Jána Krstiteľa v Prešove*.

- 8 Так, Павел Карафанд, парох Шум'яц, 2 листопада 1924 р. просить диспензію для своїх вірників другого родства сестри і брата, вказуючи як причину бідність. 27 річний Михайло Мишечка і 32-річна Марія Петро, крім того, мали би одружитися, бо обоє бідні, а іншого нареченого молода собі не знайде. Див.: AGAP, Bežná agenda, 1924, č. 440, sign. 3190, spis č. 3015. *Štátna podpora gr. kat. kňazským vdovám a sirotám, sanácia vojnových pôžičiek gr. kat. biskupstva v Prešove*.
- 9 Наприклад, 13 грудня 1924 р. прийшла диспензія і дозвіл на одруження для Михайла Мишечки та Марії Петро. Див.: AGAP, Bežná agenda, 1924, č. 440, sign. 3190, spis č. 3061. *Štátna podpora gr. kat. kňazským vdovám a sirotám, sanácia vojnových pôžičiek gr. kat. biskupstva v Prešove*.
- 10 AGAP, Bežná agenda, 1927, č. 443, sign. 1682, spis č. 1545. *Informácie kňazskej nemocenskej pokladne v Prešove, výstava nových kostolov, rozpočty, výkazy z farnosti, organizovanie eparchiálneho kongresu 7. 6. 1927 v Prešove*.
- 11 AGAP, Bežná agenda, 1931, č. 447, sign. 142, spis č. 20. *Duplicitné knihy diecézálnej bibliotéky – zoznam*.

Інший випадок говорить про успішне вирішення такої диспензи. Андрій Греш приходник в Кечковцях просить ординаріат про диспензу для Іоана Горохонича і Марії Біласов про одруження, але вони перебувають у другій степені родства. Від Риму надійшло позитивне рішення. Наречена через свою бідність і малу чисельність населення в селі не могла знайти нікого іншого окрім свого родича, хоч кілька спроб уже було, а тому Апостольська столиця надала дозвіл 21 липня 1931 р.¹²

Ще один мікроісторичний випадок не може не дивувати наскільки злагоджено працювала уся система соціальної опіки в єпархії, починаючи від пароха, закінчуючи єпископом і Святим престолом. Із Шеметковців 28 березня 1927 р. парох Адальберт Шудих просить єпископство звільнити від відвідування школи 11-річну ученицю Марію Бучкову, для догляду за меншими дітьми – 6-ти, 4-х, 2,5-ю та 1 року, бо її мати має працювати на полі, щоби здобути для родини харч. Резолюція єпископського уряду від 6 квітня 1927 р. рекомендовала звільнити ученицю від відвідування школи¹³. Оскільки лист від кінця березня, то можна припустити – матір мала на полі старатися про майбутній врожай, а тим часом не мала можливості доглядати малих дітей.

У 1931 р. папою Пієм XI опубліковано енцикліку *Quadragesimo anno* від 15 травня 1931 р., видану до 40-річчя *Rerum novarum* Лева XIII¹⁴. Як апостольський адміністратор владика Павел Гойдич пояснює енцикліку Папи, в якій не застуджується приватна власність, але кожен має отримати справедливую плату – при цьому необхідно добре виконувати роботу¹⁵. Тобто фактично владика Гойдич закликає власних вірників поважати працю іншого, але і якісно її виконувати.

До того як владика Павло заступив на єпископський престол, становище духовенства також залишалася вкрай важким, зважаючи на те, що греко-католицьке духовенство було одруженим і часто велику родину. Так, о. Георгій Мидлик пише з Бехерова 30 квітня 1924 р., що виплатив усі борги, лише за останній рік має залишок. Але резолюція від 5 травня 1924 р. за підписом відповідального за єпархіальний Фонд вдов і сиріт Іоана Коротнока засвідчує існування боргів священика у вказаному фонді – 48 к.ч.; фондах священиків – 100 к.ч., сиріт дівчат – 16 к. ч., пенсійному – 24. Цей борг уже восьмирічний, а щодо фонду бідних церков – то взагалі необхідно о. Мидлику виплатити 1080 к.ч.¹⁶. Таким чином,

12 AGAP, Bežná agenda, 1931, č. 447, sign. 2608, spis č. 2498. *Dekanské a vizitačné zápisnice, stanovisko biskupa Bláhu k spievaniu štátnej hymny v kostole.*

13 AGAP, Bežná agenda, 1927, č. 443, sign. 1048, spis č. 1002. *Úľavy dôchodkovej dane farárom, K. Medvecký, predseda hist. odboru Matice slovenskej žiada o materiál z obdobia štátneho prevratu z prešovskej diecézy.*

14 Детальніше про зародження соціальної науки Церкви див.: DLUGOŠ, František. *Sociálna náuka Cirkvi a pápež Lev XIII.* Ružomberok : VERBUM, 2011, 100 s.; SALATŇAY, M. *Sociálne Encykliky.* Bratislava : Združenie katolíckych robotníkov, 1981, 161 s.

15 Соціальний вопрос и св. Церковь. In *Русское слово*, 27. фебруара 1931, год изд. VIII., ч. 7 (313), с. 1-2. Більше сучасних вчень Церкви про справедливу плату можна подивитися в наступному виданні: UHÁL, Martin. *Kritéria spravodlivej mzdy v sociálnej náuke Cirkvi.* Košice : TypoPress, 2007, 152 s.

16 AGAP, Bežná agenda, 1924, č. 440, sign. 1399, spis č. 1399. *Domáce pravidlá chovancov alumnea sv. Jána Krstiteľa v Prešove.*

священики мусіли сплачувати в багато єпархіальних фондів, часто боргуючи певні суми, котрі були викликні, треба припустити, бідністю духовенства і малими прибутками.

Про неможливість і самих священичих парафій засвідчує той факт, що парохі здавали землю вірникам через неспроможність господарювати на ній¹⁷. Приходник Алексій Келлій із Вишнього Свидника у 1927 р., просить дозвіл у єпархіального правління здавати землю в оренду вірникам, бо нема добрив і відповідно слабка врожайність. Уже 28 березня 1927 р. дано дозвіл, але з умовою, щоб землі в Грабовчиці, можна було повернути єпархії. Позитивне рішення з цього питання остаточно прийнято 8 квітня 1927¹⁸. Таким чином, існували проблеми на місцях з обробітком землі й не мале значення мала ліквідація державою роковини, тобто відробітків на користь церковної парафії, після чого обробляти великі земельні наділи ставало практично неможливим.

Про складність буденності парохів засвідчує наступна справа від 13 листопада 1928 р., в якій декан просить виділити для 8 священиків допомогу в розмірі 3000 к.ч., так як парохі живуть за межею бідності. Серед них – Едуард Владімір – Стакчин, Іван Лацко – Брезнічка, Едмунд Подгаєцкі – Сулін, Андрей Зіма – Малий Липник, Петер Бунганіч – Збудська Бела, Велемір Гербері – Вишні Чабини, Мірон Петрашович – Прешов, Йозеф Молчан – Снаков. Усі священики, з даними декана, мають великі родини, їм необхідно забезпечувати дітей в школу та платити по рахункам. Не мале значення має поширення проблеми агітаторів, котрі йдуть проти Церкви і держави¹⁹. Поганий фінансовий стан і поширення комунізму в умовах бідності регіону ставало дедалі загрозливішим, а тому для успішної роботи священиків, проти таких рухів, вони мали мати добре забезпечення для власної родини, спрямовуючи свою активність на вирішення нагальних Церковних, а не сімейних прооблем.

Цікавою також є справа про державні асигнування для владики Гойдича, котрий пише в Міністерство шкільництва та народної освіти, що не має як єпископ жодного доходу і навіть заклав деякі речі до ломбарду, бо Ординаріат не має прибутку, а загальний дохід єпископа за місяць – це конгруа²⁰ в 1183,83 к. ч.,

17 Саме тому існував Фонд бідних церков, позаяк деякі парафії були більш прибутковими, інші менше. На деяких приходах вірники продовжували надавати коблину і роковину, незважаючи на її державне скасування, на інших парафіях цього не робили. Тому для урівняння прибутків засновано відповідний фонд.

18 AGAP, Bežná agenda, 1927, č. 443, sign. 1048, spis č. 989. Úřady důchodkové dane farárom, K. Medvecký, předseda hist. odboru Matice slovenskej žiada o materiál z období štátného prevratu z prešovskej diecézy.

19 AGAP, Prezidiálne spisy, č. 63, 1928., sign. 84. Žiadosť biskupa Gojdiča na ministerstvo o podporu pre kňazov, ktorí žijú vo veľkej biede: 1.) Eduard Vladimír Stakčín, 2.) Ivan Lacko Brezníčka, 3.) Edmund Podhajocky – V. Sulín, 4.) Andrej Zíma M. Lipník, 5.) Peter Bunganíč – Zbudská Belá, 6.) V. Gerbery – Čabíny, 7.) Miron Petrašovič – Prešov, 8.) Josef Molčan – Snakov.

20 Конгруа (від лат. congruenta sustentatione) – гідне утримання священиків для виконання душпастирських обов'язків. Див.: ПЕКАР Атанасій, ЧСВВ. Греко-католицька церква в кордонах Чехословаччини 1919 – 1939. (ч. 3.). In *Acta Facultatis Philosophica Universitatis Presoviensis. Slavistický zborník*, 2000, s. 127.

а на рік – 24 000 к. ч. Але від квітня 1927 р., пише владика, конгруа перестала надходити, а єпископ, натомість, повчає вірників, що вся влада йде від Бога, а тому треба багато працювати над єднанням держави, тобто виконує свою роботу добре, адже моральна складова є вища, ніж матеріальна. Але якщо елементарно єпископ не має ніякої допомоги і плати, то як він може ефективно працювати для держави? Владика вказує, що руський народ його єпархії «*Dobrodušnyj, slavjanskaho ducha, počitaet avtoritet, tak cerkovnyj jak i štatnyj. Odnakože vo poslinych vremenach na nikotorych mestach dal svestisja bezbožnymi, komunističeskimi agitatorami*». Потім пише в листі, що він хоче видавати газету в християнському дусі, лояльну до держави; брошурки для спасіння душі вірників. Але для цих цілей треба гроші, і тому просить виділити таку державну підтримку яку отримують інші єпископи²¹ – «*Ne prošu to pro sebe, na moi roskoši, no prošu vo interesi sej cili, ktora vsim nam živuščim v našej Republiky jest najsvjatijša: ... dľa... duševnaho pokoja, sohlasijai konsolidaciji i s tym dľa blahobytija našeho štata*»²². Про ретельну перевірку владики на лояльність до ЧСР засвідчує справа Реферату шкіл та народної освіти в Братиславі до керівництва Кошицької жупи, що владика подав прохання на конгруу в розмірі 24 000 к. ч., й просять на нього детальну характеристику, від чого залежав розмір асигнувань для єпископа²³. Окресний уряд і Президія Жупного уряду користувалися дуже детальним звітом поліцейного комісарства в Прешові²⁴. Але в підсумку місцеві органи влади подали пропозицію наділити

21 За Атанасієм Пекарем Петро Гебей, Мукачівський єпископ, на час усунення єпископа Антонія Папа мав отримувати за домовленостями з урядом 100000 к.ч., проте влада знизилла забезпечення до 60 000 к.ч., але реально він діставав 36 000 к.ч., Див.: ПЕКАР Атанасій, ЧСВВ. Греко-католицька церква в кордонах Чехословаччини 1919 – 1939. (č. 3.). In *Acta Facultatis Philosophica Universitatis Presoviensis*. Slavistický zborník, 2000, s. 127.

22 AGAP, č. 62, 1927, sign. 9. *Biskup P. Gajdič žiada ministerstvo školstva o finančnú podporu*.

23 Окресний уряд в Пряшеві до Президіума Жупного уряду в Кошицях надсидає з грифом «цілком таємно» запит на владика Гойдича. Відповідь Жупного уряду в Кошицях був досить позитивним, зокрема вказувалося, що єпископ мислення словянського, демократичного, гуманного, а своєю вірністю до ЧСР подає добрий приклад духовенству, та й місцевим русинам. Вищенаведений апостольський адміністратор тепер намагається подолати фінансові труднощі його єпархії, припинити анархічні ідеї серед духівників, він продовжує працювати в дусі єпископа Діонісія Нарядія, свого попередника, який підтримував українські ідеї, але працює в напрямку русинізму лояльного до ЧСР, але як йому вдасться це зробити тепер судити важко, вказується у звіті. Дет. див.: Štátny archív Košice (ďalej ŠA KE), fond Košická župa, 1927, škatuľa (ďalej šk.) 187. sign. 5752. *Gajdič Pavol, apošt. administr. – výplata kongruy a osobného prídavku*, s. 390.

24 Поліцейне комісарство в Пряшеві 28. червня 1927 з грифом «цілком таємно» подає ще більш детальний аналіз постаті владики Гойдича, причому вказується, що інформація має надійти особисто до Жупного уряду в Пряшеві, персонально до рук міністра Ю. Славіка. Після детального аналізу біографії і загальної політичної ситуації, на думку поліцейних органів, свої політичні погляди владика Гойдич висловив власними словами 7 червня 1927 р. в театрі, де була вистава до 30-ї річниці заснування Греко-католицької препарандії в Пряшеві: «*Ja nepestujem ani ukrajinizmus, ani politiku veľkoruskú, ale snažim sa, aby rusinský ľud našiel pokoj a blahobyť tuná kde žije*,

владику вказаною сумою, так як він не робив жодної антидержавної політики, а навпаки намагався навести лад в анархічних національних поглядах духовенства. І одним із способів вирішення стало спрямування енергії духівників на вирішення соціальних проблем вірників, котре вдало здійснювалося за доброго фінансування держави.

Отже, отримавши у спадок єпархію, владика Гойдича чекала велика робота – більшість духовенства і вірників жили у важких соціально-економічних умовах. Причому така ситуація складалася по усій єпархіальній вертикалі ввіреної Церкви – від єпископа до пароха чи вірника. Причому ефективна робота кожного пароха залежала від прямо пропорційно халужала від його матеріального становища.

Молодь

Владика Павло всіма силами намагався підтримувати молоде покоління. 14 листопада 1930 р. Союз подкарпатських руських студентів (СПРС) в Празі, просить грошову допомогу на драматичний гурток «Верховина», вказуючи наступні причини: за півтора року поставили 38 різних вистав, їздять по селам піднімають культуру, але всі гроші, й то без державної підтримки, вичерпано, тому треба гроші для діяльності, і як почесного члена Союзу студенти просять владика про допомогу. Під листом підписалися секретар Августин Чичура; голова гуртку – Михайло Штефуца та голова СПРС Юрій Августин Шерегій. На звороті листа зустрічається резолюція о. Олексія Бігарій, що відіслали 500 к.ч. ще 4 березня 1930 р. І дійсно, 22 березня 1930 р. на ім'я єпископа Гойдича від гуртка «Верховина» надійшла подяка за дарунок у 500 к. ч. за підписами Августина Чичура та Михайла Штефуци²⁵. За постійну підтримку студентства вихідців з Пряшівської та Мукачівської єпархії владиці надіслали диплом почесного члена²⁶. Молодь і Церква співпрацюють в рамках духовного виховання, зокрема й в Празі. Велику роботу в цьому напрямку добре здійснював о. Василь Гопко, котрий зважав саме на соціальні аспекти життя підкарпаторуського студентства²⁷. Підтвердження тому знаходимо і у пряшівського дослідника Петера

v republike Československej». Як говориться у поліційному звіті, владика Гойдич є повністю лояльним до ЧСР і поважає державні органи – до кожного справедливого курсу готовий приєднатися. Якби держава підтримала Гойдича і священиків, то він би вийшов з під впливу українських покровителів, священиків чи уторського спрямування духівників, створивши режим довіри духовенства до держави. А тому може бути схвалено для нього 24 000 к.ч. особистого плату і конгруї на рік. Дет. див.: ŠA KE, fond Košická župa, 1927, šk. 187, sign. 5752. Gojdič Pavol, apošt. administr. – výplata kongruy a osobného prídatku, s. 386-388.

25 AGAP, Prezidiálne spisy, č. 65, 1930, sign. 22. *Zväz rusínskych študentov v Prahe žiada o podporu.*

26 AGAP, Prezidiálne spisy, č. 68, 1933, sign. 13. *Spoločnosť karpatských študentov v Prahe posielala biskupovi Gojdicovi čestný členský preukaz ich spoločnosti.*

27 Изъ Духовной Жизни Карпаторусскихъ студентовъ въ Прагѣ. In *Душпастьеръ. Урядовый и духовный органъ епархій Мукачевской и Пряшевской*, новемберъ 1931, рочник VIII, число 11, с. 271.

Борзи, зокрема, одним із напрямків активності о. Василя Гопка була робота з молодими людьми в Празі, передовсім студентами²⁸.

З молоддю активно працювала єпархія в рамках Марійської конгрегації, в учительській семінарії, в т. зв. горожанці (державних школах), згодом в руській гімнізії. Роботу в цьому напрямку здійснювали: ректор-крилошанин, віце-ректор Емерик Седлак; катехит Міхал Сабадош, також професор Андрей Зіма, ієромонахи ЧСВВ Нікодим Крет та Маріан Потап. Часто владика особисто ходив, перевіряв, навідувався і тішився тими справами²⁹.

Ще одним напрямком реалізації вільного часу для молоді були молодіжні організації з котрими співпрацювали єпархіальні структури. Наприклад, серед діловодної документації єпархіального управління зустрічається заклик відділення католицьких скаутів у Прешові від 11 грудня 1930 р. до вступу в організацію на засадах скаутської рівності, проти тиранства, братерства тощо³⁰. Наприклад, курінь «Пласту» українських старших пластунів «Бурлаки» в Ржевницях від 30 травня 1931 р. дякують єпархіальному правлінню за надісланого священика, якого направили на посвячення курінного прапору: «...Преосвященний дали тим доказ, що розуміють вагу пласту для нашого українського народу»³¹. Таким чином, з цього зрозуміло, владика намагався підтримувати добрі і здорові намагання молоді, незважаючи на їх походження, намагаючись бути всім для всіх.

Більше того, в рамках єпархіальних освітніх структур існувала допомога для учнів. Наприклад, існує від 1 січня 1931 р. оголошення про конкурс на стипендію Корнилія Добрянського в сумі 400 к. ч.³² Про процедуру надання стипендій можемо довідатися із справи Георгія Бобака з ужгородсько реальної гімназії, де вказується – хлопець Георгій, з добрим атестатом, 18 травня 1927 р. просить владика Гойдича про одну з 5 стипендій Корнилія Добрянського, для навчання на священика в Пряшеві, бо родом з Пряшівщини. Всі ці успіхи підтверджує приходник Еміліан Бокшай від 29 червня 1927 р. Це прохання ще 24 травня направлено Йосипу Дюлаї, управителю фонду Корнилія Добрянського і директору «Алумнея товариства Іоана Хрестителя.»³³. Така сума була досить пристойна зважаючи на те, що подібну плату дехто отримував на місячне утримання. Зрозуміло, що стипендію отримували найбільш успішні і дисципліновані учні.

28 BORZA, Peter. *Blahoslavený Vasiľ Hopko prešovský pomocný biskup : (1904 – 1976) : vydané pri príležitosti 100. výročia narodenia blahoslaveného biskupa a mučeníka Vasiľa Hopka*. Prešov : Petra, 2003, s. 38.

29 J. E. Pavel Gojdič ČSVV jepiskop Prjaševskij. *K jeho dvadcaťročnomu jubileju so dňa jep. Posviščenija (1927 – 1947)*. Prjašev 1947, s. 48.

30 AGAP, Bežná agenda, 1931, č. 447, sign. 142, spis č. 48. *Duplicitné knihy diecezálnej bibliotéky – zoznam*.

31 AGAP, Bežná agenda, 1931, č. 447, sign. 2151, spis č. 2106. *Korešpondencia s gr. kat. farou v Prahe, reverzy o zrieknutí sa rokoviny a koblíny učitel'mi gr. kat. pod podmienkou, že im štát poskytne primerané odškodnenie, pozvanie na 800. výrocie posvätenia svätováclavskej katedrály v Olomouci*.

32 AGAP, Bežná agenda, 1931, č. 447, sign. 142, spis č. 3. *Duplicitné knihy diecezálnej bibliotéky – zoznam*.

33 AGAP, Bežná agenda, 1927, č. 443, sign. 1682, spis č. 1556. *Informácie kňazskej nemocenskej pokladne v Přerove, výstava nových kostolov, rozpočty, výkazy z farnosti, organizovanie eparchiálneho kongresu 7. 6. 1927 v Prešove*.

Таким чином, створювалося конкурентне середовище для покращення успішності серед молодих людей, а єпархія виховувала перспективну молодь для Церкви і держави.

Інтернати

Велике значення мали єпархіальні інтернати, котрі надавали не лише житло і їжу, а й були засобом виховання, формуючим етапом соціалізації³⁴ молодих людей на засадах самоорганізованості і дисципліни.

В єпархії за владики Павла Гойдича існувало кілька сиротинців, але створювалися і нові. Наприклад хлопчачий алумней³⁵ «Общества Іоана Крестителя», заснований 1864 р. ще за владики Іоана Валія, розширив владики Гойдич. Про оновлення алумнея за владики Гойдича, зустрічаємо у словацького вченого Петра Штурака, котрий говорить про те, що Гойдичу вдалося його розширити до тих меж, що розміщувалося 120 – 150 хлопців³⁶. Наприклад, окремо існують затверджені правила алумнея за 1924 р., які є досить детальними, складаються з кількох розділів, затверджені тодішнім владикою Діонсієм Нарядієм. Тут детально розписані правила поведінки, способи виховання юнаків тощо³⁷.

Що стосується виховання в інтернаті, то о. Євгеній Добок, директор інтернату, 16 лютого 1930 р. інформує єпископа – в інтернаті розміщувалися 100 питомців і два префекта; хлопці ж в основному дуже не виховані, але надзвичайно добрі, а тому просить про наступні зміни: 1) префекти мають кожен день мінятися у вихованні й догляді, дисципліні, підпорядковуватися головному управителю; показувати приклад і зранку до вечора виховувати: в греко-католицькій вірі, моральності; любові до народу, праці і суспільного життя; 2) зранку префект повинен дивитися, щоб усі встали, добре помилися, причесалися, одягнулися і лише потім йшли в каплицю на службу, де й самі префекти мають бути присутніми; 3) мають прослідкувати, щоби хлопці пішли на навчання і контролювати їх; 4) префект повинен бути присутнім з дітьми під час споживання їжі, перед якими мають обов'язково помолитися, і залишатися до кінця трапези, слідкуючи за прибиранням молодими людьми за собою; 5) лише під час навчання префекти вільні від своєї роботи; 6) якщо діти мають вільний час то префект повинен бути з ними, і на прогулянках розмовляти, контролювати, брати участь в іграх і забавах, бо саме тоді, у невимушеній обстановці можна на них добре впливати; 7) після обіду необхідно префектам давати хвилинну лекцію про дисципліну молодим людям; 8) Вечером під час молитви мають бути присутніми при них; 9) до Церкви з ними теж мають ходити, а також 2 – 3 раз в тиждень тренуватися цер-

34 «Socializácia je cielavedomým zámerným a vedome organizovaným pôsobením. ... Kresťanske cirkvi sú dôležitými faktormi socializácie a výchovy, a to nielen čo sa týka ich vlastných spoločenstiev». Socializácia – výchova. In *Slovník katolíckej sociálnej náuky*. Władysław Piwowarski a kol. [z polského originálu preložila Jana Moricová]. Trnava : Dobrá kniha, 1996, s. 139.

35 Тобто єпархіальний інтернат.

36 ŠTURÁK, Peter. *Otec biskup Pavol Gojdič (1888 – 1960)*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997, s. 77.

37 AGAP, Bežná agenda, 1924, č. 440, sign. 1399, spis č. 1399. *Domáce pravidlá chovancov alumnéa sv. Jána Krstiteľa v Prešove*.

ковних пісень. Підсумовуються пропозиції тим, що «днесь в столь опасні времена, когда воздухъ отравленъ, люди плохи, дьяволъ, свѣтъ искушаетъ на зло в первіхъ молодіхъ за котору бдѣтельно сторонити должность наша». Резолюція від 16 лютого 1930 р. була позитивною³⁸. Таким чином, розписувалися детально виховний процес, котрий був досить строгим, але при цьому давав позитивний результат.

Церква і держава намагалися співпрацювати у вихованні молодих людей і до владики Гойдича. Наприклад, від реферату Міністерства шкіл та народної освіти прийшло повідомлення, що потрібно подати всі звіти до 1925 р. в т. ч. про семінарію і алумній (мала семінарія) щоби якнайскоріше уряд знав скільки має заплатити для утримання. Відомо, що станом на 1925 р. керівництво алумнею просило 10 276 к. ч., щоби заплатила держава. Прохання за підписом Йосифа Дюлай від 27 березня 1927 р., затверджено печаткою «Общества Іоана Крестителя», тобто алумнея³⁹.

21 жовтня 1927 р. владики Гойдич просить про допомогу від президента на алумній збудований ще від 1862 р. (тобто семінарський) заснований 1897 р. інтернат півцеучительської семінарії (малий інтернат), котрі навіть в тяжкі воєнні роки виховували молодь. Ці інтернати пов'язані з відомими постатями як Олександр Духнович чи Олександр Павлович. З листа владики до президента довідуємося, що півцеучительський інтернат має 95 осіб, але двадцятьом кадидатам довелося відмовити бо не було місця. До алумнея хотіло вступити 60 юнаків, а прийняли лише 53. До дівчачого інтернату, яким опікувалися сестри василіанки, змогли прийняти лише 21 дівчину. Тому владики просить встановити більшу мінімальну стипендію бо 220 к.ч., то мало, адже в Мукачівському інтернаті мають 300 к.ч. від держави, а в Кошицях взагалі – 350, причому 25% утриманців, не платять через сирітство або бідність. Уже 2 роки, як пише владики, інтернат не отримує ніяких доплат. Для розвитку культури і для допомоги потребуючим, це необхідно зробити. Тут же єпископ вказує, що ввірена йому єпархія намагатиметься не лише виховувати молодь в християнському дусі, але і виховання молоді як добрих громадян своєї держави⁴⁰.

Про складну ситуацію з приміщеннями в інтернатах єпархії, котрі давали змогу виховувати бідний люд пише і о. Феодор Ройкович: «...непринятые интернисты были приняты за экстернистовъ, значить, которые изъ города прибыли и получили въ заведеній обѣды и ужины. Насколько просившихся о принятіе за интернистовъ есть и теперь обыкновенно больше, чѣмъ мѣсть въ алумнеѣ, желательно было бы продолжать упомянутую древнѣйшую практику, т. е. принимать ихъ по возможности и по крайней мѣрѣ за экстернистовъ, чтобы не были

38 AGAP, Bežná agenda, 1930, č. 907, spis č. 620. *Menovanie a penzionovanie profesorov gr. kat. bohoslovnia, korešpondencia v súvislosti s liturgickým kongresom v Lvove.*

39 AGAP, Bežná agenda, 1927, č. 911, spis č. 894. *Rozpočty farnosti a škôl, spravovanie cirkevných základín a fondov, kongruálne záležitosti, kongregačné zápisnice, žiadosti o dišpenzy pri uzavieraní manželstiev, manželské spory, sťažnosti na farárov, zastavenie pôžitkov Dr. Dionýzovi Njaradimu, gr. kat. biskupovi, ktorý 20. II. 1927 odovzdal administráciu diécezy Pavlovi Gojdičovi.*

40 AGAP, Prezidiálne spisy, 1927, č. 62, sign. 74. *Biskup Gojdič žiada prezidenta o hmotnú podporu pre gr. kat. stredoškolské alumneum v Prešove.*

принуждены ходить въ иныя заведеній»⁴¹. Таким чином про перепоვნеність інтернатів відомо з кількох джерел. Але все таки гуртожитки давали поселення і харч багатьом учням зокрема і відкритої 1936 р. русскої гімназії можна дізнатися з наступної таблиці.

Таблиця 1. Місце народження, проживання, віросповідання та рідна мова учнів руської гімназії в Пряшеві за 1936 – 1944 рр.⁴².

Рік	1936-37	1937-38	1938-39	1939-40	1940-41	1941-42	1942-43	1943-44
Всього	47	60	68	67	59	52	53	46
Місце народження								
Словаччина	46	59	61	62	54	47	47	43
Підкарпатська Русь	-	-	-					
Інше	1	1	7	5	5	5	6	3
Місце проживання								
В Прешові	21	22	24	21	19	20	21	19
Доїжджають	6	7	8	7	2	2	5	
В інтернаті	20	31	37	39	38	30	27	27
Рідна мова								
Подкарпаторусска	43	54	60	61	52	45	46	40
Чехословацькій	3	5	5	3	4	4	4	4
Інший	1	1	3	3	3	3	3	2
Віросповідання								
Греко-католическое	46	59	67	64	56	50	51	45
Римо-католическое	1	1	1	2	2	1	1	1
Православное	-	-	-	1	1	1	1	-

41 РОЙКОВИЧ, Федор. Гр. Кат. Алумней Общества св. Иоанна Крестителя въ Прешовѣ. In VIII Годовой отчетъ гр.-кат. русской гимназії в Прешовѣ за учебный годъ 1943 – 1944. Прешовъ : Типографія «Святого Николая», 1944, с. 45.

42 Складено на основі: I Годи́чный отчетъ гр.-кат. русской реальной гимназії въ Прешовѣ за учебный годъ 1936 – 1937. Пряшевь : Типографія «Св. Николая», 1937, с. 24-25.; II Годи́чный отчетъ гр.-кат. русской реальной гимназії въ Прешовѣ за учебный годъ 1937 – 1938. Пряшевь : Типографія «Св. Николая», 1938, с. 18-19.; III Годи́чный отчетъ гр.-кат. русской реальной гимназії въ Прешовѣ за учебный годъ 1938 – 1939. Пряшевь : Типографія «Св. Николая», 1939, с. 9-10.; IV Годи́чный отчетъ гр.-кат. русской гимназії въ Прешовѣ за учебный годъ 1939 – 1940. Пряшевь : Типографія «Св. Николая», 1940, с. 15-17.; V Годовой отчетъ гр.-кат. русской гимназії въ Прешовѣ за учебный годъ 1940 – 1941. Пряшевь : Типографія «Св. Николая», 1941, с. 17-19.; VI Годовой отчетъ гр.-кат. русской гимназії въ Прешовѣ за учебный годъ 1941 – 1942. Пряшевь : Типографія «Святого Николая», 1942, с. 15-17.; VII Годовой отчетъ гр.-кат. русской гимназії въ Прешовѣ за учебный годъ 1942 – 1943. Пряшевь : Типографія «Святого Николая», 1943, с. 22-25.; VIII Годовой отчетъ гр.-кат. русской гимназії в Прешовѣ за учебный годъ 1943 – 1944. Прешовъ : Типографія «Святого Николая», 1944, с. 92-95.

Не можна не помітити, що окрім тих школярів, котрі мешкали в Прешові і ходили до греко-католицьких шкіл, більшість проживало саме в єпархіальних інтернатах. Безумовно, така комбінація роботи з молоддю мала дуже добрі наслідки для держави, адже працею єпархіальних структур держава виховувала молоде покоління, а єпархія в умовах модерністських ідей мала змогу працювати з молодими людьми, виховуючи їх у християнському дусі як добрих громадян держави. Це були взаємовигідні умови⁴³.

За єпархіальним шематизмом 1938 р. персональний склад «Алумнія Іоана Крестителя» виглядав наступним чином: директор – Міхаел Сабадош, префекти – Йосиф Мовчан і Ладіслав Гучко, чисельність алумністів – 78 осіб⁴⁴. Директором єпископської препарандії (Півцеучительська семінарія) значиться в шематизмі доктор Стефан Гойдич, а катехитом – Міхал Кізак, куратор інтернату препардії – Євген Дойтсак, а інформатори Микола Ладизинський і Андрій Нагай, всього алумністів – 76⁴⁵.

Таким чином, владика, розуміючи бідність своїх вірників намагався розширювати інтернати, адже від цього залежало можливість більшої чисельності дітей навчатися в школах, отримуючи добре житло, нагляд і виховання.

Чернецтво і сиротинці

Для хлопців віддавна були два інтернати. А тому 1922 р. василіанський дівочий інтернат Чину св. Василя Великого (ЧСВВ), створений за вікаріатства Миколи Руснака, Гойдич розширив у 1932 р., а потім другий поверх добудував у 1938 р. Першою настоятелькою монастиря була с. Агнета Ценкнерова, а згодом с. Ірина Олексюк, а с. Ценкнерова стала префектом⁴⁶.

Допомагав розширювати сиротинець Гавриїл Мартяк надавши 10 000 к. ч., частину зібрав «Союз Русских жінок». Владика Гойдич вперше із сестрами зу-

43 Про те що владика розраховував розширити інтернати свідчить справа про планування вулиць міста Прешов. Після повідомлення єпархії від 28 січня 1930, існує прохання Алумнея з Йозефом Дюлаї і учительський уряд алумнею з Євгенієм Добом просять планувати вулиці так щоби могли свої землі використовувати на розбудову єпархіального сиротинця, який переповнений, як і інтернат препарандії. Є тут й схема, план розміщення вулиць тощо. Проте документ не підписано. Див.: AGAP, Bežná agenda, 1930, č. 446, sign. 311, spis č. 311 Zápisnice z famosti, finančné hospodárenie farnosti, vladné napomenutia cirkevným školám, korešpondencia s vyst'ahovalcami v Amerike, teologické štúdium v zahraničí, disciplinárky učiteľom, štátna podpora gr. kat. cirkevným školám, školske rozpočty, inventáre famosti, záležitost' okolo otvorenia Ruzovej ulice v Prešove.

44 *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioeceseos Fragopolitanae (Presov – Prjasev) pro anno Domini 1938*. Fragopoli : Typis Typographiae ad S. Nicolaum, 1938, s. 14-15.

45 Ibid, s. 15-16.

46 10 серпня 1922 заснували монастир в Пряшеві п'ять сесетер: ігуменя Магдалина Гуменюк, сс. Ірина Олексюк, Агнета Ценкнерова, Василя Хлібоцевька, Маркіяна Матіс. Див.: ГОЙДИЧ, Стефан. Дѣвичий интернатъ сестеръ чина св. Василя Великаго. In VIII Годовой отчетъ гр.-кат. русской гимназии в Прешовѣ за учебный годъ 1943 – 1944. Прешовъ : Типография «Святого Николая», 1944, с. 48-50.

стрічався 20 лютого 1927 р. Єпископ старався про сироти і для них на вулиці Фрацісціго в Прешові придбав невеликий будинок, куди сестри переселилися вже 31 серпня 1929 р. Він передав монашкам і землю – під присадибну ділянку, котру подарував крилошанин Шаш⁴⁷. Схожу інформацію знаходимо і в періодиці міжвоєнного періоду. Так, в газеті «Русское слово» повідомляється, що 1929 р. владика Гойдич придбав велику віллу за 300 000 к. ч., де могли перебувати лише 35 дівчат, а з 1932 р., після прибудови розміщували 45 учениць, а новий поверх коштував 170 000 к. ч., але після реконструкції може розміститися в інтернаті 65 учениць і вже цього року там перебувало 56 учениць⁴⁸. 4 вересня 1938 р. посвячено збільшений дівочий інтернат, котрим опікувалися сестри василіанки надаючи виховання і притулок⁴⁹. Так, станом на 1938 р., інтернат монашок василіан, де матушкою залишалася Ірина Олексюк із сестрами Герардою Іванчо та Методією Лаврюк опікувалися дівчатами в чисельності 45 осіб⁵⁰.

Монастир і сиротинець сестер служебниць створений уже безпосередньо за владики Гойдича. Спочатку прийшли сестри служебниці до Пряшева, але не мали монастиря. Сиротинець починався скромно, у 1927 р. владика просить давати дари на сиротинець. 10 вересня 1928 р. владика закликає сиротинцем опікуватися сестер служебниць (Сестри Служебниці Пречистої Діви Марії Непорочного Зачаття). Першими прийшли Євдокія Волошин – намісниця, Теонія Ближнюк, Митрофана Михалецька – сестра учителька, Кріскетія Годованська. Згодом прийшла сестра Філарета Федина – провінціалка. Вони спочатку розміщувалися в семінарії, а згодом в єпископській резиденції, де опікувалися кухнею. Це були тимчасові місця перебування сестер, а основним, для них завданням, залишалося виховання нових монахинь і дівчат загалом. Фактично сестри мали виконувати функцію матерей для сиріт⁵¹. Справа виховання і опіка над молоддю, як пише Петер Штурак, для єпископа Гойдича була ділом всього його життя⁵².

Ще одна велика справа владики – це побудова нового сиротинця, для виховання дівочої молоді котрою мали би опікуватися, слідом за сестрами василіанками, і сестри служебниці. Так, єпархія від 2 лютого 1930 р. просить від президента допомогу на побудову сиротинця в Прешові і необхідність старатися про сироти. Наголошується що уже існує земельна ділянка для початку побудови⁵³. 11 вересня 1932 р. було закладено наріжний камінь і освячено його для побудови

47 J. E. Pavel Gojdič ČSVV jepiskop Prjaševskij. *K jeho dvadcaťročnomu jubileju so dňa jep. Posviachenija (1927 – 1947)*. Prjašev 1947, s. 88-92.

48 Посвящение убольшенного дѣвичьяго интерната. In *Русское слово*, 15. сентября 1938, годъ изд. XV, ч. 31-32 (566), с. 2.

49 Там само, с. 2.

50 *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioeceseos Fragopolitanae (Presov – Prjasev) pro anno Domini 1938*. Fragopoli : Typis Typographiae ad S. Nicolaum, 1938, s. 16.

51 J. E. Pavel Gojdič ČSVV jepiskop Prjaševskij. *K jeho dvadcaťročnomu jubileju so dňa jep. Posviachenija (1927 – 1947)*. Prjašev, 1947, s. 77-78.

52 ŠTURÁK, Peter. *Otec biskup Pavol Gojdič (1888 – 1960)*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997, s. 79.

53 AGAP, Prezidiálne spisy, č. 65, 1930, sign. 12. *Odpoved' prezidentskej kancelárie na žiadosť o podporu k výstavbe sirotinca Prešovskej diecézy*.

нового сиротинця. У промові владика Гойдич дякує всім благодійникам, котрі дали грошу на побудову сиротинця: це і Папа Пій XI, інші дарувателі, особливо, на кінці проповіді, виділяє Гавриїла Мартякка із США, котрий подарував значну суму на добру справу. Під час урочистої промови оголошено покровительство Пречистої Діви Марії та св. Йосифа над сиротинцем. Євдокія Волошин оголошувалася настоятелькою. 1 травня 1934 р. сестри перейшли в новозбудований сиротинець, а 1935 року монастир і сиротинець завершені повністю⁵⁴. Урочисте посвячення каплиці сиротинця і монастиря СС. Службениць Єпархіального сиротинця відбулося 29 квітня 1934 р. Відомо, що станом на 25 травня 1934 р. як передається в газеті «Русское слово» на сиротинець дарували понад 50 жертводавців⁵⁵. Тобто, це була справа усієї Церкви, котра завершилася успіхом. Сестри виховували дітей в побожності й з любов'ю, старалися щоби були ситі, і випускалися з сиротинця лише у випадку, що мали закінчену школу. Тобто і про це йшлося у випадку сиротинця. Як мінімум сестри їх учили шити і іншої ручної роботи. Багато з них шили ризи, слідували за читотою і порядком у храмах, допомагали і обслуговували хворих. На городі при сиротинці працювали на землі. Крім того, при сиротинці мають і новіціат⁵⁶.

Правда поселення сестер викликало деякі труднощі, як вказують документи обласного архіву м. Прешова. Так, 3 лютого 1932 р. ординаріат пише до поліційного комісарства в Прешові, що уряд дав мало часу на отримання дозволу від держави про перебування сестер на Словаччині, бо сестри опікуються дівочим інтернатом і то би була велика шкода для дівчат і їх родичів. Уже 28 березня того ж року, поліцейський комісаріат в Прешові дозволяє перебувати монашкам василіанкам польського громадянства в ЧСР⁵⁷. Справа громадянства для сестер службениць не була вирішена і в 1936 р. Про це довідуємося з таємного листування від 31 березня 1936 між урядовими структурами⁵⁸. Необхідність гро-

54 J. E. Pavel Gojdič ČSVV *jepiskop Prjaševskij. K jeho dvadcaťročnomu jubileju so dňa jep. Posviachenija* (1927 – 1947). Prjašev 1947, s. 78-80.

55 Єпархіальныя дѣла. In *Русское слово*, 1. юнія 1934, годъ изд. XI, ч. 11 (432), с.4.

56 J. E. Pavel Gojdič ČSVV *jepiskop Prjaševskij. K jeho dvadcaťročnomu jubileju so dňa jep. Posviachenija* (1927 – 1947). Prjašev 1947, s. 82.

57 AGAP, Bežná agenda, 1932, č. 448, sign. 338, spis č. 146. *Sťažností na učiteľov, rozširovanie cirkevných jednotriednych škôl, záležitosť pobytu sestier rádu Vasila Veľkého v Prešove*.

58 Прохання про проживання на Словаччині до президії Країнського уряду в Братиславі подали сестри Юлія Михалецька, Філарета Федина, Ольга Годованська та Гафія Близнюк. Місцева влада центральним органам подавала справу про діяльність сестер. Сиротинець в Прешові як соціальна інституція на початках свого розвитку, говориться в аналізі. У шкільному році 1934/35 в сиротинці нараховувалося 8 сиріт, а в 1935 – 1936 25 сиріт дівчат в віці від 3 до 13 р. русинської народності: зі Східної Словаччини – 22; з Підкарпатської Русі – 3. Настоятелька Вероніка Гавриїла Татарова з Малого Ліпника, окрес Стара Любовня. Крім того є там 3 сестри словачки і 4 українськго народності з Польщі, про яких мова. Завданням останніх стало створити сиротинець і навчити інших сестер зі ЧСР. За сиротами добре доглядають, доправляють до місцевих греко-католицьких шкіл, спілкуються в дому по русинськи. Сиротинець найбільше підтримується з грошей місцевого єпископа Гойдича та дарунків з місцевих приходів, які сестри навідують. Справа в тому що папа Пій XI дав на сиротинець

мадянства для сестер була пов'язана із юридичними домовленостями між Апостольською столицею та ЧСР в рамках *Modus Vivendi* від 2 лютого 1928 року. За пунктом №3 не можуть підпорядковуватися керівникам в інших державах і мають бути громадянами ЧСР⁵⁹.

Велике значення мали пожертви на побудову і облаштування закладу сестер Непорочного Зачаття Діви Марії, а тому в «Русському слові» існує прохання про закупівлю постілок, скринь, матраців, столів, люстри для каплиці, люстри, образ на олтарь⁶⁰. У «Русському слові» подавалося окремо про дарування на сиротинець, зокрема, вказувалося на дари 10 осіб, котрі надали більше 100 к.ч.⁶¹. Дуже детально і позитивно описується вся інфраструктура сиротинця станом на 1937 р. – монашки служебниці опікувалися 28 дітьми, із яких 22 ходили в школу⁶². Дуже цікавий епізод оповідається про любов владики до дітей, коли той був дуже втомлений від роботи, то завжди йшов до сиротинця, щоби бачив там невинних дітей, малenkів ангелів, їх гру, спокійні лиця⁶³.

Одним із способів забезпечити утримання єпархіальних сиротинців і гімназії були так звані «збірки» на Американському континенті. Наприклад міський нотаріат інформує Окресний уряд в Пряшеві, що канонік Теодор Ройкович і єпископський тайомник Емілій Сухий хочуть поїхати в США для збирання грошей на сиротинець, новіціат сестер служебниць і руську гімназію⁶⁴. Що вони і здійснили, не зважаючи на спроби урядових перешкод.

100 000 лір з умовою, що сиротинцем опікуватимуться служебниці. Тому це причина. Але 8 сестер на 25 сиріт забагато, пишуть чиновники, а тому старатися достатньо і двом сестрам. Тому якби 4 сестри відійшли до Польщі не мусіли би закрити сиротинець. А тому твердження владики Гойдича, що відхід сестер би загальмував розвиток сиротинця не має під собою підстав, а все йде до того, щоби в правому крилі сиротинця відкрити руську гімназію, що Ординаріат і подав уже 27 листопада 1936 на Міністерство шкіл та народної освіти, але чи погодилися би на таке добротинці з такими змінами? Як висновок у звіті вказується – нема підстав надавати громадянство 4 монашкам, бо вистачить і своїх сил., а якщо би треба було йти вчитися справі догляду, то могли би піти чехословацькі громадяни вчитися до Чину в Польщу. Див.: Štátny archív Prešov, pobočka Prešov (ďalej ŠA PO, pob. Prešov), fond Okresný úrad Prešov, 1936, č. 204, šk. 12. *Štetenie činnosti duchovných, gréckokatolícky sirotinec Prešov*, s. 1.

59 1928, 2. února, Praha. – *Modus vivendi mezi Svatým stolcem, a Československou republikou*. In Marek ŠMÍD – Michal PEHR – Jaroslav ŠEBEK – Pavel HELAN [eds.]. *Československo a Svatý stolec III. Diplomatičká korespondence a další dokumenty 1918 – 1928*. Výberová edice. Praha : Masarykův ústav a Archiv ČR, 2015, s. 565.

60 Жертвы на сиротинець. In *Русское слово*, 16 апр. 1934, Годъ изд. XI., ч. 8. (429), с. 1-2.

61 Жертвы на сиротинець. In *Русское слово*, 19. януара 1937, годъ изд. XIV, ч. 3-4. (505), с. 4.

62 Мои впечатлѣнія изъ пребывания въ Епарх Сиротинцѣ в Пряшевѣ. In *Русское слово*, 19. фебруара 1937 годъ изд. XIV, ч. 7-8 (507), с. 3-4.

63 J. E. Pavel Gojdič ČSVV *jepiskop Prjaševskij. K jeho dvadcaťročnomu jubileju so dňa jep. Posvičeniija (1927 – 1947)*. Prjašev 1947, s. 50.

64 За звітами місцевої влади о. Теодор Ройкович відомий своїми антисловацьким поглядами, член Карпатурської народної ради, разом із Симеоном Смандраєм, Іваном Пешаком (адвокатом) та уторськи орієнтованим Яном Гондором (пенсінером). Зв'язані вони також із ревізіоністом др. Олексієм Геровським в Америці, котрий видає

Таким чином, монастир і сиротинець сестер служебниць створений за владики Павла Гойди́ча на другу половину 30-х рр. XX ст. стає повноцінною опікунською та виховною структурою єпископства. За шематизмом Пряшівської єпархії на 1938 р. відомо: головна сестра Філарета Федина, намісниця Митрофана Михалецька, префект – Юстина Сідлар; сс. Крисцентія Годованська, Андрея Гішчак, Ісайя Мітровка, Елія Бабяк, Габрієла Татарова, Васи́лія Кухарик⁶⁵.

Був також заснований «Кружок святої Анни» для служниць, що мав об'єднати і підтримувати найменших у суспільстві, тобто прислужниць. Займалася цими науками Анна Дубайова із «Союзу Руських жінок», щонеділі вони збиралися для того, щоби їм виголошувалися науки. І цим влади́ка дбав про найменших «*Kto ľubíť jednoho iz menšich bratov, meňa ľubíť*»⁶⁶. Маріан Поташ говорить, що основним завданням стало намагання оберігати найбідніших дівчат, котрі з крайньої потреби приходили в місто і прислужували в багатших родин, адже щодо них вчинялася харитативна робота, аби вміли при потребі себе захистити, а парохі мали інформувати, де бідні дівчата і чи добру мають роботу, щоб їм по заслугам платили, вчили їх елементарної ручної і домашньої роботи, виховували в побожності до обряду⁶⁷. Духівником став Емануїл Бігарій, а згодом доктор Василь Гопко. Проіснувало товариство біля 18 років⁶⁸.

Таким чином, через інтернати сестер василіанок та служебниць здійснювалася опіка над бідною дівочою молоддю і сиротами, внаслідок чого вони могли отримати освіту і стати повноцінними членами суспільства соціалізуючись з іншими у християнському середовищі.

Бідність духовенства і соціалка

Одним із видів державної допомоги, після відміни коблини і роковини⁶⁹, стала конгруа, про яку вже йшлося. Наприклад один із парохів Стефан Молчані 6 січня 1930 р. повідомляється, що йому надано когруу в розмірі 7548 к. ч. в рік⁷⁰. Це

«Американський руський вестнік», який був заборонений в Словаччині. Крім того, як вказується, Еміліан Сухий мадярон, селянський соціаліст, а збирати гроші в Америці хочуть на особисті цілі, а тому не можна давати дозвіл на виїзд. У підсумку вони виїхали до Американського континенту. У звіті вказується, що невідомо скільки дарували, існує інформація лише про дарунок в 5 000 к.ч. відіслані на гімназію Йосфом Ганулею з Клівленду. Див.: ŠA PO, pob. Prešov, fond Okresný úrad Prešov, 1936, č. 204, šk. 12. *Šetrenie činnosti duchovných, gréckokatolícky sirotinec Prešov*, s. 5.

65 *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioeceseos Fragopolitanae (Presov – Prjasev) pro anno Domini 1938*. Fragopoli : Typis Typographiae ad S. Nicolaum, 1938, s. 17.

66 J. E. Pavel Gojdič ČSVV *jepiskop Prjaševskij. K jeho dvadcaťročnomu jubileju so dňa jep. Posviachenija (1927 – 1947)*. Prjašev 1947, s. 77.

67 POTÁŠ, Marián, OSBM. *Dar Lásky. Spomienky na biskupa Pavla Gojdiča*, OSBM. Prešov 1999, s. 115.

68 J. E. Pavel Gojdič ČSVV *jepiskop Prjaševskij. K jeho dvadcaťročnomu jubileju so dňa jep. Posviachenija (1927 – 1947)*. Prjašev 1947, s. 76-77.

69 Коблина – підтримка пароха натуральними продуктами; роковина – трудові відробітки на користь парафії.

70 AGAP, Bežná agenda, 1930, č. 446, sign. 311, spis. č.68. Zápisnice z famosti, finančné hospodárenie farnosti, vladné napomenutia cirkevným školám, korešpondencia s vysla-

були не такі вже й великі гроші, фактично мінімальна місячна платня. При цьому існували єпархіальні соціальні програми і священник змушений був платити в єпархіальні фонди. Причому декани звітувалися про стан оплат по власних парафіях у відповідні фонди. Так, плати священників по фондам до єпархіального правління вказує намісник-декан Буківський Іриней Манкович від 10 січня 1927 р. з парохії Дзурзош. Детальніше в таблиці 2⁷¹.

Таблиця 2. Обовязкові оплати священників по парафіям, к.ч.

	Парафія	священників пенсіонерів	вдов і сиріт	Сиріт дівчат священників	фонд асекурації	Учбовий	«Церков и школа»	Всього
1	Валков	32	120	40	392	140	150	894
2.	Ольшава	-	-	-	130	160	75	365
3.	Матяшка				99	60	150	336

Із таблиці зрозуміло, що податків на користь єпархії було немало. Але парафії платили різні суми, а в деякі фонди взагалі не оплачували, що напевно пов'язано із бідністю різних приходів і філіалів⁷². Наприклад, у парафії Ломне, за пароха Віктора Чисарика, продали парафіяльну землю Івану Кассурда за 1500 к. ч., що також могло свідчити про бідність. Загалом по деканату оплати становили 397 966 к.ч. в рік.

Плата конгруа призначалася державою після подачі всіх необхідних документів. За рішенням реферату до єпархії від 26 вересня 1927 р. щодо прохання греко-католицького капелана з Пряшева Александра Чисарика про перегляд конгруа, то духовнику на проживання дається з 1 січня 1926 р. місячними долями 9972 к.ч.; виховні на дітей – 1800 к. ч. в рік, а пенсія – 480 к. ч.⁷³

Отримання державної допомоги чи її коригування обумовлювалося необхідністю надання певної документації від духовників та єпархіального правління. В справі пароха Іриней Яніцькі з Нижніх Пішан Окресний уряд в Стропкові 29 серпня 1929 р. вимагає наступні документи, щоб збільшити плату пароху платню на 1000 к. ч.: 1) економічний стан фари; 2) підтвердження, що платить 40 к.ч. у фонд пенсіонерів; 3) підтвердження, що не вистачає прибутків; 4) опис

hovalcami v Amerike, teologické štúdium v zahraničí, disciplinárky učiteľom, štátna podpora gr. kat. cirkevným školám, školske rozpočty, inventáre famosti, záležitosť okolo otvorenia Ružovej ulice v Prešove.

71 AGAP, Bežná agenda, 1927, č. 443, sign. 472, spis. č. 45. Platové záležitosti fararův, štátna podpora na gr. kat. kostoly, nedostatky církevných škôl, disciplinárky učitel'om, ochrana starých kostolov, zápisnice školských stolic, korespondencia s olomouckým arcibiskupom, majetkové záležitosti farností, opravy škôl, spory o užívání gr. kat. kostolov veriacimi, ktorý prestupili na pravoslávie, štátna dotácia gr. kat. semináru, memorandum duchovenstva prešovskej eparchie v súvislosti s novelizáciou zákona č. 122/1926.

72 Інколи парохі обслуговували сусідні менші парафії, котрі приєднувалися до основної парафії як філіал – т. зв. «філіалки».

73 AGAP, Bežná agenda, 1927, č. 443, sign. 3719, spis. č. 3086. Štátna podpora kňazským vdovám a sirotám, súpis žiactva v gr. kat. školách.

витрат на фару і інші будинки; 5) дати підтвердження якщо платить стараховки – пожежну, життя, лікарську, дітей і ін.⁷⁴ Таким чином, держава вимагала від священників детальний звіт про усіх витратах, щоб зрозуміти чи є необхідністю додатково змінювати оплату священникам у бік збільшення.

Якщо брати до уваги окремих парохів, то вони платили також різні місячні суми по фондам. Наприклад, Алексій Келло, декан з Вишнього Свидника відсилав чеком 3 квітня 1930 р. у фонд священників пенсіонерів – 41.50 к. ч., а до фонду вдов і сиріт – 20 к. ч.⁷⁵ А для прикладу Фулянський парохіальний уряд, в особі адміністратора Іларія Ільковича 8 січня 1931 р. відсилав у фонди: пенсіонерів – 8 к. ч., вдов і сиріт – 24 к. ч., дівчат сиріт – 8 к. ч.⁷⁶ Тобто суми різних парафій і деканатів досить сильно різнилися, що напевно залежало від прибутковості.

Через складну соціально-економічну ситуацію існували проблеми з алкоголізмом. Антонія Команицького, півцеучителя, через вживання алкоголю звільнено з викладання в школі на приході у Крайній Бистрій за о. Теодора Пришляка. Але через те, що має добрий голос, то Буківський намісник о. Ярослав Капішанський просить єпископський уряд від 31 січня 1930 р. єпископу дати шанс на дяківство вищезгаданому вчителю, бо пропаде чоловік, адже голос має добрий. Хоча о. Теодор від 10 лютого 1930 р. подає до єпископського правління негативну характеристику півцеучителю, наполягаючи – той zdeгенерований і непоправний чоловік, а «...його п'яний голос відповідає до корчми, а ніколи до церкви»⁷⁷.

Окрім вчителів, проблеми зі спиртним мали у рідкісних випадках і священники. З Руської Поруби від 21 листопада 1932 р. пише лист священник Мікулаш Креєр, де йдеться про аудієнцію 16 вересня 1932 р. у владики і той прийняв отця як блудного сина. Вказується, що отцю прикро опинитися в очах владики в такому стані. Пише в листі, що проти отця багато наклепів, але він припинив від 15 листопада вживати будь-який алкоголь і сигарети. Резолюція владики була 15 грудня 1932 р. як про велику радість, яка приймається до відома⁷⁸. Звичайно, що такі випадки були поодинокі й не слід проблеми переносити на все духовенство, але треба розуміти, що проблеми були вкарарі великі також і з алкоголіз-

74 AGAP, Bežná agenda, 1930, č. 446, sign. 311, spis č. 48. Zápisnice z farnosti, finančné hospodárenie farnosti, vládne napomenutia cirkevným školám, korešpondencia s vysta-hovalcami v Amerike, teologické štúdium v zahraničí, disciplinárky učiteľom, štátna podpora gr. kat. cirkevným školám, školské rozpočty, inventáre farnosti, záležitosť oko-lo otvorenía Ružovej ulice v Prešove.

75 AGAP, Bežná agenda, 1930, č. 446, sign. 1449, spis. č. 1359. Náhradná listina fondu gr. kat. kňazských penzistov.

76 AGAP, Bežná agenda, 1931, č. 447, sign. 142, spis č. 91. Duplicitné knihy diecézálnej bibliotéky – zoznam.

77 AGAP, Bežná agenda, 1930, č. 446, sign. 311, spis č. 29. Zápisnice z famosti, finančné hos-podárenie farnosti, vládne napomenutia cirkevným školám, korešpondencia s vysta-hovalcami v Amerike, teologické štúdium v zahraničí, disciplinárky učiteľom, štátna podpora gr. kat. cirkevným školám, školské rozpočty, inventáre famosti, záležitosť oko-lo otvorenía Ružovej ulice v Prešove.

78 AGAP, Prezidiálne spisy, 1932, č. 67, sign. 57. Správa od farára z Ruskej Poruby, že prestal byť závislý na alkohole.

мом⁷⁹. Необхідно додати, що священики якраз активно боролися з проблемою алкоголізму, але ці проблеми торкалися кожного, тому владика Гойдич справді радісно уболівав за успішне вирішення подібних проблем.

Не менше старань єпархіального правління відбувалося в напрямку забезпечення нормального існування священичих вдів і сиріт, бо у випадку ранньої смерті священика, вони мусіли покидати фару, на котру приходив інший священик зі своєю сім'єю. Безумовно, що питання виплат священичим вдовам і сиротам існував до владики Гойдича⁸⁰.

Наприклад за 1927 р. в Греко-католицькому архиєпископському архіві в Пряшеві існує ціла справа про виплату священичим вдовам і сиротам допомоги. 10 березня Реферат міністерства шкіл та народної освіти подає відомості, що вдовам виплатиться підтримка лише якщо влада це схвалить, бо наразі такі виплати існують лише в проекті закону. Уже 31 березня Ірмі Бачинській, Марії Чабіняковій, Анні Капішанській та Анні Торонській призначена допомога в сумі 3000 к.ч. 25 жовтня 1927 р. повернули справи вдів Корнелії Петрашевич та Пауліни Бачинської (Торонської). Загалом єпископство просило про допомогу на 51 вдову і сироту, але уряд надав грошову допомогу за 1927 р. 45 вдовам і дівчатам сиротам священиків. 12 листопада 1927 р. урядовці повертають справи Емми Мразковей та Пауліни Бачинської (Торонської), бо немає підтвердження бідності і безробіття⁸¹. Уже дана справа, котра здійснювалася при початку урядування на єпископському престолі владики Гойдича, досить успішною. 45 вдів і сиріт із 51 отримали державну грошову допомогу. Це ще раз підтверджує активну співпрацю держави і Церкви у соціальному забезпеченні своїх громадян і відповідно вірників.

Окремі справи по вдовам вирішувалися саме завдяки добре організованій єпископській парафіяльній структурі. Так, Ярослав Капішанський 3 січня 1930 просить єпархію про допомогу уже згадуваній вдові Пауліні Бачинській (Торонська), бо отримує лише 500 крон і вижити з цього не може, а має натомість 85 років і подеколи живе на милосердя інших. Резолюція на листі від єпархіаль-

79 У цілому справа адміністратора парафії Мікулаша Креєра завершилася позитивно судячи з єпархіальних шематизмів, позаяк він до 1938 р. продовжував керувати парафією, а 1938 по 1944 працював як адміністратор Чукаловців. Див.: Mikulaš Krejer. In *Gréckokatolícke arcibiskupstvo Prešov. Schematismus*, <http://www.grkatpo.sk/?schematismus&show=knaz&id=400&idx=28> (cit. 30. 06. 2016).

80 Реферат Міністерства шкіл та народної освіти в Братиславі пише 8 листопада 1924 р. до єпархіального правління, що до кінця листопаду єпархіальне правління має надіслати на Реферат прохання про необхідну допомогу для вдів і сиріт. Лише 26 грудня 1924 р. за підписом Іоана Коротнока, розпорядника фондів, єпархія пропонує до диспозиції 35 вдів з допомогою від 1000 до 1600 к. ч. на особу; 4 круглих сиріт – по 500 к. ч.; 11 бідних дівчат священиків – 350 к. ч. на особу. Загальна сума єпархіальної пропозиції становила 44 250 к.ч. При цьому Реферат міністерства в Братиславі надав на вдови і сироти очікувані 44 250 к. ч. Дет. Див: AGAP, *Bežná agenda*, 1924, č. 440 sign. 3190, spis. č. 3109. *Štátna podpora gr. kat. kňazským vdovám a sirotám, sanácia vojnových pôžičiek*, gr. kat. biskupstva v Prešove.

81 AGAP, *Bežná agenda*, 1927, č. 443, sign. 3719, spis. č. 3139. *Štátna podpora kňazským vdovám a sirotám, súpis žiactva v gr. kat. školách*.

ного правління – допомогти⁸². Тобто на місцях кожен парох чи декан розумів і знав становище своїх вірників, інформуючи єпископський уряд, надаючи допомогу соціально незахищеним. Причому у випадку, якщо особа мала недостатню підтримку від держави, то єпархія намагалася допомагати з власних фондів.

Інколи становище священничих вдів залишалося дуже катастрофічним – існувало багато прохань від деканатсько-парафіяльних структур. Наприклад, прохання про матеріальну допомогу через хворобу існує від 11 березня 1930 р. Марія Рокіцкі, внаслідок лікування у лікаря Крауса, вона зазнала великих грошових збитків. Резолюція владики від 13 березня 1930 повідомляє про необхідність допомоги в розмірі 100 – 200 к. ч. Фонд вдів і сиріт виділив 14 березня 120 к. ч.⁸³. Тобто, у разі крайньої необхідності, якщо бідність, підтверджувалася парохами і деканами, то така допомога надавалася майже безвідмовно. Фактично, фонди й існували для взаємодопомоги. Таким чином, соціальна допомога працювала досить добре в єпархії, надаючи необхідну підтримку потребуючим.

Іншою проблемою функціонування фондів взаємодопомоги була не завжди вчасна сплата священниками своїх обов'язкових платежів, чи навіть існували перманентні борги духівників у різні фонди. У 1931 р., в пікові роки економічної кризи в Європі, зустрічається повідомлення в урядовому органі єпархії «Душпастирі», що вдовам і сиротам священників держава припиняє виплати, а тому прохання до священників виплатити борги у фонд, щоби вдови і сироти могли отримати допомогу повністю⁸⁴.

Проте подальші події вказують на успішне функціонування фонду вдів і сиріт. 7 травня 1936 р. Марія Адамкович просить про допомогу із фондів вказуючи на свою убогість як вдова священника. 9 червня існує рішення про допомогу єпископського правління направлене до фонду, а вже 10 червня за повідомленням Феодора Ройковича, керівника фонду, виділено 120 к.ч.⁸⁵. Існували окремі асигнації за підписом владики. Наприклад, асигнація від 12 червня 1936 р. для сироти Феодосії Адамкович у сумі 200 к.ч., що розділяється на дві частини по 100 к. ч.⁸⁶

Отже, священничі вдови були під опікою парафіяльного духовенства котре інформувало зі свого боку про скрутне становище єпископське правління, після чого готувалися справи для подання на державну підтримку. У випадку якщо вдовам чи сиротам не надавалася державна підтримка, чи вона на задовільняла нормальне існування вдів і сиріт, то грошові виплати здійснювалися з єпархіальних фондів.

82 AGAP, Bežná agenda, 1930, č. 446, sign. 311, spis č. 37. Zázpisnice z famosti, finančné hospodárenie farnosti, vládne napomenutia cirkevným školám, korespondencia s vysťahovalcami v Amerike, teologické štúdium v zahraničí, disciplinárky učiteľom, štátna podpora gr. kat. cirkevným školám, školské rozpočty, inventáre famosti, záležitost' okolo otvorenia Ružovej ulice v Prešove.

83 AGAP, Bežná agenda, 1930, č. 446, sign. 1104, spis. č. 1022. Štatút spoločnosti sv. Vasilija Vel'kého v Prahe na podporu zriadenia a udržovania gr. kat. famosti v Prahe.

84 Подпора свящ. вдовъ и сиротъ. Ін Душпастирь. Урядовый и духовный органъ епархіи Мукачевской и Пряшевской, мартъ 1932, рочник IX, число 3, с. 72.

85 AGAP, Bežná agenda, 1936, č. 452, sign. 1525, spis. č. 1511. Evidencia kňazov-vojakov podl'a diecéz, kritika časopisu užhorodských gr. kat. kňazov „Nedel'a“ mládežníckym časopisom „Probojem“.

86 Ibid.

Лікарняна каса в Прерові

Єпархіальне правління і духівники сталися і про лікарську підтримку для своїх вірників. Так, прихордник пише, що лікарняний фонд виділив двомісячну лікування в санаторії учительці Єлені Келлій, довідумося про це з інформації до єпископського управління про необхідність в школі зробити заміну, бо сама вона це вирішити не в змозі, тому таке прохання надіслано до єпархії 19 жовтня 1927 р. з Вишнього Свидника⁸⁷.

Єпархія дбала і про оздоровлення священиків. Для лікування існувала священича лікувальна каса в Прерові де з католицьких єпархій оздоровлювалися священики в наступних санаторіях – в Карлових Варах, Лугачовицях і Піштянах⁸⁸. В архіві також знаходимо справу про розвиток санаторної інфраструктури лікарняної каси в Прерові. Існує повідомлення 13 липня 1931 р. від лікарняної каси в Прерові до єпархіальної консисторії про купівлю дому «Іванка», про що просять повідомити усіх католицьких священиків і лаїків⁸⁹.

За 1938 р. в Архиепископському Греко-Католицькому архіві в Пряшеві існує ціла справа про діяльність лікарняної каси в Прерові. Зокрема інформацію в єпархію відіслав монсенйор Емерих Седлак, член наглядової комісії, а єпархіальним правлінням прийнято до уваги 17 листопада 1938 р. Мова тут йшла про створення окремої лікарської каси на Словаччині, але існувало застереження, що в бідному регіоні з малою кількістю членів така каса не могла би функціонувати прибутково. Загалом, за стислим звітом 30 вересня 1938 р. каса обслуговувала 16 єпископств, серед яких і Пряшівське та Мукачівське. Цікаво, що з Пряшівської єпархії представлено 226 членів (з яких 2 угорці, 7 словаків і 217 русинів) а з Мукачівської 461 (з яких 12 угорців, 37 словаків і 422 русинів). Найбільшими дарувателями і благодійниками священичої лікарняної каси за 1924 – 1937 рр. були: Архиепископ Кромерж – 399 400 к. ч., монсенйор Куча з Опави – 151 997 к. ч., Анна Кашпарова із Шпікіце – 64 952 к. ч., Ян Віглядал із Швабеніце – 55 600 к. ч., Папа Пій XI – 35 515 к. ч. Загальна сума дарувань – 1 121 044 к. ч.⁹⁰.

Таким чином, лікарняна каса допомагала оздоровлювати духівників та вчителів, адже для належного виконання своєї роботи людина повинна дбати і про свій фізичний стан, а тому це були природні соціальні потреби, вирішення котрих позитивно впливало на функціонування священичої спільноти та учительської корпорації.

Отже, вся діяльність єпархії в часи владики Гойдича нагадували добре злагоджений механізм, що забезпечував не лише духовні потреби своїх вірників і священиків, але і їх соціальне становище. Найперше необхідно сказати про

87 AGAP, Bežná agenda, 1927, č. 443, sign. 3719, spis č. 3207. *Štátna podpora kňazským vdovám a sirotám, súpis žiactva v gr. kat. školách.*

88 Якъ господарить наша кранкасса? In *Душпастырь*. Урядовый и духовный органъ єпархїи Мукачевской, мартъ-май 1934, рочник XI, число 3-5, с. 80-83.

89 AGAP, Bežná agenda, 1931, č. 446, sign. 2608, spis. č. 2605. *Dekanské a vizitacné zápisnice, stanovisko biskupa Bláhu k spievaniu šátnej hymny v kostole.*

90 AGAP, Bežná agenda, 1938, č. 454, sign. 4643, spis. č. 4643. *Možnosti utvorenia samostatnej slovenskej kňazskej nemocenskej pokladne.*

існування чітких механізмів інформування парохами єпархіальне правління про соціальні проблеми вірників, котрі як правило були бідними і малоосвідченими. А єпископство виступало посередником між державою і потребуєчими, справедливо розділяючи урядові асигнування. З іншого боку греко-католицьке духовенство мало власні сім'ї. А тому для належного виконання своїх обов'язків духовник мав мати забезпечене життя для своєї родини. Тому існували різні фонди вдів, сиріт, священників-пенсіонерів тощо, котрі забезпечували потребуєчих. Фактично можемо виділити два основні напрямки соціальних програм в єпархії – опіка над населенням та соціальна допомога для духовенства і їх сімей. Після призначення владики Гойдича було відновлено конгруу від держави, котру єпископство постійно старалося виасигнувати для своїх священників. У цілому це був період успішного спільного вирішення соціальних проблем державою і Церквою.

MACHIAVELLIHO OBVINENIA CIRKVI A PÁPEŽOV Z ROZDELENIA TALIANSKA

Martin ŠKVARLA

Abstract: *Machiavelli's accusations against church and popes of dissolving Italy.* Common goal, concord and mutual understanding are the most important conditions for the prosperity of any society. Only united society is able to proceed and bring forth general benefits. Divided society generates disorder, fear and hatred. A Renaissance thinker Nicollo Machiavelli was aware of that. His work resounds the attempts to create strong and purposeful state on the Italian peninsula. One of the most serious causes which blocked such plan of creating a republic was a discord present in that territory - the division of territorial integrity embodied in the presence of individual city states, kingdoms and principalities as well as social division, substantially caused by belonging of individuals to certain parties. In Machiavelli's statements the cause of the divisions - territorial as well as social - is associated with the papacy and the Papal State. It is echoed in his too simplistic description of the Guef and Ghibelline conflicts which contributed to the division of Italy for several centuries. A substantial part of reflection in the works of Nicollo Machiavelli is dedicated to the popes, church and their overall impact on the life in Italy. Machiavelli's approach is a sharp critique of the church. He unequivocally blames the church for the responsibility of two things: first - the loss of religious sense and faith; and second - the division of society into city states, kingdoms and principalities and also maintaining of this division. In looking for the main causes of the division of Italy he blames the popes especially for frequent calling on the barbarians during times of distress, which hindered any attempts to unify the entire territory. In his *History of Florence* Machiavelli writes that it was mainly Lombards who contributed to the division of Italy, because they were not able to occupy it all. The papal state became to form exactly in accordance with this division of Italian territory and it gradually consolidated its territorial position. But the Papal state was not the only state which prospered because of these circumstances. Other cities and city states also fought for independence. The emperors time to time fought for the domination over these city states and principalities. For example the struggle for supremacy over Italy led by Frederick I. ended up with compromise and the cities kept their privileges and rights. Consequently it was not only pope and Papal state which sought the autonomy and independence, but also the whole range of cities and communes who defended their rights and autonomy against the emperor's power. Therefore it would be unfair and partial to attribute the main responsibility for maintaining Italy polycentric only to pope and church (as is stated by Machiavelli). This looks to be a purpose criticism just like we see it in the whole *History of Florence*. Italy can withstand the changing times in competition with other expanding powers only if it is united and strong. According to Machiavelli, it can not become such under the rule of the church an popes, but only under secular administration.

Key words: Papal state, Guefph-Ghibelline passions, Division of Italy, Criticism of popes, Calling „Barbarians“, Unity. Prosperity.

Cieľom väčšiny vlád na svete je dosiahnuť čo najväčšiu prosperitu pre svojich občanov. K dôležitým podmienkam prosperity akejkoľvek spoločnosti patria – jednotný cieľ, svornosť a vzájomné porozumenie. Jednotná spoločnosť môže napredovať a prinášať všeobecný prospech. Rozdelená spoločnosť prináša nepokoj, strach a nenávisť. To platilo v minulosti a platí to aj dnes. Renesančný mysliteľ Nicollo Machiavelli si toho bol rovnako vedomý. V jeho prácach zaznieva snaha o vytvorenie silného a cieľavedomého štátu na území talianskeho polostrova. Jednou z vážnych príčin, ktorá bránila vytvoriť takúto republiku, bola nesvornosť na tomto území. Rozdelenie tak celistvosti tohto územia na jednotlivé mestské štátiky, kráľovstvá a kniežatstvá, ako aj spoločenské rozdelenie, ktoré v podstatnej miere spôsobovala príslušnosť jednotlivcov k niektorým stranám. O tomto rozdelení pojednáva najviac vo svojej historickej knihe, ktorá je obsahovo zameraná na opis dejín mesta a štátu Florencie. Machiavelli v tomto diele predkladá príčiny problémov svojho rodného mesta v širšej súvislosti s príčinami rozdelenia celej talianskej spoločnosti a územia polostrova. V jeho vyjadreniach príčina rozdelenia, tak územného ako aj spoločenského, je spojená s pápežstvom a pápežským štátom. Zaznieva to v jeho zjednodušenom opise guelfsko-ghibelínskych vášní, ktoré prispievali k rozdeleniu Talianska niekoľko storočí. Tento kritický postoj k pápežstvu a cirkvi zaznieva aj v jeho iných knihách, ktoré napísal ešte pred svojimi *Florentskými dejinami*, predovšetkým v *Úvahách o prvej dekáde Tita Livia* a vo *Vladárovi*. Tento ostrý kritický postoj nás núti pýtať sa: je toto jeho zhodnotenie príčin rozdelenia Talianska skutočne objektívne? Skôr ako sa bližšie pozrieme na túto jeho kritiku pápežov a pápežského štátu ako na hlavné príčiny územného a spoločenského rozdelenia Talianska, je potrebné povedať, že spis *Florentské dejiny*, nie je historickým dielom v tradičnom zmysle, ako sa história zaznamenávala v období pred renesanciou a počas nej. Je to predovšetkým spis, ktorý potvrdzuje a mnohými udalosťami obsírnejšie rozpisuje už predstavené myšlienky a názory v skorších dielach, tak vo *Vladárovi*, ako aj v *Rozpravách o prvej dekáde Tita Livia*. Rozdelenie Talianska teda nadväzuje na predošlú kritiku v skorších dielach a vo *Florentských dejinách* sa zameriava na obhájenie tohto postoja. Preto vyjadrenia, napríklad o guelfsko-ghibelínskych vášňach,¹ podáva povrchné a skreslené, aby vyzneli presne v duchu kritiky pápežstva a pápežského štátu. V tejto štúdii sa teda pozrieme bližšie na príčinu rozdelenia ako ju opisuje Machiavelli a aké boli skutočné historické okolnosti.

Podstatnú časť úvah vo svojich dielach venuje pápežom, cirkvi a celkovému ich pôsobeniu na život v Taliansku. V tomto smere zaznieva ostrá kritika a jednoznačne prisudzuje cirkvi zodpovednosť za dve veci ako ich sám pomenúva: Po prvé za *stratu náboženského citu a viery*, po druhé za *rozdelenie a udržiavanie tohto rozdelenia celej spoločnosti na jednotlivé mestské štáty, kráľovstvá a kniežatstvá*.² Toto je podstatná výčitka, ktorú adresuje pápežom a kresťanskému kléru. „*Neporiadky a život,*

-
- 1 Bol to prevažne mocenský spor cisára s jednotlivými talianskymi mestami. Machiavelli dosť povrchné nazýva guelfov ako stranu stojacu za pápežom a ghibelínmi nazýva zas prívržencov cisára.
 - 2 Porov. MACHIAVELLI, Niccolo. *Úvahy o prvej dekáde Tita Livia*, Martin : THETIS, 2010, s. 71-72.

aký viedla a vedie pápežská kúria, by dokázali rozvrátiť každú republiku či kniežatstvo.“³ Podľa jeho tvrdenia by neobstálo ani Švajčiarsko, keby sa tam usadil a začal účinkovať pápež s kúriou v celej svojej právomoci. Švajčiarsko opisuje ako jedinú krajinu, ktorá si zachovala náboženský a vojenský spôsob života podľa vzoru predkov. (Uvádza predovšetkým práve túto krajinu, hoci s podobným obdivom vnímal aj Nemecko).⁴ Takýto kritický postoj predstavuje vo svojich *Úvahách*. Spomínanú kritiku voči pápežovi a cirkevnej hierarchii obsiahnuť rozvíja vo svojom historickom spise a v tomto diele jej venuje celú prvú knihu, kde opisuje vzostup pápežstva a jeho moci na Západe. Pri hľadaní hlavných príčin rozdelenia Talianska obracia svoj kritický pohľad na pápežov a to hlavne pre časté povolávanie „barbarov“ na územie polostrova, ku ktorým sa obracali v časoch tiesne, čím znemožňovali akékoľvek snahy o zjednotenie celého územia. „Najprv niekoho posilnili svojím vplyvom, aby tak zamedzili rozpínavej moci iných a to len do chvíle, kým dotýčný nezosilnel príliš a nezačal byť hrozbou pre samotného pápeža. Potom sa pápež obrátil proti nemu.“⁵ Takto opisuje pôsobenie pápežov v Taliansku.

Machiavelli vo svojich *Úvahách* presadzuje slobodnú republiku, ktorá by bola mocná a stabilná. V mnohom sa opiera o rímsku republiku, no v kritike niektorých nesprávnych krokov ide ďalej. Má to byť republika mocná a jednotná, republika občanov s potrebnými cnosťami a náboženským cítením, republika, ktorá sa dokáže prispôbovať meniacim sa časom v období vzostupu predovšetkým Francúzska a Španielska. Slobodná republika po vzore rímskej správy, čo sa v neskoršom diele *Vladár* pretavuje do vlády konkrétnej osoby. V tomto zmysle sa teda javí pápežstvo a cirkev ako prekážka takej jednoty. Machiavelli o tom píše: „Keďže cirkev nebola dosť silná na obsadenie Talianska, no ani dosť slabá, aby ho dovolila obsadiť inému, jej vinou sa Taliansko nemohlo dostať pod jediného panovníka, lež ostalo pod viacerými kniežatami a pánmi. Tí ho oslabilí natoľko, že dnes je ľahkou korisťou nielen pre mocných barbarov, ale pre hociktorého útočníka. A za toto všetko my, Taliani, nevďačíme nikomu inému, len cirkvi.“⁶ Uvedomoval si, že nie je možné vykazať pápeža a kúriu z Talianska, pretože cirkev má zapustené hlboké korene, zároveň ale vo *Vladárovi* poukázal na príklade Cesara Borgiu, že je možné dosiahnuť oslabenie jeho moci a vplyvu.⁷

Ak chceme zhodnotiť objektivnosť takejto kritiky, musíme ju podrobiť hlbšiemu skúmaniu objektivných historických udalostí. V prvom rade je potrebné preskúmať objektivnosť kritiky pápežov a cirkvi ako príčinu územného rozdelenia Talianska. V druhom prípade sa pozrieme na jeho kritiku pápežstva za spoločenské rozdelenie Talianska.

3 MACHIAVELLI, Niccolo. *Úvahy o prvej dekáde Tita Lívia*, Martin : THETIS, 2010, s. 72.

4 Porov. MACHIAVELLI, N. *Úvahy o prvej dekáde Tita Lívia*, Martin : THETIS, 2010, s. 72.

5 MACHIAVELLI, Niccolo. *Florentské dejiny*. Martin : THETIS, 2012, s. 46.

6 MACHIAVELLI, Niccolo. *Úvahy o prvej dekáde Tita Lívia*. Martin : THETIS, 2010, s. 72.

7 Porov. MACHIAVELLI, Niccolo. *Vladár*. Praha : NAKLADATELSTVÍ XYZ s. r. o., 2009, s. 63-66.

Pápeži a cirkev ako príčina územného rozdelenia Talianska

Vo *Florentských dejinách* Machiavelli píše, že Taliansko zanechali rozdelené predovšetkým Longobardi⁸, ktorí neboli schopní obsadiť ho celé. Pápežský štát vznikol práve na základe tohto rozdelenia talianskeho územia a postupne upevňoval svoje územné pozície. Nebol to ale jediný štát, ktorý vďaka tomu mohol ťažiť. O túto samostatnosť bojovali aj iné mestá a následne aj tieto mestské štáty. Benátky už v polovici deviateho storočia kontrolovali ústie riek Pádskej nížiny. Na konci desiateho storočia vládli vo vodách Jadranu.⁹

V mnohých mestách už v rannom stredoveku bol čulý život. Najviac sa však na živote týchto miest a ich rozmachu podieľalo to, že si tieto mestá zvolili longobardskí vojvodcovia za svoje sídla, kráľovskí správcovia a taktiež biskupi so svojim sprievodom a dvorom. V rokoch 1050 až 1100 museli takmer všetky veľké talianske mestá ako Florencia, Miláno a Janov nahradiť staré hradby novými, širšími. Vo Florencii vzrástla mestská zástavba z 24 na 75 hektárov, v Parme z 23 na 76 a v Miláne dosiahla plochy 200 hektárov. V 13. storočí sa aj tieto hradby museli vo väčšine miest znovu prebudovať na širšie.¹⁰

Cisári z času na čas bojovali o nadvládu nad týmito mestskými štátmi a kniežatstvami. Napríklad, boj o nadvládu nad Talianskom zo strany Fridricha I.¹¹ skončil kompromisom a mestá si zachovali svoje privilégiá a práva. Fridrich II. sa znovu pokúsil o získanie úplnej nadvlády nad polostrovom, no mestá patriace kráľovi na juhu Talianska nemohli stačiť hospodárskemu a ekonomickému rozmachu stredného a severného Talianska, kde bola zastúpená moc mestských štátov. Aj Fridrichov syn Manfred sa ešte pokúsil o posilnenie prívržencov cisára, no príchodom Karola z Anjou bol premožený aj Konradín, vnuk Fridricha II. Od tej doby už nebolo obáv o práva a autonómiu jednotlivých miest.¹² Z uvedeného vyplýva, že nebolo to len pápež a pápežský štát, kto sa usiloval o autonómiu a samostatnosť, ale bol to celý rad miest a komún, ktoré si hájili svoje práva a autonómiu pred mocou cisára. Iste, pápež sa stal akousi hlavou tohto zoskupenia, ale bolo to skôr na základe tak náboženského, ako aj do značnej miery politického vplyvu na celý vtedajší kresťanský svet. Pripisovať teda pápežom a cirkvi ako jediným zodpovednosť za udržiavanie Talianska polycentrickým, ako to uvádza Machiavelli, by bolo neobjektívne. Aj povolávanie cudzích kráľov na územie Talianska bolo síce na obranu pápežského štátu

8 Longobardi alebo Langobardi bol západogermánsky kmeň, ktorý si v druhej polovici 6. storočia podrobil severné Taliansko a utvoril kráľovstvo, ktoré si v roku 774 podmanil Karol Veľký.

9 Porov. PROCACCI, Giuliano. *Dejiny Itálie*. Praha : NLN s. r. o., 2004, s. 16.

10 Porov. PROCACCI, Giuliano. *Dejiny Itálie*. Praha : NLN s. r. o., 2004, s. 20.

11 Fridrich I. Barbarossa (Červenobradý) (*1122 – †1190) bol rímsko-nemecký kráľ od roku 1152, od roku 1155 cisár z rodu Hohenstaufovcov. Za jeho vlády nastala konsolidácia a rozmach ríše. Dostal sa tiež do konfliktu s pápežom, s ktorým viedol otvorenú vojnu. Zúčastnil sa na tretej križovej výprave, ktorej mal veliť. Zahynul na ceste do Svätej zeme, keď sa utopil v rozvodnenej rieke v tureckej Anatólii. Vo svojom živote riešil vzťah kráľa voči šľachte a dostal sa do konfliktu s talianskymi mestami. Celé Taliansko však nikdy nedobyl. Začal využívať rímske právo a obnovil jeho štúdium.

12 Porov. PROCACCI, Giuliano. *Dejiny Itálie*. Praha : NLN s. r. o. 2004, s. 28-34.

a na udržanie moci pápeža, ale nakoniec z toho mohli poväčšine ťažiť všetky ostatné autonómne mestské štáty. Je potrebné ešte dodať, že o túto pomoc od „barbarov“ sa neuchádzali len pápeži. Boli to aj iné republiky, alebo kniežatá Talianska. Napríklad povolanie francúzskeho kráľa Karola VIII. (1470 – 1498) do Talianska v roku 1494 sa udialo na žiadosť milánskeho vojvodu.¹³

Pápeži a cirkev ako príčina spoločenského rozdelenia Talianska

Čo sa týka rozdelenia talianskej spoločnosti, hlavnú príčinu vidí Machiavelli vo vzostupe moci pápežov a cirkvi. Odpor proti tejto moci nedal na seba dlho čakať. Predovšetkým to bola svetská moc v zastúpení cisára. V Taliansku mali cisári svojich prívržencov, ktorí, či už zo sympatií k cisárovi, alebo z nevraživosti voči cirkvi a pápežovi, stáli na ich strane. No silné postavenie a úcta, ktorú cirkev v Taliansku požívala s trochou nenávisti k cudzím cisárom, umožnili vznik opozície voči cisárom. To bolo príčinou, ako uvádza, vzniku dvoch strán ghibelínov na strane cisára a guelfov na strane pápeža. Tieto skupiny zvädzali boj o moc nad jednotlivými oblasťami, mestami, či republikami. Vo svojich *Dejinách* uvádza ako vznikli tieto strany až dvakrát. Prvýkrát to bolo v roku 1080, keď Henrich IV. z nenávisti voči moci pápeža chcel dosiahnuť voľbu nového pápeža v Nemecku. To sa mu nepodarilo, dokonca donútený vlastným ľudom odišiel do Ríma žiadať o odpustenie. Zanechal však rozdelenú spoločnosť na guelfov a ghibelínov. V *Dejinách* o tom píše: „*Aby bolo Taliansko jatrené vnútornými vojnami, keď sa už pominuli vojny proti barbarom.*“¹⁴ Druhýkrát spomína vznik týchto strán pri snahe Fridricha I. zaujať Toskánsko. „*Pri snahe zistiť kto mu je naklonený a koho by získal za spojenca, zasial nesvár, ktorý znivočil celé Taliansko.*“ Tu je zároveň zmienka, že tieto názvy strán boli prvýkrát vyslovené v Pistoii.¹⁵

Fridrich I. Barbarossa svojou útočnou politikou v Taliansku cez právnikov bolonskej univerzity dal vyhlásiť zásadu, podľa ktorej všetky kráľovské výsady – prístavy, rieky, clá a menovanie mestských úradníkov – prislúchajú výhradne cisárovi. Bol to útok na samostatnosť jednotlivých komún a autonómnych miest. Vznikla tak *lombarďská liga*. Boj medzi cisárom a touto ligou prebiehal 20 rokov a prešiel rôznymi fázami. Boli doň vtiahnuté všetky mocnosti, všetci vládcovia polostrova, nevynímajúc pápeža, ktorý sa stal v určitej chvíli orodovníkom a radcom proti cisárskemu zoskupeniu. Nakoniec autonómne mestá a komúny uznali zvrchovanú moc ríše, ale zároveň si zachovali svoje práva a privilégia.¹⁶

Machiavelli síce nespresnil prečo vznik týchto strán spomína dvakrát bez toho, aby spomenul nejaké prepojenie v rámci histórie. Taktiež nespomína, že nešlo len o zápas medzi cisárom a pápežom, ale bol to zápas medzi cisárskou nadvládou a obranou určitej samostatnosti a privilégií jednotlivých mestských štátov stredného a severného Talianska, do ktorého patrili aj pápežský štát. Nemožno to teda vnímať ako stranu, ktorá vznikla z popudu samotných pápežov, boli len súčasťou tejto ligy.

13 JOHNSON, Paul. *Renesancia*. Bratislava : Slovart, 2002, s. 172.

14 MACHIAVELLI, Niccolo. *Florentské dejiny*. Martin : THETIS, 2012, s. 39.

15 MACHIAVELLI, Niccolo. *Florentské dejiny*. Martin : THETIS, 2012, s. 45.

16 Porov. PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha : NLN s. r. o. 2004, s 28.

Zrejme to, že sa stali hlavnými predstaviteľmi a hovorcami tohto zoskupenia pre svoj vplyv a postavenie na Západe, bolo príčinou, prečo ich Machiavelli považuje za hlavných aktérov a hlavnú príčinu vzniku odporu proti cisárovi. Pápež, ako hlavný predstaviteľ opozície voči cisárom, vystupuje aj v iných historických spisoch. Napríklad u historika Giuliana Procaccia v jeho knihe *Dejiny Talianska*.¹⁷

Vzostup pápežskej moci a cirkvi nebol jediná príčina, prečo vznikli guelfské a ghibelínske vášne, bola to aj snaha cisára úplne ovládnuť polostrov a obmedziť moc jednotlivých mestských republík a kniežatstiev v celom Taliansku, hlavne v jeho strede. Kým Henrich sa ešte usiloval o moc nad cirkevnou hierarchiou,¹⁸ Fridrich sa usiloval o mocenské ovládnutie celého Talianska. Odpor proti nemu nebol len zo strany pápeža, ale aj zo strany všetkých rozvíjajúcich sa miest Talianska, ktoré bojovali o svoju autonómiu a privilégiá. Prívrženci jednej aj druhej strany vyvolávali medzi sebou nepokoje a rozdelenie.

Strana ghibelínov, ako uvádza G. Procaccio, bola jednoliatejším zoskupením ako strana guelfov. V tábore guelfov boli totiž rôzne vnútorné trenice a často aj rodinné rozkoly. Strana pôsobila veľmi nejednotne, no vďaka tomu, že bola zastúpená predovšetkým v strednej a severnej časti, kde sa rozvíjal hlavne obchod a bankovníctvo, bola omnoho bohatšia a mocnejšia ako južná časť Talianska, kde prevládal vplyv cisára a krajina bola predovšetkým poľnohospodárska. Ghibelínska strana nakoniec prehrala tento zápas a zanikla vpádov Karola z Anjou,¹⁹ ktorého povolal pápež Klement IV. (1265 – 1268) v roku 1266 za veľkej podpory mocných florentských a sienských bankárov.²⁰

V rámci povedaného je potrebné uviesť, že Machiavelli sám sympatizoval s touto guelfskou ofenzívou vyjadrením v rozšírenom preslove Pierade Medici, ako kritikou oligarchických mocenských skupín (Machiavelliho predkovia podľa Whitea patrili k významným guelfským rodinám). Sú to rozšírené výčitky, ktoré adresoval tejto skupine Francesco Petrarca v kancóne CXXVIII Italia Mia, benche l' parlar sia indarno v roku 1344.²¹ Aj to je znakom, že guelfské hnutie je potrebné chápať v širšom kontexte boja o zachovanie autonómie a privilégií rozvíjajúcich sa miest v Taliansku, ktoré hľadajú vlastné sebaurčenie a nespájajú ich iba s mocenskou politikou cirkvi a pápežov.

Z uvedeného vyplývajú tieto zistenia: Po prvé. Pápeži bojovali o upevnenie pozície pápežského štátu, ale neboli jediní, ktorí na talianskom území budovali svoju autonómiu. Boli to aj mnohé iné mestá, ako napríklad Benátky, či Florencia. Samostatnosť ich síce robila vojensky slabými, neboli schopní konkurovať veľmociam ako Francúzsko, či Španielsko, na druhej strane im umožňovala hospodársky a kultúrny rozmach. Vďaka tomu sa mohli vypracovať mnohí veľkí umelci a mohla napredovať

17 Porov. PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha : NLN s. r. o. 2004, s. 32.

18 Bol to predovšetkým zápas o právo cisárovi udeľovať úrady a to nielen svetskej správy, ale aj duchovnej. V programovom spise pápež Gregor VII (1073 – 1085).

19 Karol I. (*1226 – †1285) bol sicílsky, jeruzalemský a neapolský kráľ z rodu Kapetovcov, mladší brat francúzskeho kráľa Ludovíta IX. Zúčastnil sa na dvoch križiackych výpravách a stal sa zakladateľom staršej línie kapetovsko-anjouvskej dynastie.

20 Porov. PROCACCI, Giuliano. *Dějiny Itálie*. Praha : NLN s. r. o. 2004, s. 32-34.

21 MACHIAVELLI, Niccolo. *Florentské dejiny*. Martin : THETIS, 2012, s. 299.

vzdelanosť, ktorá nakoniec vyústila do humanizmu a renesančných snažení. Vojny medzi jednotlivými mestskými štátmi boli časté a bežné. Je síce pravda, že pápeži v ťažkých chvíľach ako predstavitelia kresťanstva povolávali na pomoc kráľov zo severu, neboli však jediní a taktiež akési udržiavanie rozdelenia nebolo len na prospech udržania pápežského štátu, ale aj na udržanie ďalších mestských štátov v Taliansku. Po druhé. Kritika v rámci spoločenského rozdelenia nie je tiež celkom objektívna. Pretože stranícke spory nemožno prisudzovať len zápasu medzi mocou cisárov a mocou pápežov a cirkvi, ale ako sme mohli vidieť, bol to zápas o zachovanie rôznych privilégií jednotlivých miest a komún na talianskom území. Pápeži boli len súčasťou týchto sporov ako predstavitelia územia pápežského štátu. Dokonca aj v rámci guelfskej strany, ktorá podľa Machiavelliho bola čisto propápežská, boli vnútrostranícke trenice a to aj na základe odporu voči pápežom.

Machiavelliho obviňovanie cirkvi a pápežov z rozdelenia Talianska ako územného, tak spoločenského, je dosť povrchné. Zrejme tak, ako boli napísané celé *Dejiny Florencie*, aj táto kritika je účelová. Taliansko v premene časov obstoje v konkurencii s inými rozpínavými mocnosťami len ako jednotné a silné. A takým sa, podľa jeho úvah, nemôže stať pod správou cirkvi a pápežov, ale len pod svetskou správou.

Prof. PhDr. TAMARA BAJCUROVÁ, DrSc.
(7. 4. 1932, Leningrad – 7. 12. 2016, Bratislava)

Ľubica HARBULOVÁ

Prof. PhDr. Tamara Bajcurová, DrSc.

Siedmy decembrový deň prišla do Prešova smutná správa, že v Bratislave zomrela vo veku 84 rokov prof. PhDr. Tamara Bajcurová, DrSc. Tí, ktorí ju poznali si spomenuli na časy, keď ju stretávali na fakulte, na jej prednášky alebo na útržky spoločných rozhovorov o Rusku, jeho histórii a kultúre.

Prof. PhDr. Tamara Bajcurová, DrSc., sa narodila 7. apríla 1932 v Leningrade (dnešný Sankt-Peterburg), Ruská federácia. V rodnom meste získala základné i stredoškolské vzdelanie a v roku 1950 sa zapísala na Historickú fakultu Leningradskej štátnej univerzity. Jej historické vzdelanie sa formovalo pod vedením takých pedagógov akým bol akademik V. V. Struve, profesor V. V. Mavrodin, profesor

S. B. Okuň a mnohí ďalší. Počas štúdia na historickej fakulte stretla Tamara Bajcurová aj svojho životného partnera Ivana Bajcuru (1930 – 1986), ktorý bol jedným z československých študentov študujúci na leningradskej univerzite. Po ukončení vysokoškolského štúdia sa v roku 1955 presťahovala spolu s manželom na Slovensko.

Po príchode do Prešova začala od septembra 1955 pracovať na Katedre spoločenských vied Filozofickej fakulty Vyššej školy pedagogickej v Prešove. Po vzniku Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v roku 1959 prešla na katedru dejín Filozofickej fakulty UPJŠ. Na tomto pracovisku, ktoré v rokoch 1981 – 1987 viedla ako vedúca katedry, pracovala až do roku 1990, kedy odišla do dôchodku.

Tamara Bajcurová od začiatku svojho pôsobenia vo vysokoškolskom prostredí venovala pozornosť vedeckovýskumnej činnosti. Oblasť medzislovanských vzťahov v 19. storočí sa stala na dlhé roky dominantnou v jej výskumnej činnosti. Priekopnícka práca Tamary Bajcurovej o Ju. I. Venelinovi dodnes patrí v slavistických výskumoch k citovaným titulom. V nasledujúcich rokoch zamerala Tamara Bajcurová svoj výskum na sledovanie osudov zakarpatských Ukrajincov pôsobiach na teritóriu cárskeho Ruska. Formou odborných štúdií a článkov upozornila na osobnosť M. A. Baluďanského, prvého rektora peterburskej univerzity, na I. S. Orlaja, na V. G. Kukoľnika a na ďalších. Nazhromaždené poznatky zhrnula v druhej monografickej práci o pôsobení zakarpatskoukrajinskej inteligencie v Rusku v prvej polovici 19. storočia. Vymedzeného tematického okruhu sa dotýkala aj jej tretia monografia o živote a práci Ivana Semionoviča Orlaja. Neskôr svoju výskumnú činnosť rozšírila o oblasť ruských dejín a česko-slovensko-ruským/sovietskym vzťahom v 20. storočí.

Neoddeliteľnou súčasťou pôsobenia Tamary Bajcurovej na katedre dejín bola aj pedagogická činnosť. Dlhé roky prednášala dejiny Sovietskeho zväzu a dejiny svetovej socialistickej sústavy. Druhou nosnou disciplínou, z ktorej zabezpečovala prednášky bol úvod do štúdia dejín s historickým proseminárom. Erudovanosť jej prednášok vzbudzovala po celé roky u študentov úctu a rešpekt. Nezanedbávala ani prácu so študentmi. Viedla ročníkové práce, práce študentskej vedeckej a odbornej činnosti, diplomové práce. Bola členkou vedeckej rady Filozofickej fakulty UPJŠ, predsedala štátnicovým, prijímacím i rigoróznym komisiám

Systematická vedeckovýskumná práca a mnohoročná pedagogická činnosť jej priniesli aj ďalší odborný postup. V roku 1973 sa stala docentkou histórie, v roku 1983 jej bol udelený titul univerzitnej profesorky a v roku 1989 obhájila vedeckú hodnosť doktora historických vied.

Sú to už dlhé roky, čo prof. PhDr. Tamara Bajcurová, DrSc., opustila prešovské historické pracovisko, no napriek tomu patrila k tým, ktorí stáli pri jeho zrode a svojou pedagogickou i vedeckovýskumnou činnosťou prispievala k jeho profilovaniu a rozvoju po celé roky.

Česť jej pamiatke!

MATERIÁLY

Forum Romanum, Rím. Foto Jozef Jurčíšín

DOMY, VILY A PALÁCE V STAROVEKOM RÍME A V STREDNOM PODUNAJSKU

Matúš VOJNA

Abstract: *Houses, villas and palaces in ancient Rome and Central Danubia.* Our supply is dedicated to one of the most important kind of Roman arts – architecture of houses in ancient Rome and in central Danubia – province of Pannonia, Noricum and today Slovakia. To present day this territory consist of Hungary, Austria and Slovakia. As headline says our main attention is dedicated to Roman apartment houses, luxury villas of different kinds and pretentious imperial palaces. But first of all we introduce elementary roman constructions, such as walls, pillars, vaults, in-floor heating and a lot of construction materials used by ancient Romans too. We describe several types of family houses (*domus*), rental apartments (*insulae*) and villas in Roman republic and nearby territory. The main attention is dedicated to imperial period when we describe Roman provincial architecture. Excepting particular examples of atrial houses and Roman villas in Rome and its neighbourhood, we introduce new type of Roman architecture residential houses – imperial palace. Finally, we turn our attention to central Danubia region and present Roman provincial architecture of apartment houses. Concretely example of houses we present from Carnuntum and villas from Gerulata, Balacapuszta and other areas. Construction phenomena arising north of Danube River was Roman apartment buildings marked as Roman stations or German residences. Their location is mainly in south-east Slovakia. It seems these stations were Roman army and trade stations and later they were used by Germans as sit of their chiefs. The most known localities are Bratislava, Bratislava-Dúbravka, Cífer-Pác, Stupava and others.

Key words: Architecture, Rome, Antiquity, Apartment houses, Archeology, Central Danubia, Slovakia.

Starovekých Rimanov právom zaraďujeme medzi najvýznamnejšie národy starovekého sveta a ich *Imperium Romanum* predstavuje jedno z najdôležitejších období nielen európskych dejín. Rimania dokázali to, čo sa pred nimi nikomu na dlhšiu dobu nepodarilo. Vytvorili ríšu zabierajúcu väčšinu vtedajšieho známeho antického sveta, ktorá existovala celé štyri storočia. Rimania neboli len veľkými dobyvateľmi, ale zohrali aj veľmi dôležitú úlohu v kultúrnom vývoji Európy. Spolu so starovekými Grékmi položili základy európskej civilizácie, a to nielen v oblasti bežne uvádzaného rímskeho práva či gréckej filozofie, ale aj v mnohých iných oblastiach ako napr. v rozšírení latinčiny, rímskeho spôsobu života, technických výtvarných a v neposlednom rade aj v umení.

Práve jednému z najdôležitejších druhov rímskeho umenia sa venujeme v tomto príspevku, a to rímskej architektúre obytných budov. Rímska architektúra sa nevyvinula sama od seba, ale tak ako aj iné formy umenia podliehala určitému vývoju, pričom veľmi dôležitú úlohu zohrávalo preberanie a inšpirovanie sa architektúrou iných starovekých národov. Vo vývoji rímskej architektúry zohrala dôležitú úlohu najmä architektúra starovekých Grékov a Etruskov, ktorá tú rímsku najviac ovplyv-

nila. Rimania boli majstrami v preberaní a prispôsobovaní si cudzích technických aj kultúrnych výdobytkov. Tým, že prebrali veľké množstvo architektonických a technických prvkov od Grékov aj Etruskov, dokázali tieto prvky zdokonaľiť a vďaka tomu vytvoriť neprekonateľné architektonické diela.¹

Miesto, na ktorom vznikol Rím nebolo v najstarších dobách súvislo osídlené. Jednotlivé osady sa nachádzali na známych rímskych pahorkoch. Rím sa v staroveku nachádzal na ľavej strane rieky Tiber asi 25 km od ústia rieky do mora. Sedem známych pahorkov bolo sopečného pôvodu a ich výška sa pohybovala okolo 50 m nad morom. Najznámejším pahorkom bol Kapitol, ďalej to boli Palatín, Aventin, Caelius, Esquilin, Quirinál a napokon Viminál. Priestor medzi Kapitolom a Quirinálom tvorilo známe Martovo pole. K týmto pahorkom neskôr pribudol ešte Janikul na pravej strane Tiberu. Prví obyvatelia týchto pahorkov boli najmä Sabinovia a Latinovia, ktorí si tu budovali primitívne hradiská. Najväčší význam mala osada na Palatíne obývaná Latinmi. Nachádzala sa tu v legende spomínaná *Roma quadrata*, ktorá sa považovala za pôvodné jadro mesta. Najstaršie obydlia na Palatíne mali pravouhlý pôdorys. Boli postavené z dreva a ich kostru tvorili koly zapustené do zeme. Steny boli tvorené vetvami pokrytými mazanicou.²

Mesto Rím bolo podľa tradície založené v roku 753 pred n. l. Vtedy sa začalo obdobie kráľovstva, ktoré sa skončilo v roku 509 pred n. l., keď bola nastolená republika. V období kráľovstva mala na počiatky rímskej architektúry veľmi silný vplyv najmä architektúra Etruskov a Grékov. Počas kráľovstva dokonca Rímu vládli aj králi etruského pôvodu, ktorí dali v meste vybudovať viacero etruských stavieb. Išlo najmä o kanalizáciu (*cloaca maxima*) či chrám na Kapitole, ktorý sa postupom času stal jedným z najvýznamnejších chrámov v meste.

V období kráľovstva bol Rím malým mestom, ktoré ani z ďaleka nedosahovalo význam iných etruských alebo gréckych miest na území Apeninského polostrova. K zmene došlo až počas obdobia republiky (509 – 27 pred n. l.), keď Rím začal postupne obsadzovať a politicky ovládať okolité krajiny a národy. Väčší stavebný rozmach Ríma nastal až v 2. stor. pred n. l. a mesto už začalo pomaly nadobúdať charakter metropoly. V období republiky sa vytvorili základné typy rímskych stavieb a vyvíjali sa hlavné konštrukčné systémy rímskej architektúry, ktorým budeme tiež venovať našu pozornosť. Aj keď sa v Ríme z tohto obdobia nezachovalo veľa stavebných pamiatok až dodnes, určitú predstavu si môžeme vytvoriť na základe písomných prameňov a archeologických výskumov.

Rimania prebrali do svojej architektúry všetky tri základné grécke stavebné slohy – dórsky, iónsky a korintský. Korintský sloh sa v neskoršom období tešil najväčšej obľube. Rovnako prebrali aj toskánsky sloh od Etruskov. Rimania ich však nepoužívali tak striktne ako Gréci, ktorí na jednu stavbu použili vždy len jeden sloh.

- 1 VOJNA, Matúš. *Imperiálna architektúra v Ríme a v provinciách*. [diplomová práca]. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2016, s. 7.
- 2 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Rím – encyklopedická príručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 110; BRTNICKÝ, Ladislav. *Topografie starovekého Ríma*. Praha : ČAVU, 1925, s. 30-31; BURIAN, Jan. *Rím. Světla a stíny antického velkoměsta*. Praha : Svoboda, 1970, s. 14-15; GROH, Vladimír. *Starý Rím*. Praha : Jednota českých filologů, 1931, s. 181-183; ROBERT, Jean-Noël. *Rím. 753 př. n. l. až 476 n. l.* Praha : Lidové noviny, 2001, s. 53-63.

V rímskej architektúre bolo bežné, že sa na jednej stavbe použilo viac slohov, niekedy aj všetky. Rimania tieto slohy nielen prebrali, ale ich aj kombinovali a vytvárali slohy nové. Kým grécke dórske stĺpy boli aj bez pätiiek, tie rímske majú pätku vždy. Boli tiež vyššie než grécke a hlavica stĺpu bola prepracovanejšia. Počas cisárstva vznikol tzv. kompozitný sloh, ktorý bol kombináciou iónskeho a korintského slohu. V ňom bola hlavica zdobená nielen akantovými listami, ale aj iónskymi volútami. Na rozdiel od gréckych stĺpov, ktoré boli budované prevažne z bubnov, rímske stĺpy boli väčšinou monolitické. Rímske stĺpy boli spravidla štíhlejšie a vyššie než grécke a niekedy boli aj hladké, bez kanelúr. V rímskych stĺpoch sa väčšinou používalo až 24 kanelúr, kým napr. v gréckych dórske stĺpoch ich bolo len 16. V rímskej architektúre jednotlivé prvky architektonických slohov nepodliehali tak presne slohovému poriadku ako v gréckej architektúre a Rimania si na každej stavbe niečo buď viac alebo menej pozmenili, posunuli či zmenili zaužívané proporcie.³

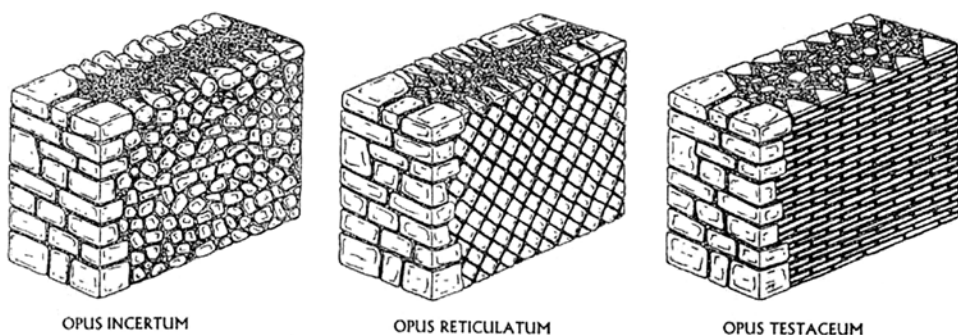
V Ríme boli najpoužívanšími stavebnými materiálmi kameň, tehly a drevo. Z kameňa sa najviac používal travertín, peperin (čadič lávového pôvodu), vápenec a tuf. Mramor sa vo veľkom množstve začal používať až v období cisárstva. V staršom období sa používali len nepálené tehly, ktoré v období cisárstva vystriedali pálené. Vyrábali sa aj špeciálne tvarované tehly potrebné na výstavbu oblúkov či zaoblené tehly na piliere. Drevo sa používalo najmä na konštrukcie stropov, striech, lešenia a debnenia. Používal sa napr. orech, buk, dub, gaštan, jedľa, céder a pod.⁴ O každom stavebnom materiáli, jeho vlastnostiach, výrobe a využití nás podrobne informuje Vitruvius.⁵

Už v období republiky sa používali rôzne typy muriva. Nosná a pohľadová časť steny bola z kamenných blokov a jadro steny bolo z malty a hlíny. V 3. stor. pred n. l. sa steny začali stavať z tehál, pričom ich jadro bolo vyplnené maltou a úlomkami kameňa, takže vznikala betónová konštrukcia. Betónové múry sa delia podľa typu obkladu na tri hlavné typy: *opus incertum*, *opus reticulatum* a *opus testaceum*. *Opus incertum* sa používalo najmä v 2. a 1. stor. pred n. l. Monolitické betónové jadro bolo obložené malými kamennými blokmi, ktoré mali rôznu veľkosť a ich usporiadanie bolo nepravidelné. *Opus reticulatum* bolo používané od 1. stor. pred n. l. až do 2. stor. n. l. Obloženie betónového jadra bolo zložené zo štvorhranných malých kameňov, ktoré mali mať rovnaké rozmery, a boli ukladané uhlopriečne. Takto vytvárali sieťovitý vzor. Existoval ešte aj rovnaký spôsob obloženia, avšak z kameňov rôznych rozmerov a nepravidelných tvarov, ktorý sa nazýva *opus quasi reticulatum*. Posledný

-
- 3 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Rím – encyklopedická príručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 164-165; PALLADIO, Andre. *Čtyři knihy o architektuře*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, s. 58-63; SYROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebnictví a architektury ve starověku*. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 388-396; VLČEK, Pavel. *Dějiny architektury pravěku a starověku*. Praha : ČVUT, 2005, s. 159-169.
 - 4 SYROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebnictví a architektury ve starověku*. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 381-382; VLČEK, Pavel. *Dějiny architektury pravěku a starověku*. Praha : ČVUT, 2005, s. 156-157.
 - 5 VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 68-70 (tehly), 70-71 (piesok), 71-74 (vápno a cement), 75-77 (kameň), 87-95 (drevo).

typ, *opus testaceum*, sa začal používať až v 1. stor. n. l. v období cisárstva. Išlo o obloženie monolitického betónového jadra tehľami alebo iným obkladom.⁶

Aj keď sa betónové konštrukcie rýchlo rozšírili, v rímskej architektúre sa aj naďalej používal klasický spôsob murovania bez betónu. Išlo o *opus quadratum*, v ktorom sa kamenné kvádre veľkých rozmerov ukladali na seba. Tieto kamenné bloky boli kladené na seba bez malty, pretože držali vďaka svojej veľkej váhe. Niekedy boli spájané kovovými sponami. Iba z tehál sa murovalo veľmi zriedka.⁷

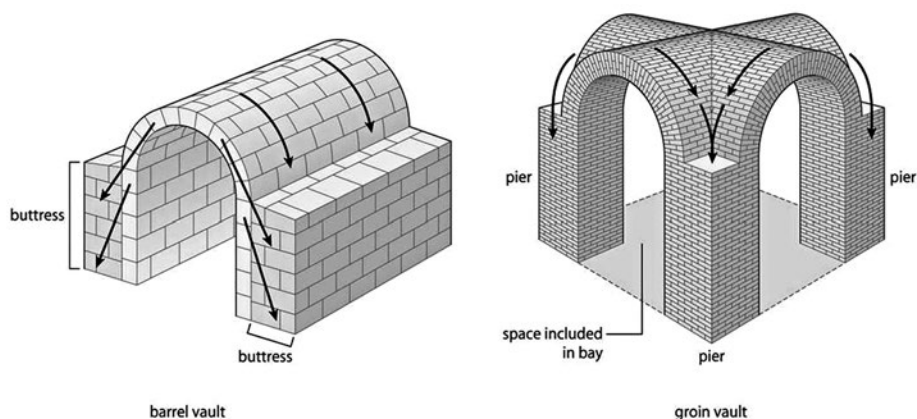
Tri hlavné typy rímskeho betónového muriva triedeného podľa typu vonkajšieho obkladu⁸

V rímskej architektúre bola najrozšírenejšia vápenná malta, vyrábaná z haseného vápna a piesku. V 2. stor. pred n. l. sa objavil cement, ktorý sa vyrábala z *pozzolany*. Išlo o červenú sopečnú hlinu nachádzajúcu sa vo veľkom množstve v okolí prístavu Pozzuoli. *Pozzolana* sa miešala s vápnom, pričom vznikol hydraulický cement. Tento cement musel najprv vyschnúť a až potom ho bolo možné používať. Tuhol a tvrdol dokonca aj pod vodou. Po zmiešaní tohto cementu s kamenivom vznikol betón označovaný ako *opus caementicium*.⁹

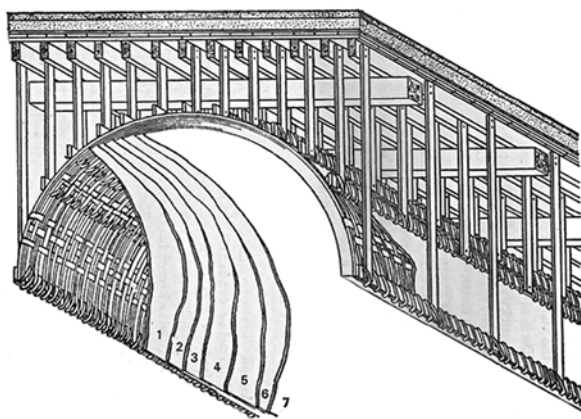
V rímskej architektúre našla svoje veľké uplatnenie klenba, ktorú Rimania prevzali od Etruskov a značne ju zdokonalili. Klenby a oblúky Rimania používali na najrôznejších stavbách, od divadiel po akvadukty. Klenba sa v rímskej architektúre začala používať od 3. stor. pred n. l. Rimania nepoužívali len klasickú valenú klenbu, ale vynasli aj klenbu krížovú, ktorá je tvorená z dvoch valených klenieb pretínajúcich sa v pravom uhle. To umožnilo zaklenutie veľkých priestorov, pričom nosné piliere museli byť len na štyroch miestach kríženia. Ďalší vývoj klenbových

-
- 6 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Rím – encyklopedická príručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 165-166; CECH, Brigitte. *Technika v antice*. Praha : Grada Publishing, 2013, s. 49-52; VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 77-87.
 - 7 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Rím – encyklopedická príručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 166-168; CECH, Brigitte. *Technika v antice*. Praha : Grada Publishing, 2013, s. 47-49.
 - 8 GATES, Charles. *Ancient Cities. The archeology of urban life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome*. New York : Routledge, 2011, s. 339.
 - 9 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Rím – encyklopedická príručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 168; CECH, Brigitte. *Technika v antice*. Praha : Grada Publishing, 2013, s. 45-47; VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 71-74.

konštrukcií dospel až k objavu kupoly, čím vznikol úplne nový štýl architektúry. Oblúky, klenby a kupoly sa bežne budovali z rímskeho betónu a z tehál, čím nadobudli veľkú pevnosť a trvanlivosť a zachovali sa až dodnes. V rímskej architektúre sa používala aj falošná klenba, ktorá bola tvorená drevenou konštrukciou na ktorej bola nanosená omietka.¹⁰

Rímska valená (vľavo) a krížová klenba (vpravo)¹¹

Tzv. falošná klenba zhotovená z drevenej konštrukcie, na ktorej je nanosených až sedem vrstiev omietky, podľa Vitruvia¹²

- 10 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Rím – encyklopedická príručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 169-170; CECH, Brigitte. *Technika v antice*. Praha : Grada Publishing, 2013, s. 56-66; SYROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebníctví a architektury ve starověku*. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 384-388; VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 71-74; VLČEK, Pavel. *Dějiny architektury pravěku a starověku*. Praha : ČVUT, 2005, s. 159-160.
- 11 <https://www.studyblue.com/notes/note/n/flashcards-for-ancient-art-final/deck/840984> [cit. 9. februára 2016]
- 12 VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 241.

Bežné budovy boli väčšinou zastrešené škridlami položenými na drevenom krove. Rimania používali dva typy strešných škridiel. Bola to *tegula* a *imbrex*, ktoré sa kombinovali, aby bola strecha odolná voči počasiu. *Tegula* bola plochá, zužujúca sa a skoro pravidelná krytina, ktorá mala prírubu na pozdĺžnych stranách. *Imbrex* mal tvar podobný hrebeňovej krytine. *Tegulae* sa skládli na krov jedna vedľa druhej a *imbrices* boli kladené na medzery medzi nimi. Okrem tejto krytiny sa bežne používali aj drevené dosky a šindle.¹³

V rímskych budovách sa používali rôzne podlahy. V najchudobnejších domoch bola podlaha len z udupanej hliny alebo bola vyložená z kamenných kvádrov či z dreva. Bežnou metódou bola aj liata betónová alebo maltová podlaha. Tieto podlahy boli často vydláždené rôznymi kameňmi či zdobené mozaikami. Podlahy na poschodiach boli položené na stropných trámoch, na ktorých boli položené dosky. Tieto dosky sa zakryli vrstvou slamy alebo iného podobného materiálu, aby bolo drevo chránené pred vápnom, ktoré bolo súčasťou poteru tvoriaceho samotnú podlahu.¹⁴

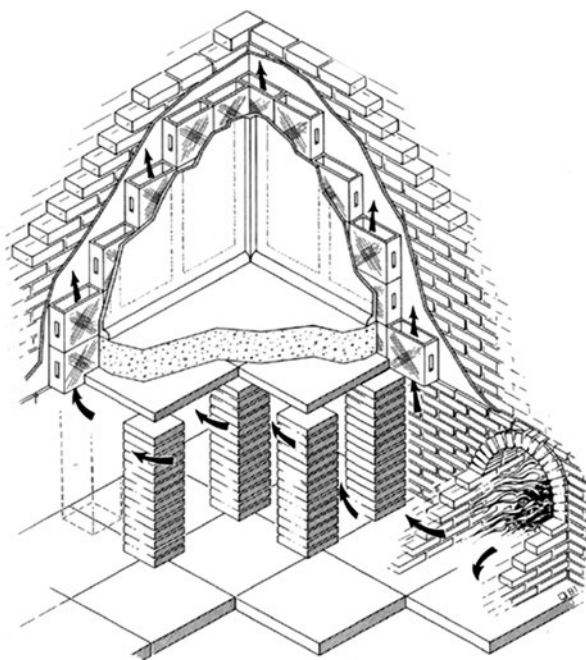
Novinkou, ktorú v architektúre zaviedli až Rimania, bolo podlahové vykurovanie, nazývané *hypocaustum*. Tento systém vykurovania bol vynájdený pravdepodobne v 3. alebo 2. stor. pred n. l. Miestnosti s podlahovým vykurovaním mali špeciálne podlahy podporené malými piliermi z tehál alebo z kameňa. Tiež to mohla byť podlaha tvorená tehľami alebo kameňmi, ktoré boli duté alebo mali v sebe vysekané kanáliky určené na rozvod teplého vzduchu. Pri klasickom *hypocauste* bola podlaha z betónu. Ten sa síce dlho nahrieval, ale potom aj dlho udržiaval teplo. Teplý vzduch, ktorý prúdil pod podlahou, sa odvádzal kanálikmi v stenách a unikal pod strešnou rímou. Podlahové vykurovanie si, samozrejme, nemohol dovoliť obyčajný človek a v domoch bohatých sa tiež nevyhrievali všetky miestnosti. Podlahovým vykurovaním boli vybavené najmä spoločenské a reprezentačné miestnosti, poprípadе spálne. Vo veľkom meradle bol tento systém využívaný v súkromných a verejných kúpeľoch.¹⁵

Rímske budovy boli bohato zdobené maľbami, štukovými omietkami či mozaikami. V maľbe sa Rimania inšpirovali od Grékov, pričom sa najčastejšie maľovalo na steny a stropy. Maľbami sa nezdobil len interiér, ale aj exteriér budov. Nástenné maľby sa zhotovovali buď ako fresky – maľba do vlhkej omietky, alebo ako tempery – maľba na suchú omietku. Poprípadе sa obidva spôsoby kombinovali. Maľby boli väčšinou jasné, výrazné a farebné. Mohli byť dekoratívneho charakteru, napr. napodobňovali mramor, alebo zobrazovali krajinné scenérie, architektonické prvky, výjavy z každodenného života alebo mali mytologický námet. Existovali aj maľby, ktoré vyvolávali trojrozmernú ilúziu.

13 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Rím – encyklopedická príručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 170-171, 354; CECH, Brigitte. *Technika v antice*. Praha : Grada Publishing, 2013, s. 66-70.

14 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Rím – encyklopedická príručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 171. CECH, Brigitte. *Technika v antice*. Praha : Grada Publishing, 2013, s. 72-73. VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 236-238.

15 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Rím – encyklopedická príručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 171- 172. CECH, Brigitte. *Technika v antice*. Praha : Grada Publishing, 2013, s. 74-75. VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 186-189.

Hypocaustum – systém rímskeho podlahového vykurovania. Šípky vyznačujú smer prúdenie teplého vzduchu a jeho odvádzanie cez duté tehly tvoriace vnútornú časť obvodového muriva.

Obytné domy budované v prvých storočiach obdobia republiky boli väčšinou z dreva, prípadne aj z pálených tehál. Tieto domy neboli po architektonickej stránke veľmi výstavné a vytvárali obytné štvrte s úzkymi uličkami, často slepými.¹⁶

Architektúra rodinných domov (*domus*) sa v detailoch líšila od domu k domu, avšak každý dom je možné zaradiť k určitému typu. Najrozšírenejší bol átriový dom. Vitruvius rozlišuje päť druhov átrií: toskánske, korintské, štvorstĺpové, bezokapové a átrium úplne prekryté.¹⁷ Ranné mestské domy boli spravidla budované okolo átria, ktoré mohlo byť zastrešené alebo otvorené. Neskôr bol tento priestor zastrešený s výnimkou strešného otvoru (*compluvium*), ktorým do interiéru prenikalo svetlo a vzduch. Od 2. stor. pred n. l. sa v átriu začala budovať nádrž (*impluvium*) priamo pod strešným otvorom. Do tejto nádrže sa zachytávala dažďová voda odvádzaná do podzemnej nádrže. Na konci 2. stor. pred n. l. sa átriový dom rozšíril o dvor, resp. záhradu s peristylom, čiže dvor obklopený stĺpovým portikom. V domoch majetnejších Rimanov sa nachádzali aj kúpeľne, knižnice a iné spoločenské a reprezentatív-

Steny a stropy sa zdobili aj plasticky pomocou štukovej omietky. Tá sa vyrábala z vápennej alebo mramorovej múčky. Štukové vzory sa tvarovali pomocou šablón alebo len od ruky. Rozšírenou výzdobou boli aj mozaiky, nielen na stenách a stropoch, ale aj na podlahách. Podlahová mozaika sa nazývala *opus tessellatum* a mozaika na stenách a stropoch *opus musivum*, resp. *opus musivum*. Mozaiky boli buď čiernobiele, na ktorých boli geometrické alebo figurálne motívy, alebo farebné mozaiky už aj s krajinnými scenériami.¹⁷

Po oboznámení sa s hlavnými konštrukčnými a architektonickými prvkami rímskej architektúry sa teraz pozrieme na jednotlivé typy obytných budov, ktoré boli charakteristické pre rímsku architektúru republikánskeho obdobia.

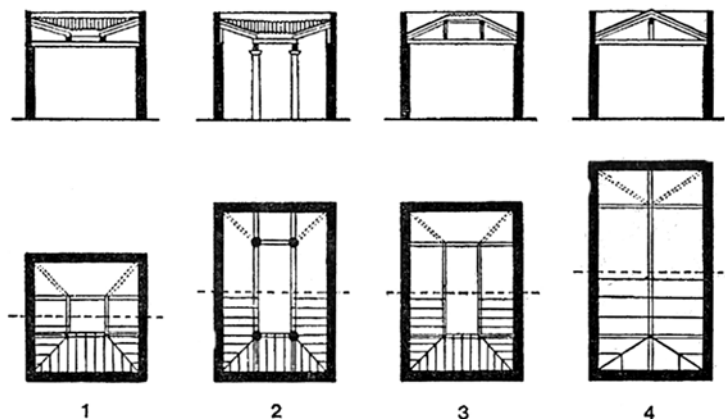
16 CECH, Brigitte. *Technika v antice*. Praha : Grada Publishing, 2013, s. 75.

17 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Rím – encyklopedická príručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 173-176; CECH, Brigitte. *Technika v antice*. Praha : Grada Publishing, 2013, s. 71-72; VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 244-251.

18 BURIAN, JAN. *Rím. Světla a stíny antického velkoměsta*. Praha : Svoboda, 1970, s. 45-46.

19 VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 208-209.

ne miestnosti. Bežný mestský rodinný dom mal spravidla len jeden vchod a jedno až dve malé okná situované smerom do ulice. To malo pravdepodobne zvýšiť bezpečnosť domu a zredukovať hluk z ulice. Vstupné dvere neboli umiestnené priamo v obvodovom múre, ale spravidla boli posunuté smerom dovnútra domu, pričom sa tým vytvoril malý otvorený priestor (*vestibulum*).

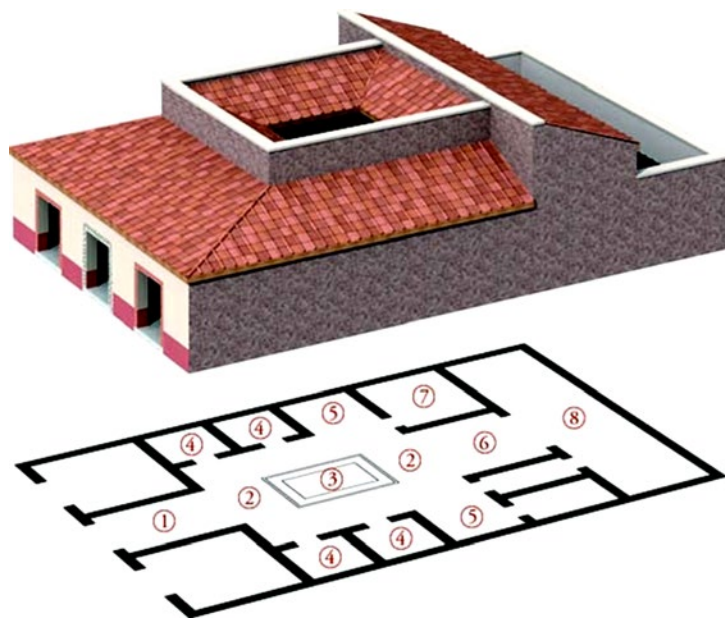
Typy átria podľa Vitruvia (rez a pôdorys):
1. toskánske, 2. štvorstĺpové, 3. bezokapové, 4. úplne prekryté²⁰

V najstarších domoch bolo átrium hlavnou a zároveň aj jedinou obytnou miestnosťou určenou k bývaniu, spánku, ale aj k vareniu. Preto bolo zvykom umiestňovať do átria aj krb. V átriu sa bežne nachádzala aj svätyňa domácich bôžikov, tzv. larov. Postupom času sa však átrium zmenilo na reprezentatívnu prijímaciu miestnosť. Okolo neho boli potom vybudované menšie miestnosti (*cubiculum* a *alae*) určené k bežným potrebám. V zadnej časti átria bola vybudovaná otvorená miestnosť (*tablinum*), kde sa nachádzala rodinná kronika a portréty predkov. Vedľa nej sa spravidla nachádzala kuchyňa, kúpeľňa a pod. V zadnej časti domu sa nachádzal spomínaný peristyl, okolo ktorého sa budovali ďalšie miestnosti. Bola tu umiestnená napr. jedáleň (*triclinium*), spoločenské miestnosti (*exedra*), knižnica (*bibliotheca*), hosťovské izby a pod. V strede peristylu sa bežne nachádzala nádržka s vodou alebo fontánka. V peristyle sa pestovala najrôznejšia okrasná zeleň a bol zdobený sochami alebo inými umeleckými doplnkami.²¹

20 VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 209.

21 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Řím – encyklopedická příručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 152; BURIAN, Jan. *Řím. Světla a stíny antického velkoměsta*. Praha : Svoboda, 1970, s. 98-102; GIANNELLI, Giulio – PAOLI, Ugo Enrico (zost.). *Antický Řím*. Bratislava : Tatran, 1967, s. 23-30; GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha : Jednota českých filologů, 1931, s. 360-363; GROH, Vladimír – HEJZLAR, Gabriel. *Život v antickém Římě*. Brno – Praha : Universita J. E. Purkyně – Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 133-136; LIBERATI, Anna Maria – BOURBON, Fabio. *Starověký Řím*. Čestlice : Rebo Productions, 2006, s. 62-65; OBERT, Jean-Noël. *Řím. 753 př. n. l. až 476 n. l.* Praha : Lidové noviny, 2001, s. 208-209; ROŠKOVÁ, Daniela. *Villa rustica, villa urbana a kvalita bývání v Rímské říši podle Vitruvia a Plinia Mladšího*. In *MEDEA – Studia mediaevalia et antiqua*, roč. 11, 2007, č. 1, s. 33-37; SY-

Okrem typického átriového domu bol v mestách rozšírený ešte tzv. pásový dom, ktorý pozostával z miestností v pásovej dispozícii. Čelom k ulici sa teda nachádzalo úzke priečelie obvykle s obchodom. Tieto domy boli budované najmä kvôli nedostatku priestoru na výstavbu v preľudnených mestách.²²

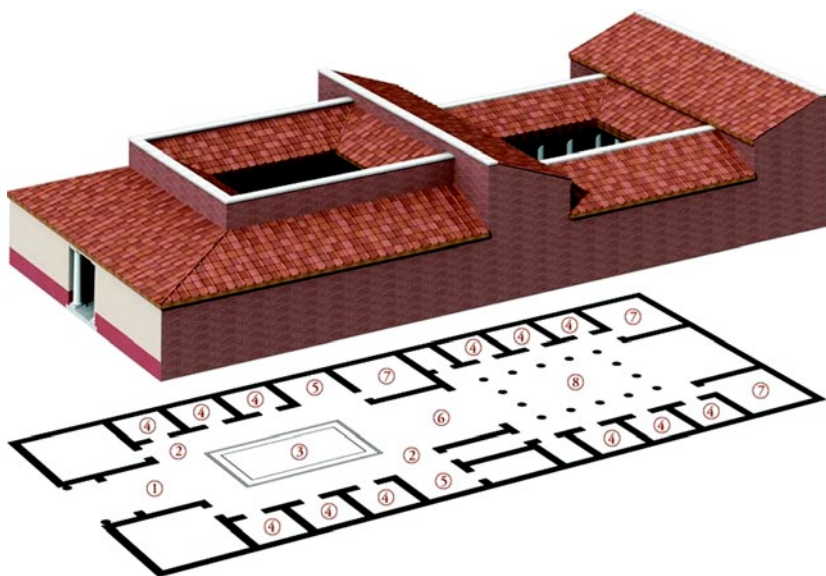
*Rekonštrukcia a pôdorys typického rímskeho átriového domu z 3. stor. pred n. l. 1. predsieň (vestibulum), 2. átrium, 3. nádrž na dažďovú vodu (impluvium), 4. obytné miestnosti (cubiculum), 5. miestnosti určené napr. na umiestnenie portrétov rodinných predkov (alae), 6. pracovňa (tablinum), 7. jedáleň (triclinium), 8. záhrada (hortus)*²³

Pravdou však je, že väčšina obyvateľov Ríma nežila v takýchto honosných domoch a ani si to nemohla dovoliť. Z tohto dôvodu, ale aj z nedostatku stavebných pozemkov v Ríme sa od 1. stor. pred n. l. vo veľkej miere začali budovať viacposchodové nájomné domy (*insulae*). Na konci republiky dokonca už väčšina obyvateľov Ríma žila v týchto domoch a postupne ich bolo omnoho viac než dovtedy bežných rodinných domov. Insula nepredstavovala len jeden nájomný dom, ale celý blok pozostávajúci z viacerých nájomných domov.

ROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebníctví a architektury ve starověku*. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 428-431; SYROVÝ, Bohuslav a kol. *Architektura – svědectví dob. Přehled vývoje stavitelství a architektury*. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1974, s. 97-99; ÜRÖGDI, György. *Tak žil starý Řím*. Praha : Orbis, 1968, s. 179-187; VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 208-216; VLČEK, Pavel. *Dějiny architektury pravěku a starověku*. Praha : ČVUT, 2005, s. 201-204.

22 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Řím – encyklopedická příručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 152.

23 KLEINER, Fred S. *A History of Roman Art*. Boston : Wadsworth, 2010, s. 32.

Rekonštrukcia a pôdorys typického rímskeho átriového domu rozšíreného o peristyl z 2. – 1. stor. pred n. l. 1. predsieň (vestibulum), 2. átrium, 3. nádrž na dažďovú vodu (impluvium), 4. obytné miestnosti (cubiculum), 5. miestnosti určené napr. pre umiestnenie portrétov rodinných predkov (alae), 6. pracovňa (tablinum), 7. jedáleň (triclinium), 8. peristyl lemovaný stĺpovým portikom²⁴

Tieto nájomné domy boli spravidla postavené okolo spoločného dvora štvorcového pôdorysu. Spoločné schodisko vedúce do jednotlivých bytov bolo vždy z vonkajšej strany, a na prízemí sa obvykle nachádzali obchody otvorené smerom do ulice. Nájomné domy boli prevažne 3 – 5-poschodové a niekedy dosahovali výšku až 30 m. Najluxusnejšie byty boli na prvom poschodí, kde sa nachádzala napr. aj kuchyňa a bol tam zavedený vodovod. Vo vyšších poschodiach bol komfort oveľa nižší a najhoršie byty sa nachádzali v najvyššom poschodí, resp. v podkroví. Tam už neexistovali ani kuchyne, ani vykurovací systém či hygienické zariadenia. Väčšina nájomných domov patrila súkromným vlastníkom, ktorí si aj určovali výšku nájomného. Nájomné domy nemali veľmi dobrú povesť kvôli ich preplneniu a nebezpečenstvu deštrukcie stavby alebo požiaru. Obvykle boli stavané z dreva, tehál a blata, čiže nemali najkvalitnejšiu konštrukciu. V období cisárstva bola kvôli bezpečnosti regulovaná ich výška a boli vydávané rôzne protipožiarne opatrenia. V Ríme sa dodnes tieto nájomné domy síce zachovali, ale v neďalekej Ostii sa ich dochovalo oveľa viac, pričom tie boli kvalitnejšej konštrukcie, keďže sa stavali z betónu a z tehál. Niektoré nájomné domy boli vybavené aj balkónmi.²⁵

24 KLEINER, Fred S. *A History of Roman Art*. Boston : Wadsworth, 2010, s. 34.

25 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Rím – encyklopedická príručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 153-154; BURIAN, Jan. *Rím. Světla a stíny antického velkoměsta*. Praha : Svoboda, 1970, s. 102; GIANNELLI, Giulio – PAOLI, Ugo Enrico (zost.). *Antický Rím*. Bratislava : Tatran, 1967, s. 30-35; GROH, Vladimír. *Starý Rím*. Praha : Jednota českých filologů, 1931, s. 363-365; GROH, Vladimír – HEJZLAR, Gabriel. *Život v antickém Římě*. Brno – Praha : Universita J. E. Purkyně – Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 136-137; LIBERATI,

Model typických rímskych nájomných domov – insulae²⁶

V mestách, ale najmä na predmestiach a v otvorenej krajine si Rimania z vyšších vrstiev často budovali rozľahlé a luxusné vily. Rímske vily sa delia do niekoľkých skupín: najmä *villa rustica* (vidiecka), *villa urbana* (mestská) a *villa suburbana* (predmestská). Do 2. stor. pred n. l. termín *villa rustica* označoval vidiecky statok spolu s hospodárskymi a obytnými budovami. Neskôr toto označenie už prislúchalo aj vidieckym domom, ktoré slúžili bohatým Rimanom na odpočinok. Architektúra rímskych víl bola rovnaká ako honosných rodinných domov, avšak tým, že sa nenachádzali priamo v meste, mohli byť oveľa rozľahlejšie a otvorenejšie do krajiny, pričom vily v mestách boli uzavretými stavebnými objektmi. Niektoré vily mali dokonca viac átrií alebo aj peristylov. Často boli celé obklopené stĺporadím. Súčasťou každej luxusnejšej vily boli aj kúpele a niektoré vily boli dokonca zásobované vodou vlastným akvaduktom. Z architektonického hľadiska boli najrozšírenejšie vily átriové a peristylové. Okrem nich existovali ešte aj menšie vily označované ako halový dom, chatový typ alebo chodbová vila. Medzi luxusné vily patrila ešte *villa maritima* (prímorská vila) stavaná, ako už z názvu vyplýva, na pobreží. Pri výstavbe víl sa ich stavebníkom nekládli žiadne obmedzenia, ktoré boli bežné v mestách, a ich architektúra a luxus záviseli len od vkusu a bohatstva jej majiteľa. Aj keď boli v období republiky už vily značne rozšírené, čas najluxusnejších a najväčších víl nastal až v období cisárstva.²⁷

Anna Maria – BOURBON, Fabio. *Staroveký Rím*. Čestlice : Rebo Productions, 2006, s. 62-64; ROBERT, Jean-Noël. *Rím. 753 př. n. l. až 476 n. l.* Praha : Lidové noviny, 2001, s. 209; ROŠKOVÁ, Daniela. Villa rustica, villa urbana a kvalita bývania v Rímskej ríši podľa Vitruvia a Plinia Mladšieho. In MEDEA – *Studia mediaevalia et antiqua*. 2007, roč. 11, č. 1, s. 37-38; SYROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebníctví a architektury ve starověku*. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 430-431; SYROVÝ, Bohuslav a kol. *Architektura – svědectví dob. Přehled vývoje stavitelství a architektury*. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1974, s. 99; ÜRÖGDI, György. *Tak žil starý Rím*. Praha : Orbis, 1968, s. 179-187; VLČEK, Pavel. *Dějiny architektury pravěku a starověku*. Praha : ČVUT, 2005, s. 205.

26 KLEINER, Fred S. *A History of Roman Art*. Boston : Wadsworth, 2010, s. 209.

27 ADKINS, Lesley – ADKINS, Roy A. *Antický Rím – encyklopedická příručka*. Praha : Slovart, 2012, s. 158-161Z; GROH, Vladimír. *Starý Rím*. Praha : Jednota českých filologů, 1931, s. 366-

Na konci obdobia republiky Rím ešte nebol príliš vzhľadným mestom a jeho najväčší stavebný rozmach mal ešte len nastať. Avšak v období republiky sa sformovala základná typológia rímskej architektúry, ustálili sa hlavné stavebné postupy a vyvinuli sa základné a pre rímske staviteľstvo nenahraditeľné konštrukčné systémy, ktoré boli napokon v období cisárstva naplno využité. V nasledujúcej časti sa zoznámime nielen s architektúrou obytných budov v meste Rím, ale pozrieme sa aj na rímsku provinčnú architektúru, konkrétne v provinciách ležiacich na strednom Dunaji – Norikum a Panónia. Podrobnejšie sa budeme venovať aj rímskej architektúre na území barbarika nad stredným Dunajom, čiže územiu juhozápadného Slovenska. Táto oblasť s výskytom početných stavebných pamiatok je pre nás pochopiteľne najzaujímavejšia.

Rímska provincia Norikum nachádzajúca sa prevažne na území dnešného Rakúska, bola k impériu pripojená niekedy okolo roku 15 pred n. l. Provincia Panónia rozprestierajúca sa najmä na území dnešného Maďarska, bola pripojená onedlho nato, niekedy po roku 9 pred n. l.²⁸ Za vlády cisára Trajána, koncom 1. stor. n. l., bola Panónia rozdelená na dve provincie – Hornú (*Pannonia Superior*) a Dolnú Panóniu (*Pannonia Inferior*). Hlavným mestom Hornej Panónie bolo Carnuntum a Dolnej Panónie Aquincum. Hlavným mestom Norika bolo Virunum. Provincie boli opäť rozdelené počas vlády cisára Diokleciána niekedy po roku 295 n. l. Norikum bolo rozdelené na Norikum Pobrežné (*Noricum Ripense*) a na Norikum Vnútrozemské (*Noricum Mediterraneum*). Obidve Panónie boli tiež rozdelené. Horná Panónia na *Pannoniu Saviu* a *Pannoniu Primu*. Dolná Panónia na *Valeriu* a *Pannoniu Secundu*.²⁹

Najvýznamnejšími rímskymi mestami na území Norika boli *Aguntum* (dnes Linz), *Celeia* (Celje), *Flavia Solva* (Wagna), *Iuvavum* (Salzburg), *Ovilavis* (Wels), *Teurnia* (St. Peter im Holz) a *Virunum* (Zollfeld). Na území Panónie boli najvýznamnejšími mestami *Aquincum* (Budapešť), *Brigetio* (Szöny), *Carnuntum* (Deutsch-Altenburg a Petronell), *Emona* (Lubľana), *Poetovio* (Ptuj), *Savaria* (Szombathely), *Scarbantia* (Šopron), *Sirmium* (Sremska Mitrovica), *Siscia* (Sisak) a *Vindobona* (Viedeň).³⁰

-
- 368; GROH, Vladimír – HEJZLAR, Gabriel. *Život v antickém Římě*. Brno – Praha : Universita J. E. Purkyně – Státní pedagogické nakladatelství, 1972, s. 138-140; ROBERT, Jean-Noël. *Řím. 753 př. n. l. až 476 n. l.* Praha : Lidové noviny, 2001, s. 210; ROŠKOVÁ, Daniela. Villa rustica, villa urbana a kvalita bývania v Rímskej ríši podľa Vitruvia a Plinia Mladšieho. In *MEDEA – Studia mediaevalia et antiqua*, roč. 11, 2007, č. 1, s. 38-44; SYROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebnictví a architektury ve starověku*. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 432-433; VLČEK, Pavel. *Dějiny architektury pravěku a starověku*. Praha : ČVUT, 2005, s. 205-207.
- 28 HOŠEK, Radislav – SAKAŘ, Vladimír. *Norikum a Pannonie v době římské*. Praha : Univerzita Karlova – SPN, 1975, s. 20, 88.
- 29 BOUZEK, Jan – SAKAŘ, Vladimír. *Římské provincie a Limes Romanus ve střední a západní Evropě*. Praha : Univerzita Karlova – SPN, 1990, s. 38-43; HOŠEK, Radislav – SAKAŘ, Vladimír. *Norikum a Pannonie v době římské*. Praha : Univerzita Karlova – SPN, 1975, s. 22-23, 92-93; MĚŘÍNSKÝ, Vladimír. Rakousko před Rakouskem (do roku 907). In VEBER, Václav a kol. *Dějiny Rakouska*. Praha : Lidové noviny, 2002, s. 37; NOVÁKOVÁ, Julie – PEČÍRKA, Jan (reds.). *Antika v dokumentech II. Řím*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1961, s. 446-447.
- 30 HOŠEK, Radislav – SAKAŘ, Vladimír. *Norikum a Pannonie v době římské*. Praha : Univerzita Karlova – SPN, 1975, s. 29-30, 100-101.

Na území Slovenska patria k najvýznamnejším lokalitám s rímskymi stavebnými pamiatkami Bratislava-Dúbravka, Bratislava-Rusovce – antická *Gerulata*, Cífer-Pác, Devín, Iža – antická *Kelemantia* a Stupava.

V období cisárstva (27 pred n. l. – 476 n. l.) vznikli nielen v Ríme, ale aj v celom impériu tie najmonumentálnejšie a najpozoruhodnejšie architektonické pamiatky. Rím sa okrem toho, že bol hlavným mestom impéria, stal aj sídelným mestom rímskych cisárov, čo malo veľký vplyv na jeho stavebný vývoj. Najväčší rozmach prežil Rím práve v 1. a 2. stor. n. l., keď bolo na svojom vrchole aj celé impérium. V tomto období vznikla prevažná väčšina stavieb, ktoré sa zachovali dodnes.

Architektúra rímskych rodinných domov (*domus*) a nájomných bytových domov (*insulae*) sa sformovala ešte počas obdobia republiky a v období cisárstva už neprechádzala zásadnejšími zmenami. Základným typom rodinného domu zostával átriový a perystilový dom. S rastom počtu obyvateľstva v Ríme sa budovalo stále viac a viac nájomných bytových domov a ich majitelia sa ich snažili stavať čím vyššie, čo však bolo na úkor ich bezpečnosti. Kvôli tomu musela byť ich výška viackrát cisármi obmedzovaná, čo sa však striktne nedodržovalo. V polovici 4. stor. n. l. tvorili drvivú väčšinu obytných budov v Ríme práve nájomné bytové domy, ktorých bolo dokopy až 46 602, pričom súkromných rodinných domov bolo v meste len 1790.³¹ Našu pozornosť budeme teraz venovať už priamo konkrétnym architektonickým pamiatkam.

Ako príklad átriového domu v Ríme môžeme uviesť tzv. Líviin, resp. Germanikov dom na Palatíne, postavený v 1. stor. n. l., ktorý sa čiastočne zachoval. Do domu sa vchádzalo kryptoportikom, za ktorým nasledovala vstupná preklenutá chodba. Chodba ústila do átria o rozmeroch 10 x 13,25 m. V átriu sa nachádzali dva piliere, ktoré spolu s piliermi priliehajúcimi k obytnej časti domu niesli krížové klenby. Za átriom boli tri miestnosti – *tablinum*, *ala dextra* a *ala sinistra*. Pôvodne boli zaklenuté valenými klenbami a zastrešené sedlovou strechou. Tieto miestnosti boli bohato zdobené nástennými maľbami. K átriu ešte priliehalala miestnosť označovaná *triclinium*, čiže jedáleň. Tiež zaklenutá valenou klenbou a zdobená nástennými maľbami. Za týmito miestnosťami sa nachádzalo celkom 22 menších miestností určených najmä na hospodárske účely alebo k ubytovaniu otrokov slúžiacich v dome a pod. Tento dom neskôr patrilo do komplexu cisárskych palácov, rozprestierajúcich sa na Palatíne.³²

Medzi obytné budovy značne rozšírené v Rímskom impériu patrili už spomínané vily. V ich základnej architektúre tiež nenastali nejaké väčšie zmeny, avšak bohatí Rimania si postupom času budovali svoje vidiecke sídla stále viac a viac väčšie, luxusnejšie a vybavovali ich najrôznejšími doplnkami spríjemňujúcimi život.

O svojej vlastnej prímestskej vile (*villa suburbana*) z obdobia prelomu 1. a 2. stor. n. l. nám zanechal podrobný popis Plinius Mladší. Na základe jeho popisu si môžeme vytvoriť konkrétnu predstavu o luxusnom vidieckom sídle v okolí Ríma, resp. na území Itálie. Ak by sme navštívili Pliniovu vilu, tak „*najprv vstúpime do prostého,*

31 NOVÁKOVÁ, Julie – PEČÍRKA, Jan (reds.). *Antika v dokumentech II. Řím*. Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1961, s. 477.

32 BIRNBAUM, Vojtěch. *Dům zvaný Livie na Palatině*. Praha : ČAVU, 1922, 36 s.; BRTNICKÝ, Ladislav. *Topografie starověkého Říma*. Praha : ČAVU, 1925, s. 142-146.

avšak vkusného átria. Ďalej nasledujú kolonády, tvoriace akoby písmeno D, ktoré uzatvárajú malý, ale pekný dvor. Kolonády majú okná a prečnievajúcu strechu. Priamo naproti je vnútorná hala, ďalej dosť pekná jedáleň, ktorá vybieha k pobrežiu. Zo všetkých strán má dvojkrídlové dvere a okná rovnako veľké ako dvere, s výhľadom na more z troch strán. Zo zadnej strany je vidieť vnútornú halu, kolonádu, dvor a opäť kolonádu, átrium, lesy a vzdialené hory. Po ľavej strane jedálne sa nachádza veľká miestnosť a potom ďalšia menšia. Táto miestnosť a jedáleň svojím postavením oproti sebe vytvárajú akési zákutie, ktoré zadržiava a umocňuje slnečné žiarenie. Na toto zákutie nadväzuje miestnosť zaoblená do apsidy, ktorá všetkými oknami sleduje dráhu slnka. Táto miestnosť slúži ako knižnica. K tomu prilieha ubytovací trakt, oddelený chodbou, ktorý je vybavený podlahovým vykurovaním. Zvyšná časť tejto strany je vyhradená otrokom... Ďalej nasleduje studený kúpeľ, veľmi priestranňý, z ktorého vybiehajú dva zaoblené bazény. Ku studenému kúpeľu prilieha miestnosť určená k masážam a parný kúpeľ, k ktorému zase prilieha kotolňa kúpeľov. Ďalej sú tam ešte dve odpočívárne, zariadené skôr vkusne než nákladne. S nimi súvisí skvelý vyhrievaný bazén, z ktorého plavci vidia more. Neďaleko je ihrisko určené k loptovým hrám, ktoré je vystavené slnku až na sklonku dňa. Tam sa týči veža, pod ktorou sú dva pavilóny, ďalej jedáleň s vyhlídkou na širé more. Je tam ešte ďalšia jedáleň s vyhlídkou na záhradu a na promenádovú cestu, ktorá záhradu ohraničuje. Odtiaľ sa tiahne krytá galéria, priestorná ako nejaká verejná stavba. Z oboch strán sú okná, smerom k moru a smerom k záhrade. Na konci terasy, galérie a záhrady je altánok. Je tam preslnená krytá veranda s výhľadom na more... Nachádza sa tam viacero miestností a maličký parný kúpeľ... Len jedna vec chýba k úplnej spokojnosti a završeniu pôvabu, a to tečúca voda. Sú tam aspoň studne, resp. studienky, pretože sú na povrchu“.³³

Dodnes najznámejšou je Hadriánova vila v Tivoli, neďaleko Ríma, postavená v rokoch 118 – 133 n. l. Celý komplex tejto vily zaberá plochu až 120 ha. Hadrián bol veľkým obdivovateľom gréckej kultúry, preto tu môžeme nájsť veľa prvkov gréckej architektúry a umenia. V areáli sa nachádzal napr. aj štadión s veľkým plaveckým bazénom alebo umelé údolie s vodnou nádržou, ktoré bolo lemované stĺporadiami a zdobené mnohými sochami, napr. aj kópiami karyatíd z Akropoly v Aténach. Do komplexu sa vchádzalo bránou, vedľa ktorej sa nachádzala ubytovňa pre cisársku gardu. Ďalej tam boli knižnice, veľký počet jedální, ubytovacie priestory, tri divadlá, kúpele, veľké množstvo fontán, malé chrámy a pod. Pozoruhodné je tzv. vodné divadlo, ktoré v skutočnosti slúžilo ako malá ostrovná vila, v ktorej Hadrián odpočíval a meditoval. Táto ostrovná vila sa nachádzala na umelom ostrove kruhového pôdorysu obklopenom kruhovým kanálom lemovaným iónskym portykom. Nachádzala sa tam aj bazilika s dórsnymi stĺpmi, ktorá viedla do trónnej sály, ktorá bola zároveň audienčnou miestnosťou. Jednotlivé časti komplexu prepájala systém podzemných chodieb preklenutých valenými klenbami. Niektoré z týchto chodieb mali také rozmery, že nimi mohli prejsť dokonca aj vozy.³⁴

33 PLINIUS MLADŠÍ. *Dopisy*. Praha : Svoboda, 1988, s. 75-78.

34 LIBERATI, Anna Maria – BOURBON, Fabio. *Staroveký Rím*. Čestlice : Rebo Productions, 2006, s. 154-159; PIJOAN, José. *Dejiny umenia 2*. Bratislava : Ikar, 1998, s. 281-282; SCARRE, Chris (zost.). *Sedmdesát divů světa. Osudy slavných stavebních památek*. Praha : Slovart, 2005, s. 172-176; VAVŘÍN, Pavel. Hadriánova villa v Tivoli. In *Historický obzor*, roč. 18, 2007,

Komplex Hadriánovej vily v Tivoli neďaleko Ríma, postavený v rokoch 118 – 133 n. l.³⁵

Novým typom stavby sa v cisárskom Ríme stal cisársky palác. Väčšina rímskych cisárov si svoj palác postavila na Palatíne, resp. rozširovali a prestavovali už existujúci palácový komplex predošlých panovníkov. Rímsky cisársky palác nebol uzavretou stavbou podobnou pevnosti, ako to bolo bežné na Blízkom východe, ale išlo o rozľahlý komplex rôznych budov a záhrad. Prvým cisárom, ktorý sa usadil na Palatíne, bol hneď prvý cisár Augustus. Ten začal postupne skupovať pozemky a budovy na pahorku, a tým začal vytvárať areál pre neskoršie obrovské komplexy cisárskych rezidiencií. Tento prvý cisársky palác ešte nebol veľkolepou stavbou a podľa Suetonia panovník žil v skromnom príbytku a jeho „dom sa nevyznačoval ani veľkosťou priestorov, ani nijakým prepychovým vybavením. Bolo tu len krátke stĺporadie, vystavené z albských stĺpov, v izbách nebolo ani kúska mramoru, ani vzácnnej mozaiky“.³⁶

Počas veľkého požiaru Ríma v roku 64 n. l. bol poškodený aj palácový komplex a cisár Nero začal s výstavbou nového a zrejme aj najznámejšieho paláca, nazývaného *Domus Aurea* (Zlatý dom), ktorý sa mu však nepodarilo celý dokončiť. Podľa Suetonia bola predsieň paláca „taká, že v nej mohol stáť kolos s jeho vlastnou sochou, vysoký stodvadsať stôp (40 m – pozn. aut.). Palác bol taký priestranný, že mal trojitú

č. 7-8, s. 146-151; VLČEK, Pavel. *Dějiny architektury pravěku a starověku*. Praha : ČVUT, 2005, s. 207.

35 KLEINER, Fred S. *A History of Roman Art*. Boston : Wadsworth, 2010, s. 178.

36 GAIUS SUETONIUS TRANQUILLUS. *Životopisy rímskych cisárov*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 89.

stĺporadie dlhé tisíc krokov, okrem toho bolo v paláci jazero podobné moru a obklopené stavbami, ktoré pôsobili dojmom mesta. Boli tu aj krajinky so striedajúcimi sa poľami, vinicami, pastvinami a lesmi, kde bolo množstvo dobytky a divej zveri každého druhu. V ostatných častiach paláca bolo všetko pozlátené a obložené drahými kameňmi a perlami. Jedálne mali povaly vykladané doskami zo slonoviny, ktorými sa dalo pohybovať, aby sa cez ne mohli zhora sypať kvety, a okrem toho boli dierkované, aby sa tadiaľ mohli rozprašovať voňavky. Hlavná jedálna sieň bola okrúhla a mala povalu, ktorá sa vo dne v noci otáčala ako nebeská klenba. Kúpeľmi pretekala jednak morská voda a jednak voda z rieky *Albuly*. *Keď Nero dokončil stavbu tohto nádherného paláca a keď ho vysväcoval, prejavil svoju spokojnosť len týmito slovami: Konečne budem bývať ako človek*“.³⁷ Z Neronovho Zlatého domu sa dodnes zachoval rozsiahly komplex zaklenutých miestností. Celý komplex jeho paláca zaberal priestor o rozlohe asi 50 ha. Väčšina týchto miestností bola vybavená apsidou. Najpozoruhodnejšou miestnosťou v paláci bola zaklenutá sála s pôdorysom osemholníka, ktorá bola osvetlená oknami v klenbe.³⁸

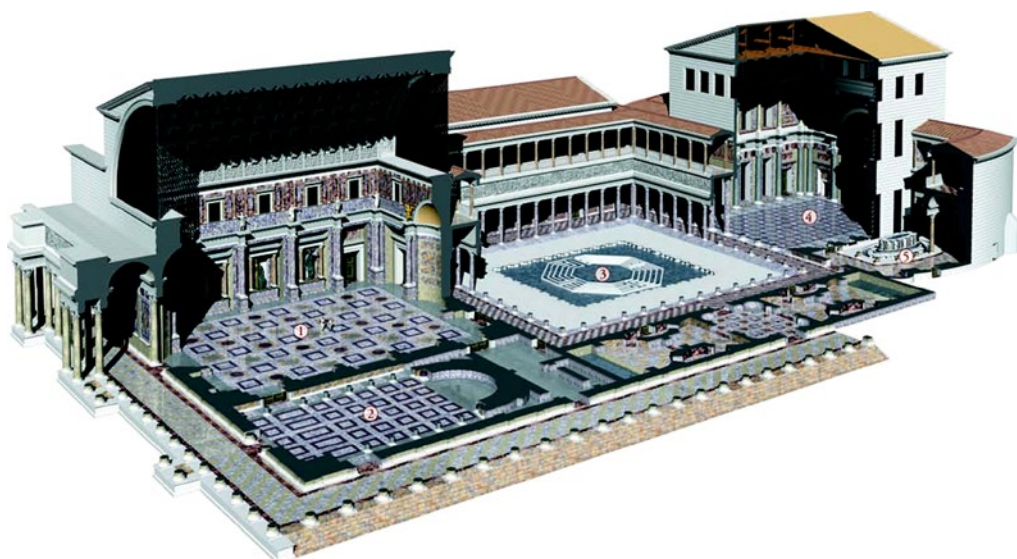
Okolo roku 92 n. l. si dal postaviť cisár Domitián Flaviovský palác (*Domus Flavia*). Rozmery paláca boli 160 x 200 m a skladal sa z troch častí. Prvá časť slúžila reprezentačným a úradným účelom. Druhá časť mala obytný charakter, ku ktorej priliehala tretia časť, ktorou bol veľký záhradný komplex a aj štadión s rozmermi 165 x 48 m. Jadro paláca tvorili tri veľké perystily, ktoré boli navzájom prepojené. V reprezentačnej časti sa nachádzali veľké audienčné miestnosti s apsidami, trónna sála o rozmeroch 29 x 35 m a trojloďová bazilika určená k súdnym procesom. Miestnosti boli zaklenuté a ich klenby mali kazetovú výzdobu. Obytná časť paláca bola bohato členitá. Steny obytnej časti boli tvorené kombináciou priamych, lomených a zakrivených línií.³⁹

Na území nami sledovaného provinčného územia bolo rozšírených viacero typov obytných budov. Vo väčších a významnejších mestách ako napr. Aquincum alebo Carnuntum si bohatší občania mohli dovoliť postaviť honosné rodinné domy (*domus*) s átriom alebo aj s peristylom, avšak väčšina provinčného obyvateľstva žila v značne jednoduchších príbytkoch. Civilné mestá v provinciách vznikali najčastejšie pri vojenských táboroch. Domy na týchto civilných sídliskách (*vicus*) neboli také honosné a rozľahlé ako klasické átriové domy a najčastejšie vytvárali radovú zástavbu na dlhých úzkych parcelách. Tieto domy mali zväčša otvorenú čelnú fasádu, kde boli umiestnené rôzne obchody alebo dielne. Súčasťou týchto domov boli zeleninové alebo ovocné záhrady v zadnej časti parcely. Dispozične boli tieto domy jednoduché a tvorilo ich len zopár miestností určených k bežným účelom (spálňa, kuchyňa, jedáleň). Takéto domy mali prevažne sedlovú strechu.

37 GAIUS SUETONIUS TRANQUILLUS. *Životopisy rímskych cisárov*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2010, s. 209-210.

38 BRTNICKÝ, Ladislav. *Topografie starovekého Ríma*. Praha : ČAVU, 1925, s. 394-397.

39 BRTNICKÝ, Ladislav. *Topografie starovekého Ríma*. Praha : ČAVU, 1925, s. 151-159; PELIKÁN, Oldřich. *Dějiny antického umění*. Brno – Praha : Univerzita J. E. Purkyně – SPN, 1971, s. 70; SYROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebnictví a architektury ve starověku*. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 415; VLČEK, Pavel. *Dějiny architektury pravěku a starověku*. Praha : ČVUT, 2005, s. 176.

Axonometrický rez ideálnou rekonštrukciou reprezentačnej a audienčnej časti Flaviovského paláca na Palatíne: 1 – prijímacia miestnosť, 2 – bazilika, 3 – peristyl, 4 – triclinium – jedáleň, 5 – nymphaeum⁴⁰

Niektorí bohatší obyvatelia si mohli dovoliť vybaviť svoj príbytok aj podlahovým vykurovaním (*hypocaustum*). Takéto bežné obytné budovy sa archeologickým výskumom zistili napr. v Bratislave-Rusovciach, kde sa nachádzala antická Gerulata.⁴¹ Okrem týchto murovaných obytných budov bolo bežné, že pôvodné obyvateľstvo rímskych provincií žilo na okraji civilných rímskych osád v blízkosti Limitu ešte aj v 3. stor. n. l. v tradičných zahĺbených polozemniciach obdĺžnikového pôdorysu s kolovou konštrukciou.⁴²

40 KLEINER, Fred S. *A History of Roman Art*. Boston : Wadsworth, 2010, s. 132.

41 BAZOVSKÝ, Igor. Osada Rimanov v Gerulate. In *Pamiatky a múzeá*, roč. 49, 2000, č. 3, s. 14; SCHMIDTOVÁ, Jaroslava. Výskumy MMB na stavbách rodinných domov v Rusovciach. In *AVANS v roku 2008*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2011, s. 240-242; SCHMIDTOVÁ, Jaroslava. *Rusovce: rímsky vojenský kastel Gerulata a jeho zázemie*. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (zost.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 263-264; SCHMIDTOVÁ, Jaroslava – JEZNÁ, Jitka. Kamenná stavba s podlahovým vykurovaním z Bratislavy-Rusoviec. In *AVANS v roku 2002*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2003, s. 127-129; SCHMIDTOVÁ, Jaroslava – RIDEGOVÁ, Laura. Záchranné výskumy mestského múzea v Bratislave-Rusovciach. In *AVANS v roku 2001 – I. Textová časť*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 2002, s. 180-182.

42 VARSÍK, Vladimír. Výsledky záchranného výskumu na trase diaľnice D2 v katastri Rusoviec. In *AVANS v roku 1995*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 1997, s. 182-185; VARSÍK, Vladimír – KOVAČIKOVÁ, Jana – IVAN, Pavol. Pokračovanie záchranného výskumu na trase diaľnice D2 v Rusovciach. In *AVANS v roku 1996*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 1998, s. 164-168; VARSÍK, Vladimír. Vidiecke sídlisko v zázemí kastela Gerulata. In *Pamiatky a múzeá*, roč. 49, 2000, č. 3, s. 15-17; VARSÍK, Vladimír. Kastel Gerulata a ala I Cannanefatium civium Romanorum. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana. (zost.). *Dejiny*

*Nanovo postavený mestský dom obchodníka Luciusa Maticeusa Clemensa v archeologickom parku Carnuntum a jeho interiér*⁴³

Typickým príkladom rímskeho provinčného domu na strednom Dunaji je tzv. dom obchodníka Luciusa Maticeusa Clemensa, ktorý bol v rámci archeologického parku Carnuntum nanovo postavený vo svojej pôvodnej podobe. Ide o jednoduchý dvojpriestorový dom so sedlovou strechou, pričom jeho dispozícia pripomína architektúru trojlodňovej baziliky. Vnútorne steny takýchto domov boli často zdobené bielymi a červenými farbami. K domu priliehala záhrada a dokonca aj hrnčiarska pec.⁴⁴ Zaujímavým typom rímskeho domu pochádzajúcim z domácich tradícií je dom s veľkou centrálnou miestnosťou, ktorý tiež pripomína budovu bazilikálneho typu. Táto centrálna miestnosť je rozdelená stĺpmi na tri priestory. Takéto domy boli vo veľkom počte preskúmané tiež v Carnunte.⁴⁵

Bratislava 1. *Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 229.

43 <http://www.carnuntum.at/rekonstruktionen/rekonstruktionen/haus-des-lucius> [cit. 15. marca 2016]

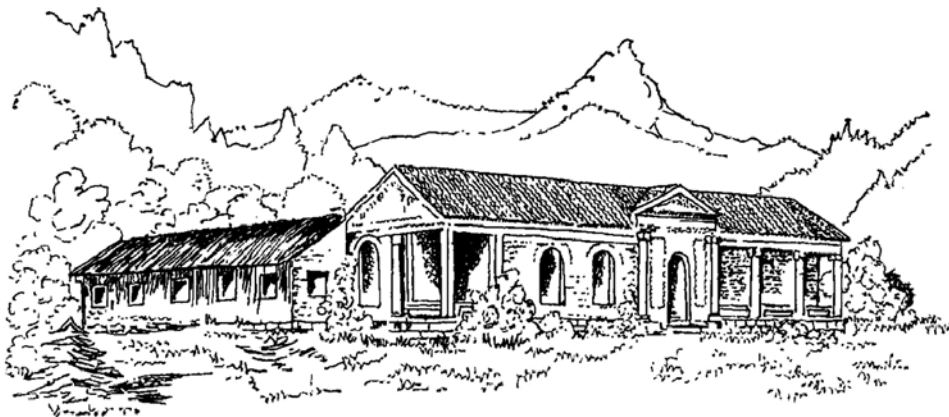
44 KOLNÍK, Títus. Archeologický park Carnuntum. In *Slovenská archeológia*, roč. 42, 1994, č. 1, s. 232; MUSILOVÁ, Margaréta – TURČAN, Vladimír a kol. *Rímske pamiatky na strednom Dunaji. Od Vindobony po Aquincum*. Bratislava : Nadácia pre záchranu kultúrneho dedičstva, 2010, s. 45.

45 SAKAŘ, Vladimír. Sídliště na území středoevropských provincií Římské říše a jejich typy. In *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie*, roč. 38, 1984, č. 3, s. 142.

Okrem súkromných rodinných domov sa vo väčších provinčných mestách nachádzali aj bytové nájomné domy (*insulae*). Provinčné insuly nedosahovali takú výšku ako ich náprotivky v Ríme, ale po architektonickej stránke si boli podobné. Insuly v Carnunte mali štvorcový pôdorys s rozmermi 60 x 60 m. Zvyšky nájomných domov poznáme aj z Aquinca.⁴⁶

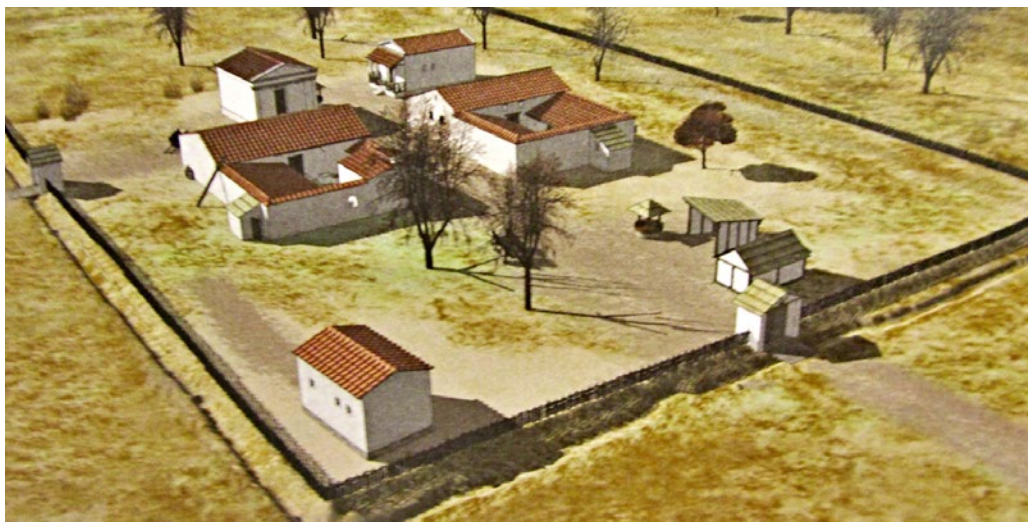
Tak ako na území celého Rímskeho impéria aj na území provincií Norikum a Panónia sa nachádzalo veľké množstvo rímskych víl (*villa rustica* a *villa urbana*). Len z územia Panónie je známych viac než 180 rímskych víl.⁴⁷ Najstaršie vily v provinciách mali ešte ďaleko od klasických rímskych víl a väčšina ich vlastníkov dávala prednosť stavbe hospodárskych dvorcov podľa miestnych zvyklostí. Boli to jednoduché stavby, z ktorých sa postupom času vyvinuli vily s jednoduchým pôdorysom. Provinčné vily boli často ohradené.⁴⁸

Najrozšírenejším typom bola *villa rustica* s átriom alebo s peristylom. Tieto vily boli často vybavené apsidou, stĺpovým portikom a podlahovým vykurovaním. Takúto typickú vidiecku vilu predstavuje napr. *villa rustica* v Katsch v Noriku, či vila v Budakaláse v Panónii.⁴⁹

*Villa rustica peristylvého typu v Katsch v Noriku*⁵⁰

-
- 46 MUSILOVÁ, Margaréta – TURČAN, Vladimír a kol. *Rímske pamiatky na strednom Dunaji. Od Vindobony po Aquincum*. Bratislava : Nadácia pre záchranu kultúrneho dedičstva, 2010, s. 40, 187; VALACHOVIČ, Pavol. Hospodárske a sociálne problémy miest v Panónii v 4. – 5. storočí. In *Historický časopis*, roč. 30, 1982, č. 3, s. 380.
- 47 VALACHOVIČ, Pavol. Hospodárske a sociálne problémy miest v Panónii v 4. – 5. storočí. In *Historický časopis*, roč. 30, 1982, č. 3, s. 390.
- 48 SAKAŘ, Vladimír. Sídlište na území stredoevropských provincií Rímske ríše a jejich typy. In *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie*, roč. 38, 1984, č. 3, s. 103-104.
- 49 SAKAŘ, Vladimír. Sídlište na území stredoevropských provincií Rímske ríše a jejich typy. In *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie*, roč. 38, 1984, č. 3, s. 116; THOMAS, Edith B. *Römische Villen in Pannonien. Beiträge zur pannonischen siedlungsgeschichte*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1964, s. 214-215.
- 50 SAKAŘ, Vladimír. Sídlište na území stredoevropských provincií Rímske ríše a jejich typy. In *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie*, roč. 38, 1984, č. 3, s. 115.

Ideálna rekonštrukcia komplexu vidieckej vily v Bratislave-Čunove, postaveného na prelome 2. a 3. stor. n. l.⁵¹

Zaujímavý komplex vidieckej vily sa nachádzal aj neďaleko Rusoviec – v antickej Gerulate, v katastrálnom území dnešného Čunova. Komplex vily bol tvorený šiestimi samostatnými murovanými stavbami rôzneho účelu a je datovaný do prelomu 2. a 3. stor. n. l. Celý komplex bol ohradený a mal dve vstupné brány. Všetky stavby mali obdĺžnikový pôdorys. Stavba I s rozmermi 6,3 x 8 m bola interpretovaná ako malá súkromná svätyňa typu chrámu *in antis* na nízkom pódii. Stavba II o rozmeroch 12,6 x 18,9 m bola trojpriestorová a slúžila zrejme ako obytný dom majiteľa, vybavený aj malým kúpeľom. Stavba IV sa zachovala v zlom stave a zatiaľ nie je možné určiť jej funkciu. Za sýpku je považovaná stavba V s rozmermi 8,1 x 5,4 m a menšia stavba VI o rozmeroch 3 x 6 m slúžila pravdepodobne ako strážnica pri vstupnej bráne do komplexu vily.⁵²

Druhým typom bola *villa urbana*, ktorá bola na rozdiel od vily rustiky prepychovo vybavená a slúžila najmä na reprezentačné účely jej majiteľa. Takéto vily už vytvárali impozantné architektonické celky so zložitou dispozíciou. Výstavba týchto vil často prebiehala vo viacerých etapách v dlhšom časovom období. Typickým príkladom honosnej vily urbany peristylového typu je vila v Nemesvámos-Baláca-

51 SCHMIDTOVÁ, Jaroslava. Rusovce: rímsky vojenský kastel Gerulata a jeho zázemie. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (zost.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 270.

52 MINAROVIECH, Jana. Rímska villa rustica. In DULLA, Matúš (ed.). *Slávne vily Slovenska*. Foibos Books, 2010, s. 11-13; SCHMIDTOVÁ, Jaroslava. Rusovce: rímsky vojenský kastel Gerulata a jeho zázemie. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (zost.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 268-271; SCHMIDTOVÁ, Jaroslava – BAXA, Peter. Záchraný výskum v Bratislave-Čunove. In *AVANS v roku 1997*. Nitra : Archeologický ústav SAV, 1999, s. 22-24; SCHMIDTOVÁ, Jaroslava – JEZNÁ, Jitka. Villa rustica v Bratislave-Čunove. In *Pamiatky a múzeá*, roč. 49, 2000, č. 3, s. 18-19.

puszta v Panónii. Bola založená ešte v 1. stor. n. l. ako vila rustika a na vilu urbanu ju prebudovali až v 2. stor. n. l. Vila mala peristyl a dve predĺžené krídla v hlavnom priečelí, pripomínajúce nárožné rizality. Samostatná budova kúpeľov bola s obytnou časťou prepojená otvorenou kolonádou.⁵³

Pozoruhodná a luxusná *villa urbana* bola nanovo postavená na svojich pôvodných základoch v archeologickom parku Carnuntum, rovnako ako už spomínaný dom obchodníka Luciusa. Ide o stavbu ohromných rozmerov, keďže jej terajšia plocha zaberá 600 m² a to nebola obnovená v plnom rozsahu. Takéto vily si mohli dovoliť len bohatí rímski občania žijúci v provinciách, resp. vysokí štátni úradníci. Vilu zdobili bohaté nástenné maľby, ktoré sa taktiež podarilo zrekonštruovať. Pozornosť si zaslúži najmä veľká reprezentačná jedáleň (*triclinium*), ktorá bola ukončená apsidou zastrešenou polkopulou.⁵⁴

Nanovo postavená villa urbana v Carnunte a jej reprezentačná jedáleň ukončená apsidou a vyzdobená nástennými maľbami⁵⁵

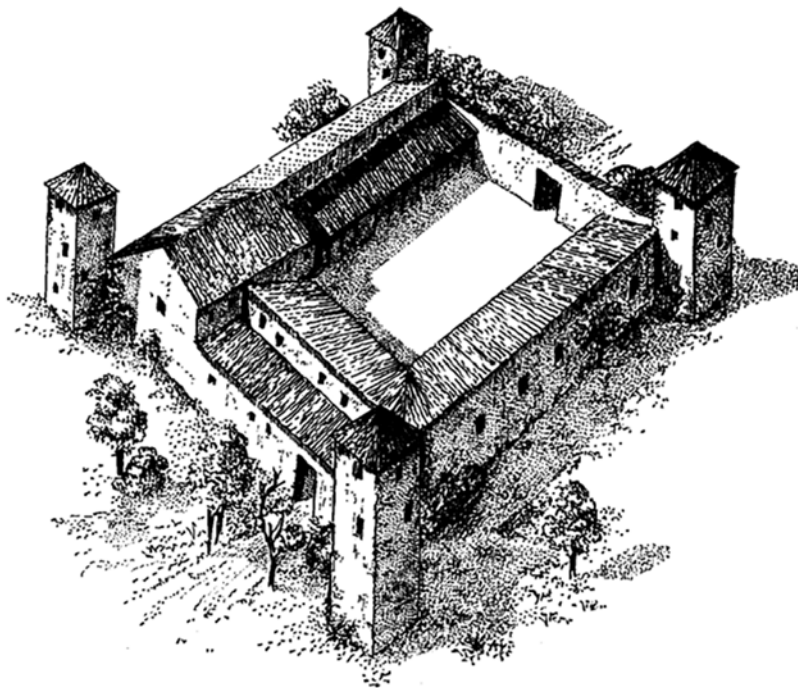
53 SAKAŘ, Vladimír. Sídliště na území střeoevropských provincií Římské říše a jejich typy. In *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie*, roč. 38, 1984, č. 3, s. 122-126; THOMAS, Edith B. *Römische Villen in Pannonien. Beiträge zur pannonischen siedlungsgeschichte*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1964, s. 73-107.

54 MUSILOVÁ, Margaréta – TURČAN, Vladimír a kol. *Rímske pamiatky na strednom Dunaji. Od Vindobony po Aquincum*. Bratislava : Nadácia pre záchranu kultúrneho dedičstva, 2010, s. 44.

55 <http://www.carnuntum.at/rekonstruktionen-sk/rekonstruktionen/villa-urbana> [cit. 15. marca 2016]

Za zmienku stojí ešte aj *villa urbana* v Eisenstadte, ktorá bola impozantnou stavbou a svoj najväčší rozkvet zažívala najmä v 3. stor. n. l. Vila mala samostatné kúpele, lemoval ju stĺpový portik a celá obytná budova mala podlahové vykurovanie. Vila bola bohato zdobená podlahovými mozaikami a steny mali mramorovú výzdobu. Vo vile sa nachádzal aj veľký počet sochárskych diel.⁵⁶

Osobitnou kategóriou víl budovaných v pohraničných provinciách sú opevnené vily s nárožnými rizalitmi, ktoré pripomínajú malé pevnosti. Takéto vily vznikali najmä v 3. a v 4. stor. n. l., kvôli zvýšenému nebezpečenstvu útokov zo strany zadunajských národov. Najlepším príkladom takejto stavby je peristylová vila v Sümegi obdĺžnikového pôdorysu, ktorej štyri nárožné rizality pripomínajú veže.⁵⁷

Opevnená vila so štyrmi nárožnými rizalitmi pripomínajúca malú pevnosť v Sümegi v Panónii⁵⁸

- 56 THOMAS, Edith B. *Römische Villen in Pannonien. Beiträge zur pannonischen siedlungsgeschichte*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1964, s. 137-151; VALACHOVIČ, Pavol. Rímska municipálna správa v Panónii v mestách na dunajskom Limite v 1. – 3. storočí. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského – Historica*. 1985- 1986, roč. 35-36, s. 42.
- 57 HOŠEK, Radislav – SAKAŘ, Vladimír. *Norikum a Pannonie v době římské*. Praha : Univerzita Karlova – SPN, 1975, s. 105; SAKAŘ, Vladimír. Sídliště na území středoevropských provincií Římské říše a jejich typy. In *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie*, roč. 38, 1984, č. 3, s. 126-127; THOMAS, Edith B. *Römische Villen in Pannonien. Beiträge zur pannonischen siedlungsgeschichte*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1964, s. 111-116.
- 58 THOMAS, Edith B. *Römische Villen in Pannonien. Beiträge zur pannonischen siedlungsgeschichte*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1964, s. 113.

Stavebným fenoménom vyskytujúcim sa severne od Dunaja, resp. od limitu, sú rímske obytné stavby označované buď ako rímske stanice, alebo ako germánske rezidencie. Dodnes nie je vyjasnený ich presný účel, avšak pravdepodobne to boli najprv rímske vojenské a obchodné stanice, ktoré neskôr začali využívať germánski náčelníci ako svoje rezidencie, resp. sa nimi mohli inšpirovať a začali si budovať svoje vlastné sídla s použitím rímskych stavebných metód. Značné množstvo týchto germánskych rezidií sa nachádza najmä na území juhozápadného Slovenska.

Väčšina týchto stavieb vznikla v období rímskeho panstva na Dunaji, avšak nedávne archeologické výskumy v Bratislave priniesli veľmi zaujímavé nálezy týkajúce sa rímskej architektúry, pochádzajúcej z 1. stor. pred n. l., keď podunajské provincie ešte neexistovali. Tieto rímske stavby boli objavené na Bratislavskom hradnom kopci, kde až do zmeny letopočtov existovalo keltské oppidum. Celkom bolo objavených sedem murovaných stavieb s obdĺžnikovým pôdorysom, ktoré boli postavené podľa zásad rímskej architektúry sformulovaných Vitruviom. Stavby boli murované technikou *opus incertum*, ich steny boli omietnuté a v omietke sa dokonca zistila mramorová múčka, ktorá zvyšovala lesk a odolnosť voči vlhkosti. Významnými nálezmi sú zvyšky liatych podláh v jednotlivých budovách. Išlo o dlažbu typu *terrazzo* a *opus signinum*, ktoré boli veľmi obľúbené v rímskych rodinných domoch (*domus*). Na základe týchto nálezov je jasné, že medzi územím Slovenska a starovekým Rómom existovali silné kultúrne vplyvy ešte počas obdobia republiky, keďže tieto stavby sú datované do 2. polovice 1. stor. pred n. l. S najväčšou pravdepodobnosťou sa tu nachádzala keltská rezidencia postavená na zákazku rímskymi staviteľmi, ktorí sem prišli priamo z rímskeho prostredia.⁵⁹

Z obdobia rímskeho panstva na strednom Dunaji poznáme viacero zaujímavých rímskych staníc, resp. germánskych rezidií nachádzajúcich sa na juhozápadnom Slovensku. Neďaleko Bratislavy v Stupave sa nachádza takýto veľmi zaujímavý architektonický komplex. Rímska stavba v Stupave mala až tri stavebné etapy. Najstaršia stavba postavená v 2. polovici 2. stor. n. l. mala jednoduchý štvorcový pôdorys so stranou dlhou približne 40 m. Táto budova ešte nebola murovaná, ale mala drevenú konštrukciu omietnutú vápennou omietkou. Onedlho túto stavbu zbúrali a na jej mieste postavili dve nové, už murované budovy, ktorých strechy boli pokryté rímskymi škridlami. Počas druhej stavebnej etapy pribudli k dvom pozdĺžnym budovám ešte ďalšie dva trakty, takže vzniklo nádvorie.

59 MUSILOVÁ, Margaréta. Archeologický výskum objektu zimnej jazdiarne na Bratislavskom hrade. In *Monumentorum Tutela – Ochrana pamiatok* 24. Bratislava : Pamiatkový úrad SR, 2012, s. 123-142; MUSILOVÁ, Margaréta – LESÁK, Branislav – RESUTÍK, Branislav. Prienik rímskej kultúry do neskorolaténskeho prostredia. Najnovšie výskumy na Bratislavskom hrade. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (zost.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 197-205; MUSILOVÁ, Margaréta – LESÁK, Branislav – KOVÁČ, Jozef – VRTEL, Andrej – RESUTÍK, Branislav. Archeológia Bratislavského hradu. In *Pamiatky a múzeá*, roč. 59, 2010, č. 2, s. 2-13; RESUTÍK, Branislav. Archeologický výskum NKP Bratislavský hrad, severná terasa, baroková záhrada – súčasný stav a perspektívy. In *Monumentorum Tutela – Ochrana pamiatok* 24. Bratislava : Pamiatkový úrad SR, 2012, s. 151-160.

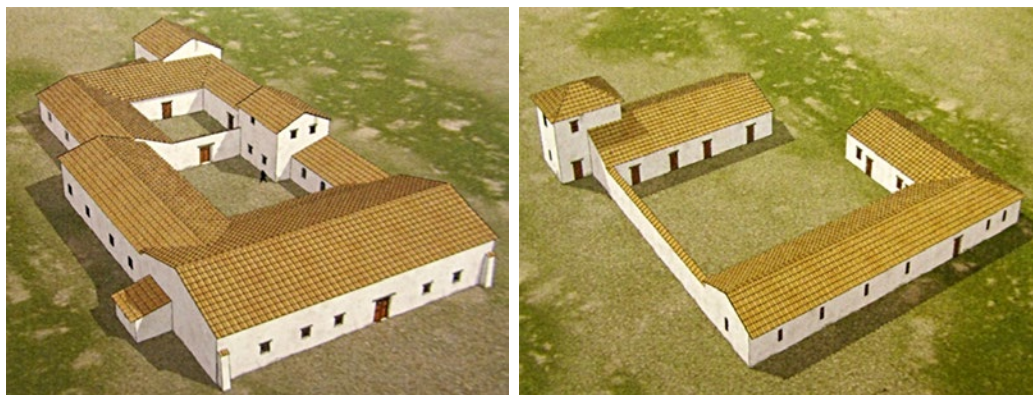

*Ideálna rekonštrukcia rímskych stavieb postavených v 2. polovici 1. stor. pred n. l.
v keltskom oppide na Bratislavskom hradnom kopci⁶⁰*

Na prelome 2. a 3. stor. n. l. sa pristúpilo k poslednej, tretej rozsiahlej prestavbe. Stavebný komplex bol ohradený kamenným múrom s dĺžkou strán 65 až 73 m. V tomto ohradenom areáli sa nachádzala hlavná budova s nádvorím, ktorá pripomínala rímsku vilu s peristylom. Z tohto nádvorja sa vchádzalo do jednotlivých miestností. Dlažba miestností bola maltová (*pavimentum*) a omietnuté steny boli zdobené farebnými maľbami. Obytné priestory mali podlahové vykurovanie, ako aj kúpeľ s bazénmi so studenou a s teplou vodou. Do areálu patrili napr. sýpka, niekoľko cisterien a veľký rezervoár na vodu. Dodnes nie je uspokojivo vyriešená otázka presného účelu tejto budovy. Najpravdepodobnejšia je hypotéza, ktorá ju označuje buď ako rímsku obchodnú stanicu na jantárovej ceste, alebo to mohla byť súkromná rezidencia spriazneného germánskeho vládcu, ktorý chcel žiť na úrovni bohatších občanov rímskych provincií. Vojenským účelom možno slúžila vo svojich počiatkoch, avšak neskôr jej dispozícia podobná rímskym vilám jasne poukazuje na jej obytný charakter.⁶¹

60 MUSILOVÁ, Margaréta. Najnovšie objavy na Bratislavskom hrade. Stopy antického Ríma v Bratislave. In *Historická revue*, roč. 26, 2015, č. 6, s. 11.

61 BUJNA, Jozef. Revízný výskum rímskej stanice v Stupave (okr. Bratislava-Vidiek) v roku 1974. In *Archeologické rozhledy*, roč. 28, 1976, č. 5, s. 494 – 514; HEČKOVÁ, Jana. Druhý rok revízneho výskumu rímskej stanice v Stupave. In *Archeologické rozhledy*, roč. 31, 1979, č. 4, s. 409-412; KRASKOVSKÁ, Ľudmila. Rímska vojenská stanica v Stupave. In *Vlastivedný časopis*, roč. 30, 1981, č. 4, s. 179-181; NOVOTNÝ, Bohuslav. *Slovom a Mečom. Slovensko v rímskej dobe*. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 122-123; ONDROUCH, Vojtěch. Rímska stanica v Stupave a rímske stavebné stopy v Pajštúne. In *Historica Slovaca I – II*. Bratislava : Slovenská učená spoločnosť, 1940-1941, s. 44-107; ONDROUCH, Vojtěch. Rímske stanice v Stupave a v Pajštúne (Dokončenie výkopu). In *Historica Slovaca III – IV*. Bratislava : SAVU, 1945-1946, s. 62-119; ONDROUCH, Vojtěch. Rímský tábor ve Stupavě (Příspěvek k dějinám výkopů a k datování). In *Sborník Matice slovenskej pre jazykospyt, literárnu históriu,*

Ideálna rekonštrukcia druhej (vľavo) a tretej (vpravo) stavebnej etapy germánskej rezidencie, resp. rímskej obchodnej stanice v Stupave⁶²

Veľmi zaujímavá rímska architektúra sa nachádza v Cíferi-Páci pri Trnave. V tomto prípade sa už jasne uvažuje o jej funkcii ako rezidencii kvádskeho kniežaťa, ktorý mal dobré vzťahy s Rimanmi, za čo mu oni postavili sídlo, podobne ako tomu asi bolo v prípade Stupavy. Na ohradenej ploche s rozmermi 60 x 70 m sa nachádzalo niekoľko murovaných a drevených stavieb obytného aj hospodárskeho charakteru. Obytná budova kvádskeho kniežaťa mala členitý obdĺžnikový pôdorys s rozmermi 25 x 17 m. Niektoré dôležitejšie miestnosti boli vybavené podlahovým vykurovaním. Dlažba bola podobne ako v prípade keltskej rezidencie v Bratislave vyhotovená technikami *terazzo* a *pavimentum*. Vedľa centrálnej murovanej budovy sa nachádzalo niekoľko zahĺbených zrubových a kolových stavieb. Niektoré z nich dosahovali značné rozmery až 24 x 6 m. Najzaujímavejšie na týchto drevených stavbách je, že ich strecha bola pokrytá rímskou strešnou krytinou. Je to veľmi pekný príklad spojenia domácich a rímskych stavebných techník. Mimo ohrady sa nachádzala ešte jedna murovaná stavba s rozmermi 11 x 8 m, ktorá mala vežovitú prístavbu o rozmeroch 3,5 x 3 m.⁶³

dejepis a národís, roč. 15, 1937, s. 212-223; STANÍK, Ivan – TURČAN, Vladimír. Rímska stanica v Stupave. In Pamiatky a múzeá, roč. 49, 2000, č. 3, s. 22-26; TURČAN, Vladimír. Stupava v praveku a včasnej dobe dejinnej. In HRNKO, Anton (ed.). Mesto Stupava v minulosti a dnes. Bratislava : VEDA, 2011, s. 45-63.

62 TURČAN, Vladimír. Stupava v praveku a včasnej dobe dejinnej. In HRNKO, Anton. (ed.). *Mesto Stupava v minulosti a dnes*. Bratislava : VEDA, 2011, s. 47, 49.

63 KOLNÍK, Títus. Prehľad a stav bádania o dobe rímskej a sťahovaní národov. In *Slovenská archeológia*. 1971, roč. 19, č. 2, s. 506; KOLNÍK, Títus. Neskororímska vojenská stanica v Páci pri Trnave. In *Archeologické rozhledy*, roč. 24, 1972, č. 1, s. 59-71; KOLNÍK, Títus. Cífer-Pác. Stanica z mladšej doby rímskej. In *III. Medzinárodný kongres slovanskej archeológie*. Nitra : 1975, 25 s. (separát); KOLNÍK, Títus. Novšie archeologické nálezy k pobytu Rimanov na Slovensku. In PAUER, Marián – ŠÍŠMIŠ, Milan (zost.). *Laugaricio. Zborník historických štúdií k 1800. výročiu rímskeho nápisu v Trenčíne*. Košice – Trenčín : Východoslovenské vydavateľstvo – Mestský národný výbor, 1980, s. 58-61; KOLNÍK, Títus. Cífer v praveku a ranej dejinnej dobe. In BERNADIČ, Ladislav (zost.). *Cífer – vlastivedná monografia*. Bratislava : Obzor, 1991, s. 18-24; KOLNÍK, Títus. Cífer-Pác – záhada na pokračova-

Ďalšou pravdepodobnou lokalitou kde sa nachádzala germánska rezidencia sú Milanovce, dnes Veľký Kýr v okrese Nové Zámky. Boli tu objavené negatívy rímskej murovanej stavby s átriom. Budova mala pôdorysné rozmery 30 x 21 m, a nebola vybavená podlahovým vykurovaním tak, ako stavby v Stupave či v Cíferi-Páci. Išlo o jednoduchšiu stavbu, avšak dvorec bol podobný tomu v Cíferi-Páci, keďže sa v okolí objektu nachádzalo viacero zrubových a kolových stavieb.⁶⁴

Ojedinelá a pozoruhodná stavba rímskej vily, resp. kúpeľov na našom území bola objavená v Bratislave-Dúbravke, čiže už na území barbarika. Táto stavba mala masívne základy a skoro štvorcový pôdorys o rozmeroch 11 x 13 m s troma vystupujúcimi polkruhovými apsidami. Takéto stavby sa v provinciách budovali spravidla ako súkromné kúpele pri vidieckych vilách. V tomto prípade ide skôr o sídlo germánskeho aristokrata, tak ako tomu pravdepodobne bolo aj pri vyššie spomínaných budovách. Pochybnosťou o tom, že naozaj išlo o menšie súkromné kúpele je absencia systému podlahového vykurovania a kúreniska. Preto sa predpokladá, že budova sa začala stavať naozaj so zámerom na kúpele, ale z neznámych dôvodov bol počas výstavby účel budovy zmenený na obytnú budovu. Možné však je, že budova naozaj slúžila ako kúpele s troma vaňami, do ktorých sa voda ohrievala mimo budovu a vane boli manuálne naplňované aj vyprázdňované. V tomto prípade sa jednotlivé vane so studenou, vlažnou a horúcou vodou nachádzali v miestnostiach s apsidami a miestnosť s pôdorysom v tvare písmena L slúžila ako šatňa. Neďaleko tejto murovanej stavby sa nachádzala ešte veľká hala drevenej konštrukcie, ktorej strecha bola pokrytá rímskou strešnou krytinou a slúžila zrejme ako sklad na obilie a pod. Obidve stavby boli postavené niekedy na začiatku 3. stor. n. l.⁶⁵

nie. Germánska rezidencia alebo aj rímska vojenská stanica? In *Pamiatky a múzeá*, roč. 49, 2000, č. 3, s. 41-44; NOVOTNÝ, Bohuslav. *Slovom a Mečom. Slovensko v rímskej dobe*. Martin: Matica slovenská, 1995, s. 127-129.

64 KOLNÍK, Títus. Výskum rímskej stanice v Milanovciach pri Šuranoch v roku 1956. In *Archeologické rozhledy*, roč. 9, 1957, č. 6, s. 816-827; KOLNÍK, Títus. Prehľad a stav bádania o dobe rímskej a sťahovaní národov. In *Slovenská archeológia*, roč. 19, 1971, č. 2, s. 504; KOLNÍK, Títus. Novšie archeologické nálezy k pobytu Rimanov na Slovensku. In PAUER, Marián – ŠIŠMIŠ, Milan (zost.). *Laugaricio. Zborník historických štúdií k 1800. výročiu rímskeho nápisu v Trenčíne*. Košice – Trenčín : Východoslovenské vydavateľstvo – Mestský národný výbor, 1980, s. 56-58; NOVOTNÝ, Bohuslav. *Slovom a Mečom. Slovensko v rímskej dobe*. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 129-130.

65 ELSCHKE, Kristian. Rímsko-germánska vidiecka usadlosť s kúpeľom v Bratislave-Dúbravke. In *Pamiatky a múzeá*, roč. 49, 2000, č. 3, s. 27-29; KOLNÍK, Títus. Archeologický výskum v Bratislave-Dúbravke. In HORVÁTH, Vladimír (zost.). *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Bratislava: Archív hlavného mesta SSR, 1986, s. 75-88; KOLNÍK, Títus – KREKOVÍČ, Eduard – SNOPOKO, Ladislav – GERŽOVÁ, Jana – FERUS, Viktor – HEČKOVÁ, Jana. Doba rímska. In ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (zost.). *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Bratislava : Elán, 1993, s. 250-255; KOLNÍK, Títus – VARSÍK, Vladimír. Kvádska nobilita v 3. storočí. In ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana (zost.). *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 244-245; MINAROVIECH, Jana. Rímska vila s kúpeľom. In DULLA, Matúš (ed.). *Slávne vily Slovenska*. Foibos Books, 2010, s. 14-17; NOVOTNÝ, Bohuslav. *Slovom a Mečom. Slovensko v rímskej dobe*. Martin : Matica slovenská, 1995, s. 127.

Z geografického hľadiska sú veľmi pozoruhodné nálezy z obce Ražňany v okrese Sabinov na východnom Slovensku. Na tejto lokalite síce neboli zatiaľ zistené žiadne stopy po murovaných stavbách z doby rímskej, avšak na germánskom sídlisku sa tu našiel veľký počet rímskej strešnej krytiny – tegúl aj imbrexov. V tomto prípade môžeme uvažovať tiež o tom, že sa tu vyskytovalo sídlo germánskeho kniežaťa, keďže v širšom okolí sa našlo veľa hrobov s bohatou pohrebnou výbavou. Táto germánska rezidencia síce nebola takou honosnou, ako to bolo na juhozápadnom Slovensku, avšak analógie zrubových a kolových stavieb pokrytých rímskou strešnou krytinou v Cíferi-Páci nám dovoľujú vysloviť predpoklad o podobných stavebných konštrukciách aj na tejto lokalite. V tomto prípade je pozoruhodná najmä relatívne veľká vzdialenosť od väčších rímskych centier v strednom Podunajsku.⁶⁶

Ideálna digitálna rekonštrukcia pôvodného stavu rímskeho súkromného kúpeľa, resp. germánskej rezidencie v Bratislave-Dúbravke zo začiatku 3. stor. n. l.⁶⁷

Rímski cisári nemali svoje paláce len v Ríme, ale menšie palácové komplexy sa nachádzali aj vo významných mestách v provinciách. Tieto paláce využívali počas svojho pobytu v provinciách, najmä v prípade vojenského ťaženia. Samozrejme, že tieto provinčné paláce neboli takými luxusnými a rozsiahlymi stavebnými komplexmi ako v hlavnom meste impéria, avšak určite patrili medzi najhonosnejšie stavby v meste. Na území Panónie sa takýto cisársky palác nachádzal v Sirmiu, o ktorom nám zanechal písomnú zmienku neskororímsky historik Ammianus Marcellinus. Ďalší cisársky palác v Panónii sa nachádzal v Savarii a patrili k nemu aj cisárske

66 KARABINOŠ, Anton. – VIZDAL, Marián. Archeologický výskum polykultúrnej lokality v Ražňanoch (okres Sabinov) v roku 2009. In *Annales historici Presovienses*, roč. 9, 2010, s. 15-38.

67 MUSILOVÁ, Margaréta – TURČAN, Vladimír. a kol. *Rímske pamiatky na strednom Dunaji. Od Vindobony po Aquincum*. Bratislava : Nadácia pre záchranu kultúrneho dedičstva, 2010, s. 87.

kúpele.⁶⁸ Svoje vlastné paláce si okrem cisárov budovali aj vysoko postavení štátni úradníci, ktorí vykonávali napr. funkciu miestodržiteľa provincie. Takýto palác sa nachádzal napr. v Aquincum.⁶⁹

V našom príspevku sme sa zoznámili s rôznymi typmi rímskych obytných stavieb v starovekom Ríme a na strednom Dunaji. Samozrejme, že nami sledovaná provinčná architektúra nebola až taká veľkolepá ako to bolo v samotnom Ríme, ale to neznamená, že je pre nás o niečo menej zaujímavá. Práve naopak. Tým, že sa rímske stavby nachádzali aj na území dnešného juhozápadného Slovenska sa nám naskytla jedinečná príležitosť skúmať a študovať rímsku civilizáciu aj u nás doma. Ako sme mohli vidieť, na území podunajských provincií sa budovali skoro všetky typy obytných budov bežné aj v samotnom Ríme, a dokonca sa tu vyskytovali aj niektoré ojedinelé budovy ako napr. rímske vily s rizalitmi, ktoré pôsobili ako malé pevnosti.

Fenoméni predstavujú rímske obytné budovy na juhozápadnom Slovensku, ale aj v zadunajskom Dolnom Rakúsku, čiže už na území barbarika. V minulosti prevládal názor, že išlo o rímske vojenské a obchodné stanice, avšak s pokračujúcimi archeologickými výskumami to bolo spochybnené a do popredia sa začala dostávať hypotéza o germánskych rezidenciách budovaných na rímsky spôsob. Osobne sa prikláňame k tejto interpretácii, keďže v nedávnom období boli archeologickým výskumom objavené germánske drevené stavby kolovej konštrukcie v okolí obce Ražňany v okrese Sabinov, ktoré mali strechu pokrytú rímskou strešnou krytinou. V tomto prípade môžeme vylúčiť existenciu rímskej vojenskej stanice, keďže v takto vzdialenej oblasti od dunajského limitu sa určite rímske vojenské oddiely nenachádzali. O tom, že išlo pravdepodobne o sídlo miestneho germánskeho vládcu svedčia aj nálezy germánskych hrobov s veľmi bohatou pohrebnou výbavou objavené v širšom okolí. Ide o veľmi pekný príklad spojenia domácich a rímskych stavebných konštrukcií, ktorý má početné analógie aj na juhozápadnom Slovensku. Podobné drevené stavby s rímskou strešnou krytinou sa nachádzali v okolí všetkých rímskych obytných stavieb v Stupave, Cíferi-Páci, Milanovciach, či v Bratislave-Dúbravke. Okrem týchto lokalít existujú aj ďalšie bez existencie murovaných stavieb, iba so stavbami drevenými s rímskou strešnou krytinou, podobne ako v Ražňanoch. Ide o Devínsku Novú Ves a Záhorskú Bystricu. Budúce archeologické výskumy určite prinesú dôkazy aj o ďalších takýchto germánskych rezidenciách na našom území, ktoré viac osvetlia túto komplikovanú problematiku našich dejín.

68 AMMIANUS MARCELLINUS. *Dějiny římské říše za soumraku antiky*. Praha : Arista – Baset, 2002, s. 301, 617.

69 MUSILOVÁ, Margaréta – TURČAN, Vladimír a kol. *Rímske pamiatky na strednom Dunaji. Od Vindobony po Aquincum*. Bratislava : Nadácia pre záchranu kultúrneho dedičstva, 2010, s. 181.

ROZHOVORY

*Socha Alexandra Duchnoviča v Prešove.
Foto Nadežda Jurčišinová*

- ◀ *Pravoslávny Chrám Záštity Presvätej Bohorodičky v Smolníku.
Foto Stanislav Kurimai*

ROZHOVOR S PROF. PhDr. JANOM RYCHLÍKOM, DrSc., PRESEDOM ČESKEJ ČASTI ČESKO-SLOVENSKEJ KOMISIE HISTORIKOV

Dejiny tvoria ľudia

prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.,

Peter Koval: Pán profesor, stojíte na čele českej časti Česko-slovenskej komisie historikov, ktorá má už vyše 20-ročnú tradíciu. Ako sa jej z vášho pohľadu darí naplňovať základné ciele? Aké výzvy má komisia (príp. jej česká časť) aktuálne pred sebou?

Jan Rychlík: Myšlienka Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov vznikla v roku 1993 a „nulté“ zasadnutie komisie sa uskutočnilo na jar 1994 na Donovaloch pri príležitosti medzinárodnej konferencie k 50. výročiu SNP. Cieľom bolo udržať kontakty medzi českými a slovenskými historikmi a iniciovať a koordinovať aktivity o spoločných dejinách. V čase bezprostredne po rozdelení ČSFR a potom v období tretej vlády Vladimíra Mečiara nám išlo tiež o to, aby sa na Slovensku a najmä v slovenských učebniciach nepresadil neofundácky, protičeský výklad slovenských dejín,

ktorý vtedy presadzoval určitý okruh historikov a najmä publicistov zo Slovenského historického ústavu Matice slovenskej. Na českej strane sme sa zasa sústredili na to, aby sa slovenské dejiny „nestratili“ z výkladu československých dejín na stredných a vysokých školách. Oba tieto zámery sa nám podarilo v zásade úspešne realizovať. No úloha pokračovať vo výskume spoločných dejín zostáva aj do budúcnosti a bude v najbližších rokoch naším hlavným cieľom.

Peter Koval: Ako univerzitný profesor ste súčasťou pedagogického procesu, výchovy nových učiteľov dejepisu a profesionálnych historikov. Ako by ste mohli stručne zhodnotiť mladú, nastupujúcu generáciu historikov? V čom sú jej hlavné výhody, prípadne nevýhody v porovnaní napr. so staršími generáciami?

Jan Rychlík: Prednášam históriu na dvoch vysokých školách – na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe a na Fakulte pedagogickej a prírodovedno-humanitnej Technickej univerzity v Liberci. Môžem s uspokojením povedať, že s mladou, nastupujúcou generáciou historikov som veľmi spokojný, rozhodne si nemyslím, že by bola menej nadaná alebo menej zapálená pre dejiny, ako sme boli my. Hlavná výhoda dnešných mladých historikov je v tom, že majú možnosť slobodne cestovať po svete, byť na študijných pobytoch na zahraničných univerzitách a bádať v cu-

dziach archívov. Túto možnosť moja generácia nemala. Okrem toho dnešní študenti a mladí historici majú možnosť slobodne bádať a bez obáv formulovať svoje závery.

Peter Koval': Ako si spomínate na svoje vedecké začiatky? Čo, resp. kto vás motivoval pre túto zaujímavú profesiu?

Jan Rychlík: O dejiny som sa zaujímal už na základnej škole a na gymnáziu som bol pevne rozhodnutý, že budem študovať históriu. Problémom bolo, že som sa zaujímal o novú a najnovšiu históriu a tá bola v období tzv. normalizácie silne politizovaná. Hoci väčšina našich vyučujúcich bola vynikajúcimi odborníkmi, na ktorých s úctou a vďačnosťou doteraz spomínam, predsa len sa celkom nemohli vyhnúť nanútenej marxistickej metodológii (alebo možno presnejšie povedané pseudomarxistickej metodológii), ktorá mi bola cudzia. Predovšetkým výklad našich najnovších dejín bol poznamenaný ideologickým balastom marxizmu-leninizmu a tzv. triednej straníckosti, ktorá je v zásadnom rozpore s princípom vedeckej objektivity. Písať diplomovú prácu z moderných dejín som za týchto okolností nechcel. Keďže som na Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity študoval kombináciu národopis – dejepis, úmyselne som si v treťom ročníku ako hlavný (diplomový) odbor vybral národopis (etnografiu). Tam nebola politizácia taká výrazná. Takže nielen moja diplomová práca, ale aj moje prvé odborné štúdiá a články sa týkali výlučne etnografie (dnes: etnológie) a folkloristiky. Z tohto odboru som získal v roku 1985 svoj prvý doktorát, ktorý som ale urobil viac-menej tajne na Univerzite Sv. Klimenta Ochridského v Sofii. Pokiaľ ide o históriu, v druhej polovici 80. rokov som napísal niekoľko populárnych článkov o dejinách dopravy pre časopis *Železničár*. Pre regionálny časopis *Malovaný kraj*, vychádzajúci v Břeclavi, som napísal krátku štúdiu o malom pohraničnom styku medzi Protektorátom Čechy a Morava a Slovenskom v rokoch 1939 – 1945. No prvú skutočne vedeckú prácu z histórie mi uverejnil Historický časopis SAV až v roku 1989. Nazývala sa K otázke postavenia českého obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1938 – 1945 (HČ, 37, 1989, č. 3, s. 403-424).

Peter Koval': Vo svojej historicko-vedeckej práci sa zameriavate na dejiny česko-slovenských vzťahov, prevažne v 20. storočí, ale aj históriu balkánskych národov. Čím vás táto problematika oslovila, čo bolo tým hlavným „štartérom“ pri začatí jej výskumu a analýzy?

Jan Rychlík: Moja manželka je Slovenka, žil som v 80. rokoch istý čas na Slovensku a dospel som už vtedy k záveru, že existencia Československa v dlhšej časovej perspektíve vôbec nie je istá. Tiež som zistil, že hoci Česi a Slováci žijú už niekoľko generácií v jednom štáte, veľa toho o sebe vlastne nevedia. To ma nasmerovalo k štúdiu česko-slovenských vzťahov, no nie z perspektívy kultúrnej blízkosti alebo politických kontaktov pred rokom 1914. Chcel som sa zaoberať najmä konfliktnými momentmi vzťahov Čechov a Slovákov, a to nielen v minulosti, ale aj v súčasnosti. Zaujalo ma predovšetkým celkom odlišné vnímanie Československa – ako spoločného štátu – u Čechov a u Slovákov, lebo som zistil, že na rozdiel od Čechov, ktorí chápu celý československý štát ako vlastný, Slováci vo svojej väčšine vnímajú tento štát iba ako spojenie dvoch národných štátov. Samozrejme, v období tzv. socializmu, keď oficiálne platila téza, že uzákonením federácie boli vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi

definitívne vyriešené (čo samozrejme nebola pravda, lebo v mnohonárodnostnom štáte nie sú vzťahy medzi národmi nikdy definitívne vyriešené), bolo možné takúto tému spracovávať iba súkromne a s vedomím, že výsledok nebude zrejme nikdy publikovaný. Keď došlo roku 1992 k zániku Československa, rozhodol som sa napísať knihu, ktorá by vysvetlila príčiny tohto zániku.

Čo sa týka môjho záujmu o Balkán, ten je dôsledkom mojej aspirantúry (teda dnešnou terminológiou: doktorandského štúdia) v Sofii. Väčšinu balkánskych štátov som navštívil už v 80. rokoch. V Juhoslávii ma zaujali komplikované národnostné vzťahy, ktoré hrozili v prípade väčšej krízy prerásť do ozbrojeného konfliktu. Bol som presvedčený, že tento štát je na pokraji zániku. To sa napokon roku 1991 aj stalo. V sérii kníh o balkánskych štátoch, ktoré vznikli rozpadom Juhoslávie, som chcel vysvetliť českej a slovenskej verejnosti korene juhoslovanského konfliktu. Pokiaľ ide o moje Dejiny Bulharska, tie som napísal s pomocou bulharských priateľov ako výraz vďačnosti Bulharsku za to, že mi umožnilo získať doktorát, ktorý som z politických dôvodov vtedy nemohol robiť v Československu. Česi a Slováci toho totiž o Bulharoch veľa nevedia.

Peter Koval': V roku 2016 ste vydali svoju ostatnú monografickú prácu *Podkarpatská Rus v dejinách Československa 1918 – 1946*, ktorú ste napísali v spoluautorstve so svojou manželkou etnografkou dr. Magdalénou Rychlíkovou. Vy-kreslili ste v nej zaujímavé dejinné obdobie historického regiónu prepojeného s osudmi českého a slovenského národa v medzivojnovom období. Je veľmi ťažké z pozície autora hodnotiť vlastné dielo, ale predsa, čím by ste mohli túto prácu vyzdvihnúť, možno v porovnaní s predchádzajúcimi vedeckými publikáciami od slovenských či zahraničných autorov?

Jan Rychlík: Skutočne nechcem a nemôžem hodnotiť vlastné dielo, to nech urobia iní a povolanejší. No myslím si, že naša kniha môže osvetliť priebeh komplikovaných národotvorných procesov na Podkarpatskej Rusi a dať čiastočne odpoveď na otázku, v čom bola krátka epizóda československého obdobia pre Podkarpatskú Rus prínosom.

Peter Koval': Jednou z tém, o ktorých píšete, je doprava, osobitne železničná. Ne-sporne súvisí s rozvojom spoločnosti, jej ekonomického obrazu. Napriek tomu sa javí ako téma takpovediac „vedľajšieho charakteru“ a málo zaujímavá pre čitateľa. Alebo je toto naše konštatovanie mylné?

Jan Rychlík: Do akej miery sú dejiny dopravy zaujímavé pre čitateľov neviem posúdiť. Som presvedčený, že niektorých ľudí to určite zaujíma, lebo knihy na „dopravnú“ tému vznikajú a majú svojich čitateľov. Dejiny dopravy sú samozrejme predovšetkým súčasťou hospodársky dejín, no zasahujú aj do širších sociálnych dejín. Veď rozvojom železničnej dopravy v 19. storočí sa ľudia k sebe priblížili, mohli sa ľahšie stykať. V porovnaní s minulosťou bol teraz pohyb veľkej masy ľudí oveľa ľahší a najmä: oveľa lacnejší. Dochádzalo ku kontaktom ľudí, najmä tých, ktorí žili v mestách. S tým je spojená výmena skúseností, poznávanie odlišných kultúr a odlišných životných štýlov. Ešte markantnejší je tento vývoj v 20. storočí, keď dochádza k masovému rozvoju cestnej dopravy, automobilizmu a konečne leteckej dopravy.

Peter Koval': O rozdelení Československa v roku 1993 na Českú republiku a Slovenskú republiku sa písalo veľa, do písomnej produkcie o tom ste prispeli aj vy. Bol tento rozchod Čechov a Slovákov nevyhnutnosťou vo vývoji ich vzájomných vzťahov?

Jan Rychlík: Nevyhnutné nie je v dejinách nič, lebo dejiny tvoria ľudia. To je práve omyl marxistickej historiografie, ktorá písala o „nevyhnutnosti vývoja ľudstva smerom ku komunizmu“. No s ohľadom na to, že v Československu nevznikla jednotná spoločná československá identita bola oveľa pravdepodobnejšie, že sa Československo raz rozpadne. Žiadny mnohonárodnostný štát totiž bez spoločnej identity jestvovať trvale nemôže. Pokiaľ ide o rozpad ČSFR roku 1992, ten bol dôsledkom výsledku volieb 5. – 6. júna 1992, lebo priviedol do Federálneho zhromaždenia ako víťazov dve celkom odlišné a inkompatibilné politické sily, totiž z ČR Občiansku demokratickú stranu (ODS) Václava Klauša a zo SR Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) Vladimíra Mečiara. HZDS požadovala namiesto federácie úniu alebo konfederáciu dvoch republík, čo ale pre ODS neznamenal v porovnaní s úplným rozdelením štátu žiadnu výhodu. Naopak, znamenalo to pre ňu iba problémy. O každej jednotlivej záležitosti spoločného štátu by sa museli česká a slovenská reprezentácia dohadovať osobitne, pričom platná ústava nedávala žiadny návod ako postupovať v prípade, ak sa nedohodnú. Keďže vo Federálnom zhromaždení platil zákaz majorizácie, obe politické reprezentácie sa politicky vzájomne blokovali a štát sa stal neriaditeľným. Za takejto situácie bolo pokojné rozdelenie ČSFR jediným rozumným riešením.

Peter Koval': Máme jednu hypotetickú, ale možno aj reálnu otázku: Je, podľa vás, možné opätovné spojenie Českej republiky a Slovenskej republiky do jedného štátu, a ak áno, za akých podmienok?

Jan Rychlík: Nie je to možné a nie je to ani potrebné. Potrebné je upevniť Európsku úniu, v ktorej Česká aj Slovenská republika má teraz svoje miesto.

Peter Koval': Pán profesor, ste mimoriadne plodným autorom. Určite sú ešte témy, ktoré stále čakajú na vaše spracovanie. Môžete naznačiť, do akých tém sa chcete pustiť v najbližšom období, na čo sa milovníci histórie a vašej produkcie môžu tešiť?

Jan Rychlík: Teraz spoločne s bulharskými kolegami pripravujeme druhý diel publikácie o vývoji balkánskych národov v 20. storočí. Mal by byť v tlači na jeseň 2017. S kolegami z Masarykovho ústavu a Archívu AV ČR a aj niektorými slovenskými historikmi pripravujeme pre vydavateľstvo NLN (Nakladatelství Lidové noviny) syntetickú prácu o prvej Československej republike.

Pán profesor, v mene celej redakcie internetového časopisu Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove – DEJINY vám ďakujem za rozhovor.

S prof. PhDr. Janom Rychlíkom, DrSc., sa zhováral Peter Koval'.

PREDSTAVUJEME

*Kaštieľ v Snine.
Foto Archív Mestského kultúrneho strediska v Snine*

- ◀ *Kostol nanebovzatia Panny Márie v Smolníckej Hute.
Foto Stanislav Kurimai*

KLASICISTICKÝ KAŠTIEĽ V SNINE

Daniela KAPRÁĽOVÁ

Pýcha mesta, klasicistický kaštieľ v Snine, je z konca 18. storočia. Kto by si myslel, že sa ním Sninčania roky hrdili, ten sa mýli. Jeho nelichotivá novodobá história a havarijný stav za posledných 20 rokov sa podpísali na jeho vzhľade až tak, že vyprovokovali obyvateľov a predstaviteľov mesta k riešeniu osudu historickej pamiatky. Rekonštrukcia kaštieľa bola zrealizovaná v rokoch 2012 – 2013 vďaka fondom z Európskej únie a od 5. júla 2013 začal kaštieľ naplno dýchať dávnou slávou, vlastnou históriou a stal sa znova dominantou mesta.

Kaštieľ v Snine zo začiatku 20.st

Prvá písomná zmienka o Snine pochádza z roku 1317. Je ňou darovacia listina, ktorou uhorský kráľ Karol Róbert z Anjou daroval Filipovi Drugethovi viacero dedín v Hornom Zemplíne za vojenské zásluhy počas bojov o uhorský trón. Snina, ako súčasť Humenského panstva bola v nepretržitom vlastníctve Drugethovcov do roku 1684, keď vymrel rod Drugethovcov po meči. Sídлом Drugethovcov a centrom správy hradných panstiev Brekov a Jasenov a k nim prislúchajúcich dedín, teda aj Sniny bol kaštieľ v Humennom. V tom čase bola v Snine len zemepanská drevená kúria, ktorú dal postaviť na návrší Lysá Valentín Drugeth v roku 1646. Využívaná bola sezónne ako prechodné sídlo na hospodárske, administratívne a súdne účely.

Podľa údajov zo súdobej literatúry súčasný kamenný kaštieľ začala budovať Terézia Vandernátová v roku 1781. Jej matka Klára Zichy bola dcérou Žigmunda Drugetha, posledného mužského potomka Drugethovcov. Terézia Vandernátová výstavbu nového kaštieľa nestihla dokončiť, keďže v roku 1784 zomrela. Jej synovia

sa tu veľmi nezdržiavali a v roku 1788 Henrich Vandernath dal majetky do zálohu spišskému podnikateľovi Jozefovi Rhollovi.

Jozef Rholl, pôvodom Holanďan, ktorý prišiel z oblasti dnešného Spiša a Gemera, bol podnikateľ v oblasti baníctva a hutníctva. Jeho pôvodným zámerom bolo začať s ťažbou zlata a striebra. Na úpätí Sninského kameňa a pohoria Vihorlat však narazil na železnú rudu a silikáty. V blízkosti Sniny založil Jozefovu dolinu, dnešné Zemplínske Hámre, kde vybudoval sklársku hutu, hámre s vysokými pecami, pílu a tehelňu. Rodine Rhollovcov vďačí Snina za veľký hospodársky rozmach v 19. storočí, ale hlavne za dobudovanie kaštieľa, ktorý sa stal ozdobou mestečka. Dodnes sa v meste Snina nachádza pamiatka kaplnky Sedembolestnej Panny Márie, ktorá nám rodinu Rhollovcov pripomína.

Kaštieľ v Snine v súčasnosti

Kaštieľ v Snine slúžil ako sídlo šľachtických rodov až do konca prvej svetovej vojny, keď sa zmenili pomery v celej Európe a vznikali nové štátne útvary. Medzi najvýznamnejších majiteľov patrila belgický princ Filip Eugen Coburg Cotha, ktorý veľkostatok odkúpil a bol jeho majiteľom až do roku 1888. Gróf Coburg veľa investoval do príslušného parku, predovšetkým do nákupu a výsadby cudzokrajných drevín.

V rokoch 1888 až 1917 boli majiteľmi kaštieľa Štefan Ocskay, jeho sestra Alžbeta Beňovská a gróf Jozef Degenfeld z Debrecína, ktorí do Sniny prichádzali v letnom období.

Vlastníkom kaštieľa od roku 1917 bolo Zemplínske lesné hospodárstvo úč. spol. so sídlom v Ružomberku a centrárou v Bratislave.

Po skončení druhej svetovej vojny a oslobodení Sniny Červenou armádou 25. novembra 1944 bol medzi poškodenými budovami aj kaštieľ a príslušné objekty. Počas vojny bola v objekte poľná nemocnica.

Zábery z muzeálnej expozície Ozveny Sniny

Od roku 1960 priestory kaštieľa začalo využívať Poľnohospodárske odborné učilište Snina. Priestory však neboli vyhovujúce, pretože okrem učenia slúžili aj ako internátne ubytovanie. Škola mala sídlo v kaštieli až do roku 1993, keď bola dokončená nová budova učilišťa a tým ukončené využívanie kaštieľa pre potreby školstva. Kaštieľ prešiel do vlastníctva štátu a neskôr, v roku 1996, ako nepotrebný majetok bol odkúpený súkromným podnikateľom. Až v roku 2009, keď bol v havarijnom stave, sa dostal do vlastníctva mesta Sniny a vďaka prostriedkom z Európskej únie sa začala jeho komplexná rekonštrukcia.

Dvojpodlažná kamenná budova so zrkadlovým pôdorysom a medenou strechou je postavená v klasicistickom slohu. Priečelie tvorí stredový rizalit zakončený trojuholníkovým tympanónom s balkónom nad vstupom, so šiestimi kamennými stĺpmi s dóorskymi hlaviciami. Okolie okien je zdobené štukovou výzdobou. Interiér kaštieľa tvoria priestranné miestnosti. Na poschodí sa nachádza spoločensko-reprezentačná sála, ktorá slúžila v minulosti, ale i dnes na rôzne spoločenské podujatia. Zaujímavosťou je zachovaná pôvodná fresková

ornamentálna výzdoba z 18. storočia. Vďaka jedinečnej akustike je v súčasnosti tento priestor využívaný na realizáciu komorných hudobných koncertov.

Kaštieľ bol zariadený veľkopanským pohodlím. V dvojpodlažnej budove sa nachádzalo okolo 20 miestností, spálne, jedáleň, hostovské izby, grófsky salón, sála, kuchyňa a komora. Miestnosti boli vykurované kachľovými pecami, osvetlené

Slávnosti sprístupnenia kaštieľa, 2014

sviečkami a petrolejovými lampami. Iba vo veľkom salóne sa nachádzal luster na sviečky. V spálňach a hosťovských izbách bola osobná hygiena zabezpečená umývacími stolíkmi a kanvicou na vodu. K vybaveniu týchto izieb patrili drevené postele s nočnými stolíkmi, divány, kreslá, stoličky, podnožky pod nohy, rôzny počet stolov či písacích stolíkov, hracie stolíky. Na stenách viseli zrkadlá v drevených vyrezávaných rámoch a na oknách záclony na mosadzných tyčiach.

Podzemie kaštieľa je tvorené dodnes zachovanými pivnicami s valenými klenbami zrejme staršieho dátá. V minulosti sa tu nachádzala veľká pec na pečenie chleba.

Do záhrady za kaštieľom viedol kamenný mostík po oboch stranách zdobený stĺpmi. V blízkosti sa nachádzali viaceré hospodárske budovy, obydlia pre čelad' a kuchyňa, pod ktorou bola tiež klenbová pivnica. V záhrade bola ľadovňa, kamený kúpeľný dom, dom záhradníka a skleník, ktorý obkolesovali dve ovocné záhrady ohradené tehlovým plotom. Ku komplexu patrili aj kováčska a debnárska dielňa, jatka, sýpka a dom.

Na nádvorí kaštieľa sa nachádza vzácna fontána s plastikou Herkulesa bojujúceho s trojhlavou hydrou. Plastika bola odliata zo železa v životnej veľkosti v roku 1841 v zlievarni Rhollovcov. Štefan Rholľ ju venoval na narodeniny svojej manželke. Zaujímavosťou sochy je oslavný nápis na liatinovej doske na kamennom obrubníku fontány v maďarskom jazyku, na ktorom veľké písmená tvoria tzv. chronostich – verš obsahujúci skrytý časový údaj obsahujúci letopočet odliatia sochy. Nie je známe, prečo sa majiteľ rozhodol, že zámocký park bude zdobiť socha bájneho gréckeho bojovníka, ale tento výjav sa stal akýmsi nepísaným symbolom mesta. Súčasťou areálu kaštieľa boli v minulosti aj záhrady vo francúzskom štýle a rozsiahly anglický park, z ktorého časť sa zachovala dodnes.

Výstava J. Drotára Pod hladinou

Výstava Technické kreslenie

V súčasnosti kaštieľ, ktorý spadá pod Mestské kultúrne a osvetové stredisko v Snine, nasmeroval svoju činnosť na oblasť nekomerčnej, vysokej kultúry, kde sa snaží udržať si svoju odbornú úroveň v galerijnej i múzejnej oblasti. Na prízemí sa nachádza mestská knižnica, ktorá napomáha aktívnemu a rušnému životu v objekte a muzeálne oddelenie, ktoré sa stáva odborným zázemím pre regionálnu kultúru. V múzejnej činnosti sa odborní pracovníci kaštieľa zameriavajú na výskumnú činnosť okolo pamätihodností mesta, zberu dobových fotografií, histórie Sniny a kaštieľa. Súčasťou ich činnosti je aj stála muzeálna expozícia *Ozveny Sniny*. Expozícia dramaturgicky zachytáva ozveny dávnych čias – od prvej písomnej zmienky o Snine, cez výstavbu kaštieľa, zdokumentovanie neľudských časov oboch svetových vojen,

v ktorých boje prebiehali aj v sninskom regióne, až po ukážku dobového zariadenia kaštieľa a vzácnych umeleckých pamiatok v meste Snina.

Galerijné oddelenie nachádzajúce sa na poschodí kaštieľa, zameriava svoju činnosť na výstavné, edukačné a výskumné aktivity. Počas necelých troch rokov existencie galerijného oddelenia bolo vo výstavných priestoroch zorganizovaných celkovo 40 výstav zameraných na rôzne druhy a smery výtvarného umenia. Návštevníci sa mohli zoznámiť s tvorbou napr. T. Moussona, D. Millyho, O. Dubaya, Š. Hapaka, I. Šafranka, J. Kornucika, M. Klimčáka, S. Stankociho, M. Gerboca, P. Kalmusa, A. Eckerdta, J. Drotára, J. Štreita, A. Bána, P. Breiera, M. Kollára, B. Németha, L. Stacha, predstaviteľov slovenskej novej vlny, ale i mladších talentovaných autorov: L. Nimcovej, B. Sirku, či Nikoly Nikolai. Realizovali sa výstavy s ekologickým a historickým obsahom: *Mystické Karpaty*, prvá svetová vojna, či inšitná tvorba známych ľudových umelcov na pravidelných výstavách *Návraty*. Činnosť galerijného oddelenia sa zameriava aj na edukačné programy pre rôzne cieľové skupiny, od materských škôl (letné tábory, ateliéry, tvorivé dielne, výstavy a koncerty) po prácu so stredoškólakmi a dospelými (krsty kníh, prednášky, semináre prezentácie, besedy, súťaže, filmy, animácie). Kaštieľ v Snine spolupracuje s desiatkami galérií a mú-

zeí na Slovensku, s klubmi a občianskymi združeniami, partnermi zo zahraničia. Vo výskumnej činnosti odborní pracovníci realizovali výskum monumentálnych diel v meste, významných umelcov z regiónu, či vzácných hnutelných historických pamiatok, ktoré sa priebežne reštaurujú.

Mestské kultúrne a osvetové stredisko a mesto Snina využíva priestory kaštieľa aj na ďalšie kultúrne aktivity komerčnejšieho charakteru. Hudobné vystúpenia, koncerty, prijatia vzácných hostí z rôznych spoločenských oblastí. Kaštieľ využívajú aj členovia Zboru pre občianske záležitosti pri Mestskom úrade v Snine, podieľajú sa na organizovaní sobášov, uvádzaní detí do života, či pri rôznych iných tradičných obradoch. Všetky tieto akcie kultúrne obohacujú verejný život v meste.

Hlavným poslaním tejto inštitúcie zastrešujúcej činnosť v kaštieli je robiť v meste kvalitnú, živú kultúru, ktorá by sa vyvarovala násilnej komercializácii a prázdnemu konzumu. Vytvoriť v krásne reštaurovanej pamiatke priestor pre stretávanie sa návštevníkov, laickej a odbornej verejnosti i samotných odborníkov v múzejnej a galerijnej oblasti, ktorí prispejú k prehĺbovaniu kultúrnej identity obyvateľov mesta Sniny a regiónu.

Použitá literatúra:

BURAL, Miroslav – MAKARIV, Jozef. *Snina – premeny v čase*. Snina : Elinor Snina, 2010, 112 s.

BURAL Miroslav a kol. *Snina*. Snina : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2013, 390 s.

BURAL, Miroslav. *Snina kaštieľ 1918 – 1989*. Snina 2016.

PELLOVÁ, Daniela. *História kaštieľa v Snine do r. 1918*. Prešov 2016.

PRIPOMÍNAME SI

*Pietne miesto tragédie zo 14. júla 2016 na Anglickej promenáde
(Promenade des Anglais) vo francúzskom meste Nice.
Foto Jozef Jurčíšín*

- ◀ *Interiér Kostola nanebovzatia Panny Márie v Smolníckej Hute
s relikviou Pátra Pia. Foto Stanislav Kurímai*

PRED STO ROKMI ZOMREL KONRÁD BURCHARD-BÉLAVÁRY¹

Patrik DERFIŇÁK

Koľko Šarišanov sa môže pochváliť tým, že by ešte počas života dostali osobitné a navyše aj pomerne rozsiahle heslo vo všeobecnom slovníku? Nie je ich až tak málo, no na druhej strane ani priveľa. Medzi tých, ktorí si to však za svoju mimoriadne rozsiahlu, všestrannú a dlhoročnú prácu zaslúžili už v závere 19. storočia patril i Konrád Burchard-Bélaváry (1837 – 1916). V súčasnosti je jeho meno známe iba úzkemu okruhu bádateľov venujúcich sa hospodárskym, alebo politickým dejinám druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia. V posledných desaťročiach existencie habsburskej monarchie však patril k všeobecne známym a váženým osobnostiam, disponujúcim nielen značným majetkom, ale i vplyvom.

Konrád Burchard-Bélaváry sa narodil v Prešove 23. marca 1837, v rodine známeho miestneho podnikateľa. Jeho aktivity boli široké a okrem rozsiahlej obchodnej činnosti prevádzkoval tiež niekoľko menších výrobných podnikov. Meno jeho otca Jána V. Burcharda nachádzame aj pri vzniku najznámejšieho šarišského mlyna, neskôr najväčšieho podniku svojho druhu na území dnešného Slovenska, parného mlyna vo Veľkom Šariši. Udalosti revolučných rokov 1848/1849 však výrazne postihli rodinu. Utrpelo nielen jej spoločenské, ale predovšetkým materiálne postavenie. I preto sa Konrád Burchard-Bélaváry, po ukončení štúdia na prešovskom kolegiálnom gymnáziu, rozhodol ďalej vzdelávať na berlínskej obchodnej akadémii. Po jej skončení pokračoval v praktickej príprave v Gdansku, kde sa venoval obchodu s obilím a lodiarstvu. V roku 1862 sa ešte nakrátko vrátil do rodného mesta. O dva roky neskôr však už prijal ponuku grófa Istvána Széchenyiho a začal pracovať vo veľkom peštianskom mlyne. Jeho schopnosti v akciovej spoločnosti Hengermalom rýchlo našli uplatnenie a od roku 1876 pôsobil vo funkcii riaditeľa mlyna. Stal sa členom predstavenstva tejto jednej z najväčších mlynárskych spoločností v krajine. V rokoch 1892 – 1905 ho zvolili za podpredsedu a v rokoch 1906 – 1916 za predsedu správnej rady akciovej spoločnosti Hengermalom.

Počas desaťročí pôsobenia v mlynárskom priemysle zažil najúspešnejšie, ale i najkomplikovanejšie obdobia činnosti tohto z hľadiska uhorského priemyslu dôležitého odvetvia. V druhej polovici 19. storočia považovali odborníci viaceré druhy uhorskej múky za najkvalitnejšie na svete. Na druhej strane však od 80. rokov, najmä kvôli vyššej cene strácali svoje pozície v súťaži s lacnejším dovážaným americkým obilím a múkou. Konrád Burchard-Bélaváry sa tiež podieľal na príprave množstva priemyselných či predajných výstav v Uhorsku a zahraničí. Pôsobil na nich nielen ako zástupca peštianskych mlynov, ale celého uhorského mlynárstva, pričom ich kvalitná produkcia získala desiatky ocenení. Predovšetkým za dlhoročnú prácu v oblasti rozvoja priemyslu ho, ako doma i v zahraničí uznávaného odborníka, vymenoval panovník v roku 1885 za člena hornej snemovne uhorské-

1 Príspevok je publikovaný ako čiastkový výstup grantového projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periferie*.

ho parlamentu. Tu pracoval najmä ako člen finančného výboru. Bol vôbec prvým z predstaviteľov vysokých priemyselných a podnikateľských kruhov, ktorému sa dostalo takéhoto vyznamenania. V parlamente nielen zasadal, ale i aktívne vystupoval až do svojej smrti. Z množstva ďalších aktivít, ktorým sa venoval, možno okrem účasti v desiatkach spolkov, výboroch a organizáciách spomenúť napríklad aj jeho menovanie za hlavného brazílskeho konzula v Uhorsku v rokoch 1884 – 1896. Od roku 1881 aktívne vystupoval ako člen Obchodnej a priemyselnej komory v Budapešti. Tu sa roku 1884 stal zakladateľom športového spolku. Už od 70. rokov postupne získal množstvo uhorských vyznamenaní, ku ktorým pribúdali rôzne rady, medaily a čestné kríže z Brazílie, Španielska či Belgicka. V roku 1882 mu panovník udelili rytiersky kríž Radu Františka Jozefa I.

Aktívna účasť na organizovaní množstva priemyselných, krajinských či výročných výstav našla odraz aj v jeho publikačných aktivitách. I keď sa v nich venoval predovšetkým problematike spojenej s mlynárskym priemyslom, pripravil napríklad ako diplomatický zástupca Brazílie odbornú diskusiu o káve. Predovšetkým ako úspešný riaditeľ, ale tiež podnikateľ a obchodník, získal Konrád Burchard-Bélaváry postupne pomerne značný osobný majetok. Ešte cennejšia však bola dobrá povesť a osobné kontakty s najvyššími predstaviteľmi uhorského hospodárskeho i politického života. Práve vďaka tomu predovšetkým od 90. rokov 19. storočia nachádzame jeho meno v stále väčšom počte správnych a dozorných rád priemyselných podnikov, obchodných spoločností, profesijných organizácií či finančných ústavov. Vďaka dobrému zdraviu, ktorému sa tešil prakticky až do konca svojho pomerne dlhého života, mohol pracovať až do začiatku prvej svetovej vojny. Keď 2. júla 1916 zomrel, venovali jeho odchodu noviny v hlavnom meste „primeranú“ pozornosť. O to zaujímavejšie je, že periodiká vydávané v jeho rodnom meste, nepriniesli o smrti významného rodáka ani krátku zmienku. Zánik monarchie po roku 1918 viedol k tomu, že meno Konráda Burcharda-Bélaváryho sa definitívne vytratilo z povedomia obyvateľov Prešova i zorného poľa tunajších historikov.

Použitá literatúra:

- BURCHARD, Konrád. *A malomipar az ezredéves országos kiállításon*. Budapest 1898.
- KLEMENT, Judit. Apák és fiúk gazdasági stratégiái : egy magyar család a 19. és 20. Században. In *AETAS*, roč. 20, 2005, č. 1 – 2, s. 69-92.
- Magyar Országgyűlési Almanach 1897 – 1901*. Szerkeszti Sturm Albert. Budapest : A Pesti Lloyd – Társulat könyvnyomdája, 1897. s. 143-144.

ZABUDNUTÝ MLADÝ VEDEC ZO ŠARIŠA DR. BÉLA MELIÓRISZ (1875 – 1901)¹

Patrik DERFIŇÁK

Región Šariša sa na prelome 19. a 20. storočia mohol pochváliť viacerými zaujímavými a talentovanými osobnosťami. Najmä v oblasti školstva, kultúry a náboženského života mali mnohé z nich dostatok schopností na to, aby sa presadili nielen v miestnom, ale tiež uhorskom či dokonca európskom povedomí. Aktivity väčšiny z nich zabrzдили roky prvej svetovej vojny a následný rozpad habsburskej monarchie. Iných zastavila na ceste za úspechom predčasná smrť. Do tejto druhej skupiny patrila i jedna z niekdajších veľkých nádejí prešovského vedeckého a pedagogického prostredia dr. Béla Meliőrisz.

Narodil sa 23. augusta 1875 v zemianskej rodine, ktorá na Šariši patrila celé stáročia k rešpektovaným a zámožným, nikdy však neoplývala bohatstvom, ani významnými titulmi. Veľkostatok v Malom Šariši neďaleko Prešova, spolu s inými menšími majetkami a príjmami zaručoval rodine solídnu existenciu. Vďaka tomu mohol Béla Meliőrisz nielen bez starostí študovať, ale tiež v rozumnej miere cestovať po Európe. Rodina patrila k tradičným podporovateľom evanjelickej cirkvi, preto i on, podobne ako jeho predkovia, po absolvovaní základného vzdelania nastúpil na osemročné vyššie gymnázium pri evanjelickom kolégiu v Prešove. Už počas štúdia prejavoval záujem skôr o humanitné vedy. Začal sa venovať prekladom najmä z latinského jazyka a v rámci študentských spolkov prezentoval i svoje prvé literárne pokusy. V záverečnom ôsmom ročníku sa stal podpredsedom študentského spolku na gymnáziu. Po ukončení stredoškolského štúdia pokračoval celkom prirodzene v ďalšom vzdelávaní na Právnickej akadémii v Prešove. Táto svojho druhu najväčšia škola v celom Uhorsku sa stala známou vďaka veľmi kvalitnému pedagogickému zboru a vysokým nárokom na svojich študentov, budúcich advokátov zameraných na vykonávanie bežnej praxe. Súčasne však ponúkala aj veľmi dobrý základ pre ďalšie vzdelávanie právnikov na univerzitách po celej strednej Európe.

Béla Meliőrisz nielenže patril k výborným študentom, keď bez ťažkostí zvládol náročné učivo, ale bohatý odborný, kultúrny a spoločenský život mu otvoril ďalšie možnosti. V septembri 1893 sa stal poslucháčom práva. Od nasledujúceho roku sa začali objavovať jeho články i rozsiahlejšie state nielen v miestnych periodikách, ale i v časopisoch a ročníkach celouhorských inštitúcií. V miestnych novinách *Sárosmegyeri Közlöny*, ktorých redaktormi a prispievateľmi boli jeho učitelia, napríklad publikoval menšie cestopisné črty, spomienky na významné osobnosti či správy o zaujímavých podujatiach. V nasledujúcich rokoch nasledovali štúdie a články napríklad v odborných periodikách, ako napríklad časopise *Turul*, venovanom genealógii, histórii a heraldike. Všetky tieto práce vytvorili neskôr základ pre rozsiahlejšie štúdie a publikácie.

1 Príspevok je publikovaný ako čiastkový výstup grantového projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periferie*.

Okrem publikovania Béla Meliőrsiz využíval aj ďalšie možnosti, ktoré mu ponúkalo štúdium na akadémii. V školskom roku 1895/1896 strávil zimný semester na budapeštianskej univerzite a letný semester 1896/1897 na právnickej fakulte univerzity v Koložvári (dnes Cluj-Napoca, Rumunsko). Tu záverečnými skúškami ukončil aj svoje základné právnické vzdelávanie. V Koložvári ešte v novembri roku 1897 úspešne získal aj titul doktora práv. Urýchlenie postupu v tomto prípade umožnila nielen jeho pracovitosť či publikovanie viacerých rozsiahlejších textov, ale tiež jeho aktívna účasť na študentských kongresoch v Debrecíne, Veľkom Varadíne (dnes Oradea, Rumunsko) a Koložvári. Vďaka tomu získal množstvo známych a podarilo sa mu najmä na poslednom z uvedených miest v predstihu realizovať niektoré potrebné skúšky. Súčasťou právnického vzdelávania bola aj právna prax, ktorú na prelome rokov 1897/1898 absolvoval pri kráľovskej súdnej stolici v Prešove.

V nezvyčajne mladom veku iba 23 rokoch získané vzdelanie, završené navyše doktorátom a väčším množstvom publikovaných textov, spolu s dobrými kontaktmi a solídny majetkom, umožňovalo Belovi Meliőrsizovi uvažovať o viacerých možnostiach, ako budovať svoju kariéru. Na rozhodnutie, že sa nakoniec stal advokátom v Prešove malo nepochybne vplyv tiež vedenie správnej rady prešovského kolégia. To ho zvolilo za jedného zo súkromných učiteľov, ktorí na nej mohli pôsobiť. V tak mladom veku sa takáto pocta neudeľovala často a na takej významnej škole, akou v tom čase bolo prešovské kolégium, už vôbec nie. I preto Béla Meliőrsiz ponuku prijal. Pociťoval však potrebu doplniť si vzdelanie aj v zahraničí, preto požiadal o štipendium, ktoré by mu umožnilo navštíviť západnú Európu. V Paríži na svetovej výstave a následne i v Taliansku bol už v roku 1889, spolu so svojou matkou Ilkou Meliőrsizovou. Štipendium 1000 zlatých, ktoré získal od uhorskej vlády v apríli 1899 však plánoval využiť na poznávanie rôznych školských a vedeckých pracovísk. V druhej polovici roku 1899 a začiatkom roku 1900 tak postupne navštívil Nemecko, Belgicko a Anglicko. Osobitne významné v tomto smere boli jeho pobyty v hlavných mestách týchto krajín. V Anglicku smeroval priamo do jeho centra. Na The London School of Economics and Political Sciences sa zapísal ako riadny poslucháč, pričom okrem prednášok a početných diskusií nadviazal viacero veľmi dôležitých kontaktov najmä v oblasti ekonomických vied. Ešte zaujímavejšie bolo jeho pôsobenie v Nemecku. V Berlíne nielenže od októbra 1899 do februára 1900 navštevoval prednášky vtedajších významných teoretikov práva, ale sám predniesol niekoľko verejných prednášok. V nich sa venoval historickému a súčasnému právnemu postaveniu evanjelikov v Uhorsku. Tu sa stal aj členom berlínskej Internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Nationalökonomie. Táto spoločnosť predstavovala v tom čase pre mladého odborníka významnú a prestížnu možnosť ďalšieho pôsobenia v oblasti právnych a ekonomických vied, predovšetkým priamo v nemeckom prostredí.

Návrat domov mal byť veľmi slávnostný. Nielenže sa vrátil ako riadne zvolený člen prestížnej zahraničnej vedeckej spoločnosti, ale tiež už ako dopisujúci člen Uhorskej heraldickej a genealogickej spoločnosti (Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság). V oboch prípadoch to bola pocta, na ktorú mnohí kandidáti čakali desaťročia. Súčasne ho prešovská právnická akadémia vymenovala za svojho mimoriadneho učiteľa. Napriek tomu návrat Bélu Meliőrsiza pokazila skutočnosť, že zo zahraničia sa v polovici roku 1900 vrátil vážne chorý. Napriek všestrannej

starostlivosti a pobytu v rôznych kúpeľoch a liečebných zariadeniach sa jeho stav rýchlo zhoršoval. Začiatkom roku 1901 sa liečil v San Reme, v máji toho istého roku ho odviezli do nemeckého Griesenu. Odtiaľ sa však vrátil s tým, že jeho zdravotný stav je beznádejný.

Dr. Béla Meliőrisz zomrel pred 115 rokmi, 21. novembra 1901, iba vo veku 26 rokov. I napriek tomu po sebe zanechal celý rad prác, ktoré sú dodnes bádateľmi využívané. Ide predovšetkým o publikácie, resp. články: *A heraldika köréből. Függelékül: A Sárosvármegyéből eredett, vagy itt megtelepedett családok czimerei*. Eperjes, 1899. *Néhány adat a Sigray és Korotnoky családok multjából*, Turul 1894, 1898. *Néhány adat a Daxner család történetéhez*, 1899. *A Both család czimeres nemes leveléről*.

Použitá literatúra:

MELIŐRISZ, Béla. *A heraldika köréből. (Különlenyomat az Eperjesi Lapok 1899 évfolyamából*. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató intézet, 1899.

Slovenský biografický slovník IV. M-Q. Martin : Matica slovenská, 1990. 562 s. ISBN 80-7090-070-9.

SZINNYEI, József. *Magyar írók élete és munkái VIII*. Budapest : Hornyánszky 1902. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>

VASILOVÁ, Darina. Meliorisz, Belo. In *Osobnosti prešovského školstva = Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens : slovník = Wörterbuch*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. s. 52-55. ISBN 80-7165-483-3.

MILAN HODŽA NA VÝCHODNOM SLOVENSKU¹

Peter KOVAL

Návštevy vysokopostavených politických predstaviteľov Československej republiky na východe Slovenska, ktoré v medzivojnovom období predstavovalo jej periférnu časť, boli pre tunajšie obyvateľstvo vždy veľkou udalosťou a stali sa predmetom mohutných príprav na oslavné privítanie.

Populárnym politikom bol, zvlášť na východe Slovenska, Milan Hodža. Prejavovalo sa to jednak vo všetkých parlamentných voľbách prvej Československej republiky, ale aj v čase pred prvou svetovou vojnou v roku 1906 vo voľbách do uhorského snemu. V januári roku 1906 Milan Hodža navštívil východné Slovensko prvýkrát. Išlo o vydarený predvolebný ťah. Jeho úspešná voľba bola svedectvom sympatií voličov a zároveň dokazovala pretrvávajúce slovenské národné povedomie regiónu horného Uhorska. Milan Hodža vedel, že práve v tomto kraji nájde veľa odberateľov svojho Slovenského týždenníka, o ktorých hlasy sa mohol oprieť, a práve preto podnikol túto cestu aj s určitým rizikom represálií zo strany uhorských orgánov, ktorými bol podozrievaný z panslavizmu.

Po vzniku Československa patrila dr. Milan Hodža medzi uznávaných politikov zastávajúcich najvýznamnejšie vládne posty. V tomto období jeho popularita na celom Slovensku a hlavne na východe krajiny neklesala. Bol členom najsilnejšej politickej strany medzivojnového obdobia a prvým Slovákom na poste ministerského predsedu ČSR. Svojimi aktivitami si vydobyl označenie jedného z najvýznamnejších slovenských politikov a ideológov 20. storočia.

V marci 1936 navštívil východné Slovensko opäť. Ako predseda vlády ČSR zavítal do najväčšieho východoslovenského mesta. V Košiciach ho privítali všetky zložky verejného, národného a kultúrneho života. Dobové noviny vzdávali tomuto politikovi mimoriadnu poklonu. Bol vnímaný ako jeden zo zakladateľov nového štátu, ako ten, ktorý stál pri konsolidácii pomerov po skončení prvej svetovej vojny a svojou aktívnou politickou činnosťou sa postaral o hospodárske aj kultúrne pozdvihnutie slovenskej časti novej republiky a o nárast slovenského národného povedomia. V Milanovi Hodžovi sa stelesňoval faktický prínos Slovákov a Slovenska do spoločného československého štátu. Ideovú podstatu jeho politiky tvoril antikomunizmus a agrarizmus. Bol zástancom tzv. agrárnej demokracie, podľa ktorej bohatý roľník bol základom úspešného demokratického štátu ako stabilizačný a konštruktívny činiteľ proti komunistickému hnutiu. Hodža bol prívržencom jednotného československého národa, pričom jadrom jeho štátoprávneho programu bola požiadavka rovnocennej účasti Slovákov vo vláde.

Organizáciu privítania v Košiciach mal na starosti mestský osvetový zbor, ktorý vyzýval všetky spolky a organizácie pôsobiace v meste, aby sa pripojili k slávnostnému uvítaniu ministerského predsedu už na vlakovej stanici. Návšteva predsedu

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

vlády bola pripravená do detailov. Už deň pred jeho príchodom prišli do mesta zástupcy ľudí z blízkyh, ale aj vzdialenejších miest a dedín Slovenska, aby sa mohli pozdraviť druhému najvýznamnejšiemu predstaviteľovi ČSR a vzdať mu úctu. Mesto Košice bolo v nedeľu ráno 1. marca 1936 vyzdobené zástavami, čestná vojenská rota za zvuku hudby odchádzala na železničnú stanicu a ulice boli plné ľudí oblečených v slávnostných uniformách a krojoch.

S privítaním dr. Hodžu sa začalo už v Obišovciach. Delegácia tvorená senátorom Kornelom Stodolom, vládny radcom J. Viestom a krajinským poslancom J. Stykom sa s ním stretla už vo vlaku, kde tlmočila radosť nad tým, že ministerský predseda si popri všetkých svojich povinnostiach vytvoril čas aj na stretnutie s obyvateľmi východného Slovenska. Po príchode na košickú železničnú stanicu zaznela československá štátna hymna. Predsedovi vlády sa postupne hlásili krajinský vojenský veliteľ generál Prchala, policajný riaditeľ vládny radca Žák, veliteľ četníctva mjr. Klofanda, okresný náčelník Balažovič, prednosta stanice Hruban a viacerí zástupcovia spolkov a korporácií z mesta Košice a okolia. Dr. Milan Hodža vykonal prehliadku nastúpenej čestnej rotý a pozdravil nastúpených predstaviteľov legionárov, sokolov, orlov, Národnej gardy, Stráže slobody, robotníckej telocvičnej jednoty, hasičov, skautov a i. Cez slávnostný špalier krojovaných žien sa dostal do staničného salóniku, kde bol privítaný starostom mesta Milanom Maxoňom, J. E. biskupom Čárskym a zástupcami ďalších spolkov. Počas jeho ďalších presunov ho vítal dav ľudí. Predseda vlády bol ubytovaný v hoteli Európa. Jedným z hlavných bodov jeho programu v Košiciach bola účasť na ôsmom valnom zhromaždení Roľníckej jednoty. Zasadnutie sa konalo v sále kina Capitol, kam dr. Hodža vstúpil za mohutného jasotu a neutíchajúceho potlesku. Mnohí prítomní sa neubránili dojatiu, že mali možnosť stretnúť naživo jedného z najpopulárnejších slovenských politikov zastávajúceho taký významný vládny post. Milan Hodža vo svojom príhovore vrúcne ďakoval prítomným za ich prejavy vďaky a svojou typickou rétorikou ich ubezpečoval, že bude pokračovať vo svojej práci v prospech republiky a ideálov ľudskosti.

Počas svojej návštevy Košíc sa stretol aj s novinármi. Starosta mesta Maxoň a ďalší poprední regionálni politickí predstavitelia s ním absolvovali stretnutie pri slávnostnej večeri. Starosta Košíc vyzdvihoval záujem Milana Hodžu o východ krajiny. Prejavil predsedovi vlády veľkú poklonu ako jedinému vládne mu politikovi, ktorý sa najviac venoval poznaniu východného Slovenska a snahám o riešenie jeho najpálčivejších problémov.

M. Hodža prinášal v čase návštevy pre mesto a východoslovenský región pozitívne správy o zriadení expozitúry Krajinského prezidenta v meste. Kancelária krajinského prezidenta v Košiciach vznikla v júni 1936 a mesto tak len potvrdilo svoju pozíciu metropoly východného Slovenska.

Záver jeho jednodňového pobytu v meste bol rovnako slávnostný. Vojenská hudba ho vypevradila spolu s množstvom obyvateľstva na železničnú stanicu a o 19.55 hod. ministerský predseda Hodža odcestoval do Prahy.

Návšteva Milana Hodžu na východnom Slovensku bola jedným z prejavov záujmu vládnych predstaviteľov Československej republiky aj o najvzdialenejšie regióny republiky. Vrcholní politici vedeli aj takýmto spôsobom podporiť svoju popularitu u svojich voličov, či prípadne získať si sympatie nerozhodných voličov. Stretnutie

politikov s bežným obyvateľstvom na takejto úrovni bolo vždy veľkou udalosťou, aj keď išlo o druhé najväčšie mesto Slovenska. Dobové články vykresľujúce túto udalosť to jednoznačne dosvedčujú.

Použitá literatúra:

Slovenský východ 1936

Šariš 1935, 1936

Biografický lexikón Slovenska. III. G – H. Martin : Národný biografický ústav, 2007. ISBN 978-80-89023-96-7

KOLLÁR, Karol. *Milan Hodža. Moderný teoretik, pragmatický politik.* Bratislava : Info-press, 1994. ISBN 80-85402-10-6

Milan Hodža politik a žurnalista. Ed. Miroslav Pekník. Bratislava : Ústav politických vied SAV; VEDA, 2008. ISBN 978-80-224-1011-3

Slovensko v 20. storočí. V medzivojnovom Československu 1918 – 1939. Eds. Bohumila Ferenčuhová, Milan Zemko. Bratislava : VEDA, 2012. ISBN 978-80-224-1199-8

PRED 90-ROKMI ZAČALA NÁRODNÁ STRANA PRÁCE VYDÁVAŤ TÝŽDENNÍK KOŠICKÉ NOVINY (1926)¹

Ján DŽUJKO

Politické strany v medzivojnovom Československu si uvedomovali, aké potrebné je udržiavať kontakt so svojimi stúpenkami nielen prostredníctvom ústrednej celorepublikovej tlače, ale aj pomocou regionálnych periodík, ktorých obsah bol čitateľom a stúpencom bližší. Pomocou nich sa snažili propagovať program a idey svojej strany, ako aj získavať nových prívržencov.

Dňa 6. apríla 1926 začala Národná strana práce (NSP) vydávať v Košiciach svoj nový tlačový orgán *Košické noviny* s podtitulom *Orgán politicky reformného hnutia československej inteligencie*. Tlačili sa týždenne na 4 – 8 stranách v Slovenskej kníhtlačiarňi. Ich majiteľom, vydavateľom a zodpovedným redaktorom sa stal Bedřich Minařů. Časopis bol písaný v českom a slovenskom jazyku. Cena bola 80 halierov, mesačné predplatné 3 Kč, štvrťročné 8,50 Kč, polročné 16 Kč, ročné 30 Kč. Redakcia a administrácia sídlila na Hlavnej ulici č. 114 v Košiciach.

Dôvody svojho vzniku naznačili noviny v úvodnom čísle. Jedným z nich bolo, že predstaviteľom NSP nebolo umožnené tlmočiť svoje názory v parlamente, keďže vo voľbách neuspeli a ani periodiká financované zo štátnych peňazí im údajne neposkytli priestor na propagovanie vlastných názorov. Predstavitelia strany sa preto rozhodli, že na východe krajiny budú vydávať časopis. Noviny nechceli byť týždenníkom šovinistickým a ani opozičným, chceli podporovať každý jeden dobrý politický skutok realizovaný v prospech ČSR. Čestní a oddaní predstavitelia vlády alebo úradníci mohli nájsť v tomto tlačovom orgáne priateľa, avšak tí, ktorí svoje miesto zneužívali na stranícke ciele a vlastný prospech, boli pozorne sledovaní. Svojou existenciou sa tiež snažili pozdvihnúť úroveň slovenskej tlače na východe krajiny. Zároveň prosili o spolupracovníkov, ale i čitateľov a podporovateľov pre toto periodikum.

V týždenníku sa postupne ustálili pravidelné rubriky: *Divadlo*, *Sokolská hlička*, *Drobničky*, *Kam dnes a v nedeli*, *Kulturní*, *Košický rozhlas*, *Literatúra*, *Politický prehľad*, *Poslední zprávy*, *Poznámky z týdne*, *Sportovní zprávy*, *Studentská hlička*, *Svůj k svému*, *Technika*, *Turistika*, *Zajímavosti* z Podkarpatské Rusi. Poslednú a sčasti predposlednú stranu novín vyplňali rozličné reklamy či licitačné oznamy.

Z obsahovej stránky sa Košické noviny venovali predovšetkým politickému, hospodárskemu, kultúrnemu a spoločenskému daniu na východe Slovenska a čiastočne aj Podkarpatskej Rusi. Aktuálne informácie prinášali najmä z Košíc, Prešova a Užhorodu. Nechýbali však ani informácie týkajúce sa celorepublikového diania.

Noviny sa usilovali byť nestranné, politické straníctvo, ktoré sa rozmohlo v ČSR, považovali za veľmi škodlivé pre novovzniknutý štát a zvlášť pre Slovensko a Podkarpatskú Rus. Túto demoralizáciu, tiahnucu sa týmito časťami republiky, mali podľa nich na svedomí predovšetkým noviny a časopisy jednotlivých politických

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

strán. Preto sa práve Košické noviny usilovali byť objektívne, osloviť všetkých čitateľov zdravého rozumu a politicky neskaleného názoru. Snažili sa prispieť k výchove národa a povzneseniu kultúrnej, hospodárskej a politickej úrovne občianstva, ako aj jeho obrany, zvlášť na Slovensku a Podkarpatskej Rusi.

Košické noviny prestali vychádzať 11. decembra 1926. Už 18. decembra 1926 vyšli s novým názvom *České noviny ze Slovenska a Podkarpatské Rusi* s podtitulom *Týdeník obrodného hnutí kulturně politického a volné diskuse*. Dôvodom, prečo Košické noviny zanikli, bol nízky počet odberateľov zo strany Slovákov, kritické ohlasy zo strany slovenskej tlače, nepochopenie ušľachtilého úmyslu rozvoja vzájomných vzťahov Čechov a Slovákov v republike, ako aj skutočnosť, že redakcia nestála o čitateľov, Slovákov či Čechov, ktorí sa hanbili za to, že čítajú tieto noviny. No a napokon jej rozhodnutie priznať sa novým názvom hrdó k tomu, že pôjde otvorene o české noviny. Podľa nej si nakoniec približne 70 000 Čechov pôsobiacich na Slovensku i Podkarpatskej Rusi zaslúžilo české nestranné periodikum.

Použitá literatúra:

České noviny ze Slovenska a Podkarpatské Rusi (1926)

Košické noviny (1926)

DŽUJKO, Ján. Prehľad po slovensky písaných novín a časopisov vychádzajúcich na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1938. In *Annales historici presovienses* 8/2008, s. 138-154. ISSN 1336-7528

KIPSOVÁ, Mária a kol. *Bibliografia slovenských inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin : Matica slovenská, 1968, 1074 s.

ČESKOSLOVANSKÁ JEDNOTA A VÝCHODNÉ SLOVENSKO¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Začiatkom mája 2016 uplynulo 120 rokov od ustanovenia národnoobraného a slovákofilského spolku Československá jednota (ČJ) v Prahe, ktorý zohral dôležitú úlohu v rozvíjaní česko-slovenských vzťahov a poskytovaní pomoci Slovákom pred prvou svetovou vojnou. S prihliadnutím na postavenie Slovákov v Uhorsku kládol spolok v prvých rokoch svojej činnosti dôraz na rozvíjanie kultúrnych neskôr aj hospodárskych kontaktov s nimi. Zámerom aktivít ČJ vo vzťahu k Slovákom bolo prehĺbiť vzájomné kontakty a podporiť slovenský národ v jeho národnoemancipačnom boji proti národnostnému útlaku, ako aj zoznámiť českú verejnosť so slovenskou kultúrou a pestovať v českej spoločnosti vedomie spolupatričnosti so Slovákami.

Významnou udalosťou, ktorá predchádzala založeniu ČJ bola Národopisná výstava československá v Prahe v roku 1895.² Aj keď jej prvoradým zámerom bolo predstaviť širšej verejnosti produkty materiálnej a duchovnej kultúry českého národa, zároveň chcela manifestovať i jeho spätosť s ďalšími slovanskými národmi. Možnosť prezentovať na výstave svojbytnosť slovenskej kultúry a spôsob života slovenských ľudových vrstiev dostali aj Slováci. Zodpovednosť za ich dôstojnú reprezentáciu na tomto podujatí prevzal na seba na tento účel ustanovený Slovenský výstavkový výbor Národopisnej výstavy v Turčianskom Sv. Martine, ktorému predsedal Matúš Dula. Jeho členovia spolupracovali s viacerými kultúrnymi pracovníkmi z jednotlivých oblastí Slovenska. Podarilo sa im zozbierať produkty materiálnej i duchovnej kultúry nielen zo západného a stredného Slovenska, ale aj z východoslovenských žúp – Šarišskej, Zemplínskej, Spišskej a Abovskej. Spiš sa na výstave predstavil zásluhou správcu fary vo Veľkom Hnilci Štefana Mišíka. Na jeho podnet a na základe jeho náčrtu zhotovil tesársky majster z Levoče František Chroustek model sedliackej usadlosti zo Spiša. Tvoril ju sedliacky dom s chýžou (izbou), v ktorej bol stôl, posteľ, kolíska, truhla na bielizeň, lavice, stolíky, kachľová piecka a pod., čierna kuchyňa s ohniskom a náradím, komora, v ktorej bola truhla na šaty a jedna posteľ. Súčasťou modelu bola maštaľ s koňmi, žriebäťom, kravami, volmi, teľatami, ovcami, prascami a po dvore boli rozmiestnené sliepky, kačky a husi a nechýbali ani pes a mačka. V kôlni sa zase nachádzali dva vozy, pluh a iné poľné náradia. Zasklené okná sa dali otvoriť aj zatvoriť, ako aj dvere. Nechýbala ani záhradka a studňa. Súčasťou modelu boli tri figúrky znázorňujúce dievča, ženu a starú ženu.

Šarišský ľud a produkty jeho materiálnej kultúry spropagoval na národopisnej výstave evanjelický kňaz a spisovateľ Juraj Kello – Petruškín, ktorý odoslal ľudový kroj od Bardejova, ako aj model roľníckeho domu z Richvalda pri Bardejove, ktorý zhotovil sedliak a učiteľ v jednej osobe z Vyšnej Vole. Tak aj Slováci, žijúci v tak

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periferie*.

2 Národopisná výstava československá v Prahe trvala od 15. mája do 25. októbra 1895.

vzdialenom od Prahy regiónu využili možnosť a predstavili takýmto spôsobom život obyvateľov na východe Slovenska. Z atmosféry výstavy sa zrodila myšlienka založiť spolok na ochranu českých a moravských pohraničných oblastí, ktorým hrozilo od Nemcov odnárodenie a u príslušníkov českých slovakofílskych kruhov prítomných na výstave prehĺbil sa pocit potreby rozšíriť kontakty so Slovákami. Tieto tendencie vyústili do ustanovenia ČJ 7. mája 1896 v Prahe. Jej činitelia už od založenia spolku upriamili pozornosť nielen na poskytovanie pomoci Čechom v okrajových oblastiach Čiech, Moravy a Sliezska, ale venovali sa aj rozvíjaniu vzťahov so Slovákami. Okrem iného to dokladuje aj list prvého starostu spolku prof. Františka Pastrnka – Prevolanie k dôverníkom Československej jednoty zo dňa 22. apríla 1897, ktorý bol adresovaný viacerým slovenským národným predstaviteľom. Zámerom výboru spolku bolo vytvoriť si medzi Slovákami sieť dôverníkov a spolupracovníkov, o ktorých by sa spolok pri rozvíjaní kontaktov so Slovákami opieral a prostredníctvom nich realizoval svoje úlohy a ciele.

Medzi prvými, kto na túto výzvu reagoval bol Štefan Mišík. Prijal úlohu dôverníka na Spiši a ubezpečil výbor, že *„hotový som dľa síl svojich napomáhať cieľ tohoto spolku, t. j. pestovať kultúrne záujmy česko-slovenské“*. Zapojil sa najmä do knižnej akcie ČJ, v rámci ktorej boli posielané na Slovensko české knihy a časopisy, ba aj celé knižnice a do Čiech zase boli zasielané slovenské knihy a časopisy.³ Na Mišíkovu prosbu mu spolok zaslal knihy na Spiš a aj v roku 1912 evidujeme v zápisniciach spolku stručnú informáciu, že odoslali na Slovensko 30 knižníc priemerne o 80 zväzkoch celkom teda asi 2 400 zväzkov, z nich jedna putovala na slovenský Východ. V bohatšej zásielke boli knižné dary jednotlivcov, okrem iného vyše 300 kníh a brožúr od majiteľa tlačiarne a člena výboru ČJ Antonína Reisa.

Podstatne intenzívnejšie a rozsiahlejšie kontakty mali činitelia spolku so Slovákami žijúcimi na západnom a strednom Slovensku, keďže tí im boli najmä geograficky bližšie, avšak bez povšimnutia neostal ani východ Slovenska. Dokladuje to zápis zo zasadnutia výboru ČJ zo dňa 23. júna 1905, ktorého sa ako hostia zúčastnili dvaja zástupcovia Detvana a popredný český slovakofil Stanislav Klíma. Práve on navrhol, aby sa pri upriamení pozornosti na Slovensko prihliadalo na *„Slovenský východ“* (podčiarknuté v zápise – pozn. N. J.), ktorý bol *„v ohľadu národným mŕtvý a v ohľadu národnostným nejvíce maďarizací ohrozený“*. Predstavitelia spolku boli oboznámení so situáciou v tomto regióne, pre ktorý bolo príznačné, že národnouvedomovacia práca tu bola nerozvinutá, najmä v Spišskej, Šarišskej, Zemplínskej a v Abovsko-Turnianskej župe a maďarizačné a odnáródňovacie tendencie uhorských vládnych síl tu veľmi zasiahli celú štruktúru národného života a oslabili možnosti slovenských národnouvedomelých činiteľov čeliť asimilačnému tlaku. Len výnimočne tu pôsobili výrazné osobnosti národného života, napríklad spomínaný Štefan Mišík, ktorý patrila medzi najaktívnejšie osobnosti národného života na východnom Slovensku koncom 19. storočia a začiatkom 20. storočia. Popri vykonávaní kňazského povolania venoval zvláštnu pozornosť národnobuditeľskej činnosti. Reagoval najmä na

3 ČJ sa vo vzťahu k Slovákom zameriavala hlavne na pomoc pri výchove a vzdelávaní slovenskej mládeže študujúcej na českých stredných, odborných a vysokých školách, na umiestňovanie slovenských učňov na vyučenie sa remeslu u českých majstrov, na organizovanie prednášok o Slovensku a Slovákoch, na rozvoj turistiky na Slovensko a i.

silnejúci maďarizačný tlak na obyvateľstvo východného Slovenska. Nebál sa verejne vysloviť prostredníctvom novín svoje názory či už na uhorskú vládnu politiku, alebo na postoje a politiku hlavnej politickej reprezentantky slovenského národného hnutia – Slovenskej národnej strany. Začiatkom 20. storočia badáme na východe Slovenska snahy o aktivizáciu národného života.

Napriek veľkej vzdialenosti východného Slovenska od Prahy neostal tento región na pôde ČJ nepovšimnutý, aj keď len vo veľmi skromnej miere mu v ústredí spolku venovali pozornosť. Pričinili sa o to aj členovia slovenského spolku Detvan v Prahe.

Použitá literatúra:

LA SNK Martin, sign. 37 U 93. Súpis materiálu pre Národopisnú výstavu do Prahy.

LA SNK Martin, sign. C 786. Národopisná výstava v Prahe 1895.

LA PNP Praha. Fond Československá (Českoslovanská) jednota. Zápisnice spolku. *Národné noviny* z rokov 1895 a 1896.

JURČIŠINOVÁ, Nadežda. *Českoslovanská jednota a Slováci. (Kultúrno-spoločenské aktivity spolku) 1896 – 1914*. Prešov : FF PU, 2010, 183 s. ISBN 978-80-555-0252-6.

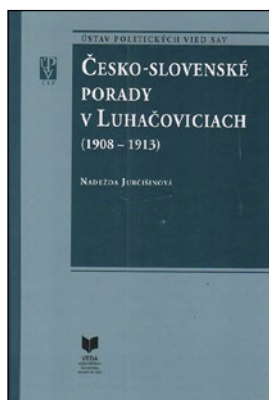
JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Účasť východného Slovenska na Národopisnej výstave v Prahe v r. 1895. In *Príspevky k dejinám východného Slovenska*. Zost. HUDEČKOVÁ, V. Prešov : ManaCon, 1998, s. 152-160. ISBN 80-85668-70-X.

RECENZIE ANOTÁCIE

*Pamätná izba „Heimatstube“ v Smolníckej Hute.
Foto Stanislav Kurimaj*

JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Česko-slovenské porady v Luhačoviciach (1908 – 1913). Bratislava : Ústav politických vied SAV; VEDA, Vydavateľstvo SAV, 2015. 229 s. ISBN 978-80-224-1487-6.

Doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., sa dlhodobo venuje česko-slovenským vzťahom v rokoch 1848 – 1918. Je autorkou a spoluautorkou viacerých vedeckých monografických prác aj odborných štúdií, zameraných na túto problematiku. Vo svojej najnovšej publikácii poukazuje na poslanie a význam československých porád v Luhačoviciach v rokoch 1908 – 1913.

Svoju prácu rozčlenila do ôsmich kapitol. Tie nesú názvy: *Československá jednota – organizátorka luhačovických porád*, *Luhačovice – miesto snemov predstaviteľov oboch národov*, *Poslanie luhačovických stretnutí*, *Dôverný charakter porád v rokoch 1908 – 1910*, *Snahy o vzbudenie záujmu širšej českej verejnosti o Slovákov v rokoch 1911 – 1913*, *Organizovanie hospodárskej spolupráce v réžii Československej jednoty*, *Luhačovické podujatia a uhorská vláda*, *Význam spoločných česko-slovenských akcií pre rozvoj vzájomných vzťahov*. Jej cieľom bolo podať komplexnejší obraz česko-slovenských porád v Luhačoviciach v rokoch 1908 – 1913, priblížiť ich prípravu, priebeh, poukázať na ich význam pre Čechov a Slovákov a v neposlednom rade zachytiť aj celkovú atmosféru v tomto mestečku v čase ich konania. Autorka tak podrobne analyzuje dôvody, vedúce k realizovaniu pravidelných porád, aby sa českí i slovenskí predstavitelia vyhli nedorozumeniam, ktoré začiatkom 20. storočia vo vzájomných vzťahoch boli. Predstavuje aj ich obsah, ktorý bol zameraný na oblasť kultúry, školstva, ale aj hospodárstva. Poukazuje na snahu o ich nepochitický rozmer, aj keď o politickej situácii v Uhorsku sa diskutovalo na dôverných, súkromných poradoch slovenských politických a kultúrnych činiteľov. Ozrejmjuje skutočnosť, že sa tieto stretnutia v Luhačoviciach dostali do povedomia slovenskej a českej verejnosti nielen v rámci Rakúsko-Uhorska, ale aj v zahraničí. Popisuje akým spôsobom boli vnímané tieto stretnutia na stránkach dobovej tlače. Napokon upriamuje pozornosť na význam luhačovických porád, pričom upozorňuje, že ich netreba preceňovať, ale ani podceňovať. Ich pozitívum spočívalo predovšetkým v tom, že prispeli k upevneniu spolupatričnosti medzi oboma národmi a stali sa jedným z faktorov, ktorý bol dôležitý pre vznik spoločného štátu v roku 1918.

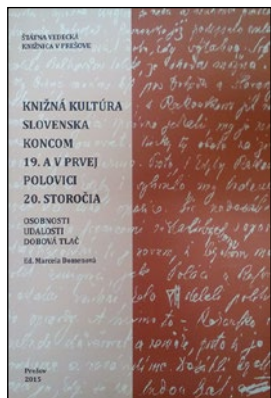
Pri písaní práce autorka vychádzala predovšetkým z archívnych materiálov slovenskej a českej proveniencie, publikovaných prameňov, z dobovej tlače, pričom sa opierala aj o monografické práce a vedecké štúdie zaoberajúce sa touto problematikou, ktorú následne spracovala na základe takmer všetkých dostupných primárnych i sekundárnych zdrojov.

Na záver možno konštatovať, resp. sa stotožniť s recenzentmi (PhDr. Miroslav Pekník, CSc., prof. PhDr. Roman Holec, CSc.) tejto vedeckej monografie, že rozširuje a prehľbuje poznatky o česko-slovenskej vzájomnosti z obdobia pred prvou svetovou vojnou a prináša vyčerpávajúci pohľad na česko-slovenské porady v Luhačoviciach v rokoch 1908 – 1913 na základe všetkých dostupných prameňov. Uvedenú

prácu tak možno odporučiť členom vedeckej historickej obce, ako aj širokej verejnosti, ktorej je táto problematika blízka.

Ján Džujko

Knižná kultúra Slovenska koncom 19. a v prvej polovici 20. storočia (osobnosti – udalosti – dobová tlač). Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2015. 253 s. ISBN 978-80-89614-20-2.

Nekonferenčný zborník interdisciplinárneho charakteru *Knižná kultúra Slovenska koncom 19. a v prvej polovici 20. storočia (osobnosti – udalosti – dobová tlač)* bol publikovaný v roku 2015 v rámci edície Historické fondy. Publikácia, ktorej editorkou je Marcela Domenová, obsahuje rubriky *Štúdie, Materiály, Správy/Kronika a Recenzie/Anotácie*.

Do rubriky Štúdie bolo zaradených 14 príspevkov. Niekoľko štúdií je venovaných osobnostiam knižnej kultúry daného obdobia, či ich dielu. Štúdia Michala Glevaňáka *Málo známe dielo gréckokatolíckeho kňaza a historika Mukačevskej eparchie Michaila Lučkaja – popa „...Poučenie národa...“* – kázne (s. 11-23) sa zaoberá kázňami, ktoré boli publikované v roku 1831 Michailom Lučkajom v dvoch častiach pod názvom *Besedy*. Obrodeneckému profilu Jozefa Gregora Tajovského sa venuje štúdia Milana Kendru *Hlasy národného hlásnika (príspevok k obrodeneckému profilu osobnosti J. G. Tajovského)* (s. 24-36). Zachovanie diel slovakofila a propagátora Slovenska a Slovákov v českom prostredí Karla Kálala vo fonde Štátnej vedeckej knižnice v Prešove popisuje príspevok Lucie Němcovej *Karel Kálal – propagátor Slovákov a jeho dielo vo fonde ŠVK Prešov* (s. 37-55). Začiatkom publikačnej činnosti svetoznámeho maďarského spisovateľa narodeného v Košiciach Sándora Máraiho sa venuje štúdia Anny Ötvös *Prvé publikácie Sándora Máraiho v košických denníkoch v roku 1915* (s. 56-62). Vybraným umeleckým textom Júliusa Barča-Ivana je venovaná štúdia Martiny Petrikovej *„Outsideri života“ v tieni tragédií: vybrané umelecké texty Júliusa Barča-Ivana v školskej literárnej interpretácii* (s. 63-73).

Niekoľko štúdií je venovaných dejinám škôl, ich správe či spolkovej činnosti na školách a to príspevok Libuše Frankovej *Študentská spolková činnosť na učiteľskom ústave evanjelického kolégia v Prešove v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia* (s. 74-84), Valérie Pulenovej *Z dejín rímskokatolíckeho hlavného gymnázia v Rožňave na konci 19. a začiatkom 20. storočia* (s. 85-93) a Gabriely Vaškovej *Správa Prešovského kolégia, teologická akadémia a právnická akadémia kolégia v školských rokoch 1914/1915 – 1917/1918* (s. 94-124).

Do zborníka boli zaradené dve štúdie venované tlačeným kalendárom. Peter Karpinský v príspevku *Historicko-jazyková analýza publikácie Nowý i Starý Wlastneský kalendár na rok pána 1885 s prihliadnutím na výskyt združených pomenovaní v analyzovanom texte* (s. 125-141) popisuje a analyzuje charakter slovenského jazyka v kalendári z roku 1885 nazvanom *Nowý i Starý Wlastneský kalendár na rok pána 1885*. Kamila

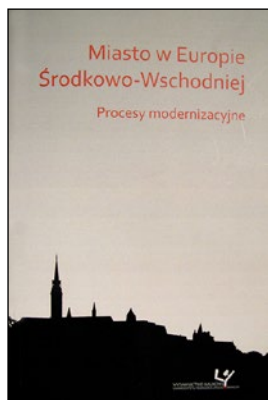
Fircáková v štúdiu *Kalendáre z východného Slovenska v rokoch prvej svetovej vojny* (s. 142-156) najprv stručne popisuje vydávanie kalendárov na východnom Slovensku, následne sa podrobnejšie zaoberá kalendármi vydávanými na východnom Slovensku v čase prvej svetovej vojny.

Niekoľko príspevkov je venovaných tlačovým médiám v období, ktorému sa zborník venuje. Štúdia Patrika Derfiňáka *Pred a počas prvej vojny. Noviny Eperjes v rokoch 1913 a 1915* (s. 157-170) sa zaoberá novinami *Eperjes*, ktoré vychádzali v Prešove v rokoch 1913 až 1917. Viktor Szabó sa v príspevku *Zemplínska šľachta a meštianstvo na stránkach miestnej tlače v čase prvej svetovej vojny (1914 – 1918)* (s. 171-181) zaoberá účinkovaním členov šľachty a meštianstva zo Zemplína v prvej svetovej vojne na základe miestnej tlače. Týždenník *Szinházi Ujság*, ktorý je prameňom informácií k dejinám divadelnej scény v Košiciach, tiež k umeleckému životu v meste či prvotným literárnym a grafickým pokusom v prvých dvoch desaťročiach 20. storočia, si všima Eleonóra Blašková v príspevku *Prínos týždenníka Szinházi Ujság (A Kassai Szinházi Ujság) k formovaniu kultúrno-umeleckého povedomia v Košiciach v prvých dvoch dekádach 20. storočia* (s. 182-196). Spolkovému, tlačovému a odbornému periodiku kníhtlačiarov na Slovensku – časopisu *Grafika* – sa venuje Ján Džujko v štúdiu *K počiatkom vydávania Grafiky na východnom Slovensku v rokoch 1921 – 1923* (s. 197-204).

Do rubriky *Materiály* je zaradený jeden príspevok od Márie Nachajovej – *Diela T. H. Ševčenka vo fondoch Štátnej vedeckej knižnice v Prešove* (s. 207-223), ktorý približuje diela ukrajinského spisovateľa, básnika, maliara a predstaviteľa ukrajinského národného obrozenia Tarasa Hryhorovycha Ševčenka vo fondoch ŠVK v Prešove.

Michaela Kurinová

***Miasto w Europie Środkowo-Wschodniej. Procesy modernizacyjne.* Eds. Kazimierz Karolczak, Peter Koval', Konrad Meus. Kraków : Wydawnictwo Naukowe UP, 2016. 382 s. ISBN 978-83-7271-984-3.**

Fenomén modernizácie miest je dlhodobo skúmaný širokou paletou vedeckých disciplín. Svoj partikulárny pohľad naň poskytujú rôzne prírodné, spoločenské, ako aj humanitné vedy. Posudzovaný zborník si za cieľ kladie predstaviť čiastkový pohľad historickej vedy na skúmanú problematiku. Medzinárodný, slovensko-poľský charakter zborníka zostavovateľa odôvodňujú snahou priblížiť, porovnať a osvetliť vzájomné súvislosti medzi urbanizačnými a industrializačnými procesmi, ktoré viedli k modernizačnej transformácii mestských sídiel v geografickom priestore oboch krajín. Publikácia obsahuje celkovo 16 odborných príspevkov. Tie sú vhodne radené v chronologickom slede, pričom väčšina z nich sa svojou skúmanou problematikou

pohybuje v časovom rámci od konca 18. až do prvej polovice 20. storočia.

Prvý príspevok s názvom *Náboženská sféra malých stredovekých podkarpatských miest* pochádza z pera poľského historika Jerzyho Rajmana (s. 19-49). Autor si všima

vplyv náboženstva na tvorbu a pretváranie mestských sídiel v období stredoveku v danom regióne. Problematikou komunikačných trás, spôsobov a prostriedkov od stredoveku po novovek na uhorsko-poľských hraniciach sa v článku *Cezhraničné kontakty miest z podhorských oblastí na oboch stranách Karpát (do konca 18. storočia)* venuje Franciszek Leśniak (s. 50-71). Martin Javor sa v príspevku *Slobodomurári v mestskom prostredí Uhorska v 18. storočí* zaoberá analýzou pôsobenia a vplyvu slobodomurárskeho hnutia vo vybraných mestách v uhorskej časti Rakúsko-Uhorska, tiež známej ako Zálitavsko (s. 72-84). Autor napr. konštatuje, že „v lôžach, kde vládol demokratický duch, sa pestovali nové myšlienkové prúdy vychádzajúce zo slobodomurárskych predstáv o slobodnejšom politickom a kultúrnom živote...” (s. 75). Sociálno-hospodárskymi dôsledkami modernizácie miest v 18. a 19. storočí sa zaoberá Peter Kónya v príspevku *Hospodársky vývin v mestechách Horného Zemplína v 18. – 19. storočí* (s. 85-118). Napr. o hospodárskych zmenách na konci 19. storočia uvádza, že „v poslednej tretine storočia napokon aj v Michalovciach stratilo poľnohospodárstvo dominantné postavenie v hospodárskom vývine mesta v prospech remeselnej, továrenskej a inej výroby“ (s. 106). Región Horného Zemplína je predmetom vedeckého bádania aj v článku Annamárie Kónyovej *Náboženský a národnostný vývin zemplínskych mestechiek v 18. – 19. storočí* (s. 119 – 141). O konfesijnom vývine mesta Humenného na konci 18. storočia autorka napr. píše, že „zrušenie legislatívneho obmedzenia a zároveň blízkosť Humenného k Haliči odkiaľ židia zväčša prichádzali spôsobila, že sa ich počet začal rapídne zvyšovať“ (s. 124). Kamila Follprecht do publikácie prispela článkom *Občania, príslušníci a cudzinci – obyvatelia mesta Podgórze (1784 – 1915)* (s. 142 – 164), kde na príklade mesta Podgórze analyzuje problematiku získavania mestského občianstva. Kultúrnym „znovuzrozením“ mesta Krakov po rokoch úpadku v 19. storočí sa v príspevku *Základy krakovskej národnej scény v období slobodného mesta a haličskej autonómie* venuje Stanislaw Dziedzica (s. 165 – 186).

Kazimierz Karolczak v príspevku *Od mesta k mestu. Limanowa v období civilizačných premien v 19. storočí* (s. 187 – 200) ukazuje na konkrétnom príklade mesta Limanowa, akým spôsobom prebiehal proces modernizácie v prípade malých haličských mestechiek. Ekonomickými aspektmi modernizácie mesta Prešov vo vybranej časovej perióde sa zaoberá Patrik Derfiňák podnetným článkom *K hospodáreniu mesta Prešov na prelome 19. a 20. storočia* (s. 201 – 212). Autor konštatuje, že „finančná situácia nielen samotného Prešova, ale tiež ostatných šarišských miest sa v závere 19. storočia rýchlo zhoršovala“ (s. 212). Nasledujúci článok *Vznik Veľkého Krakova vo vzťahu k spoločensko-ekonomickým a urbanistickým premenám v medzivojnovom období* od Iwony Kawalla (s. 213 – 229) zachytáva proces urbanizácie mesta Krakov na začiatku 20. storočia, pričom kladie osobitý dôraz na výstavbu novej mestskej infraštruktúry. Libuša Franková v príspevku *Kultúrny život Prešova v medzivojnovom období* (s. 230 – 247) osvetľujúc vývoj národnostno-jazykovej a kultúrnej sféry v meste konštatuje, že „slovenčina oproti iným regiónom Slovenska bola prijímaná a používaná pomalšie, keďže maďarizačným tlakom podľahli nielen stredné a vyššie vrstvy inteligencie slovenského pôvodu, ale aj remeselníci a obchodníci“ (s. 246). K problematike medzivojnových dejín mesta Prešov prispel taktiež historik Ján Džujko článkom *Slovenská tlač vydaná v Prešove v medzivojnovom období* (s. 248 – 267). Autor zdôrazňuje, že „až vznikom Československej republiky, po následnej politickej, hospodárskej a spoločenskej konsolidácii pomerov, dochádza aj tu k nárastu slovenskej tlače“ (s. 266).

Pokrokom v industrializácii, primárne však budovaním zbrojárskeho priemyslu, ktorý mal vo Varšave v danej časovej perióde osobitne významné postavenie sa zaoberá Marius W. Majewski v príspevku *Rozvoj zbrojárskeho priemyslu vo Varšave v medzivojnovom období* (s. 268 – 281). Gréckokatolíckej cirkvi v Prešove, jej činnosti a vzťahov so štátnymi inštitúciami v prostredí medzivojnovnej Československej republiky sa venuje Peter Koval' zaujímavým príspevkom *Činnosť prešovského gréckokatolíckeho biskupstva v rokoch 1918 – 1945 z pohľadu československých/slovenských štátnych úradov* (s. 282 – 296). O ich problematických vzťahoch píše: „Rusínska orientácia gréckokatolíckej vrchnosti v Prešove bola zdrojom určitého napätia medzi cirkvou a štátnymi orgánmi, čo sa zolášť prejavilo v 30. rokoch, kedy sa pod vplyvom celkovej politicko-spoločenskej situácie v Európe radikalizovala politická scéna.“ (s. 287) Nadežda Jurčišinová publikáciu obohatila článkom *Zmeny v prešovskom strednom školstve v prvých rokoch po vzniku ČSR* (s. 297 – 313). Autorka sa v ňom zmieňuje o nezávideniahodnej situácii, ktorá v Prešove a okolí panovala a s ktorou si muselo nové, československé školstvo poradiť, píše: „V Šarišskej župe nielen učitelia, ale aj žiaci nevedeli po slovensky. Medzi sebou hovorili šarišským nárečím alebo po maďarsky či inými pre daný región príznačnými dialektmi.“ (s. 302) Posledným článkom je *Reštitúcia vzdelávania v Krakove po 2. svetovej vojne ako príklad zmeny životnej úrovne. Úvod do problematiky* (s. 314 – 333) od Agnieszky Chlosty-Sikorskej, v ktorom autorka na príklade mesta Krakov demonštruje súvislosti medzi šírením politickej propagandy a úrovňou vzdelanosti.

Predmetný zborník prináša mnohé nové a podnetné informácie, ktoré významnou mierou dopĺňajú jednotlivé parciálne problematiky viažuce sa s fenoménom modernizácie miest na oboch stranách Karpát. Zborník nepochybne obohacuje svojím regionálnym zameraním širší vedecký diškurz zaoberajúci sa modernizačnými procesmi v Európe.

Lukáš Hedmeg

BAR Victoria. Škola opilosti. Stručná historie kultivovaného požitku. Praha : Volvox Globator, 2015. 224 s. ISBN 978-80-7511-216-3.

Iba v priestore západnej a strednej Európy vychádzajú denne stovky či dokonca tisícky rôznych kníh. Zaujať čitateľa natoľko, aby siahol po tej „správnej“, navyše v neľútostnej konkurencii elektronických médií, predstavuje veľmi náročnú úlohu. Najčastejším riešením problému ako to dosiahnuť preto býva nákladná reklama alebo nápadité grafické prevedenie. Ako najlacnejšia eventualita však býva využívaný tiež výber vhodnej tematiky, predovšetkým takej, ktorá sa teší všeobecnej pozornosti a obľube.

Výroba alkoholu a jeho používanie patrí dlhodobo medzi témy, ktoré dokážu zaujať a zvýšiť záujem o konkrétny knižný titul. V prípade *Školy opilosti* pritom nielen samotný

titul, ale i podtitul publikácie, hovoriaci o histórii kultivovaného pôžitku naznačuje, že autori či lepšie povedané zostavovateľky výsledného textu pristupovali k spracovanej problematike s neskrývaným, no pritom sympatickým zaujatím. Podobne ako obsahová stránka publikácie je totiž zaujímavou i otázka autorstva, na ktoré upozorňuje i nie celkom tradičné citovanie publikácie. Bar Victoria je totiž miestom, podnikom v Berlíne, kde boli prezentované prednášky venované jednotlivým druhom alkoholu či zaujímavostiam s nimi spojenými. Práve pôvodná forma tematických prednášok, aj keď v podstatne rozšírenej forme, sa odzrkadľuje tiež v obsahu publikácie. V menej tradičnej podobe siedmych „semestrov“, resp. úvodnej či záverečnej prednášky, dostáva čitateľ postupne príležitosť oboznámiť sa so vznikom, vývojom a v neposlednom rade aj viac či menej kultivovanou konzumáciou rôznych druhov liehovín i vína. Vodka, rum, whisky, gin, tequila či šampanské, to sú iba niektoré zo zaradených tematických okruhov. Každý z nich by pritom sám o sebe postačoval na naplnenie rozsiahlej monografie. Nutný výber urobený autormi tak na jednej strane redukuje množstvo použitých najmä odborných údajov. Na strane druhej však umožňuje vybrať rôzne zaujímavosti, ktoré „spestrujú“ celkový výklad a nedovolia čitateľovi unaviť sa pod prílišnou ťarchou informácií.

Jednotlivé prezentované témy sú spravidla predstavované v chronologickom poradí. Za cenné možno označiť aj úsilie, predstaviť jednotlivé druhy alkoholu nielen z hľadiska samotných dejín výroby, formovania rôznych druhov a špecifických chutí či konzumácie. Dôležité sú tiež pokusy ukázať ich s pohľadu širšieho spoločenského a ekonomického aspektu, resp. pripomenúť, ako konzumácia alkoholu dokázala ovplyvniť nielen jednotlivcov či krátkodobé módné výstrelky, ale často tiež veľkú časť spoločnosti. Našou snahou nie je propagovanie používania alkoholických nápojov. Rovnako z toho nemožno podozrievať ani samotných autorov. V konečnom dôsledku sa totiž informácie o smutných dôsledkoch nadmerného pitia na jednotlivcov či celé národy, príležitostne objavujú i v publikácii. Pravdou však zostáva, že práve alkohol a rôzne alkoholické nápoje mali súčasne nezanedbateľný vplyv na vývoj novovekých dejín. Nielen ako bežná súčasť každodenného života mužov i žien, prípadne ako prostriedok na „zmiernenie“ rôznych problémov, chorôb či sociálnych nerovností. Rovnako dôležité ak nie ešte dôležitejšie mali alkoholické nápoje tiež ako zdroj financií potrebných na zabezpečenie stability štátu.

Iste by bolo možné polemizovať o snáď priveľmi úspornom technickom prevedení v mäkkej väzbe, do istej miery obmedzujúcej možnosti viacnásobného štúdia publikácie, rovnako ako o drobných jazykových preklepoch už bežných v rýchlej dobe prekladania a vydávania kníh. Oboje v tomto prípade, žiaľ, pôsobí trochu rušivo. Navyše i v tomto prípade sa potvrdzuje konštatovanie, že každý výber robený z rozsiahlej problematiky, je do istej miery subjektívny. Rovnako to platí o zozname použitej literatúry. No napriek celkovej náročnosti autormi zvolenej problematiky možno podľa nášho názoru konštatovať, že sa im podarilo vytvoriť zaujímavý, čitateľsky príjemný a súčasne informačne hutný text, ktorý v súčasnej knižnej produkcii určite nezapadne.

Patrik Derfiňák

Hospodářské dějiny Moravy a Slezska. Vybrané kapitoly z 20. století. Eds. František Čapka, Radek Slabotínský, Pavla Stöhrová. Technické muzeum v Brně : Brno, 2016. 226 s. ISBN 978-80-87896-34-1.

Dlhoročné úsilie bádateľov venujúcich sa predovšetkým problematike hospodárskych dejín našlo cennú podporu Technického múzea v Brne. Po sérii úspešných odborných podujatí tak nasledovalo logické vyústenie v podobe kolektívnej monografie. I keď podtitul publikácie naznačuje orientáciu na obdobie 20. storočia, u viacerých textov je, a vlastne aj musí byť, tento časový záber podstatne širší. Príspevky autorov z prostredia českých univerzít, múzeí a archívov umožnili rozdelenie publikácie do štyroch väčších častí a 18 kratších kapitol.

Prvú najrozsiahlejšia časť pod názvom *Průmyslová odvětví a jejich historie* tvorí desať samostatných textov. Tie sú venované nielen všeobecným podmienkam vzniku, rozvoja či špecializácii priemyslu na Morave a v Sliezsku počas medzivojnového obdobia, ale predovšetkým jednotlivým druhom priemyselnej výroby s dôrazom na strojársky, textilný a potravinársky priemysel. Z nášho pohľadu sa pritom ako osobitne zaujímavé pokúsime krátko spomenúť aspoň tri z nich. Príspevok *Bruntál a jeho textilní průmysl v meziválečném období* od Terezy Čapandovej patrí k tým, kde si spracovanie zvolenej témy vyžaduje rozsiahlejší historický úvod, rovnako tiež aspoň stručné uzavretie problematiky v období druhej svetovej vojny, resp. vývojom po povojnovej vlne znárodňovania. Samotný Bruntál pri tom je zaujímavý nielen z hľadiska koncentrácie textilnej výroby, ale tiež ako národnostne prevažne nemecká oblasť, ktorej obyvateľstvo vznik Československa nevíťalo s veľkým nadšením. Text pritom prehľadne a v chronologickom slede približuje čitateľom zvolenú problematiku, najmä s prihliadnutím na podniky patriace miestnej rodine Plischke.

Situácii ďalšieho, v priestore Moravy a Sliezska tradične významného výrobného odvetvia sa František Čapka venoval v časti nazvanej *Morauskosleszské cukrovarnictví v prvních letech Československé republiky*. I v tomto prípade autor najprv stručne predstavil situáciu cukrovarníctva v sledovanom priestore pred rokom 1918. Následne, opäť v chronologickom slede pokračoval v analýze situácie tohto segmentu ľahkého priemyslu, ktorého dôležitosť ešte zvyšovala skutočnosť, že z celkovej predvojnovej výroby cukru v monarchii zostalo na území Československa približne 75 % pôvodnej kapacity. To na druhej strane ešte viac zvyšovalo závislosť výrobcov od exportu. Nové hranice však narušili pôvodné väzby i vlastnícke vzťahy. To všetko bolo potrebné stabilizovať, obnoviť vojnou poškodené výrobné zariadenia a s podporou repárskych a cukrovarníckych združení udržať cukrovarnícku výrobu, v prvých povojnových rokoch predovšetkým ako významný zdroj devízových prostriedkov.

Kroměříž je oblasťou, kde tradične dominovala poľnohospodárska výroba a na ňu nadväzujúci ľahký spracovateľský priemysel. V medzivojnovom období však i tu vznikali a úspešne pôsobili nové výrobné spoločnosti, o čom svedčí text Martiny Šlancarovej s názvom *Strojírenský průmysl v Kroměříži v letech 1918 – 1938*. Príspevok, vhodne doplnený obrazovou prílohou, predstavuje pozoruhodný, i keď súčasne

trochu nedotiahnutý pokus predstaviť až tri strojárské podniky. Ich osudy sú zaujímavé nielen tým, že úspešne prekonali hospodársku krízu začiatkom 30. rokov, ale nepochybne prispeli k rozvoju samotného Kroměříža. Žiaľ, bližšie informácie o tom, ako vybrané podniky prekonali záver 30. rokov, resp. obdobie druhej svetovej vojny v príspevku chýbajú.

Aj ďalšie časti publikácie prinášajú viaceré zaujímavé kapitoly, dokumentujúce rôzne stránky hospodárskeho života Moravy a Sliezska. V súbore *Profesní organizace a spolková činnost* možno spomenúť napríklad text Bohumíra Smutného *Organizace brněnských vlnářských podnikatelů a podniků v meziválečném období*. Autor postupne predstavuje celý rad záujmových organizácií združujúcich podnikateľov v rôznych oblastiach textilnej výroby v Brne. Zachytáva ich v podstate v chronologickom slede, pričom prezentované informácie napĺňajú v podtitule príspevku deklarovanú snahu predstaviť čitateľovi možnosti prípadného výskumu vo fondoch Moravského zemského archívu.

V časti *Osobnosti vědy, technické školství* poukázal na reálnu potrebu výchovy kvalifikovaných technických pracovníkov Tomáš Koudela v texte *Vítkovické učňovské školství 1883 – 1938*. Prepojenie veľkého priemyselného podniku s odbornou školou, po ktorom sa v súčasnosti opäť tak často volá, má svoje počiatky práve v druhej polovici 19. storočia. V tomto konkrétnom prípade snaha obmedziť rýchlo narastajúcu závislosť Vítkovických železiární od robotníkov prichádzajúcich z rôznych častí monarchie, viedla k založeniu odbornej školy vychovávajúcej vlastných pracovníkov. I keď v priebehu nasledujúcich desaťročí bolo potrebné priebežne upravovať a dopĺňať vzdelávací proces, prípadne reagovať na centrálne prijímané zákony a nariadenia, predstavuje prezentovaný text zaujímavý pohľad na „špecializovanú závodnú školu“, ako osobitnú súčasť výchovného a vzdelávacieho procesu v stredo-európskom priestore.

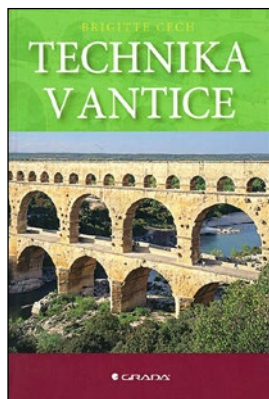
V záverečnej časti *Varia* sa tiež nachádzajú viaceré texty, ktoré by si zaslúžili osobitnú pozornosť. Z hľadiska bádateľov i archivárov však ako pravdepodobne najzaujímavejší možno spomenúť príspevok *Digitalizace a zpřístupnění obrazových materiálů s fondů průmyslových podniků v digitálním archivu Zemského archivu v Opavě*, ktorého autorom je Jiří Šíl. Digitálny archív vytvorený touto inštitúciou obsahuje v súčasnosti viac ako deväť miliónov skenov, pričom týmto spôsobom sa v maximálnej miere zvyšuje bádateľský komfort. Ide o praktické uplatnenie princípu, podľa ktorého „to, čo je on-line, nie je potrebné, okrem špeciálnych prípadov, predkladať fyzicky v archívnych bádateľniach“. Jednotlivé kategórie „archívneho Vademeca“ sú užívateľsky pohodlné a prístupné aj na tabletoch a mobilných telefónoch. Metodika spracovania a sprístupnenia jednotlivých dokumentov či celých fondov je predmetom podrobného výkladu autora, pričom sa zdá, že pri pomerne rýchlom postupe digitalizácie ostane v Českej republike tradičná archívna bádateľňa o niekoľko desaťročí skôr muzeálnym priestorom.

Kolektívna monografia *Hospodářské dějiny Moravy a Slezska* predstavuje zaujímavý pokus priblížiť zrozumiteľnou formou aspoň niektoré z oblastí bohatého hospodárskeho života tohto mimoriadneho priestoru, kde sa už tisícročia stretávajú a spolu žijú príslušníci rôznych národností a vierovyznaní. Práve vďaka ich pracovitosti, schopnostiam a skúsenostiam tu mohli vzniknúť nielen úspešné podniky, ale dokonca celé priemyselné odvetvia. Kolektív autorov tak vytvoril pozoruhodný, zostáva iba veriť, že nie posledný, pohľad na krátky úsek hospodárskych dejín Moravy

a Sliezska nielen ako zdroj poznatkov, ale tiež ako inšpiráciu a motiváciu k ďalšej práci pre odborníkov i nadšencov zaujímajúcich sa o našu, v mnohých prípadoch spoločnú minulosť.

Patrik Derfiňák

CECH, Brigitte. *Technika v antice*. Praha : Grada Publishing, 2013. 256 s. ISBN 978-80-247-3786-7.

Monografia *Technika v antice* pochádza z pera významnej archeologičky, ktorá sa zaoberá problematikou banskej a industriálnej archeológie v Ústave pravekých a raných dejín Viedenskej univerzity. Ide o ojedinelú publikáciu, ktorá je dostupná na našom knižnom trhu, pričom v našej historiografii podobná publikácia doteraz neexistovala. Ako už z názvu vyplýva, autorka sa venuje rôznym oblastiam techniky v období antiky, pričom väčšinu pozornosti venuje najmä rímskej technike.

V prvej kapitole, ktorá nesie názov *Prameny k technice a inžinýrství antiky* (s. 11-17) nás autorka zoznamuje s najdôležitejšími antickými literárnymi prameňmi a ich autorami, ktoré sa nám dodnes zachovali a poskytujú množstvo informácií o danej problematike. Ide najmä o Vitruvia, Frontina či Plinia Staršieho. Autorka neobchádza ani epigrafické a ikonografické pramene, stavebné pamiatky a rôzne iné archeologické pramene.

Druhá kapitola s názvom *Základy techniky a inžinýrství v antice* (s. 18-23) je venovaná základným zdrojom energie využívanej v období antiky, čiže ľudskej a zvieracej sile, sile vody, vetru, drevu a drevenému uhliu ako najdôležitejším palivám. Autorka oboznamuje so základnými matematickými, geometrickými a fyzikálnymi zákonmi, ktoré boli známe už v období antiky.

Měřicí technika (s. 24-34) je názov tretej kapitoly, v ktorej autorka približuje meralie času v antike pomocou slnečných a vodných hodín, pričom popisuje ako tieto hodiny fungovali a tiež uvádza ich najznámejšie príklady, ktoré sa dodnes zachovali. Druhá časť tejto kapitoly je venovaná zememeračskej technike. V prvom rade tomu, ako sa v antike merala vzdialenosť, ale aj ako sa napr. vytyčovali pravé uhly, ako sa zisťovala výška medzi dvoma bodmi a ako sa merali rôzne uhly.

Štvrtá kapitola, ktorá má názov *Stavba tunelů* (s. 35-44) je venovaná výstavbe tohto druhu inžinierskych stavieb. Najprv sa zoznámime s teoretickými poznatkami pri výstavbe tunela, ako je plánovanie jeho trasy ešte na povrchu a následne prenesenie tejto trasy pod zem. V ďalšej časti tejto kapitoly sú predstavené najznámejšie rímske tunely ako napr. Aricijský tunel v Albskom pohorí, vyrovnávací tunel v jazere Nemi, Claudiov odvodňovací tunel na Fucinskom jazere. Samozrejmosťou v knihe sú plány a pôdorysy týchto tunelov.

Rozsiahlejšou je piata kapitola s názvom *Stavební techniky* (s. 45-79). Čitateľ sa postupne zoznámi s rôznymi stavebnými materiálmi používanými v období antiky,

rôznymi spôsobmi stavania múrov a stĺpov. Pozornosť je venovaná napr. stavebnému lešeniu, zakladaniu stavieb a pod. Značnú pozornosť venuje autorka problematike oblúkov a klenieb, keďže ide o stavebné konštrukcie veľmi často používané v starovekej architektúre. Stať sa začína popisom nepravých prečnelkových oblúkov a klenieb, pokračuje predstavením valených konštrukcií oblúkov a klenieb a nakoniec prichádza k problematike tých najnáročnejších konštrukcií – kupol a kupolovitých stavieb. Autorka zároveň uvádza aj množstvo dodnes existujúcich stavieb vybavených týmito konštrukciami, pričom je tu samozrejmy podrobný popis snád najznámejšej kupolovitej stavby antiky, ktorou je Pantheon v Ríme. Na ďalších stránkach je priestor venovaný popisu strešných konštrukcií a krytín, rôznych omietok, nástenných malieb, podláh, pivníc a systému podlahového vykurovania. Táto kapitola je ukončená popisom antických žeriavov používaných v stavitelstve alebo v prístavoch.

Nasleduje šiesta kapitola, ktorá má názov *Stavba silnic a mostů* (s. 80-93). Poskytuje informácie o tom, kedy boli postavené najznámejšie rímske cesty a taktiež aké konštrukcie pri výstavbe ciest Rimania používali a to podľa toho cez aký terén cesta viedla. V časti venovanej mostom autorka oboznamuje so všetkými druhmi mostných konštrukcií používanými v období antiky, čiže o mostoch pontónových, drevených a kamenných a zároveň uvádza aj ich najznámejšie príklady, medzi ktorými nechýba ani slávny Trajánov most postavený cez rieku Dunaj, ktorý sa, žiaľ, nezachoval.

V poradí siedma kapitola s názvom *Vodní technika a stavebnictví* (s. 94-144) je zároveň aj najrozsiahlejšou, keďže ide o dosť komplikovanú problematiku, pričom vodohospodárske stavby zohrávali v živote starovekého Rimana veľmi dôležitú úlohu. Autorka sa najprv venuje problematike výstavby údolných a klenbových priehrad, pri ktorých uvádza ako príklady rímske priehrady z územia dnešného Španielska. Menšiu pozornosť venuje vodným kolesám a využitiu vodnej energie najmä v prípade vodných mlynov. Podrobne je spracovaná problematika zdvíhania vody pomocou rôznych čerpadiel ako napr. Archimedove skrutkové čerpadlo, bubnové čerpacie koleso, korečková reťaz, tlakové piestové čerpadlo. Zaslúženej pozornosti sa dostáva vodovodom a zásobovaniu miest vodou. Čitateľ sa zoznámi najprv s rôznymi zdrojmi vody využívanými v antike, plánovaním trasy vodovodných zariadení, ako boli vyriešené tlakové úseky vodovodov a spádové kanály, aká bola rýchlosť prietoku vody v potrubí, aké údržbárske šachty a zásobníky vody sa používali a pod. Veľmi zaujímavou je pasáž o mestskom rozvodnom systéme na príklade mesta Rím a tiež o tom, ako sa rozvetvovalo mestské potrubie, aké vodovodné kohútiky sa používali a ako sa táto voda ohrievala. Záver tejto kapitoly je venovaný kanalizácii a jej najznámejšej predstaviteľke, ktorou je *cloaca maxima* v Ríme.

Zemědělská technika (s. 145-154) je názov ôsmej kapitoly, ktorá je venovaná základným poľnohospodárskym strojom a to rôznym lisom, mlynom na drvenie olív a na mletie obilia a tiež žatevnému stroju. Samozrejmosťou sú rôzne nákresy a plány týchto strojov spolu so schémami ich fungovania.

V deviatej kapitole, ktorá má názov *Stavba lodí* (s. 155-178) nás autorka prevedie konštrukciou rímskej lode od je trupu, cez ovládací mechanizmus až po sťažň, plachty a kotvy. Ďalšia časť je venovaná popisu dvoch typov antických námorných lodí – nákladným a vojenským, pričom autorka uvádza ich najznámejšie príklady

na základe archeologických výskumov alebo literárnych prameňov. Priestor venuje tiež námornej navigácii v tomto období, námorným cestám a nakoniec špecifickému typu lode, ktorým bolo riečne plavidlo.

Veľmi zaujímavou je desiatu kapitola publikácie nazvaná *Dŕlní technika a úprava rud* (s. 179-190). Postupne sa dozvedáme o tom ako sa v antike vyhľadávali ložiská nerastných surovín, ako prebiehala povrchová a hlbinná ťažba týchto rúd, aké banské náradie sa používalo, ako sa riešilo osvetlenie, vetranie a odvodňovanie baní a pod. Druhá časť tejto kapitoly je venovaná rôznym spôsobom úpravy vyťažovaných rúd, napr. mletím, úpravou za vlhka alebo amalgamáciou.

Predposledná kapitola s názvom *Hutní zpracování, rafinace a legování* (s. 191-203) sa zaoberá hutníckym spracovaním olova, striebra, medi, cínu a železa v období antiky. Ďalej sa dozvedáme ako sa získavala ortuť, rafinovalo zlato, vyrábala oceľ a ďalšie zliatiny ako napr. bronz, mosadz a zliatiny zlata a striebra.

Antickým strelným strojom (katapultom) sa autorka venuje v poslednej kapitole s názvom *Válečná technika* (s. 204-214). Ide o oblúkový (brušný) katapult a dva základné typy torzných katapultov: dvojramenný (*scorpio* a *ballista*) a jednoramenný (*onager*). Samostatná pozornosť je venovaná aj dostrelu a presnosti týchto strelných zariadení.

Kniha obsahuje sedem príloh (s. 215-238) venovaných antickým jednotkám mier a váh, hodnote mincí, rímskemu počítadlu (*abacus*) a základným počtovým úlohám, konštrukcii plochých slnečných hodín, určeniu šírky a výšky, rekonštrukcii pohonu píly na kameň, zásobovaniu mesta Rím jeho vodovodmi s podrobnými údajmi rôzneho charakteru a ťažbe striebra v Lauriu.

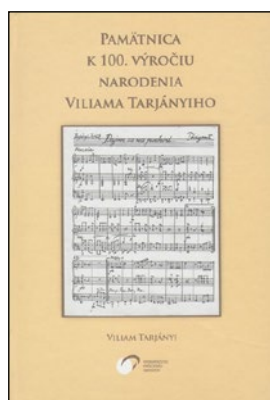
Neoddeliteľnou súčasťou publikácie je zoznam literatúry k jednotlivým kapitolám spolu s miestnym a menným registrom. Publikácia je vybavená veľkým množstvom fotografií, schém, plánov a pôdorysov, vďaka ktorým spolu s veľmi pútavým textom môžeme túto publikáciu odporučiť všetkým, ktorí sa zaujímajú nielen o dejiny staroveku, resp. antiky, ale aj o dejiny spracovania kovov, dejiny architektúry či o vojenskú techniku používanú v tomto období.

Matúš Vojna

TARJÁNYI, Viliam. Pamätnica k 100. výročiu narodenia Viliama Tarjányiho. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016. 168 s. ISBN 978-80-555-1557-1.

Je potešiteľné, že Vydavateľstvo Prešovskej univerzity vydalo pamätnú publikáciu pri príležitosti stého výročia narodenia známeho prešovského hudobného pedagóga, hudobného skladateľa a dirigenta Viliama Tarjányiho. Aj táto publikácia je dôkazom, že Prešovská univerzita v Prešove aj prostredníctvom svojho vydavateľstva takýmto spôsobom pripomína nielen študentom a učiteľom, ale aj širokej kultúrnej verejnosti významné osobnosti v rámci regiónu svojho univerzitného pôsobenia.

V predhovore k pamätnici o svojom otcovi uvádza editor, Viliam Tarjányi ml.: „Publikácia je reflexiou mimoriadnych úspechov v mimoškolskej záujmovej činnosti tohto prešovského rodáka.“

Na otázku, ktoré faktory a udalosti v živote V. Tarjányiho boli príčinou jeho úspechov a ocenení, nachádzame odpovede v obsahu prvej kapitoly, zakončenej prehľadným sumárnym biografickým kalendárom mapujúcim jeho životné, študijné, profesijné a umelecké cesty.

Editor mapuje jeho hudobné vzdelanie, ktoré sa začalo vyvíjať v rodinnom prostredí, kde získal základné hudobné vzdelanie. Nadanie mladého Viliama Tarjányiho sa rozvíjalo vďaka blízkosti takých osobností, ako boli Mikuláš Moyzes a Ján Pöschl. Postupne Tarjányiho hudobný profil v hre na husliach formovali Margita Pállová, Rudolf Voborský, Alojz Kubišta a Jozef Brabec. Hudobné spôsobilosti pre mimoškolskú záujmovú činnosť sa prejavili u Tarjányiho už

počas štúdia na učiteľskom ústave, kde patrila medzi najlepších študentov a v treťom ročníku začal učiť hudobnú výchovu na cvičnej škole pri učiteľskom ústave. Pred svojou učiteľskou kariérou pôsobil ako hudobník a dirigent v umeleckých školských súboroch, kde získaval ďalšie skúsenosti pre mimoškolskú a záujmovú umeleckú činnosť, ktorá mu priniesla popularitu, uznanie a obdiv už počas jeho života.

Hudba sprevádzala Viliama Tarjányiho aj počas druhej svetovej vojny. Jeho nadanie v hre na husliach a veľmi dobrá znalosť ruského jazyka mu pomohli prežiť vojnu. Žiaľ, druhá svetová vojna prerušila Tarjányiho sľubne sa vyvíjajúcu úspešnú životnú dráhu huslistu. Pri nemeckom leteckom útoku utrpel zranenie ľavej ruky a dva prsty už nemali taký cit, aký bol pri hre na tomto hudobnom nástroji potrebný. Rozhodnutie stať sa učiteľom hudby a skladateľom sa ukázalo prínosom nielen preňho, ale aj jeho žiakov, ktorých priviedol k dirigovaniu, alebo k profesionálnemu pôsobeniu v hre na dychových hudobných nástrojoch v rôznych dychových orchestroch alebo iných hudobných telesách.

Osobitný dôraz v obsahovom zameraní publikácie kladie editor na obdobie, ktoré sa stalo významným medzníkom v živote Viliama Tarjányiho. Je ním založenie a vedenie najlepšieho mládežníckeho dychového orchestra v ére bývalého Československa v rokoch 1959 – 1980.

Čitateľ sa dozvedá, že umelecké úspechy v Tarjányiho dirigentskej činnosti prekročili nielen rámec mesta Prešova a vtedajšieho Východoslovenského kraja, ale na vysokej umeleckej úrovni reprezentovali naše dychové orchestre aj v zahraničí. S mládežníckym dychovým orchestrom V. Tarjányi našťudoval a interpretoval pestrú paletu hudobných diel počnúc českými a slovenskými nestormi a veľikánmi dychovej hudby, cez Beethovena až po Verdiho.

Pod Tarjányiho vedením dychový orchester rástol a podarilo sa mu dychovú hudbu priblížiť veľmi širokému okruhu poslucháčov. Obsah publikácie venovanej Viliamovi Tarjányimu nám jednoducho a účinne umožňuje spoznať jeho majstrovstvo v práci s detským speváckym zborom a mládežníckym dychovým orchestrom. V oblasti mimoškolskej umeleckej činnosti sa Tarjányimu naozaj podarilo „vytiahnuť“ zo spevákov a hudobníkov len to najlepšie, čo dokázali svojím spevom a hrou na dychových hudobných nástrojoch ponúknuť.

Úspechom a výsledkom dlhoročnej hudobno-pedagogickej a umeleckej činnosti Viliama Tarjányiho sú v publikácii venované state druhej kapitoly. V nej nájde čitateľ

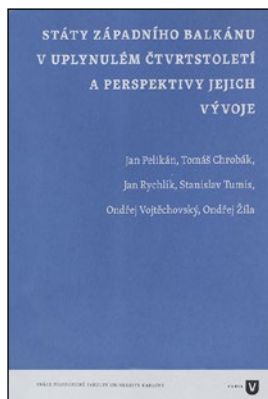
vzácné spomienky a vyjadrenia o tejto významnej osobnosti. Okrem dcéry Anny Bakajsovej a syna Viliama Tarjányho ml. sa tu nachádzajú príspevky ďalších v súčasnosti známych osobností z oblasti hudobnej, či umeleckej pedagogiky a kultúry: K. Medňanského a I. Medňanskej, Š. Foltína, V. Mrázovej, K. Repjakovej, F. Turáka, L. Šimčíka. Z obsahu týchto príspevkov je evidentná Tarjányho osobnostná i umelecká „pečať“, ktorú po sebe zanechal nielen v rámci mesta Prešova, ale aj v rámci celého Slovenska, respektíve bývalého Československa.

Je nesporné, že osobnosť Viliama Tarjányho si zaslúži, aby jej odkaz zostal aj v povedomí nasledujúcich generácií žijúcich a pôsobiacich v Prešove i v jeho bližšom či vzdialenejšom okolí. K tomu môže výraznou mierou prispieť aj táto publikácia, Pamätnica k 100. výročiu narodenia Viliama Tarjányho, v ktorej je umne zmapovaná jeho 18-ročná pedagogická a umelecká činnosť. A práve bez tejto zmysluplnej a hodnotnej činnosti by isto nebol aj mládežnícky dychový orchester v 60. a 70. rokoch 20. storočia pýchou vtedajšieho Prešova, Východoslovenského kraja, Slovenska a Československa.

Osobitné miesto v publikovanej pamätnici zaujíma obsah tretej kapitoly venovaný celoslovenskému festivalu dychových orchestrov Tarjányho Prešov. Tento festival ako „živý odkaz“ Viliama Tarjányho sa doposiaľ od roku 2009 uskutočnil celkom štyrikrát (v r. 2009 sa konal nultý ročník), avšak ako naznačujú výsledky doterajších festivalových predstavení, má pred sebou nádejnú budúcnosť a dobrú perspektívu. Treba veriť, že k fotografickej dokumentačnej prílohe z 3. ročníka festivalu dychových orchestrov konaného dňa 17. októbra 2015 postupne pribudnú nové a nové fotografie z ďalších ročníkov festivalu dychových hudieb Tarjányho Prešov.

Daniel Šimčík

PELIKÁN, Jan a kol. *Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje*. Praha : Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2016. 464 s. ISBN 978-80-7308-648-0.

Kolektívna monografia *Státy západního Balkánu v uplynulém čtvrtstoletí a perspektivy jejich vývoje* je výsledkom projektu, na ktorom sa autorsky podieľali historici Filozofickej fakulty Karlovej Univerzity a pracovníci Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky. Táto monografia v širokom historickom a geografickom kontexte analyzuje moderné dejiny, aktuálnu politickú, hospodársku, národnostnú a sociálnu situáciu a perspektívy vývoja siedmich štátov Balkánu.

Monografia je rozdelená do ôsmich logicky usporiadaných kapitol. Tie sú v knihe zoradené v abecednom poradí podľa názvu štátov. Po úvodnej poznámke (s. 7) predstavuje prvú časť knihy analýza aktuálnej situácie a perspektív vývoja štátov západného Balkánu, ktorej autorom je Jan Pe-

likán (s. 9 – 26). Ďalších sedem kapitol zodpovedá popisu problematiky jednotlivých štátov, pričom pri tomto popise autori prihliadali na podstatne odlišný vývoj v jednotlivých krajinách. Práve z toho dôvodu majú jednotlivé kapitoly rozdielny rozsah.

Tomáš Chrobák (s. 27-72) je autorom kapitoly o vývoji Albánska. Na pochopenie problematiky tejto krajiny je potrebné poznať jej dejiny po druhej svetovej vojne, ktoré sa autorovi podarilo dostatočne vystihnúť. Po popise formujúcej sa politickej situácie v Albánsku po smrti Envera Hoxhu, protikomunistických opatrení vo vláde v 90. rokoch 20. storočia a snahách o nastolenie monarchie, Chrobák vykreslil medzinárodnopolitickú situáciu, v ktorej sa Albánsko nachádzalo do roku 2014. Neochota akceptovať výsledky parlamentných volieb, prípadne ich bojkot a aféry politikov, boli hlavné znaky politickej scény Albánska, v ktorej sa pomerne často menila vláda.

Situáciu v Bosne a Hercegovine analyzoval Ondřej Žíla (s. 73-135), ktorý po krátkom historickom exkurze tohto územia popísal ako rozpad Juhoslávie ovplyvnil formujúcu sa politickú scénu v Bosne a Hercegovine. Etnické rozdelenie krajiny a následná občianska vojna v rokoch 1992 – 1995 poznačili túto krajinu natrvalo. Za vojenskej a diplomatickej účasti krajín EÚ, USA a Ruska sa napokon Daytonskou zmluvou podarilo zastaviť občiansku vojnu. O obnovu vojnou zničenej krajiny a navrátenie jej obyvateľov do normálneho života sa stará OSN a už spomenuté spoločenstvo krajín. O. Žíla nezabudol spomenúť okrem moderného vývoja v Bosne a Hercegovine aj pôsobenie slovenského diplomata Miroslava Lajčáka v rokoch 2007 – 2009 ako vysokého predstaviteľa OSN pre Bosnu a Hercegovinu.

Ondřej Vojtěchovský (s. 136-230) venoval svoju pozornosť Čiernej Hore, ktorej obyvatelia mali po rozpade Juhoslávie stále silné väzby na tento štátny celok. Po stručných dejinách Čiernej Hory od 19. storočia popisuje autor ako vnímalo obyvateľstvo a politická scéna odtrhnutie Slovinska a Chorvátska od Juhoslávie a následne, ako nazerala tlač na angažovanie sa Čiernohorcov v bojoch o Dubrovnik. Obyvateľstvo Čiernej Hory žilo v 90. rokoch 20. storočia v neľahkých podmienkach sankcií uvalených v dôsledku vojny v Bosne. Po bombardovaní Srbska a Čiernej Hory jednotkami NATO v roku 1999 sa zdvihla vlna nacionalizmu, ktorej výsledkom bolo vyhlásenie nezávislosti Čiernej Hory v roku 2006. Autorov rozbor politických strán a perspektív vývoja tejto krajiny nám ukazujú obraz tohto štátu takmer do súčasnosti.

Jan Rychlík spracoval kapitoly venované Chorvátsku (s. 231-280) a Macedónsku (s. 336-372). Chorvátsko v čase odtrhnutia od Juhoslávie muselo bojovať proti srbským snahám o autonómiu v Krajine. Po vojne „za nezávislosť“ v rokoch 1991 – 1992 došlo na chorvátskom území k vytvoreniu Republiky Srbskej Krajiny. Autor veľmi výstižne prezentuje ako Chorvátsko v roku 1995 obsadilo dvoma rýchlymi vojenskými operáciami túto oblasť a ako sa k tomuto kroku Chorvátska postavili zahraničné vlády. Neskorším snahám Chorvátov o vstup do EÚ a NATO bránilo, okrem iného, vydať generálov, ktorí sa mali zodpovedať za vojnové zločiny pred Medzinárodným trestným tribunálom pre bývalú Juhosláviu.

Macedónsko sa od svojho výstupu z juhoslovanského zväzku, ktorý prešiel pokojnou cestou bez boja, muselo vyrovnávať s okolitými štátmi, ktoré mali výhrady či už voči názvu nového štátu, alebo jazyku, ktorý sa tu používal. Jan Rychlík vykreslil ako vojna v Kosove a následná utečenecká vlna prúdiaca do Macedónska radikalizovala pomery v krajine, stabilizovali ich až vojská NATO, neskôr OSN. Početná albánska menšina spoločne so slabým rozvojom infraštruktúry radí Macedónsko k menej rozvinutým štátom sledovaného regiónu, čo potvrdila aj autorova analýza perspektív vývoja Macedónska.

Kosovom sa zaoberal Stanislav Tumis (s. 281 – 335). Počas fungovania Juhoslávie bolo Kosovo, s 90 % zastúpením albánskeho etnika, autonómna oblasť tohto štátneho celku. Keďže zmluva v Daytone z roku 1995 neriešila postavenie Kosova, začali kosovskí Albánci od polovice 90. rokov 20. storočia ozbrojené útoky voči srbskej menšine. Etnická vojna vyústila v angažovanosť OSN a NATO, čím sa dosiahlo prímerie v tejto oblasti. S. Tumis opisuje ako po mnohých plánoch a pôsobeníu komisií pre Kosovo sa USA, EÚ a Rusko rozhodli povoliť nezávislosť Kosova (17. februára 2008). V krajine, v ktorej má organizovaný zločin značný vplyv na formovanie politiky pôsobia pridelenci pre demokratický vývoj, ktorí napomáhajú demokratickým reformám, odstráneniu korupcie a fungovaniu tohto mladého štátu. Na záver kapitoly autor prezentoval prognózy do budúcnosti a pomenoval hlavné sektory Kosova, ktoré je potrebné reformovať, čo v konečnom dôsledku približuje čitateľovi súčasný stav tohto štátu.

Jan Pelikán je autorom kapitoly venovanej dejinám Srbska (s. 373-434). Srbsko sa snažilo zachovať Juhosláviu a spolu s Čiernou Horou malo najväčšie zastúpenie v juhoslovanskej armáde pri jej rozpade. Autor pútavým spôsobom prezentuje vývoj Srbska v 90. rokoch 20. storočia cez pohľad na osobnosť Slobodana Miloševića, opisom jeho politických rošád, budovaním kultu vodcu v krízovej dobe, či neochote prijať negatívne výsledky politických hlasovaní. Nemenej zaujímavým je popis Zorana Djindjića a jeho vplyvu na moderné Srbsko do atentátu na tohto politika. Po odtrhnutí Čiernej Hory a vzniku nezávislého Kosova prešlo Srbsko častými politickými zmenami. Autor uzavrel kapitolu pohľadom na politickú situáciu od roku 2008, na infraštruktúru srbskej krajiny, ekonomiku a na perspektívy vývoja aj vzťahu Srbska k Rusku.

Predkladaná monografia je určená všetkým záujemcom o politickú históriu západného Balkánu, rozpad Juhoslávie, o vojenské konflikty na Balkáne v 90. rokoch 20. storočia a o etnickú skladbu obyvateľstva tohto regiónu. Autori pri príprave knihy vychádzali z rozsiahlej analýzy dokumentov, štatistík, memoárovej literatúry, relevantnej sekundárnej literatúry, či dlhodobého monitorovania tlače a ďalších médií. V závere sa nachádza prehľadný menný register a resumé v českom a anglickom jazyku.

Erik Ondria

KRONIKA

*Pamätná izba "Heimatstube" v Smolníckej Hute.
Foto Stanislav Kurimäi*

Odborná exkurzia Krakov inak

Krakov, 24. – 26. apríl 2016

Marcela DOMENOVÁ

*Rynek Główny v Krakove (Poľsko)
Foto Klaudia Lehončáková*

Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove pre svojich študentov, ako aj priaznivcov histórie zorganizoval 24. – 26. apríla 2016 v spolupráci s Inštitútom histórie a archívnickva Pedagogickej univerzity v Krakove (IHiA UPKEN)¹ odbornú exkurziu Krakov inak. Po odbornej a organizačnej stránke exkurziu zabezpečil a garantoval IH FF PU a IHiA UP, resp. časť jeho zamestnancov a študentov – pedagógov a doktorandov.

V prvý deň exkurzie (nedeľa) nazvaný *Stredoveký Krakov* (po ubytovaní v akademickom hotelovom centre, konkrétne v budove Krakowiak) sa v rámci popoludňajšieho programu konala niekoľkohodinová exkurzia v historickom centre mesta *Cestami stredovekého Krakova*. Sprievodcami sa stali dr. Dorota Żurek a Mgr. Kamil Stasiak, ktorý zabezpečil odborný výklad. Študenti mali možnosť prezrieť si viacero historických pamiatok, zo sakrálnych treba spomenúť kostol a kláštor rádu paulínov (Kościół św. Michała Archaniola i św. Stanisława Biskupa i Męczennika, ľudovo zvaný Skalka alebo kostol Na Skalce). Prehliadková trasa pokračovala na Wawel, na nádvorie zámku a k wawelskej katedrále (Bazylika archikatedralna św. Stanisława i św. Wacława). V nej mohli študenti na-

*Riaditeľ Národného archívu (Archiwum Narodowe) Poľska
Foto Klaudia Lehončáková*

1 T. j. Instytut Historii i Archiwistyki, Uniwersytetu Pedagogicznego, im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Pozri na http://historia.up.krakow.pl/?page_id=5105 [cit 2016-06-03]

vštitíť verejne prístupnú časť podzemných krypt, konkrétne miesto uloženia ostatkov okrem iných Józefa Piłsudského a Lecha a Marie Kaczyńských.

Pondelok bol nazvaný *Archívno-knižničný deň*. Začal sa prijatím na pôde IHiA UP v Krakove, kde bolo slovenskej delegácii predstavené krakovské univerzitné pracovisko, možnosti štúdia – jednotlivé odbory a aktivity pracoviska. Predstavenia inštitútu sa osobne zúčastnil zástupca riaditeľa inštitútu dr. Marcin Gadocha, ktorý prijatie moderoval, IH PU zastupovala na prijatí zástupkyňa riaditeľky Mgr. Marcela Domenová, PhD. Následne si slovenskí študenti mohli prezrieť priestory knižnice IHiA, učebne, ako aj ďalšie priestory univerzity.

Program exkurzie pokračoval návštevou Národného archívu (*Archiwum Narodowe*),² kde sa študentom venoval osobne riaditeľ archívu. Súčasťou výkladu o dejinách archívu, jeho pracoviskách, či digitalizácii dokumentov bola aj malá výstava ukážok vybraných dokumentov z obdobia stredoveku až do 20. storočia, ako napr. listín, mestských kníh, cechových písomností, ukážka typária, matrik, dobovej grafiky, súpisov židovského obyvateľstva zo sklonku 19. storočia, vojnovej dokumentácie (nacistické zoznamy židovských obyvateľov).

V *Cyberteke* – v Historickom múzeu mesta Krakova³ umiestnenom v Paláci Krzysztofor, si bolo možné prezrieť stálu expozíciu Kraków – czas i przestrzeń (Krakov – čas a priestor), ktorá dokumentuje územný, mestský a topografický vývoj Krakova od najstarších čias osídlenia do 20. storočia. Výstava sprevádzaná odborným výkladom študentom priblížila vizualizáciu a digitálnu rekonštrukciu nielen starých historických sakrálnych a profánnych budov Krakova, ale aj jeho častí (pôvodne samostatných sídlisk a obcí v okolí). Výstava, ktorá vznikla ako výstup digitalizácie múzejných a archívnych zbierok, ponúka návštevníkom možnosť vidieť 3D animácie zdokumentovaných častí Krakova.

Pre nepriazeň počasia sa musel program odbornej exkurzie čiastočne modifikovať. Poľskí kolegovia nám predstavili špecializované pracovisko *Centrum Dokumentacji Zsyłek, Wypędzeń i Przesiedleń*, t. j. Dokumentačné stredisko deportácií, vy-

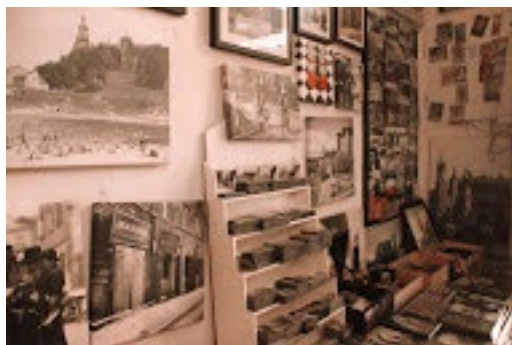
*Zábery z expozície Dokumentačného strediska deportácií ... Pedagogickej univerzity v Krakove
Foto Klaudia Lehončáková*

2 Išlo o hlavnú budovu – pracovisko Národného archívu: Główna siedziba Archiwum Narodowego w Krakowie. Bližšie informácie dostupné online <http://ank.gov.pl> [cit 2016-06-04]

3 Bližšie informácie dostupné na internete <http://www.mhk.pl/oddzialy/palac-krzysztofor> [cit 2016-06-03]

hnanstiev a presídlenia Pedagogickej univerzity v Krakove,⁴ s dôrazom na obdobie druhej svetovej vojny. Pracovisko sa nachádza v blízkosti mesta. Je umiestnené v jednej zo súčastí bývalého c. a k. obranno-fortifikačného systému, konkrétne v objekte Fort Skotniki. Odborní zamestnanci po predstavení pracoviska, ktoré zahŕňa múzeum, knižnicu a archív, priblížili aktuálnu expozíciu a v rámci videoprojekcie aj svoj výskum – dokumentovanie oral history a výpovede pamätníkov doby, zhromažďovanie pamätí, osobných písomných dokumentov a trojrozmerných predmetov deportovaných. Tie pochádzali z gulagov na Sibíri, ale v neskoršom období (po napadnutí ZSSR nacistickým Nemeckom) aj z oblastí, kam sa poľskí občania dostali na základe dohôd členov protihitlerovskej koalície – bývalé britské územia napr. Afrika, Austrália, Nový Zéland. Prehliadka zahŕňala aj exteriér pevnosti.

V daný deň slovenských študentov po meste Krakov v jednotlivých pamäťových inštitúciách sprevádzali Mgr. Barbara Bielaszka, Mgr. Magdalena Niedźwiedzka, mimo Krakova v dokumentačnom stredisku dr. Bartosz Ogórek z UP.

*Z exkurzie po Krakove
Foto Klaudia Lehončáková*

V utorok nazvaný *Muzeálno-historickým dňom*, bol program predpoludňajšej odbornej exkurzie zameraný na prehliadku stálej expozície Múzea podzemia námestia (*Muzeum Podziemia Rynku*),⁵ t. j. na unikátnu archeologickú rezerváciu s rozlohou takmer 4 000 m², ktorá návštevníkom ponúka možnosť ponoriť sa do sveta najstarších čias, s dôrazom na stredoveké dejiny Krakova (hospodárstvo, obchod, remeslá, cechy, každodennosť, pohrebné rituály a i.) na základe výskumu lokality v rokoch 2005 – 2010. Súčasťou výstavy sú unikátne exponáty, archeologické artefakty, modely mesta, stavebné objekty či multimedialne prezentácie. Na záver si návštevníci môžu pozrieť krátke dokumentárne filmy mapujúce dejiny Krakova od najstarších čias po obdobie druhej svetovej vojny. Sprievodcami študentov boli dr. Urszula Kicińska a dr. Agnieszka Ślaby.

Popoludňajší program pokračoval exkurziou od veže radnice na hlavnom námestí cez židovskú štvrť – Kazimierz až do štvrte Podgórze. Súčasťou prehliadky

4 Bližšie o pracovisku a jeho aktivitách dostupné on-line na <http://www.zsylkiwypedzenia.up.krakow.pl/> [cit 2016-06-04]

5 Pozri na internete <http://www.mhk.pl/wystawy/sladem-europejskiej-tozsamosci-krakowa-szlak-turystyczny-po-podziemiach-rynku-glownego> [cit 2016-06-04]

boli objekty spojené so židovstvom – synagógy (Stara, Tempel, Izaaka) a modlitebne (v jednej z nich Bejít ha-midrasz sa v súčasnosti nachádza Centrum Kultury Żydowskiej), ako aj miesta spojené s každodenným životom miestnej komunity – trhovisko na Placu Nowym. Exkurzia pokračovala cez most až do štvrte Podgórze, na území ktorej sa počas druhej svetovej vojny nachádzalo židovské geto. Sprievodkyňami boli Mgr. Barbara Bielaszka a Dr. Dorota Żurek, odborný výklad po Kazimierzi a Podgorzu pre študentov z Prešova zabezpečovala Anna Kiesell.

Každý deň v čase osobného voľna si študenti mohli prezrieť mesto podľa vlastnej vôle. Časť záujemcov navštívila priestory múzea historickej Jagellonskej univerzity tzv. Collegium Maius (Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Maius), časť si vybrala Knižnicu kniežat Czartoryských (Biblioteka Książąt Czartoryskich), vybrané expozície na Waweli, Barbakan a i.

Študentom bolo počas celej exkurzie zabezpečené simultánne tlmočenie Mgr. Luciou Němcovou, PhD. Pedagogický dozor zo strany IH FF PU v Prešove zabezpečovali Mgr. Marcela Domenová, PhD., Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová, PhD., a Mgr. Tibor Dohnanec, PhD.

Cieľom odbornej exkurzie bolo nielen navštíviť vybrané miesta a pamäťové inštitúcie v Krakove a jeho okolí, ale aj prehĺbiť spoluprácu oboch pracovísk, zabezpečiť možnú výmenu študentov do budúcnosti (najmä na úrovni študentských mobilít) a v prípade obojstranného záujmu zorganizovať ďalšie odborné študentské exkurzie pre poľských študentov z Pedagogickej univerzity v Krakove, ktorým predstavíme Prešov a vybrané lokality východného Slovenska.

Dni Milana Hodžu a konferencia venovaná J. G. Tajovskému

Martin, 21. – 30. jún 2016

Lucia ŠTEFLOVÁ

XII. ročník DNI MILANA HODŽU
21. – 30. jún 2016

21. 6. UTOROK
10,00 Hodžov nedeľný článok – vyhodnotenie súťaže
10,00 a súťažné činy
10,00 Pályho jazyk. Zborník úloh, Bratislava
Hodžovo fórum – súťaž vedeckých študentov
10,00 Jednoty diachronov na Slovensku, okresná organizácia Martin • Jednoty diachronov na Slovensku, základná organizácia Bratislava • Francúzsky odborový zbor a. v. v Martine • Francúzsky odborový zbor a. v. v Bratislave

22. 6. STREDA
10,45 Hodžova oceň. – vyhodnotenie súťaže a súťažné činy
Hodžovo fórum – finále akademických súťaží
Bilingválne gymnázium Milana Hodžu, Sušany

23. 6. ŠTVRTOK
9,00 Jozef Gregor Tajovský – politik, legionár a spisovateľ
10,00 Vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou
Centrum kresťanského vzdelávania, Martin

24. 6. PÁTOK
9,00 Stretnutie senátorov Európy
Klub JRS, Sušany

25. 6. SOBOTA
14,00 Píeraj ako kladenia venci
Národný center v Martine
15,00 Súčasná situácia
Spoločnosť na internete v Sušaniach,
akademik cent. Milana Hodžu a cent. oboj.
budovy školy a Daria Roline

26. 6. NEDĽA
9,45 Slávnostné slávanie Hodžu
Jozef Gregor Tajovský a. v. Bratislava

30. 6. ŠTVRTOK
10,00 Boh Milana Hodžu
Bilingválne gymnázium Milana Hodžu, Sušany

Sponzori:
Vojvodina Slovenská, tuvid, brantner, MY, REBECA, ANA

Akcia partneri:

Plágát Dni Milana Hodžu, Martin

k osobnosti Jozefa Gregora Tajovského a jeho manželky Hany Gregorovej vystúpil s prvým príspevkom riaditeľ ÚPV SAV, PhDr. Miroslav Pekník, CSc., ktorý priblížil J. G. Tajovského ako politika. S rodokmeňom Gregorovcov oboznámil poslucháčov Mgr. Zdenko Ďuriška z Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice v Martine. Doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. z Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove sa venovala pobytu J. G. Tajovského v Prahe a pôsobeniu v spolku slovenských študentov Detvan v Prahe, ako aj jeho chápaniu česko-slovenskej vzájomnosti. Mgr. Andrea Draganová z Ústavu slovenskej literatúry SAV predstavila J. G. Tajovského ako spolupracovníka časopisu Hlas. Okrem toho si mohli účastníci vypočuť príspevky, ktoré ozrejmili J. G. Tajovského ako učiteľa, bankového úradníka či tajomníka Slovenskej národnej strany. Dr. Pavol Husárik z Teoretického lýcea J. G. Tajovského v Nadľaku referoval o pobyte Gregorovcov v Nadľaku. Mgr. Lucia Šteflová z IH FF PU v Prešove priblížila prešovské roky Gregorovcov. S pôsobením J. G. Tajovského počas prvej svetovej vojny

V dňoch 21. – 30. júna 2016 sa v Martine uskutočnil 12. ročník Dni Milana Hodžu ako vedecké, kultúrne a vzdelávacie podujatie pod záštitou predsedu vlády SR Roberta Fica. Táto akcia má už svoju tradíciu a vždy v posledný júnový týždeň sa koná rad podujatí a akcií spojených s menom Milana Hodžu. Vedecké konferencie s medzinárodnou účasťou k osobnostiam slovenskej politiky v Martine sa konajú každoročne, najnovšia bola venovaná osobnosti Jozefa Gregora Tajovského – politika, legionára a spisovateľa. Jej organizátori z Ústavu politických vied (ÚPV) SAV, Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR, Centra kresťanského vzdelávania v Martine, Katedry politológie FF UPJŠ v Košiciach a Katedry politológie a euroázijských štúdií FF UKF v Nitre ju pripravili na 23. a 24. júna v priestoroch centra kresťanského vzdelávania.

Po slávnostnom otvorení konferencie

a v československých légiách oboznámili prítomných v samostatných vystúpeniach riaditeľ Vojenského historického ústavu v Bratislave plk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD. a profesor Právnickej fakulty UK v Bratislave Jozef Beňa. Prof., PhD. Svetozár Krno, CSc. analyzoval pobyt J. G. Tajovského na Sibíri a na Ďalekom východe. Na konferencii odznelo aj viacero zaujímavých príspevkov o politickom rozmere myslenia J. G. Tajovského – ich autormi boli prof. PhD. Jozef Lysý, CSc. z Pedagogickej fakulty UK v Bratislave, doc. PhD. Vladimír Goně, DrSc. z ÚPV SAV, PhD. Peter Zelenák, CSc. z FF UK v Bratislave, PhD. Ferdinand Vrábel z ÚPV SAV. Ako posledná v prvý deň konferencie vystúpila PhD. Marcela Mikulová, CSc. z Ústavu slovenskej literatúry (ÚSL) SAV, ktorá priblížila ideály a realitu J. G. Tajovského po návrate z Ruska.

*Pod martinskými lipami.
Foto Nadežda Jurčišinová*

Druhý deň konferencie začala PhD. Mária Šimková, PhD. z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, pokračoval príspevkami o živote a diele J. G. Tajovského v rozhlasovej a televíznej tvorbe (PhDr. Jozef Beňovský, CSc. – ÚPV SAV) a pamätnom dome v Tajove (Mgr. Soňa Šváčová – Štátna vedecká knižnica ŠVK v Banskej Bystrici). Záverečné príspevky na konferencii boli venované manželke J. G. Tajovského Hane Gregorovej (Mgr. Zlata Troligová – Literárne a hudobné múzeum ŠVK v Banskej Bystrici, Mgr. Dana Hučková, CSc. – ÚSL SAV, Mgr. Martin Vašš, PhD. – FF UK v Bratislave, PhD. Vojtech Čelko – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR a Mgr. Ľuboš Kačírek, PhD. – FF UK v Bratislave).

Z konferencie o Jozefovi Gregorovi Tajovskom vydá ÚPV SAV zborník príspevkov, v ktorom sa bude môcť aj širšia verejnosť oboznámiť s touto nepochybne významnou osobnosťou našich dejín.

Počas 12. Dní Milana Hodžu udelili významnému českému historikovi Robertovi Kvačekovi Cenu Milana Hodžu ako jednému z tých, ktorí dlhodobo študuje dielo M. Hodžu. Je autorom obsiahlej série štúdií venovaných priamo tomuto československému politikovi. Čestnú cenu Milana Hodžu za slobodný rozvoj a prezentáciu slovenskej a českej kultúry a vedy v exile udelili exilovej organizácii s názvom Spoločnosť pre vedu a umenie (Czechoslovak Society of Arts and Sciences), ktorú založili v roku 1958 z iniciatívy českých a slovenských intelektuálov žijúcich v zahraničí. Odovzdávaniu cien predchádzalo polozenie vencov k pomníku M. Hodžu na Národnom cintoríne v Martine.

Úvod do vysokoškolského štúdia v akademickom roku 2016/2017 nielen pre študentov dejepisu, histórie a archívnickva

Prešov, 12. – 14. september 2016

Matúš VOJNA

Týždeň pred začiatkom zimného semestra v akademickom roku 2016/2017 sa prvýkrát uskutočnilo podujatie *Úvod do vysokoškolského štúdia* pre všetkých študentov 1. ročníka bakalárskeho štúdia Prešovskej univerzity v Prešove. Začínajúci študenti sa vďaka tomuto *Úvodu* mohli dozvedieť veľké množstvo dôležitých informácií o štúdiu na jednotlivých fakultách a inštitútoch. Okrem toho boli začínajúci študenti oboznámení aj napr. o internátoch a internátnom poriadku, možnostiach stravovania, štúdiu cudzích jazykov, športových možnostiach, autoškole, modulárnom akademickom informačnom systéme (MAIS), študentských preukazoch, univerzitnej knižnici a pod.

Hneď počas prvého dňa tohto podujatia boli noví študenti informovaní aj o meste Prešov, hlavne o jeho dejinách a jeho najvýznamnejších architektonických pamiatkach. História mesta a jeho pamiatkami sprevádzali nových študentov interní doktorandi a doktorandky inštitútu histórie (IH) pod vedením Mgr. Marcely Domenovej,

Prezentácia Inštitútu histórie Mgr. et Mgr. Luciánou Hoptovou, PhD. pre nových študentov a študentky histórie a archívnickva. Foto Matúš Vojna

PhD., a Mgr. et Mgr. Luciány Hoptovej, PhD. Na filozofickej fakulte predstavila mesto, jeho dejiny a pamiatky Mgr. Lucia Šteflová, na gréckokatolíckej teologickej fakulte to bol Mgr. et Mgr. Dávid Palaščák, na fakulte humanitných a prírodných vied Mgr. Lukáš Hedmeg a Mgr. Martin Hajduk na fakulte manažmentu. Ďalej to boli Mgr. Juraj Horváth a Mgr. Matúš Vojna na pedagogickej fakulte, na pravoslávnej bohosloveckej fakulte Mgr. Matúš Vojna, Mgr. Erik Ondria na fakulte športu a napokon na fakulte zdravotníckych odborov Mgr. Michaela Kurinová a Mgr. Veronika Drábová.

V poobedňajších hodinách mali študenti možnosť získať dôležité informácie aj o jednotlivých inštitútoch, na ktorých budú študovať. Budúci učitelia dejepisu, historici a archivári sa s IH zoznámili v dňoch 12. a 13. septembra. IH im predstavila Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová, PhD.

Študentom boli najprv predstavení všetci členovia inštitútu (profesori, docenti a docentky, odborní asistenti a asistentky a interní doktorandi a doktorandky), jednotlivé katedry, z ktorých sa inštitút skladá, jednotlivé periodiká vydávané inštitútom a pod. Okrem toho získali budúci študenti aj množstvo zaujímavých informácií o podujatiach organizovaných inštitútom, ako sú rôzne vedecké konferencie, večery s históriou, prednášky Erasmus, rôzne odborné semináre, študentské vedecké konferencie, prezentácie publikačnej činnosti pracovníkov IH, študentský ples a pod. O možnostiach štúdia v zahraničí boli študenti informovaní PhDr. Petrom Kovalom, PhD. Po skončení predstavenia IH mali študenti možnosť prezrieť si priestory Centra excelentnosti sociohistorického a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity v Prešove.

Veríme, že vďaka tomuto Úvodu do vysokoškolského štúdia boli začínajúci študenti podrobne informovaní o rôznych dôležitých aspektoch vysokoškolského štúdia, ktoré im v ich začiatkoch pomôžu čo najrýchlejšie sa zorientovať a úspešne študovať nielen na IH, ale na všetkých inštitútoch a fakultách Prešovskej univerzity v Prešove.

*Úvod do vysokoškolského štúdia na pôde Inštitútu histórie.
Foto Matúš Vojna*

*Noví študenti a študentky v odbore učiteľstvo dejepisu.
Foto Matúš Vojna*

Východné Slovensko v dejinách Slovenska v 19. a 20. storočí

Vedecký seminár pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Ladislava Tajtáka, CSc.

Prešov, 28. september 2016

Martin HAJDUK

Prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc.

Koncom apríla 2016 oslávil univ. prof. PhDr. Ladislav Tajták, CSc. životné jubileum, 95 rokov. Pri tejto príležitosti sa Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (FF PU) v Prešove podujal zorganizovať v spolupráci so Slovenskou historickou spoločnosťou pri SAV v Bratislave a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov vedecký seminár, ktorým by si nielen uctil jedného z popredných predstaviteľov slovenskej historickej vedy druhej polovice 20. storočia, ale zároveň oboznámil odbornú i laickú verejnosť s čiastkovými výstupmi v rámci aktuálne riešeného grantového projektu APVV s názvom *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periferie*.

Vedecký seminár bol pomenovaný *Východné Slovensko v dejinách Slovenska v 19. a 20. storočí* a z hľadiska svojho obsahu pozostával z dvoch hlavných častí. Prvú, slávnostnú časť, venovanú prof. Ladislavovi Tajtákovi, otvoril predseda organizačného výboru vedeckého seminára prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. Následne sa slova ujala riaditeľka Inštitútu histórie FF PU v Prešove doc. PhDr. Ľubica Harbulová, CSc., ktorá stručne priblížila pedagogickú a vedeckovýskumnú činnosť prof. Tajtá-

Prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc., v diskusii

ka. So svojimi postrehmi z čias spoločného pôsobenia na fakulte sa podelil aj prof. PhDr. Ferdinand Uličný, DrSc., pričom na neho svojím príspevkom nadviazal aj sám jubilant, prof. Ladislav Tajták. Ten nielenže opísal svoju cestu, ktorá ho priviedla k spracovávaniu dejín východného Slovenska, ale prítomných oboznámil aj s aktuálnymi otázkami z oblasti histórie, ktorým sa ešte stále aktívne venuje. Slávnostný nádych tejto časti zvýraznila osobná účasť a gratulácie zo strany dekana FF PU v Prešove prof. PhDr. Vasil' Gluchmana, CSc., a zástupcu primátorky mesta Prešov PhDr. Martina Ďurišina, PhD.

Po krátkej prestávke bola otvorená druhá časť seminára, ktorá mala charakter tradičného konferenčného rokovania. Vystúpilo spolu deväť referujúcich, ktorých príspevky sa tematicky venovali rôznym problémom z oblasti dejín východného Slovenska. Ako prvý referátom *Východné Slovensko v dejinách Slovenska v 19. a 20. storočí, metodologické poznámky* vystúpil prof. Peter Švorc, ktorý je zároveň aj vedúcim riešiteľom spomenutého grantového projektu APVV. Po ňom priblížil geologickú minulosť východného Slovenska prof. RNDr. Ján Košťálik, DrSc. s príspevkom *Klimatické zmeny v geologickej histórii zeme a ich odraz v charaktere krajiny východného Slovenska*. Problematiku dejín stredovekého Prešova v referáte *Výrobný charakter Prešova v 16. storočí* priblížila doc. PhDr. Miloslava Bodnárová, CSc. Otázke tlačiarne na východnom Slovensku sa venovala Mgr. Kamila Fircáková v príspevku *Tlačiarne na Zemplíne v 19. a 20. storočí*.

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., otvára vedecký seminár; prof. RNDr. René Matlovič, PhD., v diskusii

Prof. PhDr. Vasil' Gluchman, CSc., dekan FF PU odovzdáva jubilantovi Cenu Jána Bayera za celoživotné dielo; doc. PhDr. Ľubica Harbul'ová, CSc., riaditeľka IH na FF PU blahoželá jubilantovi

Po slávnostnom obede pokračovala konferencia vo svojom stanovenom programe. Doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., sa v príspevku *Ivan Pivko a Ľudovít Medvecký – neúspešní kandidáti za poslancov do uhorského parlamentu na Šariši* sústredila na vybrané osobnosti slovenského národného života a ich vplyv medzi obyvateľstvom žijúcim na území Šarišskej župy. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD., ktorý sa vo svojej vedeckovýskumnej činnosti venuje okrem iného aj regionálnym hospodárskym dejinám, priblížil vo svojom vystúpení s názvom *Košická sporiteľňa a budapeštianske finančné ústavy na prelome 19. a 20. storočia* osudy jednej z východoslovenských finančných inštitúcií. Otázkami z dejín slovenského novinárstva sa dlhodobo zao-

PhDr. Ján Džujko, PhD., odpovedá v diskusii na otázky k jeho referátu

berá PhDr. Ján Džujko, PhD. Tejto problematiky sa týkal aj jeho konferenčný referát s názvom *Šarišské noviny (1928) – pokus Agrárnej strany vydávať regionálny týždenník na východnom Slovensku*. Dejinám zdravotníctva na východnom Slovensku počas existencie prvej Československej republiky sa v príspevku *Zdravotná starostlivosť na Šariši v medzivojnovom období* podrobnejšie venoval PhDr. Peter Kovaľ, PhD. Ako posledný vystúpil interný doktorand Mgr. Martin Hajduk, ktorý v referáte *Židovské obyvateľstvo na území Šariša v medzivojnovom období (1918 – 1939)* bližšie načrtol podmienky, v akých sa ocitla židovská komunita na východnom Slovensku po vzniku Československa v roku 1918.

Program konferencie uzatvorila pomerne živá diskusia, v ktorej sa pokračovalo aj na spoločnom podvečernom posedení účastníkov konferencie a pozvaných hostí.

Vedecká konferencia Osobnosti miest a regiónov v knižnej kultúre a dobových prameňoch

Prešov, 13. október 2016

Lukáš HEDMEG

Pri príležitosti 105. výročia narodenia knihovníka a bibliografa Jozefa Repčáka sa 13. októbra 2016, v priestoroch Štátnej vedeckej knižnice v Prešove, konala vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou s názvom *Osobnosti miest a regiónov v knižnej kultúre a dobových prameňoch*. Jej program pozostával dohromady z piatich tematických blokov.

Prvý blok konferencie bol venovaný osobnosti, životnému dielu a širokej palete aktivít Jozefa Repčáka. Na jeho počesť odznali celkovo štyri príspevky. Prvá vystúpila Mgr. Eva Augustínová, PhD., ktorá v príspevku *Repčákov prínos k dejinám knižníc na Slovensku* právom vyzdvihla jeho dlhoročnú a svedomitú knihovnícku prácu. Ako ďalšia mala slovo Mgr. Kamila Fircáková s podobne zameraným referátom *Publikačná činnosť Jozefa Repčáka v službách rozvoja slovenského knihovníctva do roku 1945*. Tretí príspevok s názvom *Čitateľské záujmy Jozefa Repčáka: sonda do osobnej knižnice* od Mgr. Lucie Němcovej, PhD., nám priblížil Repčákove privátne preferencie pri výbere knižných titulov. Posledná, v rámci prvého bloku, vystúpila Mgr. Marcela Domenová, PhD., s príspevkom *Jozef Repčák a jeho osobná pozostalosť*, kde predstavila jeho doteraz len prvostupňovo archívne spracovanú zbierku písomností.

Druhý blok otvoril referát *Prešovský richtár Ján Weber a jeho politická príručka Lectio principum* od doc. Mgr. Eriky Brodňanskej, PhD., zaoberajúci sa analýzou predmetného spisu. Ako ďalšia predniesla svoj príspevok Mgr. Annamária Kónyová, PhD., s názvom *Vybrané osobnosti reformovanej cirkvi na území dnešného východného Slovenska v 17. – 18. storočí a ich teologické diela*. Druhý blok uzatvorila Ph.Dr. Monika Bodnár referátom *Elias Trangus, prvý úradný lekár v Miškolci*.

V ďalšom bloku odznali príspevky od Mgr. Gabriely Vaškovej – *Evanjelický farár Johann Michael Schwarz a Prešov*, doc. PhD. Libuši Frankovej, CSc. – *Osobnosť prešovského kultúrneho života Fridrich Hažlinský (1818 – 1896)*, Mgr. Lenky Bischof, PhD., – *Knihovníci a knižničný systém v knižniciach Prešovského kráľovského katolíckeho gymnázia* a Mgr. Lukáša Hedmeka – *Knižničná činnosť slovenského spolku Detvan v Prahe do začiatku 90-tych rokov 19. storočia*.

V poradí štvrtý blok otvoril PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD., pútavým referátom *Literát, učiteľ a historik A. Tóth*. Ďalej nasledoval príspevok PhDr. Dariny Petranskej *Ležár Vojtech Holéný v osobných spomienkach* a referát doc. PhDr. Nadeždy Jurčišinovej, PhD., *Prvé učebnice pre ľudové školy po vzniku ČSR vydané v Prešove*, v ktorom autorka rozšírila poznatky o vývoji medzivojnového školstva na východnom Slovensku.

V poslednom, piatom bloku svoje zaujímavé príspevky predniesli Ing. Peter Lieskovský – *Osud jednej z prešovských židovských rodín počas 2. svetovej vojny*, prof. Mikuláš Mušínska, DrSc. – *Český slavista František Tichý a jeho styky s Prešovom*, Mgr. et. Mgr. Luciána Hoptová, PhD., – *Aktivity Grigorija Michajloviča Medveckého na východnom Slovensku*. V programe konferencie pre svoju pracovnú zaneprázdnenosť

nemohli predniesť príspevky Mgr. Jana Balegová, PhD., – *Osobnosti Prešova v poézii Jána Bocatia*, Mgr. Juraj Červenka a Mgr. Veronika Szeghy-Gayer – *Vojnový letec zo Šariša a jeho pamäť* a PaedDr. Martina Petriková, PhD., – *Jana Bodnárová a osobitosti jej poetiky v literatúre pre deti a mládež*. Ako posledná vystúpila Mgr. Andrea Sivaničová s referátom *Osobnosti prešovského cintorína*. Naň priamo nadväzovala odborná exkurzia konaná práve na prešovskom cintoríne, kde boli priblížené najvýznamnejšie, tu pochované osobnosti mesta Prešov. Program ukončili účastníci konferencie pietnym aktom položenia venca na hrob Dr. Jozefa Repčáka.

Konferencia *Osobnosti miest a regiónov v knižnej kultúre a dobových prameňoch* nepochybne prispela ku vyzdvihnutiu životného diela a pripomenutiu si významnej osobnosti slovenského knihovníctva, Jozefa Repčáka. Taktiež podnietila živú akademickú diskusiu týkajúcu sa jednotlivých odznených príspevkov, ktoré reflektovali skutočne široký tematický záber konferencie.

Erasmus+ mobilita, prednášky Dr. Urszula Kicińska a Dr. Agnieszka Słaby

Prešov, 17. – 19. október 2016

Peter KOVAL

Inštitút histórie Pedagogickej univerzity (IH PdU) v Krakove patrí medzi tie vedecko-pedagogické pracoviská, s ktorými má Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove dlhoročné nadštandardné vzťahy. Tie sa prehlbujú viacerými akciami organizovanými z jednej aj druhej strany. Viaceré vedecké podujatia na PU sa nezaobišli bez kolegov z krakovského IH a rovnako aj prešovskí historici boli viackrát pozvaní na vedecké akcie do Krakova. V rámci Erasmus+ mobilit pedagógických pracovníkov rovnako došlo k viacerým recipročným prednáškovým pobytom.

V októbri 2016 navštívili IH FF PU v Prešove dve kolegyně z PdU v Krakove, predstavujúce nastupujúcu mladú generáciu poľských historikov. Priniesli zaujímavé prednášky a formou ani obsahom nezaostali za svojimi kolegami z domovského Inštitútu, ktorí svoje mobility v Prešove už absolvovali skôr.

Dr. Urszula Kicińska, zaoberajúca sa problematikou antropológie, etnografie a tanatológie, historickým vývojom postavenia žien je odborníčkou na poľské dejiny v novoveku. Pre prešovských študentov odboru história bakalárskeho a magisterského stupňa si pripravila dve zaujímavé témy. V prvej sa venovala dejinám rodiny v období novoveku a druhá bola orientovaná na predstavenie problematiky historického vývoja turistiky a cestovania. Je prirodzené, že svoj prejav zamerala na geografický priestor Poľska, no v diskusiách, ktoré nasledovali po každej prednáške,

Dr. Urszula Kicińska počas prednášky Foto Peter Koval

sa vyjadrila k problematike z celoeurópskeho pohľadu, resp. v spolupráci s poslucháčmi sa hľadali isté komparácie so slovenskými realiami.

Dr. Agnieszka Ślaby sa prezentuje ako špecialistka na dejiny kultúry v novoveku, historického postavenia žien a rodiny v spoločnosti a kultúrnu výchovu. Na pôde IH FF PU v Prešove predniesla dve témy. Prvá, podobne ako v prípade dr. Kicińskiej, bola venovaná dejinám rodiny so zameraním na predstavenie konkrétnych ikonografických prameňov ako zdroja pre výskum tejto problematiky. V druhej prednáške dr. Ślaby sa venovala patronátu žien v saskom období. Do následných diskusií sa zapojili prítomní študenti baka-lárskeho stupňa odboru dejepis v kombinácii, ako aj kolegovia pedagógovia z hostiteľského IH.

Študenti PU prejavili o prednášky realizované v rámci programu Erasmus+ záujem. Predstavuje to pre nich určité spiestrenie výučby v rámci akademického roka a zároveň ich tieto akcie motivujú k následným študentským mobilitám, ktoré uvedený program ponúka. IH PdU v Krakove je pre nich vhodná pôda na prehĺbenie skúseností a znalostí z európskych a svetových dejín. Kolegyne Dr. Agnieszka Ślaby a Dr. Urszula Kicińska boli toho dôkazom.

*Poľské lektorky Dr. Urszula Kicińska
a Dr. Agnieszka Ślaby na pôde
Inštitútu histórie FF PU. Foto Peter Koval'*

45. zasadnutie Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov

Liberec, 18. – 20. október 2016

Peter ŠVORC

Piate najväčšie mesto v Čechách Liberec s viac ako stotisíc obyvateľov bolo v októbri 2016 miestom 45. zasadnutia Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie historikov.

Liberec je pekným historickým mestom. Prvá písomná zmienka o ňom pochádza z roku 1352. V roku 1577 bol Liberec povýšený na mesto, ale jeho „zlatým“ obdobím sa stalo 19. storočie, keď nastal prudký rozvoj textilného priemyslu, ktorý mal tu svoje zázemie už v predchádzajúcom 18. storočí. To sa odrazilo v podobe mesta, keď sa v Liberci začali budovať honosné vily, výstavná radnica, pripomínajúca viedenskú a celý rad ďalších objektov, ktorými sa Liberec pýši aj dnes. Liberec bol do konca druhej svetovej vojny prevažne nemeckým mestom s nemeckým názvom Reichenberg. Jeho dnešná česká podoba – Liberec – sa ustálila v roku 1845.

Liberec ako krajské mesto je prirodzeným centrom základného, stredoškolského i vysokoškolského vzdelávania. Sídli tu Technická univerzita v Liberci, ale je tu aj pobočka Vysokej školy Karla Engliša v Brne a pobočka Metropolitnej univerzity Praha.

Hostiteľskou inštitúciou komisie na októbrovom zasadnutí bola Katedra histórie Fakulty prírodovedno-humanitnej a pedagogickej. Zasadnutie komisie má už svoj ustálený rámcový program, ktorého hlavnou súčasťou je samotné zasadnutie komisie, vyhodnotenie podujatí a činnosti komisie od jej posledného stretnutia a príprava ďalších vedeckých podujatí i nového zasadnutia. V tomto prípade bolo hodnotené

Zasadnutie Česko-slovenskej komisie historikov

Predseda slovenskej časti komisie prof. PhDr. Roman Holec, CSc., pri otvorení seminára

Radnica v Liberci

obdobie od 44. zasadnutia, ktoré sa uskutočnilo na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity na jar 2016. Už tradične je najväčším podujatím Česko-slovenskej / Slovensko-českej komisie v období medzi jednotlivými zasadnutiami *Liberecký seminár*, ktorý sa koná v závere augusta. Tohto roku to bol už jeho 26. ročník, tento raz na tému *Nechcení spoluobčania*. Liberecká katedra histórie je hlavným organizátorom tohto seminára, prioritne určeného pre učiteľov dejepisu na stredných i základných školách v Českej republike i na Slovensku.

Prvý deň zasadnutia komisie bol ukončený exkurziou v historickej budove libereckej radnice, kde členov komisie a jej hostí privítal námestník primátora mesta Liberec Ivan Langr.

Dňa 19. októbra 2016 sa v moderných priestoroch Krajskej vedeckej knižnice v Liberci konal odborný seminár *Vnitřní migrační*

pohyby v Československu v kontextu česko-slovenských vzťahů. Hlavným organizátorom podujatia bolo domáce historické pracovisko. S referátmi, ku ktorým bola bohatá diskusia, vystúpili Jan Rychlík (Češi na Slovensko – Slováci do českých zemí. Pohyby tam a zase zpět), Milan Ducháček (Česká inteligence na Slovensku v letech 1918 – 1939), Prokop Tomek (Čeští vojáci na Slovensku/Slovenští vojáci v českých zemích 1918 – 1992), Štefan Šutaj (Vysídlenie Maďarov do českých krajín po druhej svetovej vojne), Miroslav Sabol (Pohyb pracovných síl medzi českými krajinami a Slovenskom po druhej svetovej vojne). Tieto budú publikované v Česko-slovenskej historickej ročenke.

Pred začiatkom seminára doc. PhDr. Vladimír Goněk, DrSc., v mene organizátorov *Dní Milana Hodžu*, konaných v Martine 21. – 30. júna 2016, odovzdal *Cenu Milana Hodžu* prof. PhDr. Róbertovi Kvačekovi, CSc., za jeho prínos v poznávaní života a diela tohto československého politika.

Súčasťou zasadnutia komisie bolo aj vyhodnotenie súťaže o najlepšiu diplomovú a najlepšiu dizertačnú prácu z česko-slovenských vzťahov za rok 2016. Cenu komisie za rok 2016 získal študent Fakulty prírodovedno-humanitnej v Liberci **Kamil Polehla** za diplomovú prácu s názvom *Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko mezi lety 1989 – 1993*. Cena mu bude slávnostne odovzdaná na jarom zasadnutí komisie v Žiline. V kategórii dizertačných prác komisia Cenu neudelila.

Zasadnutie komisie sa skončilo 20. októbra 2016 po konkretizácii úloh pre prípravu ďalšieho zasadnutia i vedeckej konferencie s ústrednou témou z dejín dopravy v českých krajinách a na Slovensku.

Panelová diskusia o Dr. Vavrovi Šrobárovi (1867 – 1950)

Bratislava, 25. október 2016

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Medzi významné osobnosti slovenského politického života koncom 19. a v prvej polovici 20. storočia sa nesporne zaradil rodák z Lískovej pri Ružomberku Vavro Šrobár. Po skončení ľudovej školy v rodnej obci pokračoval v štúdiu na nižšom gymnázium v Ružomberku, na vyššom gymnázium v Levoči, na gymnázium v Banskej Bystrici, avšak tesne pred maturitou ho pre jeho národné a slovanské zmýšľanie po obvinení z panslavizmu vylúčili zo všetkých stredných škôl v Uhorsku. Napokon za pomoci Ambra Pietora doštudoval a aj zmaturoval na českom gymnázium v Přerove. Po maturite sa rozhodol ísť študovať medicínu do Prahy na Českú Karlo-Ferdinandovu univerzitu (v rokoch 1888 – 1898). Tu sa zapojil do rozvíjania česko-slovenskej spolupráce a stal jej popredným prívržencom. Veľký vplyv mal naňho Tomáš G. Masaryk. Pre Šrobára boli Slováci a Česi dva rozdielne, aj keď „bratské“ národy. Zmyslom jeho politického úsilia bolo spojenie oboch národov v jeden celok, čo malo posilniť oba národy. Ku politike sa dostal postupne. Už v predvojnovom období patrila k čelným predstaviteľom slovenského národnopolitického života. Svoje názory a postoje neváhal prezentovať aj za cenu väzenia v Uhorsku. Pričinil sa o vznik Československa, v ktorom zastával viaceré najvyššie štátne funkcie a priamo sa podieľal na dlhoročnom utváraní slovenskej a československej politiky.

Vavrovi Šrobárovi, jeho životu a činnosti bola venovaná panelová diskusia, ktorá sa konala 25. októbra 2016 v Prednáškovej sále Univerzitnej knižnice (UK) v Bratislave za účasti asi 70 hostí. Uskutočnila sa z iniciatívy Ústavu politických vied Slovenskej akadémie vied (ÚPV SAV) v Bratislave, ktorý už na jeseň 2015 oslovil predsedu vlády Slovenskej republiky Roberta Fica a predložil mu pri príležitosti významnej udalosti – predsedníctva SR v Rade Európskej únie od 1. júla 2016 – písomný návrh projektu na prezentáciu vybraných osobností slovenskej politiky. Výsledkom tejto iniciatívy bolo, že na základe dohody s Odborom kultúrnej diplomacie Ministerstva zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, Nadáciou M. R. Štefánika, obcou Uhrovec a Klubom Nového slova uskutočnili spoločne v zmysle projektu na pôde UK v Bratislave viaceré akcie. Už v prvom polroku 2016 sa realizovali výstavy, panelové diskusie a prezentácie kníh.

Panelovú diskusiu **Dr. Vavro Šrobár – politik, publicista a národnoosvetový pracovník** zrealizoval ÚPV SAV v spolupráci s UK v Bratislave v rámci spomínaného cyklu *Osobnosti slovenskej politiky*. Spoluorganizátormi podujatia boli Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, Ministerstvo kultúry SR a Klub Nového slova.

Diskusiu viedol riaditeľ ÚPV SAV *PhDr. Miroslav Pekník, CSc.* Účastníci panelovej diskusie *doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc., z ÚPV SAV, doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, PhDr. Marek Syrný, PhD., z Múzea SNP v Banskej Bystrici a PhDr. Ferdinand Vrábel z ÚPV SAV* sa vyjadrovali

k zásadným medzníkom v spoločensko-politickom živote Vavro Šrobára. Zámerom organizátorov podujatia bolo, aby v rámci svojich možností priblížili odbornej aj laickej verejnosti život a činnosť Vavra Šrobára, jeho podiel na rozvíjaní česko-slovenskej vzájomnosti a zároveň si tak dôstojne pripomenuli aj 98. výročie vzniku Česko-Slovenska, od ktorého sa odvíja naša súčasná štátnosť a na vzniku ktorého sa Vavro Šrobár významne spolupodieľal.

Po úvodnom príhovore PhDr. M. Pekníka oboznámila prítomných s pôsobnosťou a iniciatívami Vavra Šrobára pred prvou svetovou vojnou doc. PhDr. Naďežda Jurčíšínová, PhD. Poskytla základné informácie o Šrobárových študentských rokoch, zvlášť stredoškolských štúdiách v Ružomberku, Levoči, Banskej Bystrici a v Přerove, kde zmaturoval. Pozastavila sa pri Šrobárovom vyše 10-ročnom pobyte v Prahe, kde študoval medicínu a zároveň sa zapojil do práce v slovenskom spolku Detvan. V tom čase bol hlavným protagonistom hnutia slovenskej mládeže – hlasistov. Priblížila Šrobárovi iniciatívy v rámci rozvíjania česko-slovenskej vzájomnosti a jeho spoluprácu s národnoobraným a slovákofilským spolkom Československá jednota v Prahe. Zároveň upozornila na významné podujatia, ktoré tento spolok organizoval pred prvou svetovou vojnou – česko-slovenské porady v moravskom kúpeľnom mestečku Luhačovice 1908 – 1913. Pri tejto príležitosti riaditeľ ÚPV SAV upozornil na monografiu venovanú tejto problematike od N. Jurčíšínovej pod názvom *Česko-slovenské porady v Luhačoviciach*, ktoré vydal ÚPV SAV a vydavateľstvo SAV Veda (účastníkom podujatia bola k dispozícii). V programe panelovej diskusie pokračoval PhDr. Ferdinand Vrábel, ktorý sa zaoberal taktiež významom Šrobára pri šírení česko-slovenskej vzájomnosti pred prvou svetovou vojnou, potom hlavne jeho úlohou pri obsadení Slovenska česko-slovenskými vojskami a bojom s maďarskými boľševikmi, ako aj organizovaním verejnej správy, školstva, zdravotníctva, zásobovania atď. v zložitých povojnových pomeroch. Ďalší dvaja vystupujúci sa vyjadrili k rôznorodej činnosti Vavra Šrobára počas prvej svetovej vojny a najmä po vzniku ČSR. Poukázali na to, že začiatok vojny bol spojený s represiami voči slovenským politikom a tí sa rozhodli vyhlásiť politickú pasivitu 5. augusta 1914, poznamenali, že Šrobár získaval informácie o situácii na frontoch, v roku 1917 podnikol okružnú cestu do Budapešti, Viedne a Prahy a stretol sa s Antonínom Švehlom. Významnou Šrobárovou iniciatívou v prospech vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov bola jeho výzva predsedovi SNS Matúšovi Dulovi zrušiť politickú pasivitu a najmä Mikulášska rezolúcia 1. mája 1918. Neopomenuli ani Šrobárovu účasť na divadelných slávnostiach v Prahe v máji 1918, ako aj dôvernú poradu SNS 24. mája 1918 a predovšetkým 28. október 1918, keď bol V. Šrobár účastníkom vyhlásenia vzniku Česko-Slovenska Národným výborom v Prahe. Samostatný obširny blok sa týkal Šrobárovho pôsobenia po roku 1918, keď bol v novembri 1918 predsedom dočasnej vlády pre Slovensko so sídlom v Skalici a v rokoch 1918 – 1920 ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska a zároveň ministrom verejného zdravotníctva a telesnej výchovy. Diskutéri hovorili o ďalších Šrobárových aktivitách v politike v medzivojnovom období (1921 – 1922 – minister školstva a národnej osvety, 1925 – 1929 – 1935 senátor, 1935 – 1937 profesor na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a od roku 1937 – dôchodca v Trenčianskych Tepliciach). Ani v období druhej svetovej vojny a po nej neostal Šrobár nečinný, práve naopak – zapojil sa do protifašistického odboja. Okrem iného sa 1. septembra 1944 stal spolu s Karolom

Šmidkem predsedom SNR a po oslobodení a obnovení ČSR bol v rokoch 1945 – 1946 ministrom financií, v roku 1946 založil Stranu slobody a v rokoch 1948 – 1950 pôsobil ako minister pre zjednotenie zákonov.

Aktivitám Vavra Šrobára sa venovali nielen hlavní účastníci panelovej diskusie, ale aj prítomní hostia. Svojimi otázkami podnietili bohatú diskusiu, ktorou sa toto zaujímavé podujatie skončilo.

Študenti Inštitútu histórie FF PU po stopách bojov na Dukle

Dukla, 10. november 2016

Erik ONDRIA

Dňa 10. novembra 2016 sa uskutočnila odborná exkurzia študentov Inštitútu histórie Filozofickej Fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove na pamätné miesta v slovenskej, ale aj poľskej časti Duklianskeho priesmyku. Toto strategicky významné územie zohralo významnú úlohu v bojoch počas prvej a druhej svetovej vojny a patrí medzi najpamätnejšie miesta českých a slovenských vojenských dejín.

Odborná exkurzia na Duklu sa začala ráno v malej obci Tokajík, ktorá je známa tragickými udalosťami z druhej svetovej vojny. V novembri 1944 tu nemecké jednotky vykonali odvetnú akciu za pomoc miestneho obyvateľstva partizánom. Nemci odvieďli mužov z obce na sever od dediny, kde ich postrieľali. Zomrelo 32 mužov. Dvom zraneným sa šťastnou náhodou podarilo prežiť. Obec bola vypálená, ženy a deti vyhnané. Po krátkom príhovore starostky obce Tokajík, Jany Medveckej, navštívili študenti IH expozíciu múzea Tokajickej tragédie a neďaleký pamätník obetiam druhej svetovej vojny.

V mestečku Svidník čakali študentov archívnicka, dejepisu a histórie expozície Múzejného oddelenia Vojenského historického múzea Piešťany vo Svidníku. Oboznámili sa s vojenskými dejinami Slovenska z rokov 1914 – 1945. Hlavná expozícia

Účastníci exkurzie vo Svidníku Foto Branislav Pilar

múzea na Bardejovskej ulici vo Svidníku dokumentuje udalosti bezprostredne pred prvou svetovou vojnou a počas nej vo východných Karpatoch, v medzivojnovom období a v období druhej svetovej vojny, s dôrazom na priebeh Karpatsko-duklianskej operácie, pôsobenie partizánskeho hnutia a oslobodzovanie územia východného Slovenska v rokoch 1944 – 1945. Po skončení prehliadky interiérových exponátov múzea vo Svidníku sa zúčastnení študenti presunuli na nádvorie múzea, na prehliadku vojenskej techniky používanej v druhej svetovej vojne. Pri tejto príležitosti študent učiteľstva v kombinácii angličtina – dejepis, Braňo Pilár, prezentoval zaujímavú prednášku o vojenskej technike s dôrazom na dejiny vývoja tankov používaných najmä v druhej svetovej vojne.

Nasledoval presun do poľského mestečka Dukla. Po ceste sme navštívili aj Pamätník československého armádneho zboru s vojnovým cintorínom na Dukle, ktorý si účastníci exkurzie mohli pozrieť individuálne. Počas cesty autobusom študent učiteľského programu angličtina – dejepis, Patrik Jáger, prezentoval pútavú prednášku o Karpatsko-duklianskej operácii. Do Poľska, pred Muzeum Historyczne – Palac w Dukli, sme dorazili popoludní. Na troch podlažiach budovy tohto múzea sú expozície o dejinách poľského mesta Dukla, duklianskeho palácovo-parkového komplexu a bojoch v Karpatoch v období prvej a druhej svetovej vojny. Po skončení približne hodinovej prehliadky múzea v mestečku Dukla, počas ktorej nás sprevádzal poľský lektor, sme zamierili na nádvorie. Podobne ako vo Svidníku, aj v tomto múzeu sme mali možnosť prezrieť si trvalú výstavu vojenskej techniky z druhej svetovej vojny, vystavenú v parku múzejného komplexu.

Exkurzia na Duklu priniesla študentom Inštitútu histórie FF PU v Prešove množstvo nových a zaujímavých informácií o vojenských dejinách Československa a Poľska, prvej a druhej svetovej vojny, Karpatsko-duklianskej operácii, ale aj vojenskej technike a výzbroji, ktoré sa používali v týchto svetových konfliktoch.

Medzinárodný vedecký seminár Panovník František Jozef I. na pozadí historickej skúsenosti národov a (nad)národnom mýte

Moskva, 21. november 2016

Peter ŠVORC

Dňa 21. novembra 2016 ubehlo sto rokov od smrti predposledného, ale najdlhšie vládnuceho rakúskeho cisára Františka Jozefa I. (nar. 1830, vládol v rokoch 1848 – 1916). To bol inšpiratívny dátum pre organizátorov vedeckého seminára, ktorý nazvali *Panovník František Jozef I. na pozadí historickej skúsenosti národov a (nad)národnom mýte*. Inšpirátorom celého podujatia bolo Poľské kultúrne centrum v Moskve, ktoré ho organizovalo s ďalšími kultúrnymi inštitútmi štátov Vyšehradskej štvorky (V4) – Slovenským inštitútom, Českým centrom, Maďarským kultúrnym inštitútom, Inštitútom slavjanovedenia Ruskej akadémie vied a Knižnicou zahraničnej literatúry v Moskve. Na jej pôde sa konal vedecký seminár. Do programu boli zaradené referáty historikov zo všetkých piatich krajín.

Po oficiálnom otvorení, v ktorom vystúpili riaditelia všetkých uvedených kultúrnych inštitútov krajín V4 (za Slovenský kultúrny inštitút jeho riaditeľ Ján Šmihula) a riaditeľ Rakúskeho kultúrneho inštitútu, odzneli referáty pozvaných historikov.

Prof. Dr. Vít Vlínas, PhD., z Karlovej univerzity v Prahe vystúpil s referátom *Česi a cisár – cisár a jeho Česi*, v ktorom podal analýzu vzťahu Čechov k Františkovi Jo-

Riaditeľ Slovenského inštitútu v Moskve Ján Šmihula na otvorení seminára

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., prednáša referát o vzťahu cisára Františka Jozefa I. a Slovákov

zeľovi I., ale aj opačne, vzťahu cisára k Čechom. Na obojstranné vzťahy sa pozrel v dobe jeho vlády, ale na vzťah Čechov k Františkovi Jozefovi I. aj po smrti cisára. Česi prežili sklamanie z Viedne, a teda aj cisára, keď sa im nepodarilo presadiť v monarchii trializmus, keď sa nestali treťou stranou v monarchii, formujúcej sa od roku 1867 v rakúsko-maďarskej dualistickej podobe Rakúsko-Uhorska. Sympatie si starý cisár nezískal ani vyhlásením vojny, ktorá prerástla do svetového konfliktu a do dejín sa dostala ako Prvá svetová vojna.

Druhým príspevkom bol referát, ktorý pripravila Olga Chava-

nová, DrSc., zástupkyňa riaditeľa Inštitútu slavjanovedenia Ruskej akadémie vied s názvom *Maďarsko vo veľkom a pestrom venci Františka Jozefa I.: politická realita a historický mýtus*. Jej vystúpenie vyplňalo maďarský pohľad na vládu Františka Jozefa I., ale referentka sa sústredila na maďarskú historiografiu a jej interpretáciu udalostí, ktoré sa spájali s rakúskym cisárom, Maďarmi a v širšom kontexte aj Uhorskom.

Ako tretí odznel referát prof. PhDr. Petra Švorca, CSc., z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity s názvom *Slováci v rokoch vlády cisára Františka Jozefa I. (1848 – 1916)*. Autor sa v ňom zaoberal postavením Slovákov v monarchii v čase vlády cisára a ukázal, ako sa formoval vzťah Slovákov k nemu – boli to vlny sympatií spojených s očakávaním zmien, ktoré by zlepšili postavenie slovenského obyvateľstva, striedajúce sa so sklamaním z nesplnených nádejí a očakávaní. To sa nakoniec v posledných rokoch vlády Františka Jozefa I. prejavilo v odklone časti slovenskej politickej reprezentácie (Milan Hodža) od starnúceho cisára a príklonu k následníkovi trónu Františkovi Ferdinandovi d'Este.

Posledným bol referát Damiána Šimčaka z Univerzity Adama Mickiewicza v Poznani s názvom *„Priateľ priateľa rozumie...“*. *František Jozef I. a Poliaci v Haliči*. V ňom predstavil osobitné postavenie Poliakov v habsburskej monarchii, nesplnenie očakávaní vo vzťahu k cisárovi a teda aj patričnú poľskú nespokojnosť s postavením v nej. Opísal niektoré konkrétne udalosti, ktoré ukazovali vzťah Poliakov k Viedni, ale aj to, ako bola v čase vlády Františka Jozefa I. diferencovaná poľská spoločnosť.

Po prestávke odzneli tri koreferáty pripravené vedeckými pracovníkmi Inštitútu slavjanovedenia Ruskej akadémie vied v Moskve, a to Olgy Ivanovny Veličkovej, DrSc., Georgija Pavloviča Meľnikova, CSc., a Márie Eduardovny Klopovej, CSc. Autori si vo svojich referátoch všimli rôzne aspekty v osobnom i vladárskom živote Františka Jozefa I. Bohatá diskusia, ktorá trvala do neskorších večerných hodín potvrdila, že dejiny habsburskej monarchie, a obzvlášť obdobie vlády predposledného cisára monarchie, sú témou, ktorá zaujíma aj ruskú odbornú, ale aj laickú verejnosť.

Pomocné vedy historické očami súčasníka: Historická fotografia ako archívny/zbierkový predmet (spracovanie, ochrana a využitie v praxi) s dôrazom na fond fotografií rodu Andrassy

Prešov, 8. december 2016

Michaela KURINOVSKÁ

Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove tradične organizuje podujatia venované archívniectvu a pomocným vedám historickým (PVH). Tentoraz na už ôsmom pokračovaní cyklu prednášok Pomocné vedy historické očami súčasníka, ktoré sa uskutočnilo 8. decembra 2016 na pôde FF PU v Prešove, prezentovala PhDr. Katarína Bányászová tému s názvom *Historická fotografia ako archívny/zbierkový predmet (spracovanie, ochrana a využitie v praxi) s dôrazom na fond fotografií rodu Andrassy*, kde predstavila problematiku historickej fotografie na základe spracovania uvedeného fondu nachádzajúceho sa v Slovenskom národnom múzeu (SNM) – Múzeu Betliar z hľadiska archívnej a múzejnej praxe. Podujatie otvorila (a aj uzavrela) Mgr. Marcela Domenová, PhD.

V úvode prednášajúca priblížila dejiny fotografie a fotografovania, predstavila najčastejšie fotografické techniky, ktorými boli vyhotovené fotografie nachádzajúce sa dnes v múzeách. V skratke sa tiež venovala základným pojmom používaným pri fotografovaní a fotografiách. Poslucháčov upozornila na rizikové faktory, ktoré by mohli fotky nenávratne poškodiť. Pri dlhodobom uchovávaní fotografií je potrebné dodržiavať isté podmienky ako napr. čo najmenšie výkyvy teplôt, čo najmenej frekventovaná manipulácia s fotografiami (čomu výrazne napomáha digitalizácia fotiek), vhodné uloženie a pod. Rovnako je potrebné dbať aj na podmienky počas vystavovania fotografií.

Katarína Bányászová následne predstavila fond historickej fotografie zachovaný v SNM – Múzeu Betliar, ktorý pochádza z pozostalosti rodu Andrassy. Fond obsahuje približne 10 tisíc fotografických záberov z obdobia rokov 1856 – 1944. Dobová fotografia má pri historickom výskume šľachty viaceré možnosti využitia, hlavne v oblasti dejín každodennosti. Na základe fotiek sa dajú dedukovať vzťahy šľachty s okolím, jej záľuby či záujmy alebo interiéry sídel.

Po prednáške nasledovala zaujímavá a podnetná diskusia. Prednáška sa stretla so záujmom, prišli si ju vypočuť nielen študenti a vyučujúci IH FF PU v Prešove, ale aj odborníci z praxe.

„Večery s históriou“ prednáška prof. PhDr. Jana Rychlíka, DrSc.

Prešov, 16. december 2016

Lukáš HEDMEG

Cyklus stretnutí študentov Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove s poprednými slovenskými a zahraničnými historikmi s názvom „Večery s históriou“ sa už pomaly stáva príjemnou a zaužívanou tradíciou opakujúcou sa každý akademický rok. V rámci tohto cyklu sa za spolupráce IH a Historického spoloknosti kráľovského mesta Prešov dňa 8. decembra 2016 uskutočnila prednáška popredného českého historika, *vedeckého pracovníka Masarykovho ústavu AV ČR, profesora Karlovej univerzity v Prahe a Technickej univerzity v Liberci, prof. PhDr. Jana Rychlíka, DrSc.* Vo svojej vedecko-výskumnej a publikačnej činnosti sa prof. Jan Rychlík primárne venuje českým, slovenským, stredoeurópskym a balkánskym dejinám 19. a 20. storočia.

Po úvodom predstavení prednášajúceho prof. PhDr. Petrom Švorcom, CSc., sa hosť ujal slova a začal prednášku s názvom Česko-slovenské vzťahy v medzivojnovom období a ich dopad na východné Slovensko. V jej úvode urobil myšlienkový exkurz týkajúci sa vývoja česko-slovenských vzťahov do 19. storočia. Dôležitým myšlienkovým bodom bola komparácia českého a slovenského štátoprávneho programu počas dlhého 19. storočia s ich vedúcimi osobnosťami, Františkom Palackým a Štefanom Markom Daxnerom. Prof. Jan Rychlík zdôraznil, že hoci boli tieto dva programy v kontexte geopolitického priestoru Rakúsko-Uhorska nezlučiteľné, vzájomne sa podporovali predstavovali ideové základy nadchádzajúcej spolupráce Slovákov Čechov. Táto skutočnosť vyplývala z faktu, že napriek diametrálne odlišným národnostným podmienkam Čechov a Slovákov v monarchii boli obidve národnosti v podriadenom postavení bez možnosti si sami vládnuť.

V druhej časti prednášky sa prof. Jan Rychlík venoval sprvu analýze geopolitických názorov a úvah T. G. Masaryka o možnom budúcom štátoprávnom uspo-

Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., víta českého hosťa prof. PhDr. Jana Rychlíka, DrSc.

riadaní Čechov a Slovákov. Skonštatoval, že pre vytvorenie vlastného suverénneho štátu na pomyselných troskách Rakúsko-Uhorska sa Česi a Slováci potrebovali navzájom. Deklarovaním jedného, hoci len fiktívneho československého národa sa obe národy navzájom ochránili pred germanizačnými a maďarizačnými vplyvmi. Svoje tvrdenia fundovane podkladal rozborom širokej palety relevantných historických dokumentov, akými boli napr. Pittsburská dohoda z 31. mája 1918 či Masarykov politický pamflet *Nová Európa* z roku 1918. Ďalej prednášajúci okrem iného svoju pozornosť zamerlal na analýzu toho, akým spôsobom bola prvá Československá republika, ktorá vznikla 28. októbra 1918 vnímaná. Zdôraznil, že zatiaľ čo český národ vnímal ČSR ako obnovený český štát rozšírený o územie Slovenska, národ slovenský ho chápal

ako spojenie dvoch rovnoprávných teritoriálnych útvarov. Práve v tejto nehomogénnej percepcii prednášajúci vidí počiatky a podstatu slovenského autonomizmu v medzivojnovom období.

Tretiu časť prednášky prof. Jan Rychlík venoval osvetleniu dopadu spomínaných javov a procesov na územie dnešného východného Slovenska v rámci medzivojnových ČSR. Dotkol sa takých problematík, ako Slovenská republika rád, dobový regionálny promaďarský separatizmus či vyhlásenie autonómie Žilinskou dohodou zo 6. októbra 1938. Na záver svojej prednášky vyslovil zhrňujúcu myšlienku o tom, že žiadny plne konštituovaný národ nemôže permanentne spolunažívať v štátnom zväzku s iným, rovnako rozvinutým národom, čím legitimizoval genézu slovenského národa do dnešnej podoby. Po jej skončení nasledovala zaujímavá a podnetná diskusia týkajúca sa aj širších dejinno-sociálnych skutočností.

Prednáška a diskusia

O AUTOROCH

DERFIŇÁK, Patrik, PaedDr., PhD. (patrik.derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

DOHNANEC, Tibor, Mgr., PhD. (tibor.dohnanec@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

DOMENOVÁ, Marcela, Mgr., PhD. (marcela.domenova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívnictva a pomocných vied historických

DŽUJKO, Ján, PhDr., PhD. (jan.dzujko@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

HAJDUK, Martin, Mgr. (hajduk.po@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

HARBULOVÁ, Ľubica, doc., PhDr., CSc. (lubica.harbulova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín, riaditeľka inštitútu

HEDMEG, Lukáš, Mgr. (Lukas.Hedmeg@smail.unipo.sk)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., PhD. (nadezda.jurcisinova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KAPRÁLOVÁ, Daniela, PaedDr. (daniela.kapralova@gmail.com)

Lektorka Kaštiela v Snine, kurátorka a muzeoedukologička

KOVAĽ, Peter, PhDr., PhD. (peter.koval@yahoo.com)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KIČERA, Viktor, Ph.D. (vkichera@ukr.net)

Vysokoškolský pedagóg, Katedra histórie Fakulty histórie Užhorodskej národnej univerzity, Užhorod

KURINOVSKA, Michaela, Mgr. (m.kurinovska@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívnictva a pomocných vied historických

MIROLOVÁ, Lýdia, Mgr. (lydia.mirolova@gmail.com)

Externá doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

ONDRIA, Erik, Mgr. (Erik.Ondria@smail.unipo.sk)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

ŠIMČÍK, Daniel, doc., PaedDr., PhD. (daniel.simcik@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Katedra hudobnej a výtvarnej výchovy Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

ŠTEFLOVÁ, Lucia, Mgr. (luciesteflova@gmail.com)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

ŠKVARLA, Martin, Mgr. (skvarla@rimkat.sk)

Externý doktorand, Inštitút filozofie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

ŠVORC, Peter, prof., PhDr., CSc. (peter.svorc@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

VOJNA, Matúš, Mgr. (Matus.Vojna@smail.unipo.sk)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

Z cyklu Krajina

Autor obálky:

Júlia Zelená

Júlia Zelená (1963, Košice) po ukončení štúdia na Strojníckej fakulte Technickej univerzity v Košiciach (1986) krátky čas pracovala vo vyštudovanom odbore, ale od začiatku 90. rokov minulého storočia sa už venuje len odevnej a výtvarnej tvorbe. Vo výtvarnej oblasti je jej hlavnou doménou maľba na hodváb, ktorú svojším uchopením posúva a programovo mení pohľad na túto techniku maľby predovšetkým kombináciou s inými výtvarnými technikami. Spôsobom maľby na toto médium vytvára

prekvapivé dekoratívne obrazy plné radosti, farieb a tajomstva.

Je autorkou mnohých výtvarných diel, v ktorých sa pokúša vytvárať svojský obrazový svet, existujúci len v jej vnútri. Zdanlivo chaotický pohyb u nej predstavuje vrstvenie nánosov, ktoré v sebe človek a príroda vytvárajú s pribúdajúcim časom. Okrem maľby na hodváb a akryl sa venuje tvorbe originálnych odevných designov.

Jej *Odevný ateliér* má 20-ročnú tradíciu a predstavuje originálny a osobný prístup k maľbe i k odevu.

Júlia Zelená má za sebou množstvo samostatných a spoločných výstav doma aj v zahraničí, ako napr. UMELKA, Bratislava (2015), Breiner family project, Synagóga Stupava (2014), C+S Civilizácia, galéria Diamant, Praha, Česká republika (2013), Galéria sztuki BWA Krosno, Poľsko (2013), Východoslovenské múzeum – Galéria bašta, Košice (2011), Projektraum – Chemnitzer Kunstlerbund e. V., Nemecko (2010), Art restaurant BisrtOuge, New York, USA (2010), Művészeti ház, Miskolc (2007), Zvolenský zámok – Západná bašta, Zvolen (2006) a mnohé ďalšie.

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze **EZB OPAC** riadenej **Staatsbibliothek Berlin**, na serveri **Deutsche Nationalbibliothek** a stránkach **Universitätsbibliothek Regensburg**, ako aj v databáze **Dalhousie Libraries** v jednej z popredných kanadských univerzít **Dalhousie University v Halifaxe** (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Ludia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubriík, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadné fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database **EZB OPAC** managed by **Staatsbibliothek Berlin**, on server of **Deutsche Nationalbibliothek** and on pages of **Universitätsbibliothek Regensburg**, as well as in database of **Dalhousie Libraries** in one of the most significant Canadian universities **Dalhousie University in Halifax** (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non– current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften..

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

2/2016

Ročník / Volume XI

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
[http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22016.html](http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-22016.html)

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

